

सर रामकृष्ण गोपाल भाण्डारकर
पीएच. डी., एल. एल. डी., के. सी. आइ इ. रचित

संस्कृत मन्दिरान्तः प्रवेशिका

गुजराती भाषान्तर रची प्रसिद्ध करनार
शास्त्री ताराशंकर रामचंद्र स्मार्त

आशीर्वाददाता

प० पू० आ० म० श्री विजयचंद्रोदयसुरीश्वरजी म० सा०

प्रेरणादाता

प० पू० आ० म० श्री विजयजयचंद्रसुरीश्वरजी म० सा०

संपादक

पू० मुनिराज श्री अनंतचंद्रविजयजी म० सा०

प्रकाशक

श्री चन्द्रोदय चेरीटेबल एन्ड रीलीजीयस ट्रस्ट
अहमदाबाद.

सर रामकृष्ण गोपाल भाण्डारकर
एम. ए. पीएच. डी., एल. एल. डी., के. सी. आइ इ. रचित

संस्कृत मन्दिरान्तः प्रवेशिका

गुजराती भाषान्तर रची प्रसिद्ध करनार
शास्त्री ताराशंकर रामचंद्र स्मार्त

आशीर्वाददाता

प० पू० आ० म० श्री विजयचंद्रोदयसूरीश्वरजी म० सा०

प्रेरणादाता

प० पू० आ० म० श्री विजयजयचंद्रसूरीश्वरजी म० सा०

संपादक

पू० मुनिसाज श्री अनंतचंद्रविजयजी म० सा०

प्रकाशक

श्री चन्द्रोदय चेरीटैवल एन्ड रीलीजीयस ट्रस्ट
अहमदाबाद.

पुनः प्रकाशन वर्ष सं. २०४६

मूल्य रु. २२-००

वि. सं. २०४६

वीर सं. २५१६

इ. सं. १९९०

फ़ागण सुद-५

प्राप्तिस्थान

श्री चन्द्रोदय चेरीटेबल एण्ड रीलीजीयस ट्रस्ट-अहमदाबाद.

C/o अनिलभाई एस. गांधी

महाकान्त शोपींग सेन्टर, बीजेमाले,

वो. एस. हॉस्पिटल नी सामे, अहमदाबाद-३८० ००६.

*

पार्श्व प्रकाशन

निशापोल, झवेरीवाड, अहमदाबाद-३८० ००१.

मुद्रक :

कांतिलाल डी. शाह

“ भरत प्रिन्टरी ”

न्यु मार्केट, पांजरापोल

रीलीफ रोड, अहमदाबाद-१

फोन : ३८७९६४

ऋषि स्वीकार

१. शासनसम्राट् तपागन्धाधिपति आलप्रह्वयारी प. पूज्यपाद आचार्य महाराजधिराज श्रीमद्विजय-नेमिसूरीश्वरः महाराज.
२. वात्सल्यवारिधि समयस कश्चानिधि प. पूज्यपाद आचार्यदेव श्रीमद्विजयविज्ञानसूरीश्वरः महाराज.
३. धर्मराज प्राकृतविशारद सिद्धांतमंडोदधि प. पूज्यपाद आचार्यदेव श्रीमद्विजयकस्तूरसूरीश्वरः महाराज.
४. जिनशासनशत्रुगार आशीर्वाहदाता प्रगुरु प. पूज्यपाद आचार्यदेव श्रीमद्विजय चंद्रोदयसूरीश्वरः महाराज.
५. पंच प्रस्थानमय सूरिमंत्र समाराधक प. पूज्यपाद आचार्यदेव श्रीमद्विजयअशोकचंद्रसूरीश्वरः महाराज.
६. स्वाध्यायमार्गनु सिचन तेमज सतत प्रेरणा करनार पुस्तक प्रकाशनना प्रेरणादाता पंच प्रस्थानमय सूरिमंत्रसमाराधक प. पूज्यपाद गुरुदेव श्री मद्विजयजयचंद्रसूरीश्वरः महाराज.
७. आराधनामार्गमां आजण वधारनार तथा सहायक अननार तमाम सडवति मुनि लगवतो
आ पुस्तकना लप्पाणुमां शास्त्रमर्यादा विरुद्ध कांछिपणु लप्पायुं होय तो अनुं त्रिविधे त्रिविधे मिच्छामि हुञ्जडम
मुनि अनंतचंद्रविजय

निमित्तम्

विक्रम संवत् २०४४मां राजनगर अमहावाह आंभावाडी
मुकामे यातुर्मास गिराजमान परमपूज्य शासनसम्राट्
आचार्य म० श्री विजयनेमिसूरीश्वर७ महाराज
साहेबना पट्टधर परम पूज्य आचार्य म. श्री विजय-
विज्ञानसूरीश्वर७ म. सा. ना पट्टधर प. पू. आ. म.
श्री विजयकस्तूरसूरीश्वर७ म० सा. ना पट्टधर प. पू.
नेनशासनशङ्खगार आचार्य म० श्री विजयचंद्रोदय-
सूरीश्वर७ म० साहेबना पट्टधर प. पू. आचार्य म.
श्री विजयजयचंद्रसूरीश्वर७ म. सा. आदि ढाणानी
शुल निश्रामां सामुदायिक ११७ आराधकेअे सिद्धितप
आराधना अपूर्व लावोह्लासपूर्वक करी હતી.

ते आराधना दरम्यान पूज्यश्रीना विनयी शिष्य पू.
मुनिश्री अनंतचंद्रविजय७ महाराजे पणु आहु
वरसीतपनी आराधनामां सिद्धितपनी आराधना आ
वખતે કરેલ હતી.

શ્રી સિદ્ધિતપની આરાધનાને અનુલક્ષીને શ્રી સંઘે
પંચાહિકા જિનેન્દ્રલક્ષિત મહોત્સવ, શ્રી વિશ્વશાંતિ વિધાયક
શ્રી અરિહંત મહાપૂજન, લવ્યાતિલવ્ય ઐતિહાસિક રથ-
યાત્રા, શ્રી સામૂહિક જ્ઞાનપૂજનનો વિરલ પ્રસંગ, પર્વાધિરાજ

પશુ'બલ્યા મહાપર્વની આરાધના, શ્રી પંચદશાલિકા જિનેન્દ્ર
લક્ષ્મિ મહોત્સવ તથા સર્વ તપસ્વીઓનું કંચનહાર દ્વારા
સામૂહિક બહુમાન વગેરે પ્રસંગો ખૂબ જ સુંદર રીતે
પરિપૂર્ણ થયા હતા.

આ શુભ પ્રસંગોમાં પરમ પૂજ્ય આચાર્ય મં શ્રી
વિજયરામસૂરીશ્વરજી મં સાં (ડેલાવાળા), ૫૦ પૂં
આચાર્ય મં શ્રી પ્રિયંકરસૂરીશ્વરજી મં સાં, ૫૦ આચાર્ય
મહારાજ શ્રી વિજયકીર્તિચંદ્રસૂરીશ્વરજી, ૫૦ પૂં આચાર્ય
મં શ્રી હિમાંશુસૂરીશ્વરજી મં સાં, ૫૦ પૂં પંન્યાસ-
શ્રી ચંદ્રશેખરવિજયજી મં સાં, ૫૦ પૂં પંન્યાસ શ્રી
જયકીર્તિ વિજયજી મં સાં આદિ ઠાણા સમયાનુસાર
પધારેલ. તેમ જ શ્રી શ્રેણિકલાઈ કર્તુરલાઈ શેઠ, શ્રી
રમણીકલાઈ અંબાણી, શ્રી યુ. એન. મહેતા, શ્રી
લાલભાઈ દેવચંદ શેઠ, શ્રી સી. એમ. બાંધણીવાળા, શ્રી
બાબુભાઈ વાસણવાળા, શ્રી નરપતલાલ નાગરદાસ શાહ,
ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈ, શ્રી શાંતિલાલ સોમચંદ ઢાળ, શ્રી
મનુભાઈ ઘડીયાળી ઈત્યાદિ મહાનુભાવો પણ ઉપસ્થિત
રહ્યા હતા.

શ્રી સિદ્ધિતપના તપસ્વીઓના બહુમાનનો લાભ તથા
શ્રી સિદ્ધિતપના તપસ્વીઓને શ્રી નાગેશ્વર પાશ્વનાથતીર્થ
સહિત અનેક તીર્થોની યાત્રા કરાવવાનો અમૂલ્ય લાભ અ.
સૌં સુશીલાબહેન રમેશભાઈ શાહે લીધો હતો.

તેમજ શ્રી સંઘમાં થયેલ અઘૂર્ણ તપના સર્વ આરાધકોનું ખલુમાન અઠ સૌઠ પ્રેમખલેન રસીકલાલ મરડીયાએ કથુઁ હતું. આ સર્વ શુલ પ્રસંગોની સ્મૃતિ રૂપે અમારા સંઘ તરફથી ત્રણ પુસ્તકોનું પ્રકાશન કરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું. તેમાંથી આ દ્વિતીય પુસ્તકનું પ્રકાશન કરતાં અમે આજે આનંદ અનુભવીએ છીએ.

શ્રી આખાવાડી પ્રવેતાખર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ-વતી કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્ય નવમ જન્મ શતાબ્દી ઉજવણી પ્રસંગ નિમિત્તે આ પ્રકાશન કરવામાં આવ્યું છે.

લિ.

શ્રી આખાવાડી પ્રવે. મૂર્તિપૂજક જૈન શ્રી સંઘ.

પ્રસ્તુત પ્રકાશન અંગે

પ્રાસંગિક

ભારતીય સંસ્કૃતિનો ખ્યાલ આપવા માટે તેમ તે સંસ્કૃતિને દેવવાણી સંસ્કૃત વાહનમયથી જીવંત રાખનાર સંસ્કૃત ભાષાને જે સમયે ભારત સરકારના શિક્ષણક્ષેત્રના અધિકારીઓ ભારતીય વિદ્યાર્થીઓને ભાષાવિજ્ઞાનનું જ્ઞાન મેળવવામાં યોગ્યરૂપ ન થઈ જાય તેવી વાતને લક્ષ્યમાં લઈ ભારતના વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત ભાષાથી દૂર કરવાનો અને તેથી તે ભાષાના જાણુ વિદ્વાનો જ ભારતમાં ન થાય અને તેમ થતા ભારતીય સંસ્કૃતિનો જાગ્રમન ઇતિહાસનો લોપ કરી ઇસાઈ સંસ્કૃતિમાં પ્રચાર અને પ્રસાર કરવા માટેનું એક પ્રયત્ન રીતે ચાલી રહેલ કૌભાંડના સમયે આ સંસ્કૃત બીજી બુક કે જે ડૉ. ભાંડારકરે પાણિની વ્યાકરણ ઉપર આધારિત સંકલિત કરી ભારતમાં વ્યાપક બનાવી હતી.

ગુજરાતી ભાષા-મહારાષ્ટ્રીયનો તેમ જ ઇંગ્લિશ માધ્યમથી અભ્યાસ કરનાર અનેક સંસ્કૃતભાષાના અભ્યાસીઓ માટે એક ઉપકારક બની રહી હતી.

હવે તો ભારતના ભાષાકીય અધ્યયન ક્ષેત્રમાંથી વિદ્યાર્થીઓ માટે સંસ્કૃત ભાષા તો જાણુ મૃત્યુ પામી ગઈ છે. તેવા સમયે પણ આ પ્રકાશન તે સંસ્કૃત ભાષાને જીવંત

રાખવાનો પ્રયત્ન કરી રહેશે તે એક પાવન આશયથી આ પ્રકાશન કાર્ય થઈ રહ્યું છે.

આ પ્રકાશન કાર્ય અંગે વિ. સં. ૨૦૪૪, ઈ.સ. ૧૯૮૮ના આઘાદી આતુર્ભાસના પાવન દિવસોમાં મહા ગુજરાતના ભાવનગર ખંદરમાં ભારતીય દાર્શનિક શાસ્ત્રોના મહાવિદ્વાન શાસનસમ્રાટ જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મ. ના પરિવારના પ.પૂ. આચાર્ય મ. શ્રી વિજયચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મ. સપરિવાર ચોમાસું રહ્યા હતા. શ્રમણ સંસ્કૃતિના સંરક્ષક અને પ્રચારક જૈન શ્રમણોની દિન રાત એક માત્ર પ્રવૃત્તિ એ રહે છે કે પોતાની શક્તિ મુજબ લોકસમૂહ સુધી તે શ્રમણ સંસ્કૃતિને પહોંચાડવી અને જેથી લોકસમૂહમાં વિશ્વમૈત્રી-પ્રમોદ-કરૂણા વસે અને અશાંત જગતમાં શાંતિ પથરાય.

આ માધ્યમથી-જ્ઞાન-ધ્યાન ને તપની સાધનાના માધ્યમથી જૈન શ્રમણો પોતાનો પુરુષાર્થ કરતા હોય છે. તેવો એક યશોજન્મવલ્લ પુરુષાર્થ ભાવનગર જૈન સંઘમાં પ્રવર્ત્યો. જેના પરિપાકરૂપે જગતભરના જૈન અને જૈનેતરોના સાધનાના ઇતિહાસમાં હજારો વર્ષમાં ન બનેલ તપ-સાધના બની અને તે વિશ્વ વિક્રમરૂપ તરીકે પંકાઈ છે.

આ છે તેની આછી ઝલક-

પૂજ્ય આચાર્યશ્રીની ભાવનગર આતુર્ભાસ સ્થિરતા દરમ્યાન જિનખિંબ અને જિનાગમ - બંને શ્રમણ સંસ્કૃતિના મૂળભૂત પાયા છે. તે પાયાને વધુ સ્થિર કરી જૈનીઓના હૃદયમાં જિનમાર્ગની શ્રદ્ધા વધુ સ્થિર કરવા જિનખિંબ પ્રતિષ્ઠાના કૃષ્ણનગર - દાદાસાહેબ અને સુભાષનગરના જિનચૈત્યોમાં

પ્રભુ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવો ઉજવાયા. સાધકોના આત્મભાવે પરમાત્મ સાથેના અનુસંધાન, લક્ષિત અને સમર્પણના જવાબ તરીકે પ્રભુ પ્રતિષ્ઠા બાદ જિનમૂર્તિઓ અને મંદિરોમાં અમી વર્ષા - જલવર્ષા નજરે નિહાળવા મળી.

જિનાગમથી તો સાધક પોતાના અંતરમાં જ્ઞાનતેજ મેળવી શકે છે અને તે તેજથી પોતાની જીવનશુદ્ધિનો માર્ગ મેળવી દેહાતીત ભાવ મેળવવા ઉત્સાહી બને છે. તે અંગે જ્ઞાન શિબિરનું આયોજન થયું. પ્રવચનોમાં પણ અંતરમુખ દષ્ટિ કેળવવા જીવનમાં શીલ-સમતા-સંતોષ-સાદાઈ અને સરળતા કેળવવા પ્રચંડ પ્રેરણા થતી રહી.

જે પ્રેરણા શ્રીસંઘના ૯ વર્ષના બાળકોથી લઈ ૮૨ વર્ષના ૮૦૦ બુઝર્ગોએ ઝીલી લીધી અને ૪૪ દિવસમાં ૩૬ દિવસના ૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮ એમ ક્રમિક ઉપવાસની ઘોર સાધના પ્રારંભી અને તે બધા તપસ્વીઓએ અદ્ભુત ઉત્સાહ-અપ્રમત્ત-ભાવ-પ્રસન્નચિત્ત અને દેહાતીત અવસ્થા મેળવવા માટેની આત્મદષ્ટિને માધ્યમમાં રાખી નિર્વિઘ્ન તે સાધનાને પાર પામ્યા.

લગવાન મહાવીરના નિર્વાણ બાદ ૨૫૧૫ વર્ષ સુધીના પ્રાપ્ત થતા જૈન ઇતિહાસના પ્રાચીન ગ્રંથોમાં ક્યાંય પણ ૮૦૦ જેટલી વિશાલ સંખ્યામાં ૪૪-૪૪ દિવસના મહાતપની આરાધના કર્યોનો ઉલ્લેખ મળતો નથી.

અરે ! આ પંચમ કાળમાં ન મળે બહુશ્રુત પૂજ્યો, ન મળે યુગપ્રધાન પુરૂષો, ન મળે પૂર્વધર પુરૂષો જે કંઈ પંચમકાળના સ્વનામ ધન્ય અમારા શાસનપ્રભાવક પૂજ્ય પુરૂષોના શાસનકાળ

દરમ્યાન આવી એક અગ્રેક સાધના વિશ્વવિક્રમરૂપ બની અને તેની પ્રતિભા - અનુમોદના ભારત અને ભારત બહારના જૈન શ્રીસંઘોમાં થઈ અને જગતના ચોક્કમાં ભાવનગર ઝળકી ઉઠ્યું.

ભાવનગર શ્રીસંઘે પણ આ તપને ઉજવવામાં અનેકવિધ પ્રભાવક કાર્યો કરી ગૌરવ માન્યું-મનાવ્યું.

બ્યારે ભાવનગર શહેરની નગરપાલિકાએ પણ પોતાના નગરને વિશ્વમાં વિખ્યાત બનાવવાનું નિમિત્ત ૮૦૦ જૈન તપસ્વીઓના તપની સાધના થતાં તે સાધનાની આદર-બહુમાનપૂર્વક ચિરસ્મૃતિ બની રહે તે રીતે શહેરના મુખ્ય વિભાગને “સિદ્ધિતપચોક” નામકરણ કરી પોતાનું પણ કર્તવ્ય બજાવવાનું ગૌરવ માની રહી છે.

આવી એક હજારો વર્ષના ભૂતકાલમાં ન બનેલ શ્રમણ સંસ્કૃતિને હવંત સખતી તપ સાધનાની પુણ્ય સ્મૃતિ માટે પ્રસ્તુત પ્રકાશનના કાર્ય માટે શ્રીસંઘે-શેક શ્રી ડોસાભાઈ અલેચંદ પેઢીએ યત્નિચિત્ આર્થિક સહયોગ આપી સંસ્કૃત ભાષાના વિદ્યાર્થીઓને જ્ઞાન પ્રાપ્તિ માટે અનુકુળતા કરી આપવા પ્રયાસ કર્યો છે.

વિજયશંદ્રોદયસૂરિ.

સંસ્કૃત ભાષાની અસ્મિતા

પ્રત્યેક ભાષા પોતાની આગવી અસ્મિતા (પોતાપણું) ધરાવે છે જ પણ તેમાં સંસ્કૃત ભાષાની અસ્મિતા અનોખી રીતની છે.

સંસ્કૃત=સારી રીતે સુશોભિત કરેલ.

જે પોતે સ્વયં સુંદર - અસુંદર સારા - ખોટાના વિવેક-વિભાજન=પૂર્વક તૈયાર થાય છે. તેની સ્થિતિ જોવા જેવી-દર્શનીય હોય છે. પ્રશંસનીય હોય છે-સંસ્કૃત ભાષામાં આવું જોવા મળે છે.

મૂલ ધાતુને પ્રત્યય અને તે પ્રત્યય પણ કાલ-વચન ભેદે તથા ઉપસર્ગ યોગે અર્થાન્તર દર્શાવનાર સંસ્કૃત શબ્દ હોય છે. આવી અપૂર્વ શક્તિ સંસ્કૃત ભાષામાં છે. તેથી જ તે તે સકલ ભાષાની માતા રૂપ યા જનની રૂપે યશોગાન પામે છે. ગવાય છે. જે વાસ્તવિક છે.

સંસ્કૃત ભાષાના શબ્દોમાં ખીલ કલા છે. ટુંકા શબ્દોમાં-મિતાક્ષરોમાં વધુ અને ગૂઢ ગહન અગાધ અર્થ જણાવવાની ને આમોદ આપવાની આ કલાનું દર્શન પ્રત્યય-ભેદે ને કાલભેદે થાય છે. જેથી પદાર્થનું હાઈ, ઉપયોગ યાથાતથ્યજ્ઞાન અને વૈવિધ્યના દર્શન થાય છે. વળી જ્યારે એક જ ધાતુ ઉપસર્ગના સહયોગે અનેક અર્થમાં જોડાઈ જાય છે. ત્યારે આ ભાષા પોતાની તાકાતનું વિપુલ દર્શન કરાવે છે.

ત્યારે ચંચલ એવું મન મુગ્ધ બની તનમયતા અનુભવે છે. જેમ કે કૃ = કરવું. આ લગાડો તો આકાર, પ્રા લગાડો તો પ્રાકાર, કિલ્લો, વિ લગાડો તો વિકાર. સં લગાડો તો સંસ્કાર. આમ અર્થ વૈવિધ્ય બતાવે છે.

તથા કવચામિ. કવિતા કરું છું. 'ક' બાદ કરતાં 'વચામિ' વણું છું. 'વ' બાદ કરતાં 'ચામિ' બંડું છું. આમ આનંદ પણ આપે છે.

ત્રીજી વાત એ છે કે સંસ્કૃત ભાષાના નિયમોનું આકરાપણું, નિયમોનું કડક બંધારણ જ તેની અસ્મિતાનું કારણ છે. નિયમોની મજબૂત પકડના કારણે હજારો વર્ષ થવા છતાં ભાષા તેવી ને તેવી જ રહે છે. જે આનંદની લહરી કરાને રચનાકાલે સ્પર્શે છે. તેવી 'લહરી' હજારો વર્ષ બાદ પણ તેના અભ્યાસકને આવરી લે છે. આ કડક નિયમને જ તેને એ સ્થિરતા બક્ષી છે. જ્યારે હિન્દી અને ગુજરાતી જેવી ભાષાઓમાં સદીયે સદીયે અને બાર બાર ગાઉએ ફેરફાર જોવાય છે. આથી જ સંસ્કૃત ભાષા સર્વોત્તમ ગણાય છે.

આ ભાષા ગીર્વાણુ ભાષા-દેવભાષા કહેવાય છે. જગતમાં મુખી જીવો-ઉત્તમ જીવોમાં મુખ્ય દેવ ગણાય છે. તેઓ આ ભાષામાં બોલે એટલે આ ભાષાનું નામ ગીર્વાણુ ભાષા પડયું અર્થાત્ ઉત્તમ જીવોની ભાષા છે તેથી સંસ્કૃત ભાષા પણ ઉત્તમ ભાષા છે એમ પણ કહી શકાય. આવી લોકોત્તમ ભાષા માટે પણ અવર્ણવાદ છે જ. કેટલાકે આને 'મૃતભાષા' કહે છે આના ઊંડાણમાં નજર

કરીએ તો મૃતલાષા કહેનારા અને પરિશ્રમથી પાછા ફરેલા કે કંટાળેલા યા પરબલે જીવનારાએને કડક નિયમવાળી લાષા કઠિન પડે છે. તે પોતાની નબળાઈ ઢાંકવા માટે તેમ જ પોતાની લાષાનો પ્રચાર વધારવા માટે ને જનમનને ફેરવવા માટે તેઓનો આ બધો અનુચિત-નિંદ્ર પ્રયાસ છે, તેમ અનુલભ ને વિચારથી જણાય છે. વળી સંસ્કૃત વાક્યમયમાં તેવા પશુ દૃષ્ટાંતો મલે છે કે ઘર આંગણે પાંજરામાં રહેલ પક્ષીઓ આગ-તુકનું સ્વાગત સંસ્કૃત લાષામાં બોલી શકે તો શું માનવો ન બોલી શકે ? શું પરિશ્રમથી સાધ્ય સિદ્ધ નથી થતું ? માટે કહ્યું છે કે “વિદ્યા પરિશ્રમાધીના.”

સંસ્કૃત લાષાની અસ્મિતાના ઉલ્લેખ સાથે પ્રાસંગિક લખવાનું કે-દરેક લાષામાં નિયુક્તતા મેળવવા માટે વ્યાકરણ જોઈએ જ. તેવી રીતે સંસ્કૃત લાષામાં પ્રવેશ માટે તેનું વ્યાકરણ જોઈએ જ. તેવા પ્રવેશ માટે પ્રથમ તો માતૃલાષામાં નિયમો ને શબ્દરચના આદિ હોય તો જ થઈ શકે. આ જ કારણે પ્રાચીન કાલમાં પાંચકાવ્ય ખપ પૂરતા કરાવતા ને પછી વ્યાકરણ કરાવતા હતા. વર્તમાનમાં વ્યાકરણના નિયમોનું શુજરાતીમાં રૂપાંતર કરી શબ્દ તથા તેના અર્થનું સંકલન કરી તેની ઉપયોગ પદ્ધતિ બતાવી છે જેથી ભવિષ્યમાં વ્યાકરણ ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ નિરાબાધ સુલભ થઈ શકે છે. આવા ભવ્ય, ઉદાત્ત મનોભાવ રાખીને સ્વ. ડૉ. ભાંડારકરે પ્રથમ માર્ગોપદેશિકા બનાવી બાક સંસ્કૃત

મહેલમાં પ્રવેશદ્વાર સમી ' મંદિરાન્તઃ પ્રવેશિકા ' ખતાવી છે જેનું હુલામણું નામ ' બીજી બુક ' છે.

કોઈ વધુ મગજશક્તિવાલા ન હોય તે આટલા જ્ઞાનથી શાસ્ત્ર શું કહેવા માંગે છે તે સમજી શકે છે. પણ દૈવ ચોક્કસ નિર્ણય તેમ જ પાંડિત્ય માટે વ્યાકરણ ખૂબ જરૂરી છે. જ્ઞાનીઓ તેા અપેક્ષાએ કહે છે કે વ્યાકરણ લખ્યું ને ઉપયોગ રાખે તે જ વ્યક્તિ મૃષાવાદના દોષથી બચી શકે છે માટે શક્તિસંપન્ન વ્યક્તિઓએ બીજી બુક લખીને અથ ઇતિ ન માનવી પણ વ્યાકરણના મંદિરમાં પ્રવેશ કરીને કર્તાએ જે નામ આપ્યું છે તેને સાર્થક કરવું.

પ્રાન્તે લખવાનું કે સાધુજીવનમાં આ ભાષાને અભ્યાસ શાસ્ત્રોનાં રહસ્યો કે જે પ્રાયઃ સંસ્કૃત ભાષામાં ગૂંથાયેલાં છે. તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે છે અને તે રહસ્યો પણ આત્મ-કલ્યાણ માટે છે તે વાત અભ્યાસી ન ભૂલે તેવી પ્રાર્થના.....

દ : સૂર્યોદયસાગરસૂરિ

અનુક્રમણિકા

પાઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	૧લા, ૪થા, ૬ઠ્ઠા અને ૧૦મા ગણના ધાતુઓનાં અનિયમિતપણું	૧
૨	પાંચમો અને આઠમો ગણ	૧૫
૩	પાંચમો અને આઠમો ગણ (ચાલુ) : હસ્તન ભૂતકાળ	૨૩
૪	પાંચમો અને આઠમો ગણ (ચાલુ) : આજ્ઞાર્થ તથા વિધ્યર્થ	૨૭
૫	નવમો ગણ : વર્તમાનકાળ તથા આજ્ઞાર્થ	૩૪
૬	નવમો ગણ (ચાલુ) : હસ્તન ભૂતકાળ તથા વિધ્યર્થ	૪૧
૭	બીજો ગણ : વર્તમાનકાળ અને આજ્ઞાર્થ	૪૫
૮	બીજો ગણ (ચાલુ) : હસ્તન ભૂતકાળ તથા વિધ્યર્થ	૫૮
૯	બીજો ગણ (ચાલુ)	૬૪
૧૦	બીજો ગણ (ચાલુ)	૭૬
૧૧	ત્રીજો ગણ	૮૨
૧૨	સાતમો ગણ	૯૪
૧૩	ગણકાર્ય રહિત કાળ : પરોક્ષ ભૂતકાળ	૧૦૩
૧૪	પરોક્ષ ભૂતકાળ (ચાલુ)	૧૧૫
૧૫	શ્વસ્તન લવિબ્યકાળ, સામાન્ય લવિબ્યકાળ અને ક્રિયાતિપત્યર્થ	૧૨૭
		૧૨૭

પાઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧૬	નામના અનિયમિત રૂપો	૧૩૭
૧૭	સંખ્યાદર્શક શબ્દો	૧૫૯
૧૮	વિશેષણનાં અધિકતાદર્શક અને ઐછતાદર્શક રૂપો વગેરે	૧૬૯
૧૯	સમાસ : દન્દ અને તત્પુરુષ	૧૭૮
૨૦	સમાસ : ઝહુત્રીહિ, અને અવ્યયીભાવ	૧૮૮
૨૧	પ્રેરક ભેદ	૧૯૭
૨૨	અઘતન ભૂતકાળ : પહેલો, ખીજો અને ત્રીજો પ્રકાર	૨૦૩
૨૩	અઘતન ભૂતકાળ (ચાલુ) : છત્રો અને સાતમો પ્રકાર	૨૧૫
૨૪	અઘતન ભૂતકાળ (ચાલુ) : ચોથો અને પાંચમો પ્રકાર અને આશીર્વાદાર્થ	૨૨૦
૨૫	ઇચ્છાદર્શક રૂપ	૨૩૪
૨૬	ધાતુસાધિત શબ્દો	૨૪૧
	મનોચત્ન માટે ચૂંટી કાઢેલા પાઠો	૨૫૧
	સંસ્કૃત શબ્દોનો સામાન્ય કાશ	૨૬૬
	ગુજરાતી શબ્દોના સંસ્કૃત શબ્દો	૩૨૫
૨૭	શુદ્ધિ-પત્રક	૩૩૬

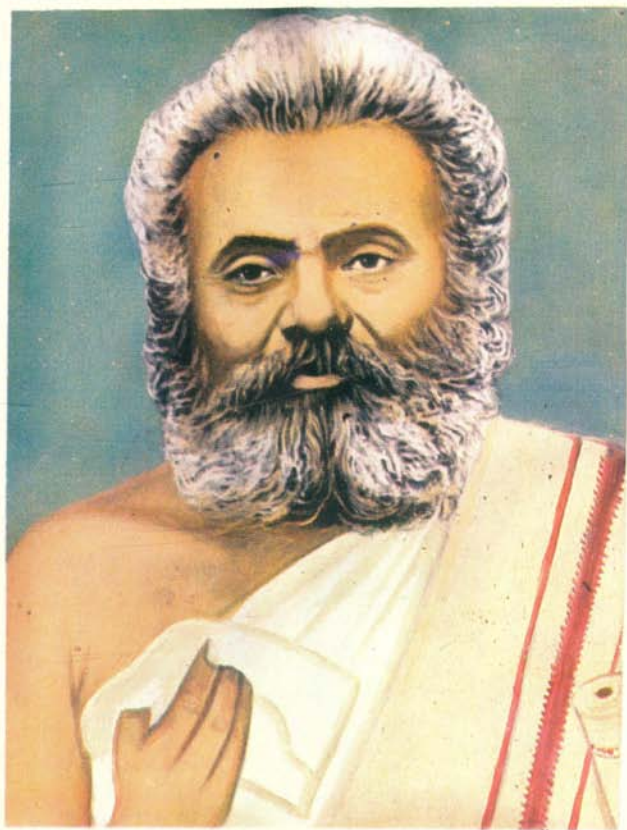
શ્રુતદેવી ભગવતી
શ્રી સરસ્વતી દેવી...

પ્રેરક - મુનિશ્રી
અનંત ચંદ્ર વિજયભાઈ

વીઠીયા નિવાસી-શેઠ શ્રી
કેશવલાલ નથુભાઈ અજમેરા...
દ. કંચનબેન (હાલ. દાદર-મુંબઈ)

शासन समारु तपागरुखाधिपति
प.पूज्यपादु आचार्यदेवश्रीमद्विजय
नेमिसूरीश्वरु महराजु.

मुनिश्री अनंतचंद्रविजयशु महराजनु
उपदेशशीमहुवा निवासी लल्लुभाई
नेमचंडभाई दोंशी परिवार तरुथी
दुर्गनाथु...

સમયજ્ઞ-વાત્સલ્યવારિધિ-શાંતમૂર્તિ
 પ.પૂજ્યપાદ્ સાચાર્યદેવશ્રીમદ્વિજય
 વિજ્ઞાનસૂરીશ્વરજી મહારાજી.

પૂ.વયોવૃદ્ધ સા.શ્રી પદ્માશ્રીજી મ.ના
 શિષ્યા પૂ.વિદુષી સા.શ્રી પ્રમોદશ્રીજી મ.ના
 સદ્ ઉપદેશથી જિન-શાસનરસિક
 મહાનુભાવાં તરફથી દર્શનાર્થે

ધર્મરાજ-પ્રાકૃતવિશારદ સિદ્ધાંતમહોદયિ
 પ.પૂજ્યપાદ આચાર્ય દેવશ્રીમદ્વિજય...
 કસ્તૂરસૂરીશ્વરજી મહારાજ...

પૂ. વિદુષી સા.શ્રી પુષ્પાશ્રીજીમ.ના શિષ્યા
 પૂ.સા.શ્રી શ્રીમતીશ્રીજીમ.ના સદુપદેશથી
 શ્રી ધર્મપ્રેમી ગુલાનુરાગી ભક્તજનો
 તરફથી

જૈન શાસ્ત્ર શાલગાર આશીર્વાદદાતા
પ.પૂજ્યપાદ આચાર્ય દેવ શ્રીમદ્વિજય
ચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મહારાજા

પૂજ્યશ્રીના પ્રથમ પદ્ધર
પૂ.આ.શ્રી વિજય જયચંદ્રસૂરીશ્વરજીમસાના
ઉપદેશથી યોગેશઆર્ટ.(પાલિતાલા)વાળા
તરફથી દર્શનાર્થે

પંચપ્રસ્થાનમય શ્રી સુરિમંત્રના આરાધક
 જ્યોતિ વિશારદાચાર્ય શ્રીમદ્વિજય
 અશોકચંદ્રસૂરીજીવરજી મહારાજા

પૂ.ગણિશ્રી સોમચંદ્રવિજયજીમ.ની પ્રેરણાથી
 સુરત નિવાસી શેઠશ્રી શાંતિચંદ્રબાલુભાઈ
 ઝવેરી પરિવાર તરફથી દર્શનાર્થે...

શાસન પ્રત્માવક પ્રેરણાદાતા
 પ. પૂજ્ય પાદ આચાર્ય દેવશ્રીમદ્વિજય
 જયચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ

પૂ. મુનિ શ્રી અનંતચંદ્રવિજયજી મ. સા. ના....
 ઉપ. થી વડાદરા નિવાસી શા. વસંતકુમાર
 બાપુલાલ શાહ તરફથી દર્શનાર્થે...

तीर्थाधिकार श्री शत्रुंजय महातीर्थ.

शु.सा.श्री प्रथिलाश्रित म.सा.ना सिध्या शु.सा.श्री तप्यवशाश्रित
म.सा.ना सङ्घ उपदेशशी हर्षिताय

સંસ્કૃત બીજી ચોપડી

પાઠ ૧ લો

૧લા, ૪થા, ૬ઠ્ઠા અને ૧૦મા ગણના ધાતુઓમાં
અનિયમિતપણું

૧. ગુપ્ ' રક્ષણ કરવું ' પરસ્મૈ૦, ધૂપ્ ' તપાવવું ' પરસ્મૈ૦, વિચ્છ્
જ્યુ' અથવા ' પાસે જવું ' પરસ્મૈ૦, જ્યારે પળ્ પરસ્મૈ૦નો અર્થ
' વખાણ કરવાં ' એવો થાય છે ત્યારે, અને પન્ ' સ્તુતિ કરવી ' પરસ્મૈ૦,
આ બંધા ૧ લા ગણના ધાતુઓ (વિચ્છ્ સિવાયના કારણ કે તે છઠ્ઠા
ગણનો છે) ને ગણની નિશાની (અ) લગાડતાં પહેલાં આય્ લગાડવામાં
આવે છે. જેમકે પળાયતિ, ધૂપાયતિ વગેરે (પળ્+આય્+અ + તિ) વગેરે.
આ આય્ની પૂર્વે ગુપ્માનાં અને ગુણ્ ધાય છે. જેમકે ગોપાયતિ. આય્
વિકલ્પે ગણકાર્ય-રહિત કાળમાં (પરોક્ષ ભૂત, અદ્યતન ભૂત, શ્વસ્તન
ભવિષ્ય, આશીર્લિંગ, સામાન્ય ભવિષ્ય, ક્રિયાતિપત્યર્થમાં) રાખવામાં આવે
છે. પળ્ અને પન્ ને જ્યારે આય્ લાગ્યો ન હોય ત્યારે આત્મનેપદના
પ્રત્યયો લગાડવામાં આવે છે. જેમકે પળતે. •

૨. આશ્ આત્મને૦, ઠ્ઠાન્ આત્મને૦, અને અમ, કમ, ક્લમ્ વ્રમ્,
લ્ષ્, ષિચ્, યસ્, (ઉપસર્ગ રહિત હોય અથવા સમ્ પૂર્વક હોય ત્યારે)
આ સર્વે પરસ્મૈપદના છે અને તે પહેલા અને ચોથા ગણના છે; અને
ગુદ્ પરસ્મૈ૦ ચોથા અને છઠ્ઠા ગણનો છે જેમકે આશતે આશયતે વગેરે.

૩. ગણકાર્યવિશિષ્ટ કાળોમાં (વર્તમાનકાળ આશર્થ, ભસ્તન
ભૂતકાળ, વિષ્યર્થ) કમ્ ને જ્યારે પરસ્મૈ૦ પ્રત્યયો લાગે છે, ત્યારે
તેના ઉપાન્ત્ય અનો આ થાય છે. જેમકે ક્રામતિ અથવા ક્રામ્યતિ; પણ
આત્મનેપદમાં આક્રમતે રહે છે તે જ પ્રમાણે ષિચ્, ક્લમ્ અને આ

સાથે **ચમ્** ૧ લો ગણુ, એ ધાતુઓમાંનો સ્વર લંબાય છે.

૪. ચોથા ગણુના ધાતુઓ **શમ્**, **તમ્**, **દમ્**, **શ્રમ્**, **મદ્**, નો અને **બ્રમ્** તથા **ક્ષમ્** જ્યારે ચોથા ગણુના હોય છે ત્યારે તેમનો ગણુકાર્ય-વિશિષ્ટ કાળોમાં સ્વર લંબાય છે. જેમકે **શામ્યતિ**, **શ્રામ્યતિ** અથવા **બ્રમતિ** વગેરે. **બ્રમ્** નું **બ્રમ્યતિ** પણ થાય છે.

૫. અક્ષ અને **તક્ષ** (જ્યારે તેનો વાચ્યાર્થ 'સાફ કરવું' એવો હોય છે) ત્યારે ૧ લા અને ૫ માં ગણુના ગણાય છે, જેમકે **અક્ષતિ** અથવા **અક્ષણોતિ**.

૬. ધમા 'કૂંકવું', 'ધમવું', ઘ્રા 'સૂંઘવું', મ્ના 'વિચારવું', ઋ 'જવું', સ્ત્ર જ્યારે દોડવાના અર્થમાં હોય ત્યારે, ચમ્ 'દાખમાં રાખવું' અને શદ્ 'નાશ પામવું', આ સર્વે પહેલાં ગણુના ધાતુઓના ગણુકાર્યવિશિષ્ટ કાળોમાં તેનાં રૂપ કરતી વખતે ધંચ્, જિઘ્, મન્, ઋચ્છ, ધૌ, યચ્છ અને શીચ્ એવા આદેશ અનુક્રમે થાય છે. જેમકે **ધમનિ**, **જિઘતિ** વગેરે. આમાંનો છેલ્લો શદ્ ધાતુ ગણુકાર્યવિશિષ્ટ કાળોમાં આત્મનેપદી છે.

૭. ગુહ્નો ઉપાન્ત્ય ઉ ગણુની નિશાની લગાડતાં પહેલાં તેમજ ગુણુ કરાવે એવા કોઈ પણ સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યયા પહેલાં લંબાય છે. જેમકે **ગૂહતિ**.

૮. દંશ અને સઙ્ઙ પરસ્મૈં, સ્વઙ્ઙ આત્મનેં અને રઙ્ઙ પરસ્મૈં તેમજ આત્મનેં આ બધા પહેલાં ગણુના છે તેમાં ગણુની નિશાની લગાડતાં પૂર્વે અનુનાસિકનો લોપ થાય છે. જેમકે **દશતિ**, **સ્વજતે** વગેરે.

૯. જ્યારે ધાતુમાંના દીર્ઘ ઋનો ગુણુ અથવા વૃદ્ધિ થતી નથી ત્યારે તેનો **હર્** થાય, અને જે કોઈ આઠસ્થાની વ્યંજન અથવા વ્ તેની પૂર્વે હોય તેો **ઊર્** થાય છે. આ **હર્** અને **ઊર્**નાં તેમજ જે ધાતુને છેડે વ્ હોય તેમનાં **ઙ્** અથવા **ઙ** જ્યારે કોઈ વ્યંજન તેની પછી આવે છે ત્યારે લંબાય છે, આ પ્રમાણે **જૂ** ૪થો ગણુ **જીર્યતિ**, **કૂ** ૬ઠ્ઠો ગણુ **કરતિ**, **કૂત્**

૧૦ મો ગણુ કીર્તયતિ, દિવ્ અને સિવ્ ૪ થા ગણુનાં દીઘ્યતિ, સીઘ્યતિ વગેરે.

૧૦. અન્ત્ય ઓ લોપ એવા ૪ થા ગણુના ધાતુઓના ઓ નો ગણુની નિશાની લગાડતાં પહેલાં લોપ થાય છે. આ પ્રમાણે સો તું સ્યતિ, દો તું ઘતિ, શો તું શ્યતિ, અને હો તું હ્યતિ થાય છે.

૧૧. છઠ્ઠા ગણુની નિશાની અ લગાડતાં પૂર્વે અન્ત્ય ઇ અથવા ડ (ઙસ્વ કે દીર્ઘ) નો હ્ય અથવા ડઙ્ અનુક્રમે થાય છે. (પાઠ સાતમો નિયમ ખીજો) જેમકે રિ-રિયતિ, નૂ-નુવતિ, ધૂ-ધુવતિ.

૧૨. ચોથા ગણુના ઘ્યઘ્ ધાતુનો ગણુની નિશાની ય લગાડતાં પૂર્વે ચિઘ્ થાય છે. જેમકે ચિઘ્યતિ.

૧૩. ઙ્રજ્ઙ્, ઙ્રજ્ઙ્ એ બે છઠ્ઠા ગણુના ધાતુઓનાં ગણુકાર્ય વિશિષ્ટ કાળોમાં મૂઙ્ઙ્ અને વૃઙ્ઙ્ રૂપ થાય છે. જેમકે મૂઙ્ઙતિ, વૃઙ્ઙતિ વગેરે.

૧૪. મરજ્ઙ્ અને સરજ્ઙના ઉપાન્ત્ય સ્ નો લોપ થાય તદિ ત્યારે તેનો જ્ થાય છે. (પા. ૭૧, નિયમ ૧૦) જેમકે મરજ્ઙતિ વગેરે

૧૫. ૬ ઠા ગણુના ધાતુઓ લુપ્, લિપ્, સ્વિદ્, ક્લુત્ અને પિન્ ગણુકાર્ય વિશિષ્ટ કાળોમાં અન્ત્ય અન્ત પહેલાં અતુનાસિક લે છે. જેમકે લિપ્તિ વગેરે

૧૬. દશમા ગણુના કેટલાક ધાતુઓ માત્ર આત્મનેપદી જ છે. જેવા કે તન્ઙ્ ચિન્, મન્ઙ્, મન્ઙ્, તર્જ્, ચિદ્, દંશ્, વગેરે. જેમકે તન્ઙ્યતે, ચેત્યતે વગેરે.

૧૭. ઘણા ધાતુઓ વિકલ્પે પહેલા અને દશમા ગણુના છે. જેમકે યુઙ્ પૃચ્, સહ્, વુઙ્, વુ, જૂ, રિચ્, તણ્, તૃપ્, દૃપ્, અર્હ વગેરે યોજતિ, યોજયતિ વગેરે.

સંસ્કૃત વાક્યો

વૈષમ્યમપિ પ્રાપ્તા ધૈર્યધનાઃ સાધવ આત્મનઃ સચ્ચરણઘ્નતં
ગોપાયન્તિ ।

स्वजनवियोगेन व्यथितं मे मनो निष्ठाशून्यं भ्रमतीव ।
मार्गं वन्यानां कुसुमानामामोदमुपजिघ्रन्तौ तौ दम्पती
ऋषेराश्रममगच्छताम् ।

अयं शीत आकाशवायुस्तव मुखे धर्मजान्स्वेदलवानाचामति ।
नदतः सिंहस्य स्वनं श्रुत्वा यथा सर्वे मृगास्त्रसन्ति तथैव
भीमस्य शब्दं श्रुत्वा सर्वे योधा अत्रस्यन् ।

गगनमध्यमारूढस्य सवितुः प्रचण्डेन तापेन क्लान्तोऽयं शिखी
तरोरालवाले स्थितं शीतमुदकं पर्याप्तमाचामति ।
निदाघेऽल्पैरपि तोयैर्मालाकारेण या तरोः पुष्टिर्विरच्यते सां
किमनल्पान्यपि तोयानि विश्वतो विकिरता वारिदेन
जनयितुं शक्या ।

श्रोत्रियायाभ्यागताय वत्सतरीं महोक्षं महाजं वा निर्वपन्ति
गृहमेधिनः । तं हि धर्मं धर्मसूत्रकाराः समामनन्ति ।
प्रत्युत्पन्नमतिः प्राप्तां क्रियां कर्तुं व्यवस्यति ।

एतान्यनीकानि महानुभावं गृह्णन्ति मेघा इव रश्मिवन्तम् ।
यावत्प्रतापनिधिराक्रमते* न भानु-
रहनाय तावदरुणेन तमो निरस्तम् ॥
व्यतिषजति पदार्थानान्तरः कोऽपि हेतु-
र्न खलु बहिरुपाधीन्प्रीतयः संश्रयन्ते
लिम्पतीव तमोऽङ्गानि वर्षतीवाञ्जनं नभः

असत्पुरुषसेवेव दृष्टिर्निष्फलतां गता ॥

त्वं तेनाभिहितः पश्य* किं कोपं न नियच्छसि ॥

* आ साथे क्रमं धातु व्यापारे नजम'उणना पदार्थं भाटे वपराथ
छे, अने व्यापारे तेनो अर्थ 'अजवु' 'अडवु' अथेो थाय छे, त्त्यारे
आत्ममेपदी गणुाय छे.

×दुह्याच्पचदण्डरुधिप्रच्छिचिब्रूशासुजिमथ्मुषां । कर्मयुकस्याद-
कथितं तथा स्यान्नीहकृष्वहाम् ळेटला धातुओ अडो वप्या छे ते अने

× તદ્વિદ્વિષાં જરતિ ચેતસિ મોગતૃષ્ણા ।
 તેષાં વપૂષિ વિપિનેષુ-ચ જારયન્તિ ॥
 સહતે શસ્ત્રસંપાતં સહતિ શ્રમમાહવે ।
 ઉત્સાહયતિ તચ્ચિત્તમપિ જેતું શચીપતિમ્ ॥
 પૂજામર્હતિ સર્વેષામૃષીણામાશ્રમેડપ્યસૌ ।
 અર્હયત્યર્ધ્યસત્કારં મધુપર્કં ચ પાવનમ્ ॥
 ન ક્ષામ્યતિ ક્ષિતીશાનામપરાધલવાનપિ ।
 અપરાધસહસ્રાણિ ક્ષમતે યો દ્વિજનમનામ્ ॥
 નાહિર્દશયતે કંચિત્તદેશે ગરુડાક્ષયા ।
 યદિ પ્રમાદાદશતિ તસ્મિન્ન કમતે વિષમ્ ॥
 ન તર્જનિ રુપા કંચિન્નીચમપ્યુપકારિણમ્ ।
 પરં તર્જયતે દુષ્ટાન્ સમન્તાત્સંગતાન્મિથઃ ॥

તેના જ અર્થના બીજા ધાતુઓ બે કર્મ લે છે. સહભેદમાં દુહ થી મુષ અને તેવા બીજા ધાતુમાં બીજું કર્મ પ્રથમા વિલક્ષિતમાં આવે છે, અને મુષ્ય કર્મ દ્વિતીયામાં આવે છે. ની, દ્, કૃષ્ અને વહ્ અને તેવા બીજા ધાતુઓમાં મુષ્ય કર્મ પ્રથમામાં અને બીજું કર્મ દ્વિતીયામાં મુક્યું બલિ યાચતે વસુધામ કર્તારિ ' તે બધી પાસેથી પૃથ્વી માગે છે ' નું બલિયાંચયતે વસુધામ સહભેદમાં થાય છે. 'શતં જયતિ દેવદત્તમ' ને દેવદત્ત પાસેથી એ (સિદ્ધા) હતું છે' નું શતં જીયતે દેવદત્ત: સહભેદમાં થાય. ગ્રામમજાં નયતિ નું ગ્રામમજા નીયતે થાય.

પ્રસ્તુત શ્લોકમાં અભિ સાથે ધા જેતું અભિહિત કૃદંત થાય છે, તેનો અર્થ વૃ 'બોલવું' ના જેવો જ છે.

× આ અને પછીના ત્રણ શ્લોકો કૃષ્ણુ નામના રાજાને લગતા છે.

* બ્યારે કમ્ નો અર્થ 'અસર કરવી' અથવા 'લાગુ થવું' થાય છે, ત્યારે તે આત્મનેપદી ગણાય છે.

कोटिभिः पणते नित्यं राष्ट्रे तस्य वणिग्जनः ।
 यक्षाश्चापि पणायन्ति तद्विभूतिं गृहेगृहे × ॥
 सर्वोऽभिलषति श्रीमानिन्द्रियार्थोपसेवनम् ।
 अभिलष्यत्यसौ योगी तेभ्य एष निवर्तनम् ॥
 लुम्पति प्रतिपक्षाणां स लक्ष्मीं बाणवृष्टिभिः ।
 न लुप्यति मतिस्तस्य सकलेऽप्यर्थसंशये ॥
 अर्जते धर्ममेवैकमर्थं धर्मार्थमर्जति ।
 अर्जयत्यूर्जिताल्लोकान् धर्मैणैव शाश्वतान् ॥
 सर्वस्य जायते मानः स्वहिताच्च प्रमाद्यति ।
 वृद्धो भजति चापथ्यं नरो येन विनश्यति ॥
 भजन्ति विषदस्त्वर्णमतिक्रामन्ति संपदः ।
 तान्मदान्नावतिष्ठन्ते+ ये मते न्यायवादिनाम् ॥
 प्राज्ञास्तेजस्विनः सम्यक्पश्यन्ति च वदन्ति च ।
 तेऽवकाता महाराज क्लाम्यन्ति विरमन्ति* च ॥
 जीर्यन्ति जीर्यतः केशा दन्ता जीर्यन्ति जीर्यतः ।
 जीवनाशा घनाशा च जीर्यतोऽपि न जीर्यति ॥
 अहो खलभुजङ्गस्य विचित्रोऽयं वधक्रमः ।
 अन्यस्य दशति श्रोत्रमन्यः प्राणैर्वियुज्यते ॥
 विधौ विध्यति सकोधे वर्म धर्मः शरीरिणाम् ।
 स एष केवलं तस्मादस्माकं जायतां गतिः ॥
 विहितस्यानुष्ठानान्निन्दितस्य च सेवनात् ।
 अनिग्रहाच्चेन्द्रियाणां नरः पतनमृच्छति ॥

× लोनां ३५ थाय छे अेवा शब्दना भेवडा प्रयोगेनो अर्थ 'प्रत्येक'
 अेवो थाय छे. लोभके गृहे गृहे प्रत्येक धेर, दिने दिने प्रत्येक दिवस.

+ सम्, अव, प्र अथवा वि पूर्वकं स्था होय. तो ते.आत्मनेपदाना
 प्रत्यये वे छे.

* वि, आ, परि अथवा उप थी युक्त रम् परस्मैपदी छे.

ગુજરાતી વાક્યો

૧. જેનાથી સંસારનું ચક્ર ચાલે છે (બ્રહ્મ) એ ઈશ્વરની શક્તિ છે.
૨. તેની નિમકહરામીથી ગુસ્સે થયેલા વિષ્ણુદત્તે તેને ત્રીજ શબ્દોથી વીધી નાખ્યો. (સમ + તક્)
૩. તે સલામાં ઉતાવળથી ઊઠતા ધણા રાગઓની કંઠીઓ તેમના એકબીજા સાથે અથડાવાથી તૂટી. (વૃદ્)
૪. ક્ષમા ન કરે એવો સાપ શું લોહીની ઇચ્છાથી, જે મનુષ્ય તેને પગથી અડકે છે તેને કરડે છે? (દંશ)
૫. ઇક્ષ્વાકુ વંશના આચાર્ય વસિષ્ઠને પહેલું નમન કરી રામ પોતાના ભાઈઓને ભેટ્યા. (સ્વઙ્ગ)
૬. ઇન્દ્રજિત મરી જવાથી તેના કષેણાના મોતને લીધે શોકે રાવણને અગ્નિની માફક બાળ્યો. (બ્રહ્મ)
૭. જેનાથી હું છવું છું તે લઈ લે, તો તું મારી જિંદગી લઈ લેવા યત્ન કરે છે. (યન્)
૮. દીવાની જ્યોતથી (આકાશયિત્વું) એ ચાચેલું પતંગિયું એકદમ તેના પર પડ્યું અને મરી ગયું. (*ક્રઃ, મૃત્યુ ની દ્વિતીયા સાથે વાપરવું.)
૯. તે હાથીને પાછા ફેરવવાનું ઇચ્છતા અજે તેને બાણ વડે વીધો. (વ્યધ્)
૧૦. રાક્ષસોની સાથે લડાઈમાં રામે સંકટો દુસ્મનોને તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોથી ડાખ્યા. (બ્રશ્ચ)
૧૧. રામને આત્મા સીતાના વિરહથી ઉત્પન્ન થયેલા શોકમાં ડૂબ્યો. (મસ્જ)
૧૨. જ્યારે ટ્રૌપદી સિવાય યુધિષ્ઠિર પાસેથી બધું જિતાયું હતું, ત્યારે ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોએ યુધિષ્ઠિરને કહ્યું કે તારી સ્ત્રી પાંચાલીની હોડકર. (પણ) +

* હસ્તનભૂતકાળમાં પૂર્વે લગાડવામાં આવતો આ ધાતુના પ્રથમ સ્વરથી જોડાતાં આર થાય છે.

+ ચોથા પાનાની નીચે આપેલી x નોંધ જુઓ

૯.

સંસ્કૃત ખીજ ચોપડી.

૧૩. પક્ષીએ છીતવી લીધેલું રત્ન મેળવવા મેં ઘણી મહેનત લીધી. (પ્ર + યસ્)

૧૪. જે મોટા જોડે શત્રુતા રાખે છે તે તરત મરે છે. (શદ્)

૧૫. હજારો અપરાધો મારાથી દરેક ક્ષણે કરાય છે. અરે ઈશ્વર ! તે સર્વને માફ કર. (ક્ષમ્)

૧૬. આ કન્યાની ન કહી શકાય તેવી શક્તિ ! કે ફક્ત સંજીવ (ચિત્) વસ્તુઓ જ નહિ, પણ નિર્જીવ વસ્તુઓ પણ તેની સેવા કરે છે.

૧૭. તે પાસેની નહીના જળકણ્થી ઠંડો આ પવન બાગમાં અતિમુક્તવેલાને ધીમે કંપાવે છે. (ધ્રુ)

૧૮. જ્યારે અજ્ઞે પોતાનો શંખ વગાડ્યો (દમ્બા,) ત્યારે તેના યોદ્ધાઓ જેઓ નાસી ગયા હતા તેઓ પાછા આવ્યા અને તેના શત્રુઓનાં સૈન્યને ઊંઘતાં દીઠાં.

શબ્દકોશ ૧

ધાતુઓ

અર્જ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ અને ૧૦ ગ.

મેળવવું પામવું, કમાવું

અર્હ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ અને ૧૦ ગણુ

યોગ્ય થવું

ઋજ્ ૧ ગ. આત્મને૦ મેળવવું,

પામવું

કૃત્ ૬ ગ. પરસ્મૈ૦ કાપવું

કૃ ૬ ગ. પરસ્મૈ૦ વેરવું; ચિ જોડે,
પાથરવું.

કૃત્ ૧૦ ગ. પ્રશંસા કરવી,
વખાણવું, સ્તુતિ કરવી

ક્રમ્ પરસ્મૈ૦વ્યાલવું, પગલું ભરવું;
આત્મને૦ પરિણામ આણવું,

શક્તિનો ઉપયોગ કરવો; આજોડે,

* અહીં વૈરાય આત્મને વાપરવું. જેમકે ત્રીજો પુ. એ. વ. વૈરાયતે.

पासे ङवुं पग भूकवो, जिभा
थवुं जिगवुं; अति जेडे,
ओणंगवुं, छटा थवुं.

क्लम परस्मै० थोक्वुं, थाकी ङवुं.
परिश्रम पामवो, नरम पडवुं,
पिन्न थवुं.

क्षम ४ ग. परस्मै० माक्ष करवुं
गुह १ ग. परस्मै० आत्मने० संताडवुं
त्रा १ ग. परस्मै० उवणेडे सूधवुं.
चम १ ग. परस्मै० याटी. ङवुं.
आ जेडे, पीवुं.

चित् १० ग. आत्मने० चेतन डोवुं,
डालवा-वालवानी शक्ति डोवी
जनय-जन वुं कारक इप, उत्पन्न
करवुं, जन्म आपवो. जनयितुम्
हेत्वर्थं कृदंत.

जू १ ग. ४ ग. परस्मै०, १० ग.
धरडा थवुं. धसाठ ङवुं,
अवाठ ङवुं.

तक्ष १ ग. परस्मै० छोलवुं टापवुं.
सम् जेडे, कडा करवा. धायल
करवुं, शब्दथी वीधवुं.

तर्ज १ ग. परस्मै०, १० ग. आत्मने०
धमकी आपवी, उपडा आपवो.

त्रस् परस्मै० मृण्वुं, भीवुं.
त्रुट् परस्मै० लांगवुं, तूटवुं.

दंश् १ ग. परस्मै०, १० ग.
आत्मने० दंश देवो, डंप्पवुं.

धृक् ग. परस्मै० मृगववुं डलाववुं
नद् १ ग. परस्मै० अवाण करवो,
गाण्वुं, गणना करवी.

नश् वि जेडे, नाश पामवुं.
पण् १ ग. स्तवन करवुं, डोड
करवी, जुगार रमवो.

भ्रम् परस्मै० लटकवुं, इरवुं.
अस्ज् १ ग. परस्मै०, आत्मने०
सूं ङवुं आणवुं.

मस्ज् ६ ग. परस्मै० डूणी ङवुं.
मना १ ग. परस्मै० मनमां इरी
जोलवुं, मनन करवुं; सम्
पूर्वक आ जेडे, वारवार मनन
करवुं, कथाओने आधारे जोलवुं,
अमल करवो.

यम् १ ग. परस्मै० काणू राअवो.
पाष्ण् भेयवुं; नि जेडे,
क्यन्ममां राअवुं.

यस् ४ ग. परस्मै० यतन करवो;
प्र जेडे डाशिश करवी.

युज् वि जेडे, सब, जुदा थवुं
रच् वि जेडे, गोठवुं.

रम् वि जेडे, अटकवुं.

लष् परस्मै० छरखा करवी; अभि
जेडे, लोल करवो, भागवुं.

लिप् ६ ग. परस्मै०, आत्मने०
योपडवुं, लीपवुं, आंणवुं.

लुप् ४ ग. परस्मै० नाश पाभवे,
अदस्थ थवुं, शिडी जवुं.

लुप् ६ ग. परस्मै० आत्मने० लक्ष
लेवुं, लुटवुं, योरवुं धीनपी लेवुं

वष् १ ग. परस्मै० आत्मने०
कापवुं, वाववुं; निग् जेडे,
भलि आपवे।

वृष् १ ग. परस्मै० वरसवुं.
वरसाववुं, रेडवुं

व्यध् ४ ग. परस्मै० वीधवुं, धीं करवे।

व्रश्च् ६ ग. परस्मै० कापवुं, हाडवुं

शद् १ ग. नाश पाभवे, क्षीलु थवुं

श्रिसम् जेडे, आश्रय लेवे, आधार
राभवे, विश्वास राभवे।

सह उद् जेडे, शक्तिमान होवुं
योअ थवुं, डिमत करवी

सञ्च् १ ग. परस्मै० वणगवुं,
बागी रडेवुं; वि पूर्वक, अति जेडे,
(व्यतिषन्न) ऐकंठां करवुं.

सो ४ ग परस्मै० अंत आलुवे,
पुडुं करवुं. नाश करवे। वि पूर्वक

अव जेडे, निश्चय करवे, काशिरा
करवी. यत्न करवे।

स्था अव जेडे, जिला रडेवुं; वरवुं

अङ्ग न. अवयव

अञ्जन न. मेश, काजण

अननुष्ठान न. (अनुष्ठान न. करवुं ते,
साधवुं ते) न करवुं, ते न कीधानी भूल

अन्य सर्वनाम पु. स्त्री. न. षीञ्च

अनिग्रह पु. (निग्रह पु. दाण)

दाणमां न रडेवुं, ते निरंकुशपणुं

अनीक न. सैन्य

अपश्य न. प्रकृति भगडे ऐवी काँठ

पणु यीञ्च, अवशुलुकारक यीञ्च

अपराधसहस्र न. (सहस्र न.

७००२) ऐक ७००२ अपराधो

अभिहित अभि+धा नुं कर्मणि

भू. कृ. भोलायेलुं

अभ्यागत अभि+आ+गम् भू. कृ.
आवेलुं; पु. परोजि।

अरुण पु. सूर्यने। सारथि

अर्घ्यसत्कार पु. सत्कार पु. मान

अर्घ्यथी ऐटले अतिथिनी पूज

करवानां अथवा मान आपवाना

साहित्यथी आपेलुं मान.

अर्थसंशय पु. (संशयपु. शक, लय)

धनने लगतो लय

अल्पपु. स्त्री. न. नानुं, आर्धुं, अनल्प

पु. स्त्री. न. धलुं, धयुं

अवज्ञात अव+ज्ञानुं कर्मणि, भू. कृ.

धिक्कारायेलुं

अस्तपु. रूपसेवा स्त्री. (सत्) पु. स्त्री. न

सारुं सेवा. याकुरी) ने
भाषुस सारो नथी तेनी याकुरी,
पराण अथवा दुष्ट भाषुसनी
सेवा.

अहि पु. साप

अहाय कि. वि. अव्यय. तत्क्षिणु
जलही, अडपथी

आकाशवायु पु. आकाशमानो पवन

मान्तर पु. स्त्री. न. अंदरनुं

आमोद पु. सुगंध, पुश्या

आरूढ आ+रूढनुं भू. कृ. यद्धेनुं

आलवाल न. आडना भूषणी

आसपास पाणुी भाटेनो क्यारो

आहव पु. युद्ध

इन्द्रियार्थोपसेवन न. (इन्द्रियन.

ईन्द्रिय, अर्थपु. पदार्थ, उपसेवन

न. आश्रय करवो ते, उपयोग)

इन्द्रियविषयनो उपभोग करवो

ते विषयलंपटपाणुं

उपकाग्नि पु स्त्री. न. उपकार

करनाडुं

उजित पु. स्त्री. न. मोटुं, उत्तम

केश पु. वाण

कोटि स्त्री. करेड

कोप पु. अस्से

कान्त कर्मनुं भू. कृ. थाडी गयेलुं,

निर्गत थयेलुं, करमायेलुं,

आनि पामेलुं

क्षितीश पु. (क्षिति स्त्री. पृथ्वी)

राज पृथ्वीपति

खलभुजङ्ग पु. (खल पु. उरामी.

भुजङ्ग पु. साप(अलशपी साप

खलु अ. नक्षी

गगनमध्य पु. न (गगन न.

आकाश, मध्य पु. न. वयलो

भाग) आकाशनो मध्य भाग

गति स्त्री. आशरो, शरणु

गरुडाज्ञा स्त्री गरुडनो दुकम

गृहमेधिन पु. गृहस्थ

घर्मज पु. स्त्री. न. (घर्म पु.

धाम, गरमी) धामथी उत्पन्न

थयेलुं

चेतसु न. मन

जीवनाज्ञा स्त्री (जीवन)न. जिहगी

आशाउमेद, ईच्छा लवपानी ईच्छा

तदेश पु. तेनो देश

तद्विद्विष् पु. तेनो शत्रु

तद्विभूति स्त्री. तेनो उदय

ताप पु. गरमी

तावत् कि. वि. त्यांसुधी, तटलामां

तूर्णम् कि. वि. जलहीथी

तेजस्विन पु स्त्री. न. तेजस्वी

प्रकाशवान

तोय न. पाणुी

दम्पती पु. द्विपयन-स्त्रीपुरुष

દન્ત પુ. દાંત
 દુષ્ટ પુ. સ્ત્રી. ન. નિર્દય
 દ્વિજન્મન્ પુ. (દ્વિ ખે, જન્મન્ ન.
 જન્મ) જેને બે જન્મ હોય તે,
 પહેલા ત્રણ વર્ણમાંનો એક, બ્રાહ્મણ
 દ્વિજિહ્વ પુ. (જિહ્વા સ્ત્રી. જીભ)
 જેને બે જીભ હોય તે, સાપ
 *દ્વિષ્ પુ. શત્રુ
 ધનાશા સ્ત્રી. ધનની ઇચ્છા
 ધર્મસૂત્રકાર પુ. (ધર્મ પુ. કાયદો,
 સૂત્ર ન. વચન) કાયદાનાં વચન
 બનાવનાર, ધર્મશાસ્ત્ર લખનાર
 ધર્માર્થમ્ (ધર્મ અર્થ) અ. ધર્મને માટે
 ધૈર્યધન પુ. સ્ત્રી. ન. (ધૈર્ય ન. ધીરજ)
 જેનું ધન ધીરજ છે તે
 નિદાઘ પુ. ઉનાળો
 નિન્દિત નિન્દા નું કર્મણિ ભૂ. કૃ.
 નિન્દાયેલું. ઠપકાને લાયક
 નિરસ્ત નિર+અસ્ત ક્કિં કનું નું કર્મણિ
 ભૂ. કૃ વિખેરી નાંખાયેલું, દૂર કરેલું
 નિવર્તન ન. અટકવું તે દૂર રહેવું તે,
 વગર રહેવું તે
 નિષ્ઠાશૂન્ય પુ. સ્ત્રી. ન. (નિષ્ઠા સ્ત્રી.
 સ્થિરતા, શૂન્ય પુ. સ્ત્રી. ન. રહિત)
 સ્થિરતા રહિત, અસ્થિર, ચંચળ

નિષ્કલતા સ્ત્રી. નિષ્કળપણું, વ્યથતા
 નીચ પુ. સ્ત્રી. ન. નીચું, હલકું,
 અપ્રતિષ્ઠિત.
 ન્યાયવાદિન્ પુ. સ્ત્રી. ન. (ન્યાય
 પુ. જે ખરું હોય તે) ખરું
 બોલનાર
 પતન ન. પડવું; સદ્ગુણથી ભ્રષ્ટ થવું
 પથ્ય ન. હિતકારક
 પદાર્થ પુ. સ્ત્રી. જ, વસ્તુ
 પરમ્ કિ. અ. પણ, પરંતુ
 પર્યાપ્તમ્ કિ. વિ. સંપૂર્ણ રીતે,
 ઇચ્છાનુરૂપ
 પાવન પુ. સ્ત્રી. ન. પવિત્ર કરનારું,
 સ્વચ્છ
 પુષ્ટિ સ્ત્રી. પોષણ
 પ્રચण्ड પુ. સ્ત્રી. ન. ગરમ ઊંધળું,
 તીક્ષ્ણ
 પ્રતાપનિધિ પુ. (પ્રતાપ પુ ગરમી)
 તાપનો લંકાર
 પ્રતિપક્ષ પુ. શત્રુ
 પ્રન્યુત્પન્નમતિ પુ. સ્ત્રી. ન. પ્રત્યુત્પન્ન
 પ્રતિ+ઉદ્+પદનું (ભૂ.કૃ.) હાજર-
 જવાખી, ચપળ, ચંચળ
 પ્રમાદ પુ. ભૂલ
 પ્રાણ પુ. (બહુવચન) જીવ

*અન્ત્ય ષ્ પ્રથમાના એકવચનમાં અને વ્યંજનાદિ પ્રત્યયો પશ્ચી
 આવે તો તેનો ઠ્ અથવા ઙ્ થાય છે.

बहिरुपाधि पु. (उपाधि पु. धर्म,
विशेष गुण) आद्य हेतु, अकारने
गुण.

बाणवृष्टि स्त्री. (वृष्टि स्त्री. वरसाद)
आणुनो वरसाद.

भानु पु. सूर्य.

भोगवृष्णा स्त्री. भोगपु. सांसारिक
सुख, वृष्णा स्त्री. तरस, छिन्ना)
सांसारिक सुखनी छिन्ना

मत न अलिप्राय, सदाह

मधुपर्क पु. आवेला अतिथिने
मधु, दही वजेरेनुं अर्पणु

महाज पु. मोटा अकरो

महानुभाव पु. स्त्री. न. मोटाछवाणुं

महाराज पु. मोटा राज.

महोक्ष पु. (उक्षन् पु. वृषभ)
मोटा वृषभ

मान पु. अलिमान, गर्व.

मान्याकार पु. भाणी

मिथः क्रि. वि. अरसपरस, साधे

यावत क्रि. वि. ने वपतमां, ज्यां.

रण न. बुद्धभूमि (सुधी

रश्मिवन् पु. (रश्मिपु. किरणु)सूर्य

राष्ट्र न. राज्य, प्रान

रह् स्त्री. दोष

लक्ष्मी स्त्री. धननीद्वी, शोभा, वैभव

वणिग्जन (वणिग् पु. वेपारी)

वेपारी

वत्सतरी स्त्री. वाजरडी

वधक्रम पु. भारवानी रीत

वन्य पु. स्त्री. न. वनने लगतुं

वपुस् न. शरीर

वर्मन् न. डक्य

वारिद् पु. वाढणुं, मेघ

विचित्र पु. स्त्री. न. अमयण जणुं

विपिन न. जंगल, वन

विश्वतः क्रि. वि. सर्व दिशाभां

बिहिता विन्धानुं डर्मलि (भू. क.)

शास्त्रभां अतावेणुं

वृद्धि स्त्री. उदय

त्रयम् न. मुश्केली, संकट

व्यथित व्यथ् नुं भू. क. दुःखित

शक्य पु. स्त्री. न. यनी शके जेवुं

शचीपति पु. छत्र, शयीनो पति

शनैस् क्रि. वि. धीमे

शब्द पु. अवाज, ओल

शरीरिन् पु. स्त्री. न. शरीरवाणुं;

पु. मनुष्य, साणुस

शस्त्रसंपात पु. (शस्त्र न. आयुध,

उधियार, संपात पु. उपर पडवुं

ते) उधियारनो धा

शाश्वत पु. स्त्री. न. जंमेशनुं, अजड

शिखिन् पु. मोर

शीत पु. स्त्री. न. डंडुं

श्रम पु. थक

* नामनो तस् प्रत्यय उभेरवामां आवे त्यारे तेमां पंचमीनो अने
डोछ वपत सप्तमीनो अर्थ आवे छे.

श्रोत्र न. कान
 श्रोत्रिय पु. वेद लक्षणेन प्राप्तु
 संगम (सम् + गम् तुं भू. कृ.)
 ऐक्यं ध्येयु
 सकल पु. स्त्री. न. आप्तुं. सद्युं
 सक्रोध पु. स्त्री. न. गुरुसा साथे
 सच्चरणव्रत न. (व्रत) न. वरत,
 मानता) सारी आलक्षणी वरत
 सद्यम् क्रि. वि. ऐक्यम्
 समन्तात् क्रि. वि. आसपास
 सम्यक् क्रि. वि. सारुं

सेवन न. सेवयुं ते, यादृशी करणी ते
 स्थित (स्थानुं भू. कृ.) रहेलुं, थयेलुं,
 उवात् रहेलुं
 स्वजनवियोग पु. पोतानां भाग्य-
 सोथी जुदा पडयुं ते
 स्वन पु. अवाञ्ज, गर्जना
 स्वहित न. पोतानुं कल्याण्यु
 स्वेदलव पु. (स्वेद परसेवा)
 परसेवानो छांदि
 हेतु पु. कारण्यु

अञ्ज (नाम छे) अजं पु.
 अतिमुक्तवेला अतिमुक्तलता स्त्री.
 अवयव्य अनिर्वचनीय पु. स्त्री. न.,
 अनिर्वर्णनीय पु. स्त्री. न.,
 किम् + अपि पु. स्त्री. न.
 छद्वाकुम्भो (रामना कुलना रामभ्यो)
 इक्ष्वाकु (अ. व. भां वपराय छे)
 छच्छा काङ्क्षा स्त्री.
 छन्दोजित (रावणुनो पुत्र) इन्द्रजित्
 पु. उतावण्थी ससंभ्रमम् क्रि. वि.
 ऐक्यम् सहसा क्रि. वि.
 ऐक्यीञ्ज साथे अथडापुं ते
 परस्परसंघट्टन न.
 छेदर परुष पु. स्त्री. न. (शब्दो)
 परुषाक्षर पु. स्त्री. न.

छेदी हार पु.
 छेधायमान थयेलु कृद् (कृध तुं
 भू. कृ.)
 छेयायेलु विलोभित (वि + लुभनुं
 प्रेरक कर्मणि भू. कृ.)
 छण्डशु कण पु., सीकर पु.
 छ्येत शिखा स्त्री.
 छूटवायेलु आक्षिप्त (आ + क्षिप्नुं
 कर्मणि भू. कृ.)
 छुनिया जगत्क न., ब्रह्मचक्र न.
 छीमे मन्दम् क्रि. वि.
 निमकडराभीपाणुं कृतन्नता स्त्री.
 पतंगिधुं पतङ्ग पु.
 पहेलुं प्रथमम् क्रि. वि. आदौ.
 आदि तुं स. वि. ऐ. व

પાછા ફરવા ઈચ્છતું નિવર્તયિષ્યત્	ભીનું આર્દ્ર પુ. સ્ત્રી. ન.
નિન્દુત્ નું કર્ત્. ભૂ. કૃ.	માફકરેનહિચ્છેતુ અમર્ષણ પુ.સ્ત્રી.ન.
પ્રેરક.	લોહી શોણિત ન.
પાંચાલી(પાંચાલદેશની રાજકુમારી)	શક્તિ પ્રભાવ પુ.
પાશ્ચાલી સ્ત્રી.	શોક શોક પુ.
પુનઃપ્રાપ્તિ (ફરીથી મેળવવું તે)	સમીપવર્તી સંનિહિત (સમન્નિ
પ્રત્યાગમ પુ.	ધાનું કર્મણિ ભૂ. કૃ.)

પાઠ ૨ જો

પાંચમે અને આઠમે ગણ

સંસ્કૃતમાં ક્રિયાપદના કાળ અને અર્થ મળીને દશ વિભાગ થાય છે. એમાંના ચાર-વર્તમાન, ભૂતકાળ, આજાર્થ અને વિધ્યર્થમાં ક્રિયાપદનાં રૂપમાં વિશેષ ફેરફાર થાય છે આ ક્રિયાપદોના ધશ ગણવિભાગ કરવામાં આવે છે ત્યારે આ ચાર વિભાગોને ગણકાર્ય વિશિષ્ટ અથવા વિશેષ કાળ અને અર્થ કહે છે.

૧. સંસ્કૃત વૈયાકરણોએ કરેલાંદશ ગણવિભાગમાં, ઉપલા વિભાગને અનુસરતી રીતે બે વિભાગમાં ગોઠવાઈ શકે. પહેલા વિભાગમાં પહેલો, ચોથો, છઠ્ઠો અને દશમે ગણ, અને ખીજા વિભાગમાં બાકી રહેલા ગણનો સમાવેશ થાય. પહેલા વર્ગનું સામાન્ય લક્ષણુ એ છે કે તેમાં ધાતુઓને ગણની નિશાની લાગ્યા પછી જે રૂપ થાય છે તેનો અન્ત્યાક્ષર અ આવે છે, અને ખીજા વર્ગમાં અ આવતો નથી.

ખીજા વિભાગના ગણકાર્યવિશિષ્ટ કાળોને

લગતા સામાન્ય નિયમો

૨. અમુક પ્રંત્ય પહેલાં ધાતુ તથા ગણની નિશાનીઓમાં વિશેષ ફેરફાર થાય છે, જેથી પ્રત્યયોના બે ભાગ કરવામાં આવ્યા છે; તેમાં એકને વિકારક અને ખીજાને અવિકારક કહેવામાં આવે છે.

પરસ્મૈપદ

૩. એકવચનના પ્રત્યયો વિકારક છે.

અપવાદ-વિધ્યથના એકવચનના પ્રત્યયો અને આનાર્થના ખીજ પુરુષનો એકવચનનો પ્રત્યય વિકારક નથી.

૪. દ્વિવચન અને બહુવચનના પ્રત્યયો અવિકારક છે.

અપવાદ-આનાર્થમાં પહેલા પુરુષના દ્વિવચન અને બહુવચનના પ્રત્યયો અવિકારક નથી.

આ પ્રમાણે વર્તમાનકાળ અને હસ્તતત્તૂ તકાળના બધા પુરુષોના એકવચનના પ્રત્યયો, આનાર્થ પહેલા પુરુષના બધાં વચનના પ્રત્યયો અને ત્રીજા પુરુષનો એકવચનનો પ્રત્યય એટલા વિકારક છે, અને બાકીના અવિકારક છે.

આત્મનેપદ

૫. બધા પ્રત્યયો અવિકારક છે.

અપવાદ-આનાર્થના પહેલા પુરુષના પ્રત્યયો અવિકારક નથી

૬ વિકારક પ્રત્યયો પૂર્વે રૂપના અન્ત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરને શુભ છે

વર્તમાનકાળ

૭. ગણના ખીજ વિભાગના વર્તમાનકાળના પરસ્મૈપદ પ્રત્યયો પહેલા વિભાગના વર્તમાનના જેવા જ છે, પણ આત્મનેપદ પ્રત્યયોમાંના કેટલાકમાં નીચેના ફેરફાર થાય છે.

- (૧) માર્ગોપદેશિકામાં આપેલા આત્મનેપદ પ્રત્યયોમાંના કેટલાકમાં **इ** છે તેને **डे**કાણે **आ** મુકાય છે.
- (૨) પહેલા પુરુષના એકવચનનો પ્રત્યય **ए** છે.
- (૩) ત્રીજા પુરુષના બહુવચનમાં **न्** નો લોપ થાય છે. એટલે પ્રત્યયો નીચે પ્રમાણે છે.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
૧ લો પુ.	પ	વહે	મહે
૨ બે ,,	સે	આથે	ધ્વે
૩ બે ,,	તે	આતે	અતે

૮ પાંચમા ગણમાં નુ અને આઠમા ગણમાં ડ ગણકાર્યવિશિષ્ટ ક્રિયામાં પ્રત્યયો લાગતાં પૂર્વે ધાતુઓ લગાડવામાં આવે છે.

૫ મો ગણ

ચિ પરસ્મૈ૦, આત્મને૦ એકકું કરવું

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
૧ લો પુ	ચિનોમિ	ચિનુવ:-ચિન્વ:	ચિનુમ:-ચિન્મ:
૨ બે ,,	ચિનોષિ	ચિનુથ:	ચિનુથ
૩ બે ,,	ચિનોતિ	ચિનુત:	ચિન્વન્તિ

અહીં ચિ ધાતુમાં નુ ઉમેરવાથી ચિનુ થયું. અન્ત્ય ડ નો ઓ થાય છે એટલે આખું રૂપ ચિનો થયું. મિ, સિ, તિ વિકારક છે તેથી ઓ થયો, ષસ્, મસ્ વગેરે પહેલાં એમનું એમ રહે છે. કારક કે તે અવિકારક છે.

(અ) પ્રત્યયના સ્વર ડ ની પૂર્વે બે સંયુક્ત વ્યંજન ન આવ્યો હોય, તો વ અને મ ની અગાઉ તેનો વિકલ્પે લોપ થાય છે. તેથી ચિનુવ:-ચિન્વ:, ચિનુમ:-ચિન્મ: અને ચિનુવહે-ચિન્વહે, ચિનુમહે-ચિન્મહે થાય; પણ આષ્ ધાતુનાં આપ્નુવ: અને આપ્નુમ: એ રૂપોમાં ડ લોપાતો નથી.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
૧ લો પુ.	ચિન્વે	ચિનુવહે-ચિન્વહે	ચિનુમહે-ચિન્મહે
૨ બે ,,	ચિનુષે	ચિન્વાથે	ચિનુધ્વે
૩ બે ,,	ચિનુતે	ચિન્વ્રાતે	ચિન્વ્રતે

અહીં બધા પ્રત્યયો અવિકારક હોવાથી કોઈ પણ જગાએ નુનો નો થતો નથી.

આપ્ પરસ્મૈ૦ મેળવવું.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
૧ લો પુ	આપ્નોમિ	આપ્નુવઃ	આપ્નુમઃ
૨ બ્ને ,,	આપ્નોષિ	આપ્નુથઃ	આપ્નુથ
૩ બ્ને ,,	આપ્નોત્તિ	આપ્નુતઃ	આપ્નુવન્તિ

(બ) આ ગણમાં વ્યંજન અન્ત્યે હોય એવા ધાતુઓ પછી નુના ઉ નો ઉવ્ એવો ફેરફાર થાય છે. આ ફેરફાર સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે જ થાય છે.

તેથી આપ્નુવન્તિ થયું. કારણ કે આપ્ ધાતુને છેડે પ વ્યંજન છે.

૮ મો ગણ

તન્ પરસ્મૈ૦ આત્મને૦ તાણીને લાંબું કરવું.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	તનોમિ	તનુવઃ-તન્વઃ	તનુમઃ-તન્મઃ
૨ બ્ને ,,	તનોષિ	તનુથઃ	તનુથ
૩ બ્ને ,,	તનોતિ	તનુતઃ	તન્વન્તિ

૧ લો પુ.	તન્વે	તનુવહે-તન્વહે	તનુમહે-તન્મહે
૨ બ્ને ,,	તનુષે	તન્વાથે	તનુધ્વે
૩ બ્ને ,,	તનુતે	તન્વાતે	તન્વતે

(અ) નિયમથી તનુવઃ અથવા તન્વઃ વગેરે થાય છે.

૯. ગણકાર્ય વિશિષ્ટ કાળોમાં ક્ષ (કરવું) ૮ મો ગણ પરસ્મૈ૦ આત્મને૦ નો વિકારક પ્રત્યય પહેલાં કર અને અવિકારક પ્રત્યય પહેલાં કુર્ ૩૫ થાય છે.

परस्मै०

आत्मने०

	अ. व.	द्वि. व.	तृ. व.	अ. व.	द्वि. व.	तृ. व.
१ लो पृ करोमि	कुर्वः	कुर्मः	कुर्वे	कुर्वहे	कुर्महे	
२ लो , करोषि	कुरुथः	कुरुध	कुरुषे	कुर्वथि	कुरुध्वे	
३ लो ,, करोति	कुरुतः	कुर्वन्ति ^x	कुरुते	कुर्वन्ति	कुर्वन्ते	

(अ) कृ धातुभां व् अने म् पूर्वे उ नो नित्य लोप धाय छे आ
नियम प्रमाणे कुर्वः, कुर्मः वगेरे धाय छे.

संस्कृत वाक्ये।

यज्ञेषु सोमं सुन्वतेऽध्वर्यवः ।

प्रत्यहं प्रातरुत्थायोपवनं च गत्वा पुष्पाण्यवचिनोमि ।

महात्मनां यज्ञांसि दिक्षु प्रतन्वन्ति कवयः ।

दुःखपीडितामपि मां हृदयमर्मच्छिद्भिर्वचनैः किं पुनर्दुनोषि ।

द्राःस्थौ पुरुषौ राजकुलस्य द्वारमपावृण्वते ।

पुण्यकृतः स्वेषां सुचरितानां फलं स्वर्गलोकेऽश्नुवते ।

मार्याः संसारसुखानि त्यक्त्वा किमर्थमरण्यवासमङ्गीकुरुध्वे ।

श्रुतिमनोहरांश्चित्रालापाञ्छृणुमः ।

आकाशं मेघा वृण्वते ।

हे जगन्नायक न वयं चर्मचक्षुषा तव विभूतिमुपवीक्षितुं शक्नुमः ।

यत्त्वं कुरुषे तदन्यथा विधातुं कः शक्नोति ? ।

केनापि रक्षसा हृतमस्माकं तुरगं वयं विचिनुमः ।

वारंवारमीश्वरस्याराधनां साधवः कुर्वन्ति ।

सत्कृतिर्मनुष्यस्य कीर्तिं सर्वेषु देशेषु तनोति ।

दुरापमपि लोकेऽस्मिन् यद्यद्वस्त्वभिवाञ्छति ।

तत्तदाप्नोति मेधावी तस्मात्कार्यः समुद्यमः ॥

^x वयारे दन्तस्थानी व्यंजन न्नी पछी आवे छे तयारे न् नो ण्थते नथी.

*ન દુનોતિ દયાલુત્વાદ્વચસા કંચિદપ્યસૌ ।
 દુરુકૈરપિ દીનાનાં મનસ્તસ્થ ન દૂયતે ॥
 નોમં સુનોતિ યજ્ઞેષુ સોમવંશચિભૂષણઃ ।
 પુરઃ સુવતિ સંગ્રામે સ્યન્દનં સ્વયમેવ સઃ ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧. તમે તમારી મનની લાગણીઓને વશ કરવાને શક્તિમાન નથી. (શક્)
૨. અમે દર વર્ષે કાશીની યાત્રા કરીએ છીએ. (કૃ)
૩. ચાતક પાણી માગે છે. (વન્), પણ તે પામતું નથી. (આપ્)
૪. હું કહું છું તે તું સાંભળે છે ? (શ્રુ)
૫. હું તે વિચાર કહી દેખાડતો નથી (વિ = વૃ), કારણ કે તે પાપી છે.
૬. મહેલના દરવાજા હું બંધ કરું છું. (સમ + વૃ),
૭. તે બે શિક્ષકો પોતાના શિષ્યોને ન્યાયના મૂળ વિચારો સમજાવે છે. (વિ + વૃ)
૮. આમ કરવામાં + માત્ર તમે તમારી પોતાની હલકાઈ ઉઘાડી પાડો છો. (આવિસ્ + કૃ)
૯. કંજૂસો પૈસા સંઘરી મૂકે છે. (સમ્ + ચિ)
૧૦. સમજુ માણસો પોતાની મતલબો સહેલાઈથી પાર પાડે છે. (સાધ્)
૧૧. મેં એક પશુ જોયું. તેને ઝડી પૂંઝડી છે, જેને તે વારંવાર હલાવે છે. (ધ્રુ)

* આ અને એની પછીનો શ્લોક ગયા પાડના જેવા જ કૃષ્ણ તામના રાજ્યને લાગુ પડે છે.

+ તમેનો ગુણ બતાવનાર વર્તમાન કૃદંત વાપરો.

शब्दकोश २
पांशुभाषा गणना धातुः

अङ् आत्मने० व्यापवुं
भाष् परस्मै० भेषववुं,
चि परस्मै० आत्मने० व्येकडुं
कश्चुं वि+चि शोधवुं भेषववुं;
सप्त+चि भेषुं कश्चुं
दु परस्मै० दुःख देवुं, पञ्चववुं,
वीज्यवुं
धु अथवा धू परस्मै०, आत्मने०
धुनववुं डालववुं

धृष् परस्मै० उर्ध्वगत करणी, डोऽप्यकवी
वृ परस्मै०, आत्मने० ढाकवुं, अप+भा
+वृ उधाऽवुं; चि+वृ योऽप्युं समग-
ववुं, कडी देभाऽवुं; सम्+वृ प'ध करवुं;
आ+वृ काणू राभवे, दाय राभवे.
शक् परस्मै० शक्तिमान् थवुं, शकवुं
श्रु (श्रु)* परस्मै० सांभणवुं
साध् परस्मै० साधवुं, पार पाऽवुं
सु परस्मै० आत्मने० सोभरसकाढवे।

आडभाषा गणना धातुः

कृ परस्मै० आत्मने० करवुं वशी+कृ
वश करवुं, छतवुं; अङ्गी+कृ अंगीकार
करवे, कथंल करवुं; आविम्+कृ उधाऽ
करवुं, भुद्वुं करवुं; तिरस्+कृ
घिष्कारवुं

प्रति+कृ सामा थवुं, अद्वेषो लेवे,
वेर लेवुं
तन् परस्मै० आत्मने० ताणवुं,
पाथरवुं, यज्ञ करवे; प्र+तन् पाथरवुं.
वन् आत्मने भागवुं

अध्वर्यु पु. अविदान तैयार करी
अग्निमां होमनार याज्ञिक, गोर
अन्यथा अ. नदीं तो, भीष् रीति
अरण्यवास पु. (अरण्य न. वन,
वास पु रडेकाणु) वनमां रडेकाणु
आराधना स्त्री. पूज
कार्य पु. स्त्री. न. करवा सायक.

करवा योज्य
चर्मचक्षुस् न. (चर्मन् न. चामडुं,
चामडी, अने चक्षुस् न. आंप्)
चामडानी आंप्, शारीरिक दृष्टि
चित्रालाप पु. (चित्र तरेड तरेडनुं,
विविध, अने भालाप पु. वात)
विविध विषयनी वातयति

* उटलाक धातुः पांशुभाषा गणना धातुः विशिष्ट काणोमां न् आदेश थाय
छे ते कौसमां आपेक्ष छे.

जगन्नायक पु. (जगत् न. जगत,
विश्व, नायक पु. धष्णी) विश्वने
धष्णी

नुरग पु. घोडा

दयालुत्व न. दयालाव, मायाणुपणुं

वीन पु. स्त्री. न. गरीभ, हरिनी,
दुःभी

दुःचपीडित पु. स्त्री. न. दुःभथी
पीडायेलुं

दुराप पु. स्त्री. न. भेजवपुं मुश्किल
पडे अेवुं

दुरुक्त न. अनुयित वयन, सारी
रीते नडीं ओलेला शब्दे
दुर्भाषणु

दू ४ गणु आत्मने० दुःभित थपुं,
दुःभ पामपुं

द्वाःस्थ पु. स्त्री. न. पारखे लिलेखुं,
द्वार न. पारखुं द्वारपाण

पुण्यकृत पु. स्त्री. न. (पुण्य न.
पुण्य अने कृ करपुं) पुण्य करनार

प्रत्यहम् अ. (प्रति दरेक अने
अहन् न. द्विवसो दररोज

यज्ञ पु. यज्ञ, जगन

राजकुल न. (राजन् पु. अने कुल
न. धर, महेल) राजमहेल

वारंवारम् द्वि. वि. वारेवारे, वारंवार

विभूति स्त्री. शक्ति, मोटाई
श्रुतिमनोहर पु. स्त्री. न. (श्रुति स्त्री.

कल्प, कान; मनोहर पु. स्त्री. न.
रमणीय) कानने रमणीय लागे
अेवुं

संग्राम पु. युद्ध

संसारसुखन. (संसारपु. दुनियाभां
होपुं ते, सुख न.) दुनियानी
स्थितितुं सुप्

सत्कृति स्त्री. पुण्यकर्म, रुडुं काम
सू ६ गणु परस्मै० उःसेलपुं,
आगण यालवपुं

सोमवंशविभूषण पु. स्त्री. न. (सोम
पु. यंद्र) यंद्रवंशने शोलावनार,
यंद्रवंशने (यंद्रवंशना रज्ज-
ओने) अलंकार

स्यन्दन पु. रथ

स्वयम् अ. पोते, गते

हृदयमर्मच्छिद् पु. स्त्री. न. (हृदय
न. हृद्युं, मर्मन् न. जेभां भारवाथी

जव गज अेवा लागे, मर्म-
स्थान, अने छिद् कापुं) हृदयना
मर्मस्थानने छेदनाडुं

કંજૂસ માણસ કદર્ય પુ.
કારણ કે યતઃ અવ્યય હિ અં.
ઝડી સ્થૂલ પુ. સ્ત્રી. ન.
ત્રિપુલ પુ. સ્ત્રી. ન.
બત્રા યાત્રા સ્ત્રી.
દર વરસ પ્રતિસંવત્સરમ્ કિ.વિ.અ.
દરવાળે દ્વાર ન.
પાપી પાપ પુ. સ્ત્રી. ન.
પોતાનું સ્વીય પુ. સ્ત્રી. ન.
મતલબ કાર્ય ન.

મનની લાગણી મનોધર્મ પુ.,
ઇન્દ્રિયવૃત્તિ સ્ત્રી., ઇન્દ્રિય ન.
મૂળ વિચાર તત્ત્વ ન., નય પુ.
લડવા યુદ્ધાય, યુદ્ધે, યોદ્ધુમ્
વારંવાર મનિશમ્ કિ. વિ.
વિચાર સંકલ્પ પુ., બુદ્ધિ સ્ત્રી.
શિક્ષક અધ્યાપક પુ. સ્ત્રી. ન.
સમજુ દૂરદર્શિન્ પુ. સ્ત્રી. ન.
ચતુર પુ. સ્ત્રી. ન.
સહેલાઈ સૌકર્ય ન.
હલકાઈ લઘુતા સ્ત્રી.

પાઠ ૩ બે

પાંચમો અને આઠમો ગણ (ચાલુ)

હિસતન ભૂતકાળ

૧. પરસ્મૈપદના પ્રત્યયો પહેલા વિભાગના કલા છે તેના તે જ છે.
આત્મનેપદના પ્રત્યયો પણ તે જ છે: માત્ર ઇતામ્ અને ઇથામ્ ને અદલે
આતામ્ ને આથામ્ થાય છે. (જુઓ પા. ૧૬ મુ-૧), અને ત્રીજા
પુરુષ અહુવચનનો પ્રત્યય અત છે. એટલે પ્રત્યયો નીચે પ્રમાણે છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.
૧ લો પુ.	ઈ	વહિ	મહિ
૨ બે „	થાન્	માથામ્	ધ્વમ્
૩ બે „	ત	આતામ્	અત

૫ મો ગણ

આપ્ પરસ્મૈ૦ મેળવવું

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.
૧ લો પુ.	આપ્નવમ્	આપ્નુવ	આપ્નુમ
૨ બે „	આપ્નોઃ	આપ્નુતમ્	આપ્નુત
૩ બે „	આપ્નોત	આપ્નુતામ્	આપ્નુવન્

અશ્ આત્મને૦ વ્યાપવું

	એ. વ.	દિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	આશ્નુવિ	આશ્નુવહિ	આશ્નુમહિ
૨ બે ,,	આશ્નુથાઃ	આશ્નુથાથામ	આશ્નુધ્વમ્
૩ બે ,,	આશ્નુત	આશ્નુવાતામ	આશ્નુવત

પરસ્મૈપદ એકવચનના પ્રત્યયે વિકારક છે, તેથી નુ નું નો પહેલાં લખેલાં રૂપોમાં થયું. આપ્નુવન્, આશ્નુવિ વગેરે રૂપોમાં (પા. ૧૮ બ. પ્રમાણે) નુ ના ઉ નો ઉચ્ચ થાય છે. એટલે નુ ને બદલે નુવ્ થાય છે. ચિં આત્મને૦ ભેગુ કરવું.

	એ. વ.	દિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	અચિન્વિ	અચિનુવહિ-અચિન્વહિ	અચિનુમહિ-અચિન્મહિ
૨ ,, બે	અચિનુથાઃ	અચિન્વાથામ	અચિનુધ્વમ્
૩ બે ,,	અચિનુત	અચિન્વાતામ	અચિન્વત

૮ મો ગણ

તન્ પરસ્મૈ૦ લ'આવવું

	અ. વ.	દિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	અતન્વમ્	અતનુવ-અન્તવ	અતનુમ-અતન્મ
૨ બે ,,	અતનોઃ	અતનુતમ્	અતનુત
૩ બે ,,	અતનોત	અતનુતામ્	અતન્વન્

આત્મને૦

૧ લો પુ	અતન્વિ	અતનુવહિ-અતન્વહિ	અતનુમહિ-અતન્મહિ
૨ બે ,,	અતનુથાઃ	અતન્વાથામ	અતનુધ્વમ્
૩ બે ,,	અતનુત	અતન્વાતામ્	અતન્વત

પા. ૧૭ (અ) પ્રમાણે અચિન્વહિ, અતન્વ, અતન્વહિ વગેરે રૂપો થાય છે. ક્રમાં રૂપો—

૧ લો પુ અકરવમ્, અકુર્વ, અકુર્મ વગેરે થાય છે. (પા. ૧૯. ૯) (અ) પ્રમાણે.

संस्कृत वाक्ये

देवा वै यज्ञमतन्वत तांस्तन्वानानसुरा अभ्यगच्छन् ।
हे संजय कुरुक्षेत्रे मामकाः पाण्डवाश्च किमकुर्वत तन्कथय ।
रामादीनानेर्तुं वृतानयोध्यां प्राहिणोज्जनकः ।
एकस्मिन्निबिडेऽरण्ये वसन्फलमृलादीनामशनेन वृत्तिमकुर्वि ।
कथय नो याः कथा वृद्धेभ्यस्त्वशृणोः ।
रामं युद्धेऽभृणुवन्नाक्षसाः ।
उद्यमं कुर्वन्नपि फलं नवाप्तव्यं तस्माद्भवितव्यतैवात्रोपालभ्या ।
ईदृशैः कर्मभिर्महत्पुण्यं त्वं समचिनुथा ।
भो भो अध्वर्यवः सोमं यूयवसुनुध्वं न वेति पृच्छति होता ।
रामलक्ष्मणौ सीताभरण्येऽन्विव्यन्तौ महान्तं कालं * समीहितं
नैवाश्नुवाताम् ।
आगतिना आपदः प्रत्यकुर्म भवतां साहाय्येन ।

गुजराती वाक्ये

१. राजन्ता दुश्मनोऽथे तेनी साथे युद्ध करवा डिंमत करी. (घृष्)
२. दशरथे सरयूना किनारा उपर यज्ञ कर्यो. (तन्)
३. शत्रुनी हिलयालतपाशवाने राजन्ता प्रधानोऽथे मने मोकल्यो. (प्र+हि)
४. अमे ते किल्लाना दरवाग्न उधाझा. (अप्+आ+वृ)
५. ते' ने क्यु' (क्) तथी तारा भित्रेने डेल दुःख थाव छे. (हु)
६. पर्वतना शिगर सुधी हुं सठी शक्यो नडि. (शक्)
७. ने पुस्तंडा गोवाथेलां डतां ते तमे कथां शोध्यां ? (वि+चि)
८. गछ डाले पागमां ये छोडरीऽथे पोताने माटे दूवोऽथ्यू'त्यां. (अव+चि)

* मुदत अतावनार पीछे विलङ्कितमां भूकवामां आवे छे.

x आ डेडाळ्हे धातुनुं आत्मनेपद इप वापरवुं. ज्यारे धातु
 उलथपडी होय त्यारे डियातुं इण कर्ताने भणतुं होय तो आत्मनेपद
 इप वापरवुं अने पीजने भणतुं होय तो परस्मैपद इप वापरवुं.

૯. તેમણે યત્નથી ઈચ્છાઓ, ગુસ્સો અને લોભ દબાવ્યો (આન્વૃ)
અને બ્રહ્મનું ધ્યાન કરતાં મોક્ષ મેળવ્યો. (આપ)
૧૦. બહુવાહને તીર વડે અજુનને છાતીમાં ઘાયલ કર્યો. (ક્ષણ
અથવા ક્ષિણ)
૧૧. તે લડાઈમાં યોદ્ધાઓના ઘોડાઓ મરાયા, પણ તેમણે ખીજી
મેળવ્યા (આપ) અને ફરીથી લડ્યા.
૧૨. તે અને રામે પાપ કીધું (કૃ), તેને માટે તેમને અન્ને શિક્ષાને પાત્ર છે.

શબ્દકોશ ૩

ક્ષણ, ક્ષિણ < મો ગણ પરસ્મૈ
ઘાયલ કરવું

હિ પ મો ગણ પરસ્મૈ૦ જવું
પ્ર+હિ મોકલવું

અન્વિષ્યત્(અનુ+ઈષ્ યગ પરસ્મૈ૦
તું વ. કૃ.) શોધવું, શોધતાં

મહાન ન. ખાવું તે, ભોજન
ઈદશ પુ. સ્ત્રી. ન. આવું

ઉપાલભ્ય પુ. સ્ત્રી. ન. ઠપકા લાયક,
દોષપાત્ર

કુરુક્ષેત્ર ન. કુરુઓ લડ્યા તે
જગાનું નામ

અભિન્ગમ્ કુમલો કરવે

નિષિદ્ધ પુ. સ્ત્રી ન. ફાટચીરા
વગરનું, ધાડું

ફલમૂલાદિ પુ. સ્ત્રી. ન. (મૂલ કન્દ)
ફળ, મૂળ વગેરે.

મંવિતદ્યતા સ્ત્રી. નસીબ, પ્રારબ્ધ
મામક પુ. સ્ત્રી. ન માટું

રામાદિ પુ. (રામ વિશેષ નામ છે,
અને આદિ આરંભ) રામ અને
ખીજીઓ, રામ વગેરે

વૃત્તિ સ્ત્રી. ગુજરાન, આજીવિકા
વૃદ્ધ પુ. સ્ત્રી. ન. ઘરડું

વૈ અ. પાદપૂરણ માટે વાપરેલો શબ્દ
સંજય પુ. વિશેષ નામ છે.

સમીહત પુ. સ્ત્રી. ન. જે ઈચ્છેલું
હેતુ તે

સાહાર્ય ન. મદદ

હે ઓ, અરે! સંબોધનાર્થ અવ્યય
હોતુ પુ. હોમ કરનાર, યાત્રિક, ગોર

કચ્છા કામ પુ.

કિલ્લો દુર્ગ ન.

ખોવાયેલું નષ્ટ ભૂ. કૃ.

તપાસવા નિરૂપયિતુમ્(નિ+રૂપ

૧૦ મો ગણુ, હેત્વર્થ કૃદન્ત)

નિત્ય શાશ્વત પુ. સ્ત્રી. ન.

ખણુવાહન (અણુ+નનો પુત્ર, પાણ્ડવ)

કમ્પવાહન પુ.

ખીજું અપર પુ. સ્ત્રી. ન. સર્વનામ

મરાયું હૃત કર્મણિ ભૂ. કૃ.

લોલ લોભ પુ.

શિક્ષા વણ્ડ પુ.

સરયૂ (અયોધ્યા પાસેની નદી)

સરયૂ સ્ત્રી.

સુખ સુખ ન.

હિલચાલ વ્યાપાર પુ.

હજુ પણ અઘાપિ

પાઠ ૪ થો

પાંચમો અને આઠમો ગણુ (ચાલુ)

પરસ્મેપદ

આજ્ઞાર્થ

૧. ગણુના ખીજ લાગમાં આજ્ઞાર્થ રૂપના ખીજ પુરુષના એકવચનમાં હિ પ્રત્યય લાગે છે. પાંચમા ગણુમાં બ્યારે ધાતુને છેડે સ્વર હોય ત્યારે, અને આઠમા ગણુમાં બધે એ હિનો લોપ થાય છે.

એટલે પ્રત્યયો નીચે પ્રમાણે છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ્. વ.
૧ લો પુ.	આનિ	આઘ	આમ
૨ બે ,,	હિ (-)	તમ્	ત
૩ બે ,,	તુ	તામ્	અન્તુ

આપ્ ૫ મો ગણુ (મેળવવું)

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ્. વ.
૧ લો પુ.	આપ્નવાનિ	આપ્નવાઘ	આપ્નવામ
૨ બે ,,	આપ્નુહિ	આપ્નુતમ્	આપ્નુત
૩ બે ,,	આપ્નુતુ	આપ્નુતામ્	આપ્નુવન્તુ

સુ પ મો ગણ (સામરસ કાઢવો)

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ્. વ.
૧ લો પુ.	સુનવાનિ	સુનવાવ	સુનવામ
૨ જો ,,	સુનુ	સુનુતમ્	સુનુત
૩ જો ,,	સુનોતુ	સુનુતામ્	સુન્વન્તુ

આ રૂપોમાં પહેલા પુરુષના ત્રણે વચનના પ્રત્યયો વિકારક હોવાથી નુ નો નો થયો છે, અને નો ની પછી પ્રત્યયોનો આદિ સ્વર આ આવવાથી નો નો નઘ્ થયો અને તેમાં આ મળીને નવા થયું છે, એટલે આપ્નવાનિ આપ્નવાવ વગેરે ખીજ પુરુષના બધા પ્રત્યયો તેમજ ત્રીજા પુરુષના દિવચન અને બહુવચનના પ્રત્યયો પણ અવિકારક છે

વિધ્યર્થ

૨. હસ્તન ભૂતકાળના પ્રત્યયોની પૂર્વે યા મૂકવાથી વિધ્યર્થના પ્રત્યયો થાય છે ત્રીજા પુરુષના બહુવચનનો પ્રત્યય યુસ્ છે.

એટલે વિધ્યર્થના પ્રત્યયો નીચે પ્રમાણે છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ્. વ.
૧ લો પુ.	યામ્	યાવ	યામ
૨ જો ,,	યાસ્	યાતમ્	યાત
૩ જો ,,	યાત્	યાતામ્	યુસ્

ચિ પ મો ગણ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ્. વ.
૧ લો પુ.	ચિનુયામ્	ચિનુયાવ	ચિનુયામ
૨ જો ,,	ચિનુયાઃ	ચિનુયાતમ્	ચિનુયાત
૩ જો ,,	ચિનુયાન્	ચિનુયાતામ્	ચિનુયુઃ

અહીં બધા પ્રત્યયો અવિકારક છે તેથી ગુણ થતા નથી.

આત્મનેપદ

આજ્ઞાથ

૩. ગણોના ખીજ વિભાગમાં વર્તમાનકાળ અને હસ્તન ભૂતકાળમાં થાય છે, તે જ પ્રમાણે આજ્ઞાથના આત્મનેપદ પ્રત્યયોમાંના ઈ નો આ

થાય છે, અને ત્રીજા પુરુષના બહુવચનના પ્રત્યયમાંના નૂ નો લોપ થાય છે.

આગ્રાર્થના પ્રત્યયો નીચે પ્રમાણે છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	એ	આવહૈ	આમહૈ
૨ જો ,,	સ્વ	આથામ	ધ્વમ્
૩ જો ,,	તામ્	આતામ્	અતામ્
	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ	ચિનવૈ	ચિનવાવહૈ	ચિનવામહૈ
૨ જો ,,	ચિનુષ્વ	ચિન્વાથામ્	ચિનુધ્વમ્
૩ જો ,,	ચિનુતામ્	ચિન્વાતામ્	ચિન્વતામ્
૧ લો પુ.	અભ્રવૈ	અભ્રવાવહૈ	અભ્રવામહૈ
૨ જો ,,	અષ્નુષ્વ	અષ્નુવાથામ્	અષ્નુધ્વમ્
૩ જો ,,	અષ્નુતામ્	અષ્નુવાતામ્	અષ્નુવતામ્

આત્મનેપદ પ્રત્યયોમાં આગ્રાર્થના પહેલા પુરુષના ત્રણે વચનોના પ્રત્યયો જ માત્ર વિકારક છે. એટલે એ રૂપોમાં નુ નો ગુણ થઈ નો થાય છે અને પછી નષ્ થાય છે.

વિધ્ધર્થ

૪ વિધ્ધર્થના આત્મનેપદ પ્રત્યયો ગણના પહેલા વિલાગના આત્મનેપદ પ્રત્યય જેવા જ છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	ચિન્ધીય	ચિન્ધીવહિ	ચિન્ધીમહિ
૨ જો ,,	ચિન્ધીયાઃ	ચિન્ધીયાથામ્	ચિન્ધીધ્વમ્
૩ જો ,,	ચિન્ધીત	ચિન્ધીયાતામ્	ચિન્ધીરન્

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ લો પુ.	અપ્નુવીય	અપ્નુવીયહિ	અપ્નુવીમહિ
૨ જો ,,	અપ્નુવીયાઃ	અપ્નુવીયાથામ	અપ્નુવીધ્વમ
૩ જો ,,	અપ્નુવીત	અપ્નુવીયાતામ	અપ્નુવીરન

આ અર્થમાં રૂપોમાં નુ નો નુષ્ થયો છે. (પા. ૧૮ બ. બુઓ).

૫. આઠમા ગણના ધાતુઓનાં રૂપો ચિનાં રૂપો જેવાં છે : માત્ર ફેર એટલો જ છે કે પાંચમા ગણમાં નુ અને આઠમા ગણમાં ઉ લાગે છે. ક્ર નો ઉ વિધ્યથના ચ થી શરૂ થતા પ્રત્યયો લાગતાં પૂર્વે લોપાય છે.

આજ્ઞાથ

આત્મને૦

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ લો પુ.	તનવૈ	તનવાથહૈ	તનવામહૈ
૨ જો ,,	તનુષ્વ	તન્વાથામ	વિગેરે

પરસ્મૈ૦

૧ લો પુ.	તનવાનિ	તનવાથ	તનવામ
૨ જો ,,	તનુ	તનુતમ્	વિગેરે

વિધ્યથ પરસ્મૈ૦

૧ લો પુ.	કુર્યામ	કુર્યાંચ	કુર્યામ
૨ જો ,,	કુર્યાઃ	કુર્યાંતમ	કુર્યાંત
૩ જો ,,	કુર્યાંત	કુર્યાંતામ	કુર્યુઃ
	તન્વીય વિધ્યથ	આત્મને૦	૧ લો પુ. એ. વ
	તનુયામ્	પરસ્મૈ૦	,, ,,
	કુર્વાય	આત્મને૦	,, ,,
	કરવાણિ આજ્ઞાથ	પરસ્મૈ૦	,, ,,
	કુરુ	,,	૨ જો પુ. એ. વ.
	કરવૈ	આત્મને૦	૧ પુ. ,,

ઉપલાં કેટલાંક રૂપોમાં (પ. ૧૮ ૯ પ્રમાણે) ક્ર નો કર થયો છે.

संस्कृत वाक्यो

खादिरं यूपं कुर्वीत स्वर्गकामः । खादिरेणैव वै यूपेन देवाः
स्वर्गं लोकमजयंस्तथैतद्यजमानः खादिरेण यूपेन स्वर्गं
लोकं जयति ।

दुःखसंतापेन पच्यन्त इव मेऽङ्गान्युत्पन्नथयत इव हृदयं प्लुष्यत इव
दृष्टिर्ज्वलतीव शरीरम् । अत्र यत्प्राप्तकालं तत्करोतु भवान् ।

वत्स प्रसन्नोऽस्मि ते कथय किं ते प्रियं करवाणि ।

हे ऋत्विजोऽथ सुत्यादिने सोमं सुनुध्वम् ।

कथं नाम प्रभोरादेशमुल्लङ्घयितुं शक्नुयाम् ।

पतेरालापैरात्मनः कार्पण्यं मापावृणुष्व ।

राजन्यनुरागमाविकुर्वतां जना यतस्तेषां संकटानि नश्येयुः ।

आत्मनः पुत्राणां प्रवृत्त्युपलब्धये दासं श्रीनगरं प्रहिणु ।

राजन्प्रीताः स्मः शुश्रूषया तर्धतया तस्मात्सर्वैर्गुणैरूपेत पुत्रमवाप्नुहि

शृणुत रे पौराः, अयं वसन्तसेनाघातकश्चारुदत्तो वधस्तम्भं

नीयते तद्यदोदृशं कर्म केऽपि कुर्विरन्दण्डमप्येतादृशं प्राप्नुयुः ।

मृतं शरीरमृतसृज्य काष्ठलोष्टसमं क्षितौ ।

विमुखा बान्धवा यान्ति धर्मस्तमनुगच्छति ॥

तस्माद्धर्मं सहायार्थं नित्यं संचिनुयाच्छनैः ।

धर्मेण हि सहायेन तमस्तरति दुस्तरम् ।

पूर्वं वयसि तत्कुर्याद्येन वृद्धः सुखं वसेत् ।

यावज्जीवेन तत्कुर्याद्येनामुत्र सुखं वसेत् ॥

श्वः कार्यमथं कुर्वीत पूर्वाह्णे चापराहिणकम् ।

न हि प्रतीक्षते मृत्युं कृतमस्य न वा कृतम् ॥

૧. ચાકર જમીનને શેતરંજીઓથી ઢાંકે. (સ્ત્ર)
૨. બ્રાહ્મણો જગતમાં ભમે અને નળને શોધે. (વિ+ચિ)
૩. જો તે મને ફરમાવે તો હું તે કરું. (ક્ર)
૪. તમારા શત્રુઓના તિરસ્કાર ન કરો (તિરમ્+ક્ર); કારણ કે તેઓ બળવાન છે.
૫. નબળા પુરુષોએ જો પોતે ડાહ્યા હોય તો જબરા માણસો સામે હિંમત કરવી નહીં. (ઘૃષ્)
૬. સોમયજ્ઞમાં ગોરલોકોએ સોમ છોડવાને રસ કાઢવો જોઈએ. (સુ)
૭. તે શું કહે છે તે સાંભળ (શ્ર); તે કહે છે કે તું મૂખ છે.
૮. હું ઇચ્છું કે તમે તમારા છોકરાને ભણવા માટે બનારસ મોકલશો, (પ્ર+હિ)
૯. બ્યાં સુધી એ આપણા ઉપર કૃપાશીલ છે ત્યાં સુધી આપણે આપણાં કામ પાર પાડીએ. (સાધ્)
૧૦. પેલાં નિર્દોષ પક્ષીઓને પજવો નહીં (ક્ર)

શબ્દકોશ ૪

અનુરાગ પુ પ્રીતિ મહેરબાની
અમુત્ર અ. પરલોકમાં
યવરાહિણકાપુ. સ્ત્રી. ન. પાછલા
પહોરને લગતું, ઊતરતા દિવસને લગતું
આલાપ પુ. વાતચીત
પ્રતિ+ઈક્ષ્ જોવું, સંભાળ લેવી.
દરકાર કરવી, રાહ જોવી

ઉપેત ઉપ+ઇતું કર્મજિ ભૂ. કૃ.
જોડાયેલું, યુક્ત
ઋત્વિજ્ પુ. યાજ્ઞિક ગોર
પતાદૃશ પુ સ્ત્રી. ન. આવા પ્રકારનું,
આવું
કથંત્રામ અ. ખરેખર, કેમ
કાર્પણ્ય ન. નીચપણું

काष्ठलोष्टसम पु. स्त्री. न. (काष्ठ
न. लाठकुं, लोष्ट पु. न. भाटीनुं
ढेकुं अने सम जेवुं) लाडकां अने
भाटीनां देशं जेवुं
उद+कवश् १ लो गण्य परस्मै०
उकाणवुं

क्षिति स्त्री. पृथ्वी

खादिर पु. स्त्री. न. भिरना लाडका
चारुदत्त पु. विशेष नाम छे.
ज्वल् १ लो गण्य परस्मै० आणवुं
तद् क्रि. वि. तथी

दुस्तर पु. स्त्री. न. ओणं गाय
नडीं जेवुं, अक्षं ध्य

दुःखसंताप पु. दुःख न. दुःख,
संताप पु. ताप) दुःखनो ताप,
शोक, पीडा

पूर्वाह्न पु. दिवसनो पडेलो भांग
प्रसन्न, प्र+सद्नुं लू. कृ. पुश थयेलुं

प्रवृत्त्यपलब्धि स्त्री. (प्रवृत्ति
अपर-अंतर, उपलब्धि प्राप्ति)
अपर-अंतरनी प्राप्ति

प्रातकाल पु. स्त्री. न. (प्रात,
प्र+आप नुं लू. कृ. मेणववुं,
काल पु. वपत) वपतने
अनुसरतुं, कालयोग्य.

प्रीत, प्री, तुं कर्मणि लू. कृ. पुश
थयेलुं.

प्लुष् ४थो गण्य परस्मै० आणवुं
यजमान पु. यज्ञ करनार

यावज्जीवेन क्रि. वि. ज्वन पर्यंत
यूप पु. यज्ञमां पशुने आंधवानो
आलो

लडघ् १ लो अने १० मेो गण्य
परस्मै० आत्मने० ज्वुं; उद+
लडघ् तोडवुं, उद्वंधन करवुं

वधस्तम्भ पुं. (वध पु. भारी
नाम्बुं ते, अने स्तम्भ पु.
थांबलो) इंसी देवानो थांबलो

वसन्तसेनाघातक पु. (वसन्तसेना
स्त्रीनुं नाम छे. घातक पु.
भारी नाम्बनार) वसंतसेनानो
घात करनार

त्रिमुख पु. स्त्री. न. आडुं मुख
शनिः क्रि. वि. धीमे धीमे

शुश्रूषा स्त्री. आकरी, सेवा
श्वःकार्य न. डालनुं काम
सहाय पु. मददगार, सोभती

सुत्यादिन न. सुत्या स्त्री). सोम-
यज्ञमां सोमरस पीवानो दिवस
स्त्रु पमो गण्य परस्मै०, आत्मने०
दांडवुं, पाथरवुं. सम्+स्त्रु

स्वर्गकाम पु. स्त्री. न. स्वर्गनी
छंछावाणे।

કેળવણી મધ્યયન ન વિનયનન.

કૃપાશીલ ક્ષિગ્ધ (સ્નિહુતું જ.

કૃ.) સસ્નેહ પુ. સ્ત્રી. ન.

જમીન ભૂમિ સ્ત્રી.

તરફ પ્રતિ (એની સાથે દ્વિતીયા

વિલક્ષિત વપરાય છે)

નળ (એક રાખનું નામ છે) નલ પુ.

નિરપરાધી અનપકારિન પુ. સ્ત્રી. ન.

રસ રસ પુ.

નખળો દુર્બલ પુ. સ્ત્રી. ન.

કરમાવણું માન-દિશ્ દેશો ગણ

શેતરંજ કુથ પુ.

સોમયાગ સોમયાગ પુ.

પાઠ ૫ મો

નવમો ગણ

વર્તમાનકાળ અને આજ્ઞાથ

૧. નવમા ગણના ધાતુ અને પ્રત્યયની વચ્ચે ના આવે છે. વ્યંજનથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ના તુ ની થાય છે, અને સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ન થાય છે.

ખીજ વિભાગના ગણોના પ્રત્યયો ગયા ત્રણ પાઠમાં બતાવ્યા છે.

ક્રી પરસ્મૈ આત્મને૦ 'વેચાતું લેવું.'

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.
૧ લો પુ.	ક્રીણામિ	ક્રીણીષઃ	ક્રીણીમઃ
૨ જો ,,	ક્રીણાસિ	ક્રીણીથઃ	ક્રીણીથ
૩ જો ,,	ક્રીણાતિ	ક્રીણીતઃ	ક્રીણન્તિ

વર્તમાન-આત્મને

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.
૧ લો પુ.	ક્રીણે	ક્રીણીવહે	ક્રીણીમહે
૨ જો ,,	ક્રીણીષે	ક્રીણીથે	ક્રીણીધ્વે
૩ જો ,,	ક્રીણીતે	ક્રીણાતે	ક્રીણતે

आशार्थ-परस्मै०

	अ. वं.	द्वि. व.	तृ. व.
१ लो पु.	क्रीणानि	क्रीणाव	क्रीणाम
२ ज्ञे ,,	क्रीणीहि	क्रीणीतम्	क्रीणीत
३ ज्ञे ,,	क्रीणातु	क्रीणीताम्	क्रीणन्तु

आशार्थ-आत्मने०

१ लो पु.	क्रीणै	क्रीणावहै	क्रीणामहै
२ ज्ञे ,,	क्रीणीष्व	क्रीणाथाम्	क्रीणीध्वम्
३ ज्ञे ,,	क्रीणीताम्	क्रीणाताम्	क्रीणताम्

आ इपोभां नानो इरक्षर करती वेणां विकारक ने अविकारक प्रत्यये ध्यानभां राप्ते।

२. ज्ञे आ गणुना धातुने अन्ते व्यञ्जन होय तो आशार्थ परस्मैपद षीञ्च पुरुषना ऐकवचनत्वं इप मात्र धातुने आन लगाडवाधी थाय छे. ज्ञेभके मुष् 'योऽरु' उपरधी मुष्णाण ' (तुं) योरी कर. '

मुष् परस्मै०-आशार्थ

	अ. वं.	द्वि. व.	तृ. व.
१ लो पु.	मुष्णानि	मुष्णाव	मुष्णाम
२ ज्ञे ,,	मुष्णाण	मुष्णीताम्	मुष्णीत
३ ज्ञे ,,	मुष्णातु	मुष्णीताम्	मुष्णन्तु

संस्कृत वाक्ये

अग्नितप्तं सुवर्णं विलिनाति* ।

प्रियायै दातुं पुष्पस्रजं ×ग्रथनामि ।

दोहनकाले वत्सं स्तम्भे बध्नन्ति ।

अस्मिन्नरण्ये मार्गं कर्तुं तरुल्लुनीहि ।

अयं तव सदाचारस्ते लक्ष्मीं पुष्णातु ।

युद्धेषु वीराः हातूणां शिरोभिर्भूमिमास्तृणते ।

* ङुओ ५।० नोधि

× ङुओ ५।० ३८ नोधि

उद्धतं गच्छन्त्यास्तव गलितमुत्तरीयं गृह्णाति ।

विवाहविधौ कन्यायाः पाणि वरो गृह्णाति ।

सुवर्णशतं दत्त्वा वयमश्वं महाजवं क्रीणीमहे ।

रुद्रो देवानवददहं वरं वृणे । वृणीष्वेति तेऽभाषन्त ।

पाषकस्तीर्थोदकं च पापकृतः पुनीत इति ब्राह्मणा वदन्ति ।

क्षणध्वंसिनो मनुजा वयमनाद्यनन्तस्य कथं परमेश्वरस्य कथं तत्त्वं
जानीमः

अस्मिन्महति दुर्भिक्षे धान्यं न लभ्यते ततः किमभ्राम कथं च
जीवितं धारयाम ।

* धूनोति चम्पकवनानि धुनोत्यशोकं

धूतं धुनाति स्फुटितातिमुक्तम् ।

वायुर्विधूनयति चम्पकपुष्परेणु-

स्तत्कानने धवति चन्दनमञ्जरीश्च ॥

बाणावलिं किरत्याजौ करोति शरमण्डपम् ।

कृणोति करिणः शत्रोः स कृणाति हयान्परां ॥

स्तम्भते पुरुषः प्रायो यौवनेन घनेन च ।

न स्तम्भति क्षितीशोऽपि न स्तम्भोति युवाप्यसौ ॥

कृणात्यसौ द्विषां दर्पं शिरस्तेषां निकृन्तति ।

कीर्तयन्ति गुणांस्तस्य विस्मयेन द्विवोकसः ॥

स्तृणोति बाणजालैः स रणे वीरवह्निनीम ।

ताच्छिरोभिः स्तृणात्युर्वीं तृणराजफलैरिव ॥

* आ पाठमां तम ङ आवता पाठोमां आ अने अेवी जतना
श्लोडो वृणु नामना रामने लाशु पडे छे, अने अेने लाशु ङ पडता
श्लोडो अे पाठवा पाठोमां आपेला छे.

× विसर्ग पञ्ची श्, ष् डे स् आवे अने तेनी (श् ष् स्)नी
पञ्ची अधोष व्यंजन होय, ता विसर्गना विश्लेषे लोप थाय छे.

સ્વપ્નેઽપિ નાનૃતાં વાળીં સંગૃણાતિ સ ભૂપતિઃ ।

યસ્ય સંગિરતે કિંચિત્તસ્મે તત્પ્રતિપાદયેત્* ॥

લિનાતિ ધર્મં પ્વાસૌ નેન્દ્રિયાઈષુ લીયતે ॥

પ્રીણાતિ યઃ સુચરિતૈઃ પિતરં સ પુત્રો

યદ્ગર્ભુરેવ દિતમિચ્છતિ તત્કલ્પમ્ ।

તન્મિત્રમાપદિ સુખે ચ સમક્રિયં ય—

ત્રેતત્ત્રયં જગતિ પુણ્યકૃતો લભન્તે ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧. પવન ઝાડોનાં શિખરોને હલાવે છે. (ધૃ)
૨. તું' પૈસા ચોર મા (સુષ્); કારણ કે દેશનાં અધિકારીઓ નેઓ એમ કરે છે તેમને શિક્ષા કરે છે.
૩. ઉપવાસને દિવસે અમે કંઈ ખાતા નથી. (અગ્)
૪. હમણાં તે આહણો મ્હેચ્છો પાસેથી પણ દક્ષિણા લે છે. (બ્રહ્)
૫. મારે માટે મુંબઈમાં ધાન્યના મોટા ઢગ ખરીદ કર. (ક્રી)
૬. ગોવિંદ તે ઝાડની ડાળીઓ કાપી નાખે છે. (લૂ)
૭. નારાયણ પોતાનો ઘડો તળાવે પાણીથી ભરે. (પૃ)
૮. તું' તેમનાં કાવતરાં બહુતો નથી. (જ્ઞા)
૯. આડે રસ્તે લઈ જનારી ઇચ્છ્યોને તેઓ કાબૂમાં રાખે. (નિ+ગ્રહ)
૧૦. મારે ઘેર આવવા દરેક માણસને હું ખુશ કરું છું. (પ્રી)
૧૧. હું અહીં બહુ વાર સુધી રહ્યો છું, મને જવા દો. (અનુ+જ્ઞા)
૧૨. ઓ દેવો ! પાપી માણસો માત્ર તેમને સ્મરે છે, એટલે તેમને તેમને પાવન કરો છો. (પૂ)

*સામાન્ય રીતે પ્રેરક ભેદનો અર્થ હોય તેા ધાતુનાં રૂપાખ્યાન ૧૦મા ગણનાં રૂપાખ્યાન નેવાં થાય છે.

નવમા ગણના ધાતુઓ

અઙ્ પરસ્મૈં ખાવું
 ક્ષી પરસ્મૈં, આત્મનેં ખરીદવું
 ક્ષિઙ્ પરસ્મૈં રીખવું, દુઃખ દેવું
 *ક્ષુમ્ પરસ્મૈં આકુળવ્યાકુળ કરવું
 ઃમ્ન્થ્ પરસ્મૈં ગૂંથવું એકદું કરવું
 ગ્રહ્ (ગૃહ્) પરસ્મૈં આત્મનેં
 લેવું, નિ+ગ્રહ્ કબળે રાખવું
 જ્ઞા (જા) પરસ્મૈં, આત્મનેં
 બાણવું, અનુ+જ્ઞા રગ આપવી
 પુષ્ પરસ્મૈં પાળવું
 પ્રી પરસ્મૈં, આત્મનેં પ્રેમ
 રાખવો, ખુશ કરવું.
 પ્લુષ્ પરસ્મૈં બાળવું
 બન્ધ્ પરસ્મૈં બાંધવું
 મી પરસ્મૈં, આત્મનેં નાશ કરવું
 મુષ્ પરસ્મૈં ચોરવું
 ઙ્ઘ્રી પરસ્મૈં, આત્મં રાંધવું
 સ્તમ્ભ્ પરસ્મૈં અટકાવવું અથવા
 ગર્વિષ્ઠ થવું

*પૂ પરસ્મૈં આત્મને પવિત્ર કરવું
 લ્હી પરસ્મૈં ઓગળવું, ચિ+લ્હી
 ઓગળી જવું
 લ્હ પરસ્મૈં, આત્મનેં કાપવું
 સ્ત્વ પરસ્મૈં આત્મને ઢાંકવું,
 આ જોડે, પાચવું
 ક્ઠ પરસ્મૈં આત્મનેં મારવું
 જ્ઠ પરસ્મૈં ઘરડું થવું, ઘસાર્ઠ જ
 ગ્ઠ પરસ્મૈં સમ્ જોડે, ખોલવું
 ઘ્ઠ પરસ્મૈં આત્મને હલાવવું
 પ્ઠ પરસ્મૈં ભરવું
 ઘ્ઠ પરસ્મૈં ફાડવું
 વ્ઠ પરસ્મૈં આત્મનેં પસંદ કરવું

અગ્નિત્તમ પુ. સ્ત્રી. ત. (અગ્નિ અને
 તત્ત તપેલું) દેવતાથી તપેલું
 અનાઘનન્ત પુ. સ્ત્રી. ત. અનાદિ

* આ ધાતુમાં ગણની નિશાની ન્ નો ણ થતો નથી.

÷ આ ગણમાં ધાતુના ઉત્પાન્ત્ય અનુનાસિકનો લોપ થાય છે.

x પૂ અને તેની પછીના દશ ધાતુઓના અન્ત્ય સ્વર ગણકાર્ય-
 વિશિષ્ટ કાળોમાં હ્રસ્વ થાય છે.

नेनो आरंभ नदीं ते, अने
 अनन्त नेनो छोडो नदीं ते)
 आरंभ अने छोडा विनातुं
 अपेक्षित न. (अप+ईक्षू)नुं कर्मणि
 भू. इ. ध्वंछेत्
 अशोक पु. आडतुं नाम छे.
 आजि पु. स्त्री. लडाछ, युद्ध
 उत्तरीय न. उपधुं वस्त्र
 उद्धतम् उद्+हनतुं भू. इ.
 (कि. वि. पेठे वपरयेत् छे)
 भेदिकराछथी
 उर्ध्वी स्त्री. पृथ्वी
 करिन् पु. छाया
 कलत्र न. लार्या
 कृपमो गलु परस्मै०, आत्मने०
 मारवुं
 कृपालु पु. स्त्री. न. मायाणु
 क्षणध्वंसिन् पु. स्त्री. न. (क्षण
 पु. पण, ध्वंसिन् नाशवाणुं)
 क्षणुलंगुर
 क्षितीश पु. (क्षितिस्त्री. पृथ्वी)
 पृथ्वीपति राज
 गलित, गलुत् भू. इ. पडेत्
 गृ इडो गलु परस्मै० गणवुं,
 सम्+गृ आत्मने०व्ययन आपवुं
 चन्दनमञ्जरी स्त्री. (चन्दन पु.
 सुपडतुं आड, मञ्जरी स्त्री. इल

अथवा मोर) यं दतना आडतुं
 डीयकुं, इणुगो. मोर वगेरे.
 चम्पकपुष्परेणु पु. (चम्पक पु.
 यंपातुं आड, रेणु पु. पुष्परणु)
 यंपाना इक्षोनी रण
 चम्पकवन न. यंपानां अडोने
 समूह अथवा घटा
 चूत पु. आंथानुं आड
 तच्छिरस् न. तेतुं माथुं
 तत्कानन न. (कानन न. जंगल,
 वृक्षनी घटा) तेतुं वन, तेनी
 वृक्षघटा
 तीर्थोदक न. (तीर्थ न. पवित्र
 स्थण, नेवी डे नदी, उदक न.
 पाणी) पवित्र पाणी
 तृणाराजफल न. (तृणाराजपु. ताड)
 भजूरीनी गतता आडतुं इण
 (नाणियेर).
 त्रय न. त्रयु (वस्तु)नेा समूह
 दत्वा (दा 'आपवु' नुं संभंधक
 भू. इ.) आपीने
 दर्प पु. अलिमान
 दोहनकाल पु. (दोहन न. दोहवुं ते
 काल पु. वपत) दोहवानेा वपत
 धू (धून) १० मोगलु विन्नेडे शुभ्रवतुं
 धू १ लो गलु परस्मै० आत्मने०
 शुभ्रवतुं, गतिमान करवुं

પર સર્વનામ પુ. સ્ત્રી. ન ખીજી
પક્ષને લગતું

પરમેશ્વર પુ. જગતનો શ્રેષ્ઠ રાજ-
કર્તા ઈશ્વર

પ્રતિ+પ્રાદય હવાલે કરવું, આપવું
(પ્રતિ સાથે પદ્મું પ્રેરક રૂપ)

પાપકૃત્ પુ. સ્ત્રી. ન (પાપ ન.
પાપ અને કૃત્ જેણે કીધું છે
તે) જેણે પાપ કીધું છે તે

પાવક પુ. અગ્નિ

પુષ્પન્નજ્ સ્ત્રી. (પુષ્પન કૂલ, સ્નજ્
સ્ત્રી, હાર) કૂલનો હાર

પ્રાયસ્ અવ્યય ધણું કરીને, ધણી-
ખરી બાબતોમાં

વાળજાલ ન. (જાલ ન સમૂહ)
બાણુનો સમૂહ

મનુજ પુ. માણસ

મહાજવ પુ. સ્ત્રી. ન. (મહત્તમોડું
જવ પુ. વેગ) મોટા વેગવાળું

*યુવન પુ. જુવાનિયો, જુવાનપુરુષ
યૌવન ન. જુવાની

રુદ્ર પુ. શિવ, મહાદેવ

સ્ત્રી ડૃથો ગણુ આત્મને૦ વળગવું,
જેરથી વળગી રહેવું, લીન
અથવા ગરક થવું

વર પુ. વરદાન

વહ્નિ પુ. અગ્નિ

શિવાહવિધિ પુ. (વિવાહ પુ. લગ્ન,
વિધિ પુ. ક્રિયા) લગ્નની ક્રિયા

વિસ્મય પુ. આશ્ચર્ય, અચંબો

વીરવરુથિની સ્ત્રી. વરુથિની સ્ત્રી.
સેના) વીરોની અથવા

યોદ્ધાની સેના

શરમળ્ડપ પુ. ન. બાણુનો માંડવો

સદાચાર પુ. (સત્ પુ. સ્ત્રી. ન. સારું,
માચાર પુ. ચાલ) સારી ચાલ

સમક્રિય પુ. સ્ત્રી. ન. (સમસરખું
ક્રિયા સ્ત્રી. કરણી) સરખી

રીતે વર્તનારું, નિષ્પક્ષપાત

સુવર્ણશત ન. (સુવર્ણ પુ. સોનાનો
સિક્કો, શત ન. સો) સોનાના

સો સિક્કા.

+સ્તમ્મ ૧ લો ગણુ આત્મને અને
પમો ગણુ પરસ્મૈ૦ ચોંટી જવું,

વળે નહીં એવું થવું, મગરખ
થવું

સ્તમ્મ પુ. થાંભલો

સ્તૃ પમો ગણુ પરસ્મૈ૦, આત્મને૦
ઢાંકવું, પાથરવું, વિખેરવું

*આ શબ્દનાં રૂપ અનિયમિત થાય છે. (પાઠ ૧૬ જુઓ)

નનવમા ગણુમાં થાય છે તેમ પાંચમા ગણુમાં પણ આ ધાતુના
અનુનાસિક ગણુકાય વિશિષ્ટ કાળોમાં લેવાય છે. (પા. ૩૮-૪૧ જુઓ)

स्फुटितातिमुक्ति न. भीलेखु अति-
मुक्तानुं क्ल

स्वप्न पु. शमलु
हय पु. धोडा

उपवासने षडाडे उपवासदिन न.
(उपवास पु. उपवास अने
दिन न. द्विवस)
आडे रस्ते उत्पथम् क्रि. वि.
डावतश् कपटप्रबन्ध पु.
धोडे कुम्भ पु.
डाणी शाखा स्त्री.

मुंयठ मुम्बापुरी स्त्री.
मात्र केवलम् क्रि. वि.
भदेच्छ यवन पु.
रहेवुं स्था; रहुं स्थित लू. कृ.
राजने अधिकारी राजपुरुष पु.
डाल सम्प्रति क्रि. वि. अ.

पाठ ६ ठो

नवभो गणु (याडु)

द्विस्तन भूतकाण

परस्मै०

	अ. व.	द्वि व	प. व.
१ लो पु	अक्रीणाम्	अक्रीणीव	अक्रीणीम्
२ जे ,,	अक्रीणाः	अक्रीणीतम्	अक्रीणीत
३ जे ,,	अक्रीणात्	अक्रीणीताम्	अक्रीणन्
आत्मनेपद			
१ लो पु.	अक्रीणि	अक्रीणीवहि	अक्रीणीमहि
२ जे ,,	अक्रीणीथाः	अक्रीणाथाम्	अक्रीणीध्वम्
३ जे ,,	अक्रीणीत	अक्रीणाताम्	अक्रीणत
विध्यथ-परस्मै०			
१ लो पु	क्रीणीयाम्	क्रीणीयाव	क्रीणीयाम्
२ जे ,,	क्रीणीयाः	क्रीणीयातम्	क्रीणीयात
३ जे ,,	क्रीणीयात्	क्रीणीयाताम्	क्रीणीयुः

विध्यर्थना परस्मै० प्रत्ययो अविकारक छे अे ध्यानमां राखुं. तेओ
व्यंजनथी शश् थाय छे तथी ना नो पातुं ३४, १. प्रभाञ्जे नी थाय छे.

विध्यर्थ-आत्मने०

१ लो पु.	क्रीणीय	क्रीणीवहि	क्रीणीमहि
२ जे ,,	क्रीणीथाः	क्रीणीयाथाम्	क्रीणीध्वम्
३ जे ,,	क्रीणीत	क्रीणीयाताम्	क्रीणीरन्

मन्थ् परस्मै० अस्तन भूतकाण १ लो पु. अमथनाम्-अमथनीव-
अमथनीम* वजेरे

लू परस्मै० अस्तन भूतकाण १ लो पु. अलुनाम्-अलुनीव-
अलुनीम* वजेरे

लू आत्मने० अस्तन भूतकाण १ लो पु. अलुनि-अलुनीवहि-
अलुनीमहि वजेरे

संस्कृत वाक्यो

कार्तिक्येकादश्यां कथयत कान्पदार्यनाश्रीत ।

क तानि वस्त्राणि यानि त्वमक्रीणीथाः ।

रे परिचारक किमर्थमद्य भूमि कटैर्नास्तृणाः ।

यज्ञास्तन्वाना वयं बहन्पशून्यूपे देवोभ्योऽवधनीम ।

तस्मिन्देशे मया सार्धं योद्धुं बहवो भटा आगतास्तानहमेकाकी
शस्त्रास्त्रैरमृदनाम् ।

न कन्यायाः शुल्कं गृह्णीयादिति शास्त्रप्रतिषेधे सत्यपि केचिदुदरं-
भरयो ब्राह्मणा गृह्णन्त्येव ।

दमयन्त्याः स्वयंवरकाले बहो राजानो मामियं वृणीत मामियं
वृणीतेति मन्यमानाः कुण्डिनपुरमागता रङ्गप्राविशन् । नलं वुवृषुर्द
मयन्ती रङ्गागतान्नुपान्प्रेक्षमाणा नलतुल्याकृतीन्पञ्च पुरुषानपश्यत् ।
ततः संदेहान्नाभ्यजानान्नलं नृपम् । तेषां चत्वारो नलरूपधारिण
इन्द्रादयो देवा इति ज्ञात्वाभाषत ।

* पातुं ३८ ÷ दीप लुओ.

* पातुं ३८ x दीप लुओ

कथं देवाञ्जानीयां कथं च नलं नृपं बोधेयम् । यदा सा
देवाञ्छरणं गता तदा ते स्त्रीयानि रूपाण्याविरकुर्वन् । पञ्चान्नलं
नृपं दयमन्त्यवृणीत । अनन्तरं देवानां कोपं प्रतिकर्तुं तावुभौ
स्तुतिभिस्तानप्रीणीताम् । ततो देवा नलं वरैरन्वगृह्णन् ।

यत्कृतेऽरीन् द्यगृह्णीम समुद्रमतराम च ।

सा हतेति वदन् राममुपातिष्ठन्मरुत्सुतः ॥

गुजराती वाक्यो

१. भंडार पर्वतने रवैयो करी देवाञ्जे समुद्र वलोव्यो. (मन्थ्)
२. मे' मारा पुस्तक तथा सरसामान वेञ्चो (विन्क्री), पण्य
अहु धन प्राप्त क्यु' नडि.
३. छन्द्रे पोतानां शत्रु वृत्र के नरे आहाण्यु छतो तेना यूरैयूरा
करी नाप्या (मृद्); आ प्रमाणे तेण्णु अल्लडत्यानु' पाप क्यु' अने
ते पापमांथी अमे तने शुद्ध कर्यो नडीं. (पू)
४. ऋषिञ्चोनां वयन ते' क्यारे ऐकठां क्यार्' ? (ग्रन्थ्)
५. जे तमे तमारी लज्जिथी देवाने पुश करे (प्री), तो तेञ्चो
तमारी उपर कृपा करे. (अनु+ग्रह)
६. आ वनमां राम अने लक्ष्मण्यु सीता जेडे रडेता, अने इणो
अने भूणो जाता. (अश्)
७. मे' ना क्ख्वा छतां' तमे वाडीमां डाणी परथी कूलो शा
माठे तोआं ? (वि+प्र+ल्ल)
८. जे लुं जेविदनी योपदीञ्चो लडि (ग्रह) तो युरु मने ठपठो दे.
९. विराट देशमां पांडवो ऐक वर्ष' सुधी' रखा ते तमे अण्युता
नडेता ? (क्वा)

શબ્દકોશ ૬

ક્રી* ષિ જોડે, આત્મને૦ વેચવું
ગ્રહ દ્વેષો ગણ્ય અનુ જોડે, મિત્રભાવથી
આવકાર દેવો, ની ઉપર કૃપા
કરવી; વિ જોડે, લડાઈ કરવી
જ્ઞાદ્વેષો ગણ્ય અભિ જોડે, ઓળખવું
મન્થ દ્વેષો ગણ્ય પરસ્મૈ૦ વલોવવું
મૃદ દ્વેષો ગણ્ય પરસ્મૈ૦ ખાંડવું,
ચૂરેચૂરા કરવા.

इन्द्रादि (इन्द्र અનેઆદિ પ્રારંભ)
જેમાં ઇન્દ્ર મુખ્ય છે તે, ઇન્દ્ર વગેરે.
उदरंभरि पु. સ્ત્રી ન. (उदर ન.
પેટ અને મૃ ભરવું) પેટાતું પેટ
ભરે તે, પેટભરું, એકલપેટું, લોભી
पकाकिन पु. સ્ત્રી. ન. એકલું,
એકાંતવાસી
कट पु. સાદડી
कार्तिकयेकादशी स्त्री. (कार्तिकी
સ્ત્રી. કાર્તિક માસની અને
एकादशी स्त्री. (અગિયારશ) કાર્તિક
માસની અગિયારશ
कुण्डिनपुर न. विशेष नाम छे.
विदर्भ એટલે વરાડ પ્રાંતની રાજધાની
कोप पु. गुस्से, रीस

चत्वारः(સંખ્યાવાચક)પ્ર.બ.વ. ચાર
दमयन्ती स्त्री. नणनी स्त्री.
नलतुल्याकृति पु. स्त्री. न.(नल
पु. नण, तुल्यपु. स्त्री.न.समान,
आकृति स्त्री. आकार) नणना
समान इपवाणुं
नलरूपधारिन् पु. स्त्री.न.(नल,
रूप, धारिन् धारणु करनार)
नणना जेवुं इप धारणु करनार
पञ्च (संख्यावाचक)प्र. અને દ્વિ.નું
બ. વ. પાંચ
परिचारक पु. भिज्जमतदार
भट पु. લડવૈયા
मरुत्सुत पु. पवननो पुत्र, भादुति,
रामनो लकत वीर अनुमान
यन्कृते अव्यय. जेने माटे, जेनेलीधे
रङ्ग पुं. जे स्थणे कंई मोटुं कार्य
करवामां आवे ते, ताटकस्थण
रङ्गागत पु. स्त्री. न. रंगमंडप
विषे आवेवुं
रूप न. आकार
वृवुर्षु पु. स्त्री. न. वरवाने आतुर
शास्त्राच्च न.अधी तरेडनां छथियार
शास्त्रप्रतिषेध पुं. (शास्त्रन.शास्त्र,
प्रतिषेधपु. अटकाव)शास्त्रनो अटकाव

*परि, षि अथवा अव जेडे

ક્રી માત્ર આત્મનેપદી છે.

शुल्क पु. न. कन्यानां मायापने
 ने पैसा आपेला होय ते (असल
 ते पैसा कन्यानी किंमत तरीडे
 आपता उता).
 संदेह पु. संदेह
 सार्धम् अव्यय. साथे (त्रीण)

विलङ्गिता योगे वपराय छे).
 उप+स्था पासे ऋषुं
 स्वयंवरकालपु. स्वयंवर पु. पोते
 वर पसंद करवा ते, काल
 पु. वपत) कन्याये पोते वर
 पसंद करवाने वपत

उपको देवे भर्त्स १०मे। गणु
 निरुद्धे, प्रति+आ+दिशु इट्टेगणु
 उपणी (कूलतुं भूण) मन्थन न.
 अन्वितया ब्रह्महत्या स्त्री.
 लङ्कित भक्ति स्त्री. देवनिष्ठा स्त्री.
 भूण मूल न.
 रथैयो मन्थनदण्ड पु. (मन्थन न.)

वलोवतुं ते अने दण्ड पु. डाथो)
 मन्थान पु.
 वयन वचन न. उक्ति स्त्री.
 विराट (राजतुं नाम छे). विराटपु.
 वृत्र (छन्दने शत्रु) वृत्र पु.
 सरसामान गृहोपस्कर पु.

पाठ ७ मे

शीघ्रे गणु

वर्तमानकाण अने आज्ञार्थ

१. शीघ्रे गणुमां धातुने सीधा ऋ प्रत्यये लगाउवामां आवे छे.
 या २. ने गणु परस्मै० 'ऋषुं'

वर्तमानकाण

	अ. व.	दि. व.	थ. व.
१. लो पु.	यामि	यावः	यामः
२. ने ,,	यासि	याथः	याथ
३. ने ,,	याति	यातः	यान्ति

આસાર્થ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ્. વ.
૧ લો પુ.	યાનિ	યાવ	યામ
૨ જો ,,	યાહિ	યાતમ્	યાત
૩ જો ,,	યાતુ	યાતામ્	યાન્તુ

આ રૂપોમાં ધાતુમાં ક'ઈ પણ ફેરફાર થતો નથી; માત્ર ધાતુને પ્રત્યય લગાડવાથી રૂપો થાય છે. સ્ના, રા, લા, પા 'રક્ષણ કરવું,' જ્યા, મા, મા વ્સા, શ્રા અને દા 'કાપવું' - આ ધાતુનાં રૂપો ઉપર પ્રમાણે થાય છે.

જેને છેડે આ હોય એવા ધાતુ સિવાય આ ગણના લગભગ બધા ધાતુઓ અનિયમિત છે. એમાંના ઘણાખરાના વિશેષ નિયમો નીચે આપવામાં આવ્યા છે.

૨. અસ્ ધાતુનો અ અવિકારક પ્રત્યયો પૂર્વે લોપાય છે. જેમકે સ્તઃ ૩. પુ. દ્વિ. વ., સન્તિ ૩. પુ. પ્. વ.

પરસ્મૈ વર્તમાન

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
૧ લો પુ.	અસ્મિ	સ્વઃ	સ્મઃ
૨ જો ,,	અસિ	સ્થઃ	સ્થ
૩ જો ,,	અસ્તિ	સ્તઃ	સન્તિ

આ રૂપોમાં ખીજી પુરુષતું એકવચન નિયમ પ્રમાણે અસ્મિ ધવું જોઈએ, પણ તેમાંના એક સ્ લોપાય છે

પરસ્મૈ આસાર્થ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ્. વ.
૧ લો પુ.	અસાનિ	અસાવ	અસામ
૨ જો ,,	અધિ	સ્તમ્	સ્ત
૩ જો ,,	અસ્તુ	સ્તામ્	સન્તુ

પહેલા પુરુષનાં ત્રણે રૂપોમાં પ્રત્યયો વિકારક છે. તેથી અનો લોપ થતો નથી. અધિ ૨ જો પુ. એ. વ. અનિયમિત છે.

न्यारे डेटलेक डेकाले आ धातुने आत्मनेपद प्रत्ययो लागे छे, त्यारे वर्तमानकाणनां रूपो नीये प्रभाखे थाय छे.

	अ. व.	द्वि. व.	प्र. व.
१ लो पु.	हे	स्वहे	स्महे
२ जे ,,	से	साथे	ध्वे
३ जे ,,	स्ते	सातो	सते

आ रूपोमां अधां प्रत्ययो अविकारक छे. तथा अ नो लोप थाय छे, स् नो १ लो पु. अ. व मां ह् थाय छे, अने ध्वे पहेलां ते लोपाय छे. नियम नीये प्रभाखे छे.

१. धृथी शङ् यता प्रत्ययपूर्वे धृनी पूर्वना स्नो लोप थाय छे.

२. शी 'सर्ध रडेवु' अे धातुने अन्त्य स्वर अधा पुरुषवायक प्रत्यय पहेलां गुणु पाभे छे.

आ धातुमां शीन पुरुषना अलुवचनमां प्रत्यय पहेलां रू भूकवामां आवे छे.

आत्मने० वर्तमान

	अ. व.	द्वि. व.	प्र. व.
१ लो पु.	शये	शेषहे	शेमहे
२ जे ,,	शेषे	शयाथे	शेष्वे
३ जे ,,	शेते	शयाते	शेरते

आत्मने० आशार्थ

१ लो पु.	शयै	शयावहै	शयामहै
२ जे ,,	शेष्व	शयाथाम्	शेष्वम्
३ जे ,,	शेताम्	शयाताम्	शेरताम्

शी नो उपला नियम प्रभाखे शो थाय छे अने ते स्वरथी शङ् यता प्रत्ययो पूर्वे शय् थाय छे, अेटले शयाथेने वजेरे रूपो थाय छे. अते अने अताम् नी पूर्वे रू भूकवाथी रते अने रताम् प्रत्ययो थाय छे.

૪. વ્યંજનથી શરૂ થતા વિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ધાતુનો અન્ત્ય ડ (હસ્વ) વૃદ્ધિ પામે છે એટલે તેનો ઔ થાય છે.

૨. ધાતુને અન્તે (હસ્વ કે દીર્ઘ) ઙ કે ઙ હોય અને તેની પછી સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય આવે, તો ઙ (હસ્વ કે દીર્ઘ) નો ઙ્ય અને ઙ (હસ્વ કે દીર્ઘ)નો ઙ્ઙ થાય છે.

નુ પરસ્મૈ૦ વર્તમાન

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.
૧ લો પુ.	નોમિ	નુષઃ	નુમઃ
૨ બે „	નોષિ	નુથઃ	નુથઃ
૩ બે „	નોતિ	નુતઃ	નુવન્તિ

પરસ્મૈ૦ આજાર્થ

૧ લો પુ.	નવાનિ	નુવાવ	નવામ
૨ બે „	નુહિ	નુતમ્	નુત
૩ બે „	નોતુ	નુતામ્	નુવન્તુ

મિ, સ્તિ વગેરે વિકારક પ્રત્યયો પૂર્વે નોમિ નોષિ વગેરે રૂપો થાય છે; કારણ કે તે વ્યંજનથી શરૂ થાય છે; પણ આજાર્થના પહેલા પુરુષના પ્રત્યયો વિકારક છે તોપણ સ્વરથી શરૂ થાય છે, માટે ત્યાં નુ ના ઙ નો સામાન્ય નિયમ પા. ૧૬, ૬ પ્રમાણે શુભ થઈ નો થાય છે, અને સ્વર પૂર્વે નો નો નઙ્ થાય છે. યુ 'જેડવું' એ ધાતુનાં રૂપો ઉપર પ્રમાણે થાય છે.

૫. સ્તુ અને ઙ ધાતુમાં વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રત્યયો પહેલાં વિકલ્પે ઙ મૂકાય છે.

પરસ્મૈ૦ વર્તમાનકાળ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.
૧ લો પુ.	સ્તૌમિ-સ્તૌમિમિ	સ્તુષઃ-સ્તુષીવઃ	સ્તુમઃ-સ્તુષીમઃ
૨ બે „	સ્તૌષિ-સ્તૌષિમિ	સ્તુથઃ-સ્તુષીથઃ	સ્તુથઃ-સ્તુષીથ
૩ બે „	સ્તૌતિ-સ્તૌતિમિ	સ્તુતઃ-સ્તુષીતઃ	સ્તુષન્તિ

તિ અને ખીજ વિકારક પ્રત્યયો પૂર્વે પા. ૪૮, ૪ પ્રમાણે ઉ વૃદ્ધિ પામે છે, પણ જ્યારે નિયમ પ પ્રમાણે એ પ્રત્યયો પૂર્વે ઈ મૂકવામાં આવે છે ત્યારે તેઓ વ્યંજનથી શરૂ થતાં નથી, તેથી સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે ગુણુ પામી છે, એટલે સ્તુનો સ્તો થાય છે અને પછી સ્તવ્ થઈ સ્તવીતિ વગેરે રૂપો થાય છે. જ્યારે અવિકારક પ્રત્યયો પહેલાં ઈ મુકાય છે ત્યારે ધાતુના અન્ત્ય ડનો પા. ૪૮, ૨ પ્રમાણે ઉવ્ થાય છે, એટલે સ્તુવીતઃ વગેરે રૂપો થાય છે ત્રીજા પુરુષના બહુવચનના પ્રત્યય અન્તિમાં પહેલાં સ્વર છે, વ્યંજન નથી, માટે તેની પહેલાં ઈ મુકાતી નથી; એટલે ત્યાં માત્ર એકજ રૂપ થાય છે.

આ જ નિયમ પ્રમાણે આત્મર્થનાં રૂપો કરવાં, સ્તૌતુ-સ્તવીતુ ૩. પુ. એ. વ., સ્તુહિ-સ્તુવીહિ ૨. પુ. એ. વ., સ્તવાનિ ૧. પુ. એ. વ. સ્તવાવ ૧. પુ. દ્વિ. વ. વગેરે.

આત્મનેપદ રૂપો-સ્તુતે-સ્તુવીતે ૩. પુ. એ. વ., સ્તુવાતે ૩. પુ. દ્વિ. વ., સ્તુવતે ૩. પુ. બ. વ. વગેરે રૂપો આ જ નિયમ પ્રમાણે સિદ્ધ કરવાં.

હનાં રૂપો સ્તુનાં રૂપોની જેમ જ કરવાં.

૬. ઘ્રૂ ધાતુ પછી વ્યંજનથી શરૂ થતાં વિકારક પ્રત્યયના પહેલાં ઈ મુકાય છે.

પરસ્મૈં વર્તમાનકાળ

	એ વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧લો પુ	ઘ્રૂવીમિ	ઘ્રૂવઃ	ઘ્રૂમઃ
૨જો "	ઘ્રૂવિષિ	ઘ્રૂથઃ	ઘ્રૂથ
૩જો "	ઘ્રૂવીતિ	ઘ્રૂતઃ	ઘ્રૂવન્તિ

આમાતું છેલ્લું ઘ્રૂવન્તિ પા. ૪૮ નિયમ ૨ જ પ્રમાણે સિદ્ધ થાય છે. આત્મનેપદ રૂપો—ઘ્રૂતે ૩. પુ. એ. વ., ઘ્રૂવાતે ૩. પુ. દ્વિ. વ., ઘ્રૂષતે ૩. પુ. બ. વ. વગેરે.

આત્મર્થનાં ૧. પુ. નાં રૂપો ઘ્રૂવાણિ વગેરે થાય છે.

૭. નીચે લખેલાં પાંચ એક ખંડિત ધાતુ જેના અર્થ 'બોલવું' થાય છે તેનાં વર્તમાનકાળનાં અનિયમિત રૂપ થાય છે. આહ ૩. પુ. એ. વ.,

આહતુઃ ૩. પુ. દ્વિ. વ., આહુઃ ૩. પુ. બ. વ., આત્ય ૨. પુ. એ. વ.,
આહથુઃ ૨. પુ. દ્વિ. વ.

૮. સ્વ 'પ્રસવવુ' 'જન્મ આપવો' એના આશયના પહેલા
પુરુષના પ્રત્યયો અવિકારક છે.

આત્મનેપદ વર્તમાનકાળ—સ્યતે ૩. પુ. એ. વ., સુવાતે ૩. પુ. દ્વિ. વ.,
સુવતે ૩. પુ. બ. વ. વગેરે. આશય—સૂચ્વ ૨. પુ. એ. વ., સુચ્વ
૧. પુ. એ. વ., સુવાચ્ઠૈ ૧. પુ. દ્વિ. વ., સુવામઠૈ ૧. પુ. બ. વ.

૯. રુદ્, સ્વપ્, શ્વસ્, અન્ અને જક્ષ્ ધાતુઓ પછી ય સિવાયના
અન્યની શરૂ થતા પ્રત્યયોની પૂર્વે હ મૂકાય છે જેમકે રોદિમિ રુદિવઃ વગેરે

પરસ્મૈ૦ વર્તમાનકાળ

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
૧ લો. પુ.	રોદિમિ	રુદિવઃ	રુદિમઃ
૨ જો ,,	રોદિષિ	રુદિથઃ	રુદિથ
૩ જો ,,	રોદિતિ	રુદિતઃ	રુદન્તિ

આશયનાં રૂપો એ જ નિયમ પ્રમાણે સમજવાં—રુદિહિ ૨. પુ.
એ. વ., રોદાનિ ૧. પુ. એ. વ. વગેરે ૯ માં નિયમમાં આપેલાં ખીજી
ધાતુનાં રૂપાખ્યાન એ જ પ્રમાણે કરવાં. જક્ષ્ ના ૩. પુ. બ. વ. ના
પ્રત્યયમાંના ન્ નો લોપ થાય છે તે વિષે આગળ કહેવામાં આવશે.

૧૦. હ 'જ્વુ' એ ધાતુ પા. ૪૮, ૨ જ નિયમનો અપવાદરૂપ છે.
એની પછી સ્વરથી શરૂ થતો અવિકારક પ્રત્યય આવે તો એનો ય થાય છે.

પરસ્મૈ૦ વર્તમાનકાળ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો. પુ.	ઈમિ	ઈવઃ	ઈમઃ
૨ જો ,,	ઈષિ	ઈથઃ	ઈથ
૩ જો ,,	ઈતિ	ઈતઃ	ઈન્તિ

આશય ૧. પુ. અયાનિ વગેરે.

अधि+इ 'अध्यास करो', आत्मनेपद.
वर्तमानकाल

	अ. व.	द्वि. व.	प. व.
१ लो पु.	अधीये	अधीवहे	अधीमहे
२ लो ,,	अधीषे	अधीयाथे	अधीध्वे
३ लो ,,	अधीते	अधीयाते	अधीयते

अधि पू वे^० न मूडे तो छेस्कां त्रयु इपो इते, इयाते, इयते थाय छे.
तेमां इ नो आते अने अते पू वे^० इय् थाय छे; ते न प्रमाखे षीअमां.
आशार्थ^० १.पु. अध्ययै-अध्यावहै-अध्ययामहै.

इ नो गुणु थर्छ ए थाय छे अते ए नो अय् थछ प्रत्ययो साथे
मणी अयै वगेरे इपो थाय छे.

आस् आत्मनेपद

आशार्थ^०

	अ. व.	द्वि. व.	प. व.
१ लो पु.	आसै	आसावहै	आसामहै
२ लो ,,	आस्व	आसाथाम्	आध्वम्
३ लो ,,	आस्ताम्	आसाताम्	आसताम्

पा. ४७ १ प्रमाखे ध्वम् नी पू वे^० स् लोपाय छे.

संस्कृत वाक्यो

अस्मिन्नमति ये सन्ति कवयस्तान्नमस्कृत्यैतं ग्रन्थमारंभे ।

पृच्छ बालकः किं रोदिति ।

हे कृपानिधे जगदात्मस्त्वां ब्रह्मादयः सर्वे देवाः स्तुवन्त्यृषयश्च
सर्वे ।

ईदृशं त्वां शरणमुपैमि । प्रसीद । पाहि मां नरकाद्घोरात् ।

अस्यां पाठशालायां बालकाः काव्यमधीयते ।

तरुषु भयुरं रुवन्ति पक्षिणो वायुश्च शीतलो वाति तस्माद्भयमिदं
स्थानम् । अत्रैव वृक्षमूले शिलामध्यासामहै* ।

भो भोः पौराः क्व गतोऽस्माकं महाराजः । किं वृथ । देव्या सह
क्रीडाशैलमध्यास्त इति । पथमस्तु । अहं तत्र गच्छामि सर्वं
च वृत्तं कथयामि ।

अकिंचनो वितृष्णश्च सुखं स्वपिति रात्रौ ।
ये प्राणन्ति जीवन्ति च तेषां जडानां चादिहेतुं मे ब्रूहि ।
वत्से, समाश्वसिहि । समाश्वसिहि । अयमागतस्तव पुत्रको यं त्वं
मृतं मन्यसे ।

गोविन्दः स्मितेनात्मनः कोपमपहनुते ।
अश्विनो मदनमपि सौन्दर्येऽतिशयाते ।
रात्राबुदयते चन्द्रो दिवोदयति भास्करः ।
उदेति स सदैवोद्यं नोदीयन्ते च विद्विषः ॥
प्राणिनामुपकाराय प्राणिति प्रियदर्शनः ।
प्राण्यते पुण्यपुरुषः श्रेयसे यशसे च सः ॥
स स्तौति भास्करं भक्त्या नैति पापहरं हरम् ।
एधि कार्यकरस्त्वं मे गत्वा प्रवद राघवम् ।
दिदृक्षुर्मथिली राम पश्यतु त्वाऽविलम्बितम् ॥
ते जन्मभाजः खलु जीवलोके येषां मनो ध्यायति विश्वनाथम् ।
वाणी गुणान्स्तौति कथां शृणोति श्रोत्रद्वयं ते भवमुत्तरन्ति ॥
धर्मदूषण नृनं त्वं नाजाना नाशृणोरिदम् ।
तिराकृत्य यथा बन्धूल्लुप्तुत्वं यात्यसंशयम् ॥
भूमौ शेते दशग्रीवो महार्हशयनोचितः ।
नेक्षते विह्वलं मां च न मे वाचं प्रयच्छति ॥

*शी, आस् अने स्था धातुनी पूर्वे अधि उपसर्ग आवे ता ले
स्थणे डिया थई डेय ते स्थणना नामने द्वितीय विलकिता धाजे छे.

समाश्र्वसिमि केनाहं कथं प्राणिमि दुर्गतिः ।
 लोकत्रयपतिभ्राता यस्य मे स्वपिति क्षितौ ॥
 रोदिभ्यनाथमात्मानं बन्धुना रहितस्त्वया ।
 प्रमाणं तोपकाराणामवगच्छामि यस्य ते ॥
 आस्ते भग आसीनस्योर्ध्वस्तिष्ठति तिष्ठतः ।
 शेते निपद्यमानस्य चराति * चरतो भगः ॥
 गाधोदके मत्स्य इव सुखं विन्देत कस्तदा ।
 अन्वाप्तेषु कामेषु मृत्युरभ्येति मानवम् ॥
 जातमेवान्तकोऽन्ताय जरा चान्वेति देहिनम् ।
 अनुषक्ता द्वयेनैते भावाः स्थावरजङ्गमाः ॥
 निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु
 लक्ष्मीः समाविशतु गच्छतु वा यथेष्टम् ।
 अद्यैव वा मणरमस्तु युगान्तरे वा
 न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदे न धीराः ॥

गुजराती वाक्ये।

१. अमे गोविंदना वयन उपर विश्वास राप्ता नथी. (वि+श्वस्)
२. जे निंदाने पात्र छे तेभने तमे वप्राणो छे. (स्तु)
३. पक्षीओ गोमतीना दिनाराओ उपर सूछं रहे छे. (शी)
४. छे आणक, तुं रडीश नछि (रुद्); आ तारी भा डायमां पावानुं लछ अछीं आवे छे. (अभि+आ+इ)
५. आ जे गाथे दर वर्षे वाछरडाओने जन्म आवे छे. (स्र)
६. जनक रामने ससरो उतो जे तुं मणुतो नथी? (अव+इ)

* 'चरति' ने अदले नियम विरुद्ध रूप, अथवा छंदरयना भाटे रू भांना अ तुं दीधं रूप थयुं छे.

૭. તું અને તારો ભાઈ નિશાળમાં શું ભણો છો? (અધિ+હ)
 ૮. જિયા પર્વતોનાં શિખરો ઉપર માણસો મુસ્કેલીથી ધ્યાસ લે
 છે. (નિ+શ્વસ્)
૯. આ જગાના લોકો ગરીબ છે એમ મને લાગે છે. (મા)
 ૧૦. એવો કોઈ પુરુષ છે (પ્ર+અન) કે જે ગરીબ લોકોને
 અને આશ્રય વગરના લોકોને પીડે છે?
 ૧૧. આળસુ માણસ ઘણો વખત જીવે છે. (સ્વર્)
 ૧૨. ખરા ઈશ્વર સિવાય ખીજને જે લોકો ઉપાસે છે (ઉપ+
 માસ્) તેઓ નિત્ય સુખ-મેળવતા નથી.
 ૧૩. ઘોડો કઈ જાતનું જાનવર છે તે અમને કહો. (ઙૂ)

શબ્દકોશ ૭

ખીજ ગણના ધાતુ

અન્ પરસ્મૈં ધ્યાસ લેવો; પ્ર+અન્
 ધ્યાસ લેવો, જીવવું
 *અસ્ પરસ્મૈં હોવું
 માસ્ આત્મનેં ખેસવું; અધિ+
 આસ્ ખેસવું; ઉપ+આસ્ પૂજવું,
 ઉપાસના કરવી
 હ પરસ્મૈં જવું; શરણમ્+
 ઉપ+હ તાખે થવું, શરણે થવું;
 અમિ+હ તરક જવું; મા+હ
 આવવું; અવ+હ જાણવું; ઉદ્+હ
 જિગવું, આખાદ થવું
 હ અધિ જેડે આત્મનેં અધ્યાસ
 કરવો, અધ્યયન કરવું

હ્યા પરસ્મૈં કહેવું
 જક્ષ પરસ્મૈં ખાવું
 દા પરસ્મૈં કાપવું
 જુ પરસ્મૈં વખાણવું
 પા પરસ્મૈં રક્ષણ કરવું
 વ્ષ્ઠા પરસ્મૈં ભક્ષણ કરવું
 *ઙૂ પરસ્મૈં આત્મનેં ખેલવું
 મા પરસ્મૈં દેખાવું, ભાસવું પ્રકાશવું
 યા પરસ્મૈં જવું
 યુ પરસ્મૈં જોડવું
 રાં પરસ્મૈં આપવું
 રૂ પરસ્મૈં શોક કરવો, અવાજ
 કરવો.

*અસ્ અને ઙૂ ફક્ત ગણકાર્યવિશિષ્ટ કાળોમાં વપરાય છે.

रुद् परस्मै० रउवुं, शोक करवे।
 ला परस्मै० आपवुं, धैवुं
 वम् आत्मने० पडेरवुं
 वा परस्मै० वापुं
 शी आत्मने० शूर्ध रडेवुं, शिधवुं;
 अति + शी यद्वियात्त थवुं
 श्रा परस्मै० रांधवुं
 श्वस् परस्मै० श्वासलेवो; नि+श्वस्
 ध्म लेवो, श्वास लेवो ने काढवो;
 वि+श्वस्मानवुं, विश्वासराभवो;
 सम्+आ+श्वस् भन शांत करवुं.
 स्त आत्मने० जन्म आपवो
 स्तु परस्मै० आत्मने० वप्पाणुवुं
 स्ना परस्मै० नाडवुं
 स्नु परस्मै० अरवुं, टपठवुं
 स्वप् परस्मै० शिधवुं
 ह्नु आत्मने० संताडवुं अप+ह्नु
 अथवा नि+ह्नु छुपाववुं.

अकिंचन पु. स्त्री. न. (अ नडीं,
 किंचन न. कंठक) लेनी पासे
 कांठ पणु न होय ते, गरीय
 अण् ४थो गणु आत्मने० प्र
 नेउे श्वास लेवो, श्ववुं.
 अनाथ पु. स्त्री. न. लायार, निराधार
 अनुषक्त (अनु अने सक्त, सज्जनुं
 कर्मणि भू. कृ.) साथे रडेवुं, युक्त

अन्त पु. छेडो नाश
 अन्तक पु. यमराज
 अय् १ गणु आत्मने० उड्
 नेउे, उद्वय थवे।
 अविलम्बितम् क्रि. वि. विलम्बगर
 अश्विन पु. (दि. व. मां वपराय छे)
 अश्विनीकुमार, देवाना भे वैद्यो
 असंशयम् क्रि. वि. शक विना
 आदिहेतु पु. भूणकारणु
 आसीन पु. स्त्री. न. भेटेलुं
 (आसूनुं. व. कृ.)
 आहव पु. लडाई
 इ १ गणु, परस्मै० उड् नेउे,
 उद्वय थवे।
 ई ४ थो गणु आत्मने० उड्
 नेउे भिगवुं
 उग्रम् क्रि. वि. नेरथी, सप्त
 उपकार पु. परगणु काम, उपकार
 ऊर्ध्व पु. स्त्री. न. भिलुं भिन्नुं उपकुं
 कार्यकर पु. स्त्री. न (भीमने
 माटे) ने डाई काम करे ते
 काश्य न. कविता
 कृ ८ मो गणु नमस् साथे, पगे
 लागवुं, नमस्कार करवा
 कृ निस्+आ नेउे छोडी देवुं.
 निराकरणु करवुं
 कृपानिधि पु. (कृपा स्त्री, दयाअने
 निधि पु. लंडार, द्याने लंडार

क्रीडाशैल पु. (क्रीडा स्त्री. रमत,
 शैल पु. पर्वत) रमतने
 माटे पर्वत
 क्षिति स्त्री. पृथ्वी
 खलु अ. नक्षी
 गाघोदक न. (गाघ पु. स्त्री. न.
 छात्र, उदक न. पाणी)
 छात्र पाणी
 गोमती स्त्री. नदीतुं तामं छे
 घोर पु. स्त्री. न. लयंकर
 चल प्र + वि जेणे, हर असेडवुं,
 आशुअे करवुं
 जगदात्मन् पु. (जगत् न. विश्व,
 आत्मन् पु. आत्मा) परमात्मा
 जड पु. स्त्री. न. निर्ज्व, अचेतन
 जन्मभाज् पु. स्त्री. न. जन्म
 पामेखुं, पु. माखुंस
 जीवलोक पु. प्राण्यैनी दुनिया,
 भूयुलोक
 दरिद्र पु. स्त्री. न. गरीब
 दिदक्षु पु. स्त्री. न. जेवने आतुर
 दिवा क्रि. वि. दिवसे
 दुर्गत पु. स्त्री. न. दुःभी, कंगाल
 देहिन् पु. देववाणे, माखुस
 द्वय न. जे थीजेनेो समूह
 धर्मवृषण पु. स्त्री. न. धर्मने कलंक
 लगाडनार

ध्यै १ गणु परस्मै० ध्यान धरवुं,
 मनन करवुं
 नरक पु. न. नरक
 निपद्यमान (निपद्यन्तुं व.क.)सतेलुं
 नीतिनिपुण पु. स्त्री. न. (नीति
 स्त्री. राजविद्या, व्यवहारयुद्धि,
 निपुण पु. स्त्री. न. प्रवीण)
 राजविद्यामां तथा व्यवहारमां
 प्रवीण
 नूनम अ. नक्षी
 न्याय्य पु. स्त्री. न. वाजपी, योग्य
 पथः (पथिन् पु. रस्ते' अे शब्दनुं
 पंथीतुं अेकवचन) रस्तेथी
 पद न. पगलुं
 पापहर पु. स्त्री. न. पाप लघु लेनाई
 पुण्यपुरुष पु. पवित्र अथवा
 सहशुणी माखुस
 प्रमाण न. प्रमाण
 प्रियदर्शन पु. स्त्री. न. रमणीय
 हेभाववाणुं
 ब्रह्मन् न. विश्वतुं जे तरव छे ते
 ब्रह्मादि पु. (ब्रह्मन् पु. ब्रह्मदेवआदि
 आरंल) ब्रह्मदेव अने भीमजो
 भग पु. नसीब, उद्ध
 भव पु. दुनिया
 भाव पु. स्त्री, पदाथं
 भास्कर पु. सूर्य

भिन्न पु. स्त्री. न. लुङ्
 मधुरम् कि. वि. मीठी रीति, मधुरताधी
 महाराज पु. मोटे राज, धरणी,
 महार्हशयनोचित पु. स्त्री न.
 (महार्ह पु. स्त्री. न. धरणी किंमत-
 वाणुं, शयन न पथारी, उचित
 पु. स्त्री. न. टेवायेकुं) कीमती
 पथारीमां सुवाने टेवायेकुं
 मानव पु. भाष्यसं
 मैथिली स्त्री. मिथिला देशनी
 राज्यपुत्री, सीता
 यथेष्टम् कि. वि. भरल मुष्ण,
 मनमान्युं, धरणा प्रमाद्ये
 युगान्तर न. (युग न. काण
 लुग, अन्तर भीष्णुं) भीष्णे लुग
 अथवा काण
 रम्य पु. स्त्री. न. मनेडर
 रहित पु. स्त्री. न. विनातुं
 राघव पु. रघुने वंशज
 लघुत्व न. ललकी स्थिति, अपमान
 लोकत्रयपति पु. (त्रय न. त्रयुनी
 समूह, पति पु. स्वामी) स्वर्ग,
 मृत्यु अने पाताण ये त्रयु
 दुनियाने स्वामी
 वत्सा स्त्री. वडादी, छोडरी
 वितृष्ण पु. स्त्री. न. (वि. विनातुं,
 तृष्णा स्त्री. धरणा) नेने कंठ
 पणु धरणा नथी ते.

विश्व सम्+आ नेडे, प्रवेश
 करवा, अंदर आवकुं
 विश्वनाथ पु. जगतने स्वामी धर
 विह्वल पु. स्त्री. न. आकुण-
 व्याकुण, वेवाकुणुं
 वृक्षमूल न. (वृक्ष पु. आड,
 मूल न. मूण) आडनुं मूण
 वृत्त न. यनी यूकेली वात, यनाव
 शीतल पु. स्त्री. न. ठंडुं
 श्रोत्रद्वय न. ये कान
 सद् (सीद्) १ गणु परस्मै०
 येसकुं; प्र नेडे, प्रसन्न थकुं
 सायम् कि. वि. सांने
 स्थावरजङ्गम पु. स्त्री. न. (स्थावर
 पु. स्त्री. न. ऐक जगायेथी भीष्ण
 जगाये न लछ जवाय ऐकुं,
 जङ्गम पु. स्त्री. न. ऐक जगा-
 येथी भीष्णे लछ जवाय ऐकुं)
 यण-अयण
 स्मित न. डारस्य
 हर पु. शिव, महादेव
 आणसु अलस पु. स्त्री. न. तन्त्रिल
 पु. स्त्री. न.
 आश्रय वगरनुं अनाथ पु. स्त्री. न.
 अंशु उच्च पु. स्त्री. न.
 कंठ गतनुं कीदृश पु. स्त्री. न.
 आ जगानुं अवश्य पु. स्त्री. न.

પીઠા કરવી ક્રૂ ટમો ગ. અવ અથવા
 નિ બેડે, પીઠ્ ૧૦ ગણ
 બાબત વિષય પુ.
 મુશ્કેલી અસૌકર્ય ન. કષ્ટ ન.
 લઈને ગૃહીત્વા, ગ્રહ નું અવ્યય-
 ૩૫ કૃદન્ત

વાહરડો વત્સ પુ.
 વેણુ વચ્ચસ્ ન. વચ્ચન ન.
 સસરો શ્વશુર પુ.
 સાચો ઈશ્વર સત્યસ્વરૂપ પુ. સ્ત્રી.
 ન. સાચો પરમેશ્વર પરમા-
 ત્મન્ પુ.

પાઠ ૮ મો

બીજો ગણ (ચાલુ)

હ્રસ્તન ભૂતકાળ અને વિધ્યર્થ

૧. આકારાન્ત ધાતુઓ પછી હ્રસ્તન ભૂતકાળના ત્રીજા પુરૂષના બહુવચનનો પ્રત્યય વિકલ્પે ડસ્ થાય છે, અને તેની પહેલાં અન્ત્ય સ્વરનો (આનો) લોપ થાય છે.

હ્રસ્તન ભૂતકાળ યા ધાતુ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.
૧ લો. પુ.	અયામ્	અયાવ	અયામ
૨ બે ,,	અયાઃ	અયાતમ્	અયાત
૩ બે ,,	અયાત્	અયાતામ્	અયાન-અયુઃ

અહીં યા ના આનો લોપ થયો અને અ એની પૂર્વે મુકાવાથી અય્ થયો અને તેમાં ડસ્ પ્રત્યય મળીને અયુઃ ૩૫ થયું.

વિધ્યર્થ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.
૧ લો. પુ.	યાયામ્	યાયાવ	યાયામ
૨ બે ,,	યાયાઃ	યાયાતમ્	યાયાત
૩ બે ,,	યાયાત્	યાયાતામ્	યાયુઃ

२. अस् 'होषु' ऐ धातु पष्ठी व्रस्तनभूतकाणिना स् अने त् पळेवां ई (दीर्घ) लागे छे.

	ऐ. व.	द्वि. व.	प. व.
१ लो। पु.	आसम्	आस्व	आस्म
२ लो. ,,	आसीः	आस्ताम्	आस्त
३ लो. ,,	आसीत्	आस्ताम्	आसन्
विध्यर्थ उलो पु.	स्यात्	स्याताम्	स्युः वजरे.

३. रुद्, स्वप् श्वस्, अन् अने जश् धातुओ पष्ठी व्रस्तनभूत-
काणिना स् अने त् ऐ ऐ प्रत्ययो पूवे ई अथवा अ भूकवाभां आवे छे.

	ऐ. व.	द्वि. व.	प. व.
१ लो। पु.	अरोदम्	अरुदित्	अरुदिम
२ लो. ,,	अरोदीः-अरोदः	अरुदितम्	अरुदित
३ लो. ,,	अरोदीत्-अरोदत्	अरुदिताम्	अरुदन्

अरुदिताम् वजरे श्पोभां प्रत्ययो पूवे ई लाग्यो छे (पा. ५०, ६
भुओ, जश् धातुना व्रस्तन भूतकाणिना त्रीन् पुरुषना षड्वचनना
प्रत्यय आगण कहेवाशे तेम उस् छे.

	ऐ. व.	द्वि. व.	प. व.
विध्यर्थ उ लो पु.	रुघात्	रुघाताम्	रुघुः वजरे
शी व्रस्तनभू.का. उ लो पु.	अशोत्	अशयाताम्	अशोरत्
विध्यर्थ उ लो पु.	शयीत्	शयीयाताम्	शयीरन्

ऐ श्पो भाटे भुओ उ, पातुं ४७ अने प्रत्ययो भाटे भुओ
१; पातुं २३ अने ४, पातु २६

	ऐ. व.	द्वि. व.	प. व.	
स्तु	व्रस्तन भू. का. उ लो पु.	अस्तौत्	अस्तुताम्	अस्तुवन् परस्मै०
		अस्तवीत्	अस्तुवीताम्	
		अस्तुत्	अस्तुवाताम्	अस्तुवत् आत्मने०
		अस्तुवीत्	अस्तुवीताम्	
विध्यर्थ त्रीलो पु.	स्तुयात्	स्तुयाताम्	स्तुयुः	परस्मै० आत्मने०
	स्तुवीयात्	स्तुवीयाताम्	स्तुवीयुः	
	स्तुवीत्	स्तुवीयाताम्	स्तुवीन्	

આ રૂપોમાં વૃદ્ધિ થઈ છે તેને માટે બુચ્ચો-૪, પાતું ૪૮; અને ઈ વિકલ્પે પ્રત્યય પહેલાં મૂકવામાં આવી છે, તેને માટે બુચ્ચો ૫, પાતું ૪૮.

}	બ્રૂ	હસ્તન ભૂ. કા. ઉન્ને પુ. અબ્રૂવીત્ અબ્રૂતામ્ અબ્રૂવન્ પરમૈ૦
		" " " અબ્રૂત અબ્રૂવાતામ્ અબ્રૂવત આત્માને
		વિધ્યર્થ " બ્રૂયાત્ બ્રૂયાતામ્ બ્રૂયુઃ પરસ્મૈ૦
		" " " બ્રૂવીત્ બ્રૂવીયાતામ્ બ્રૂવીરનઆત્મને

બુચ્ચો ૬, પાતું ૪૯

ઈ હસ્તન ભૂ ઉન્ને પુ. યેત્ યેતામ્ આયન્

અહીં ધાતુની પૂર્વે આ આગમ લાગે છે અને એકવચનમાં ય અને ખીજે ઇની સાથે ય અથવા ઇની વૃદ્ધિ લે છે. (બુચ્ચો માર્ગા. પા. ૬૨) ઉગ્ પુરુષ બહુવચનમાં ઇ+અન્=યન્ થાય છે. ૧, ૨ પા. ૫૦ અને આ પહેલાં મૂકવાથી આયન્, અધિ+ઈઆત્મને૦ હસ્તનભૂ કા: ઉન્ને પુ. અધ્યેત-અધ્યેયા-તામ્, અધ્યેયત, આતામ્ પૂર્વે ઇને ઇય્ થાય છે (બુચ્ચો ૨, પા. ૪૮); અને આતામ્ મળી ઇયાતામ્ થાય છે, તેની પૂર્વે આ આગમ મૂકવાથી યેયાતામ્ તેની પહેલાં અધિ મૂકવાથી અધ્યેયાતામ્ થાય છે. ખીજ બધા સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યયો પૂર્વે આવા જ ફેરફાર થાય છે. વિધ્યર્થ ઉન્ને પુ. એ. વ. અધીયીત. એજ પ્રમાણે ખીજ રૂપો કરવાં. આન્ હસ્તન ભૂ. કા. રન્ને પુ. આસ્થા:- આસ્થામ્-આધ્વમ્.

સંસ્કૃત વાક્યો

અહરહઃ સ્નાત્વા સંધ્યામુવાસીત ।

દશરથસ્ય માર્યા કૌસલ્યા ચૈત્રે નવમ્યાં તિથૌ મધ્યાહને પુત્રં રામં પ્રાસૂત ।

પારિશ્લિતસ્ય જનમેજયસ્ય સત્ર સારમેયોડમ્બ્યૈત્ ।

તત્ર ચ જનમેજયસ્યર્ત્વિજસ્તમતાહ્યન્ ।

સોડરોવીદુદંશ્વ માતરમયાત ।

માતાપૃચ્છદ્વત્સ કિં રોદિષિ ।

સોડબ્રવીલ્લજનમેજયસ્ય સત્રમાયં તત્ર કેડપિ માં પ્રાહરન ।

માતાવદત્કિં ત્વમકરોઃ કિં તાનસ્પૃશઃ ।

सोऽभाषत नाहं मर्यादामत्यायम् ।

सरमा सत्रभूमिं गत्वोच्चैर्वाचाब्रूत ।

अयं मे पुत्रको × न युष्मानस्पृशत्तत्किमेनमनपराधिनमताडयत ।
तां न कोऽपि प्रत्यभाषत । तेन क्रुद्धा सा देवशुनी सरमा

जनमेजयं शप्त्वा गृहमयात् ।

द्रोणाच्छुभ्रविद्यामध्यैयत पाण्डवाः कुशलवौ वाल्मीकेरध्यैयातां
कर्णध्वै परशुरामादश्रत ।

अमिवाद्य गुरुं ब्रूयादधीश्व* भगवन्निति ।

अनिषण्णे गुरौ नासीत् ।

विदेहानुपयन्तो वयमेकरात्रं गङ्गायास्तीरेऽवसाम तत्र च पूर्व-
रात्रे नाना रम्याः कथाः कृत्वानन्तरमस्वपिम ।

ब्रूयात्क्षमी गभीरोऽसीति ब्रूत युधिष्ठिरं प्रभुं को न ।

कथमहं बली स्यां कथं मयि प्रजा विश्वस्युः कथं च प्रकृतयो मामु-
पासीरन्नित्येवं चिन्तयतस्तस्य रात्रिरयात् ।

ततः प्रामुह्यतां वीरौ राघवावरुतां तथा ।

उष्णं च प्राणितां दीर्घमुच्चैर्व्याक्रोशतां तथा ॥

यथा काष्ठं च काष्ठं च समेयातां महोदधौ ।

समेत्य च व्यपेयातां तद्वदभूतसमागमः॥

गुणशती वाक्ये

१. धृतराष्ट्रना छोकरा पांडुना छोकरा साथे लुगार रम्या अने तेमनी
पासेधी तेमनी अधी पूंछ लई लीधी. पछी पांडवे वनमां गया. (इ)

२. त्यां धरुा धादरुा तेमनी पाछण गया. (अनु + इ)

× क अे लघुतादशः प्रत्यय छे.

* अधि + इ 'शीषवधु' अे अर्थमां वपशयो छे.

૩. ત્યારે યુધિષ્ઠિરે તેમને કહ્યું (ક્ષુ) કે તમારે અમારી પાછળ આવવું જોઈએ નહીં (અનુ + ઙ); હમણાં અમે ધન વગરના છીએ (અસ્) અને તમને અન્ન આપી શકતા નથી.

૪. ત્યારે બ્રાહ્મણો બોલ્યા (ક્ષુ) કે અમે અમારું અન્ન કમાવાને શક્તિમાન છીએ. (અસ્)

૫. ત્યારે યુધિષ્ઠિરે તેમને ના પાડી નહીં. (પ્રતિ + આ + ક્ષ્યા)

૬. પણ બ્રાહ્મણો પોતાના અન્નને માટે મહેનત કરે, એ તેને ગમ્યું નહીં.*

૭. ત્યારે તેણે પોતાના ગોરને પૂછ્યું કે મારે શું કરવું ?

૮. તેણે તેને કહ્યું કે સૂર્યની સ્તુતિ કરો. (સ્તુ)

૯. ત્યારે યુધિષ્ઠિરે સૂર્યની સ્તુતિ કરી (સ્તુ), અને જ્યારે સૂર્ય પ્રસન્ન થયા ત્યારે તેની પાસેથી એક થાળી મળી અને તેમાંથી તેમને જોઈએ તેટલું અન્ન હંમેશ મળતું.

૧૦. સગરની સ્ત્રીઓએ ઘણા છોકરાઓને જન્મ આપ્યો. (સ્ત)

૧૧. ગઈ રાત્રે હું જાગ્યો નથી. (સ્વપ્)

૧૨. તમે ગંગાના પાણીમાં ક્યારે નાહ્યા ? (સ્ના)

૧૩. કૃષ્ણ મથુરા ગયા ત્યારે વ્રજની સ્ત્રીઓ મોટેથી રડી. (રુદ્)

૧૪. હું કાશીમાં ન્યાય ભણ્યો. (અધિ + ઙ)

૧૫. જો હું હસ્તિનાપુરમાં હોઉં (અસ્) તો ધૃતરાષ્ટ્રને કહું (ક્ષુ) કે પાંડવો પાસેથી કપટવાળા જુગારથી તમે તેમની પૂંજ લઈ લીધી, એ કંઈ યોગ્ય કયું ન હતું.

૧૬. કોઈએ પણ દુષ્ટ માણસોનાં વચનો ઉપર વિશ્વાસ રાખવો ન જોઈએ. (વિ + શ્વસ્)

* ' ઇચ્છવું ' એ અર્થનો ધાતુ ન સાથે વાપરવો.

शब्दकोश ८

अनपराधिन पु. स्त्री. न. अप-
राध रहित, निर्दोष
अनिषण्ण पु. स्त्री. न. न भेडेखुं
अहरहः अ. दररोज
आप् ५ गण्य अव लोडे,
भेणवयुं, धामयुं
इ वि+अप लोडे लुङ्. पडयुं; सम्+
आ लोडे, ऐकहुं थयुं, साधेआवयुं
उच्चैः क्रि. वि. अ. मोठेथी
उष्णम् क्रि. वि. (गरमीथी) जिनुं जिनुं
पकरात्र न. ऐक रात
कर्ण पु. विशेष नाम छे
क्षमिन् पु. स्त्री. न. धीरजवान
कुश पु. लव पु. रामना पुत्रे
कुश १ गण्य परस्मै० वि+आ
लोडे, जिये स्वर रेवुं शोड करवे
गभीर पु. स्त्री. न. गंभीर, जेडुं
चैत्र पु. शालिवाहन छिंदु वर्षेना
पहेलो भडिनो, चैत्र
जनमेजय पु. परिक्षितनो पुत्र
अने अर्जुननो पौत्र
तद्वत् क्रि. वि. तेनी पेडे ते ज राते
तिथि पु. स्त्री भडिनानो द्विवस
दीर्घम् क्रि. वि. बायो वभत,
यिरकाण, जेडुं
देवशुनी स्त्री. देवोनी इतरी

द्रोण पु. विशेष नाम छे
नवमी स्त्री. पणवाडियानो
नवमो द्विवस
नाना अ. लुदां, धयुं
पारिक्षित पु. परिक्षितनो पुत्र
पूर्वरात्र पु. (पूर्व आगणनुं,
रात्रि स्त्री. रात्र) रातनो पहेलो
भाग प्रकृति स्त्री. रैयत लोडो,
प्रधानमंडण इत अ. आश्रय
ऐक वजेरे दर्शावनार अव्यय
भाष् १ गण्य आत्मने० प्रति
लोडे, जवाण आपवे
भूतसमागम पु. प्राणीओतुं ऐकहुं
थयुं ते अथवा ऐकत्र भणयुं ते
मध्याह्न पु (मध्य न. वयलुं,
अह्न न. द्विवस) अपोर
मर्यादा स्त्री. डड, सीमा
महोदधि पु. मोटा समुद्र
प्र+मुह मोड पाभवे, मूर्छागत थयुं
वाल्मीकि पु. ऋषिनुं नाम छे
विदेह पु. देशनुं नाम छे (ण्डुवयन)
शप् १ गण्य परस्मै० आत्मने०
शाप देवे, शप्त्वा अव्ययकृत.
शस्त्रविद्या स्त्री. (शस्त्र अने
विद्या) युद्धकणा, युद्धज्ञान

સત્ર ન. યજ્ઞનો સમારંભ સત્રભૂમિ
સ્ત્રી. યજ્ઞની જગા

સરમા સ્ત્રી. દેવોની દૃતરીતું નામ છે.

સંધ્યા સ્ત્રી. સંધ્યાકાળ (સવારે
અને સાંજે ઝળાંઝળાં વખતે
અને બપોરે બ્રાહ્મણો ઈશ્વરની
પ્રાર્થના કરે છે તે)

સારમેય પુ. સરમાનો પુત્ર કુતરો,

અથ અન્ન ન.

કપટયુક્ત જુગાર કપટદ્યૂત ન.

(કપટ ન છળ, દ્યૂત ન. જૂગડું)

કમાવું અજ્ઞ ૧ ગ. પરસ્મૈં

ખૂંચવી લેવું અપ + હ ૧ ગ.

ગઈ રાત ગતા રાત્રિ સ્ત્રી.

ગાર ઉપાધ્યાય પુ. પુરોહિત પુ.
જર હોવી અપ+ઈશ્વ ૧ગ. આત્મનેં

થાળી. સ્થાલી સ્ત્રી.

કુષ્ટ (પુરુષ) શટ પુ. ચલ પુ.

દુરાત્મન પુ.

દ્યૂત રમવું દિવ્ ૪ગ. પરસ્મૈં

ધન વગરનું ધનહીન પુ. સ્ત્રી. ન.

મથુરા મથુરા સ્ત્રી.

મહેનત કરવી પરિશ્રમ ક્ર ૮ ગુણ

પરસ્મૈં અને આત્માનેં

મેાટેથી ઉચ્ચૈઃ અવ્યવ

વાજબી યુક્ત-યુજનું ભૂ. ૬

ઉચિત પુ. સ્ત્રી. ન.

વજની સ્ત્રીઓ વ્રજાજ્ઞનાઃ સ્ત્રી.

પ્રથમા બહુવચન

સગર (રાખનું નામ છે) સગર પુ.

પાઠ ૯ મો

બીજો ગણ (ચાલુ)

બાકીના ધાતુઓને પ્રત્યય લગાડતાં કેટલાક સંધિતા ફેરફાર નીચે
પ્રમાણે થાય છે.

૧ ધાતુના અન્ત્ય હ ની પછી અંતઃસ્થ કે અનુનાસિક
સિવાય કોઈપણ વ્યંજન આવે અથવા કશુંયે આવે નહીં*
તો હ નો દ્ થાય છે.

જેમકે લિહ પછી વર્ત ંકાળના ઉપુ. એ. વ. નો પ્રત્યય ત્તિ આવ્યો એટલે
પાનું ૧૧, ૬ પ્રમાણે લેહ+ત્તિ અને આ નિયમ પ્રમાણે લેદ્+ત્તિ થયું; કારણ
કે ત્તિ પ્રત્યયનો ત્ અંતસ્થ કે અનુનાસિક સિવાયનો વ્યંજન છે. હવે,

કશુંયે આવે નહીં એ શબ્દનો અર્થ એવો છે કે હ પદને
અન્તે આવ્યો હોય; એનો અર્થ એવો નથી કે વાક્યમાં એની પછી
કોઈપણ શબ્દ આવવો ન જોઈએ. તેનો અર્થ ઉપર લખ્યા પ્રમાણે સમજવો

૨. પ્રત્યયમાંના પ્રથમ અક્ષર ત્ અને થ્ કોઈપણ વર્ગના ચોથા અક્ષર પછી આવે તો ત્ અથવા થ્ નો ઘ થાય છે.

લેહ્+તિ ઢ્ ચોથો અક્ષર છે માટે તિનો ઘિ થાય છે લેહ્+ધિ. જ્યારે દન્ત્ય અને મૂર્ધન્ય વ્યંજનોનો યોગ થાય ત્યારે દન્ત્ય વ્યંજનને સ્થાને અનુક્રમે મળતો મૂર્ધન્ય થાય છે. જુઓ માર્ગોં પા. ૨૧*લેહ્+ઢિ થયું હવે,

૩. ઢની પછી ઢ આવે તો પહેલા ઢ નો લોપ થાય અને તેની પહેલાંનો ઋ (સવાયનો સ્વર જો હ્રસ્વ હોય તો દીર્ઘ) થાય.

એટલે લેઢિ થયું. જ્યારે ૩ જ પુ.દ્વિ.વ. નો પ્રત્યય તસ્ લગાડાય છે, ત્યારે પા. ૬૪, ૧ પ્રમાણે લિહ્+તસ્, ૨ પ્રમાણે લિહ્+ધસ પછી લિહ્+ઢન્ અને પછી ૩ પ્રમાણે પૂર્વ ઢ લોપાઈ હ્રસ્વ ઙ દીર્ઘ થઈ લીઢઃ થાય છે. આ ૩પમાં ગુણ થતો નથી, કેમકે તસ્ અવિકારક છે. (પા. ૧૬, ૪ પ્રમાણે ૩ જો પુ.બ.વ. ડું ૩૫ લિહ્નિ થાય છે. અન્તિ સ્વરથી શરૂ થાય છે તેથી કંઈ ફેરફાર થતો નથી. ૨ જ પુ.એ.વ.માં સિ વિકારક છે, તેથી લેહ્+સિ થઈ પા. ૬૪, ૧ પ્રમાણે લેહ્+સિ. હવે સિ નો માર્ગોં પા. ૨૧* નોંધ પ્રમાણે ષિ થાય, તે પહેલાં નીચેનો નિયમ લાગુ પડે છે.

૪. ઢ અથવા ષ પછી સ્ આવે તો ઢ અથવા ષ નો ક્ થાય છે.

એટલે લેક્+સિ થયું. સિ નો માર્ગોં પા. ૯૨* નોંધ પ્રમાણે ષિ થાય છે, એટલે લેક્+ષિ મળી લેક્ષિ ૩૫ થાય છે.

પરસ્મૈં વર્તમાનકાળ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	લેહ્	લિહ્:	લિહ્:
૨ જો ,,	લેક્ષિ	લીઢઃ	લીઢ
૩ જો ,,	લેઢિ	લીઢઃ	લિહ્નિ

લીઢઃ ૨ જો પુ.દ્વિ.વ. અને લીઢ ૨ જો પુ.બ.વ. આ ૩પો લીઢઃ ૩ જો પુ. દ્વિ. વ. જેવાં કરવાં. મિ, વઃ અને મઃ પ્રત્યયો પહેલાં

સંધિના કંઈ ફેરફાર થતા નથી, કારણ કે મિ અને મઃ અનુનાસિકથી શરૂ થાય છે, અને ઘઃ અર્ધ સ્વરથી શરૂ થાય છે.

આત્મને૦ વર્તમાનકાળ

	એ. વ.	ઠિ. વ.	બ. વ.
૧ ક્ષો પુ.	લિદ્દે	લિદ્દહે	લિદ્દહે
૨ બ્ને ,,	લિક્ષે	લિહાયે	લીદ્વે
૩ બ્ને ,,	લીદ્દે	લિહાતે	લિદ્દતે

આ રૂપો ઉપર પ્રમાણે કરવાં

૧. ખીજ વર્ગના ગણના આશર્થ પરસ્મૈપદના ૨ જ પુરુષ એકવચનનો પ્રત્યય બ્યારે ધાતુને છેડે અનુનાસિક અને અર્ધસ્વર સિવાય કોઈ પણ વ્યંજન હોય ત્યારે ઘિ થાય છે.

પરસ્મૈ૦ આશર્થ

૧ ક્ષો પુ.	લેહાનિ	લેહાવ	લેહામ
૨ બ્ને ,,	લીદ્દિ	લીદ્દમ્	લીદ્
૩ બ્ને ,,	લેદ્	લીદ્દામ્	લિદ્દન્તુ

આત્મને૦ આશર્થ

૧ ક્ષો પુ.	લેહૈ	લેહાવહૈ	લેહામહૈ
૨ બ્ને ,,	લિશ્વ	લિહાથામ્	લીદ્વમ્
૩ બ્ને ,,	લીદ્દામ્	લિહાતામ્	લિદ્દતામ્

૧ ક્ષો પુરુષના ત્રણે વચનના પ્રત્યયો વિકારક છે, અને પરસ્મૈપદ ૨ જ પુરુષનો એકવચનનો પ્રત્યય અવિકારક છે તે યાદ રાખવું.

૫. ધાતુના આરંભમાં વ અને અન્તે હ હોય અને પહેલા નિયમમાં કહેલી બાબતો લાગુ પડતી હોય તો હ નો ઘ થાય છે.

જેમકે દુહ+સિન્તું તિ પ્રત્યય વિકારક હોવાથી દોહ+તિ અને ઉપલા નિયમ પ્રમાણે દોહ+તિ થયું. પછી પા. ૬૫,૨ પ્રમાણે દોહ+ઘિ થયું પછી

६. शब्द अथवा पदानी असिद्ध अस्वस्थामां वर्गना
 त्रीण के योथा अक्षर (ग् ज् ड् द् ब्—घ् झ् ढ् ध् भ्) पूर्वे
 अनुनासिक सिवायना पूर्वं व्यञ्जनने अहले पोताना वर्गना
 त्रीणे अक्षर (ग् ज् ड् द् ब्) थाय छे. अे प्रसंगे घ्ने ठेकाछे
 इ थाय छे.

अे प्रमाणे दोघ्नसितुं दोग्+घि=दोग्घि यथुं द्वि. व. तुं ३५
 दुग्धः अे ङ प्रमाणे करतुं अ. व. तुं ३५ दुहन्ति. अेमां कंठं
 ईरक्षर थतो नथी. रं ङ पु. अे. व. नो प्रत्यय सि उमेरातां नि० प
 प्रमाणे दोघ्न+सि थाय. अे स्थितिमां मार्गे० पातुं प नांघ ६ मां
 आपेक्षो नियम लागता पहेंलां नीयलो नियम लागु पडे छे.

७. केर्ध पञ्च धातु ब्, ग् के द् थी शः थतो होय अने
 तेने छेउ वर्गना योथे. अक्षर (घ् झ् ढ् ध् भ्) होय अने
 तेनी पछी स् के ष्व आवे अथवा कंठं नही आवे, तो
 ब् ग् द् ना अनुकमे भ् घ् ध् थाय छे.

आ नियम प्रमाणे दोघ्न+सितुं घोघ्न+सि यथुं; पछी मार्गे०
 पातुं प+नोधिमां आपेक्षो नियम प्रमाणे घोक्+सि यथुं; पछी मार्गे०
 पातुं ढर*प्रमाणे घोक्+षि यथुं घोक्षि यथुं, अेटले ३पो नीये प्रमाणे यथां.

परस्मै० वर्तमानकाण

	अ. व.	द्वि. व	अ. व.
१ लो पु.	दोक्षि	दुहः	दुहः
२ लो ,,	घोक्षि	दुग्ध	दुग्ध
३ लो ,,	दोग्घि	दुग्धः	दुहन्ति
आत्मने०वर्तमानउन्नेपु.	दुग्धे	दुहाते	दुहते
रलो ,,	धुक्षे	दुहाथे	धुग्ध्वे वगेरे
परस्मै०आसार्थ उन्ने ,,	दोग्धु	दुग्धाम्	दुहन्तु वगेरे
आत्मने० ,, उन्ने ,,	दुग्धाम्	दुहाताम्	दुहताम् वगेरे
” ” रलो ,,	धुक्ष्व	दुहाथाम्	धुग्ध्वम् वगेरे

૨. (અ) અર્ધસ્વર અથવા અનુનાસિક સિવાય કોઈ પણ વ્યંજનથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે હનનો નૂ લોપાય છે, અને સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ઉપાન્ત્ય અ ઊડી જાય છે.

(આ) આગાર્થ ૨ જો પુ. એ. વ. જહિ થાય છે.

(ઈ) આ ધાતુના હ ની પછી તરત જ ન આવે તો હ નો ળ થાય છે

૮. કોઈ શબ્દમાં અથવા નિયમાનુસાર બનેલા રૂપમાં ન અને મ પછી જે અક્ષર આવેતો હોય તે વર્ગના અનુનાસિક નૂ ને મ ની જગાએ મુકાય છે, અને તેની પછી હ, શ, સ્, કે ષ આવે તો અનુસ્વાર થાય છે.

પરસ્મૈં વર્તમાનકાળ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.
૧ લો પુ.	હન્મિ:	હન્વ:	હન્મ:
૨ જો ,,	હંસિ	હથ:	હથ
૩ જો ,,	હન્તિ	હત:	ઘન્તિ

આ રૂપોમાં નૂ નો ખીજ પુ. દ્વિ. વ., અને ખીજ પુ. પ. વ.માં લોપ થયો છે; કારણ કે પ્રત્યયો અવિકારક છે અને અર્ધસ્વર કે અનુનાસિક સિવાયના વ્યંજનથી શરૂ થાય છે. સિ પૂર્વે નૂ નું (૮ પ્રમાણે) અનુસ્વાર થયું. અન્તિ સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય હોવાથી તેની પહેલાં હનૂ ના ઉપાન્ત્ય અ નો લોપ થયો છે, અને હનૂ+અન્તિ મળીને (૨, ૩ પ્રમાણે) ઘન્તિ રૂપ થયું છે.

કેટલેક પ્રસંગે આ ધાતુને આત્મનેપદ પ્રત્યયો લાગે છે ત્યારે વર્તમાનકાળનાં રૂપો નીચે પ્રમાણે થાય છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.
૧ લો પુ.	હને	હન્વહે	હન્મહે
૨ જો ,,	હસે	ઘાથે	હ્ધ્વે
૩ જો ,,	હતે	ઘાતે	ઘતે

આ પ્રમાણે અર્ધસ્વર કે અનુનાસિક સિવાયના વ્યંજન પૂર્વે ન ના લોપ થયો છે, અને સ્વર પૂર્વે અ નો લોપ થઈ હ નો ઘ થયો છે.

આગ્રાથ ૫૨સ્મૈં ૩ જ્ઞે પુ. હન્તુ-હતામ્-ઘનન્તુ

„ „ ૨ જ્ઞે પુ. ઐ. વ. જહિ

„ „ ૧ લો. પુ. હનાનિ

„ આત્મનેં ૩ જ્ઞે પુ. હતામ્-ઘાતામ્ વગેરે.

૩ ઈશ્ અને ઈહ ધાતુમાં સ્ અને ઘ્ થી શરૂ થતા પ્રત્યયો પહેલાં હ મુકાય છે, પણ હસ્તન ભૂતકાળના ખીજ પુરુષના બહુવચનમાં હ મુકાતી નથી.

૯. વ્રષ્ઞ્, ઘ્રસ્ઞ્, સ્ઞ્, મ્ઞ્, ય્ઞ્, રાઞ્, બ્રાઞ્ અને જ્ઞાન્ત અને છાન્ત (એટલે જ્ઞેને છેડે શ્ અને છ્ હોય એવા ધાતુઓ) ધાતુઓના છેલ્લા અક્ષરનો અર્ધસ્વર અથવા અનુનાસિક સિવાય કેઈપણ વ્યંજન પૂર્વે અથવા પદાન્તે ષ થાય છે.

ઈશ્ આત્મનેં વર્તમાનં

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.
૧ લો. પુ.	ઈશો	ઈશ્વહે	ઈશ્મહે
૨ જ્ઞે „	ઈશિષે	ઈશાથે	ઈશિઘ્વે
૩ જ્ઞે „	ઈષ્ટે	ઈશાતે	ઈશતે

તે પહેલાં ઈશ્ ના શ નો ૯ પ્રમાણે ષ થયો; ત્ નો ટ્ થઈ તે નો ટ્ થયો એટલે ઈષ્ટે થયું; સે અને ઘ્વે પૂર્વે હ મુકવાથી ઈશિષે અને ઈશિઘ્વે થયાં.

આગ્રાથ ૩ જ્ઞે પુ. ઈષ્ટામ્-ઈશાતામ્-ઈશતામ્ વગેરે

„ ૧ લો. પુ. ઐ. વ. ઈશૌ વગેરે.

૪. મ્ઞ્ ધાતુનો લિપાન્ત્ય ઋ વિકારક પ્રત્યય પૂર્વે વૃદ્ધિ પામે છે, અને સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે વિકલ્પે વૃદ્ધિ પામે છે.

મૃજ્ વર્તમાન૦

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ્. વ.
૧ કો પુ.	માર્ઙ્મ	મૃજ્વઃ	મૃજ્મઃ
૨ બે ,,	માર્ઙ્શિ	મૃષ્ટઃ	મૃષ્ટ
૩ બે ,,	માર્ઙ્શિ	મૃષ્ટઃ	મૃજન્તિ-માર્ઙ્શિન્તિ

આમાં અન્ત્ય જ્ નો તિ, તસ્ વગેરે પ્રત્યય પૂર્વે ૯ પ્રમાણે ષ્ થયો, એટલે માર્ઙ્શિ, મૃષ્ટઃ વગેરે રૂપો થયાં છે.

ઉપલા નિયમ પ્રમાણે એકવચનનાં રૂપોમાં ઋની વૃદ્ધિ આર થઈ છે, અને ૩ બ પુ. પ્. વ. માં વિકલ્પે વૃદ્ધિ થઈ છે. સિ પૂર્વે જ્ નો ૯ પ્રમાણે ષ્ થયો, અને ષ્ નો પા. ૬૫, ૪ પ્રમાણે ક્ થયો અને સિ નો ષિ થયો એટલે માર્ઙ્શિ રૂપ થયું.

આશર્થ ૩ બે પુ. માપ્ઙ્-મૃષ્ટામ્-મૃજન્તુ-માર્ઙ્શિન્તુ ૨ બે પુ. એ. વ. મૃદ્ધિઃ આ રૂપમાં દ્વિ પ્રત્યયનો ષિ થયો, પા. ૬૬, ૧ પ્રમાણે; મૃજન્તા જનો ષ્ થયો, પા. ૬૯, ૯ પ્રમાણે; અને ષ્ નો હ્ થયો. પા. ૬૭, ૬ પ્રમાણે.

૫ વચ્ ધાતુનાં ષ્ નો અવિકારક પ્રત્યયો પૂર્વે ૩ થાય છે.

પરસ્મૈ૦ વર્તમાનકાળ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ્. વ.
૧ કો પુ.	વર્ઙ્મ	વર્ઙ્વઃ	વર્ઙ્મઃ
૨ બે ,,	વર્ઙ્શિ	વર્ઙ્ષ્ટઃ	વર્ઙ્ષ્ટ
૩ બે ,,	વર્ઙ્શિ	વર્ઙ્ષ્ટઃ	વર્ઙ્શિન્તિ

આશર્થ ૨ બે પુ. એ. વ. વર્ઙ્હ

વચ્+તિ-વષ્+તિ પા. ૬૯, ૯ પ્રમાણે, -વષ્+તિ (માર્ઙો પા. ૨૧* નોંધ પ્રમાણે)-વર્ઙ્શિ; વચ્+સિ-વષ્+સિ ૯ પ્રમાણે+વક્+સિ પા. ૬૫, ૪ પ્રમાણે- વક્+ષિ-વર્ઙ્શિ; વર્ઙ્ષ્ટઃ વગેરે. વચ્+ધિ પા. ૬૬, ૧ પ્રમાણે -વચ્+ધિ-વર્ઙ્ષ્ટઃ-વર્ઙ્ષ્ટિ (માર્ઙો પા. ૨૧* નોંધ પ્રમાણે વર્ઙ્હ પા. ૬૭, ૬ પ્રમાણે.

૬. શાસ્ ધાતુના આનો વ્યંજનથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ૬ થાય છે.

७. शास्, जक्ष, चकास्, दरिद्रा અને जागृ એ ધાતુઓને ત્રીજા પુરુષનો બહુવચનનો પ્રત્યય લગાડતાં તેનો ન્ લોપાય છે.

શાસ્ તુ-આજ્ઞાર્થ ૨ બ્ પુ. એ. વ. તુ-૩૫ શાધિ છે, અને ચકાસ્ તુ ચકાદિ અથવા ચકાધિ છે.

	એ. વ.	દિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	શાસ્મિ	શિષ્વઃ	શિષ્મઃ
૨ બ્ ,,	શાસ્મિ	શિષ્ઃ	શિષ્ઠ
૩ બ્ ,,	શાસ્તિ	શિષ્ઃ	શાસતિ

શાસ્+ત્સ-શિષ્+ત્સ ઉપલા ૬ પ્રમાણે-શિષ્+ત્સ (સ્ નો પ થવાથી)-શિષ્ + ટ્સ (માર્ગોં પા. ૨૧ પ્રમાણે) શિષ્ઃ શોસ્ + અતિ ૭ પ્રમાણે (પ્રત્યય અતિ છે, અન્તિ નથી)-શાસતિ. જાગૃ પરસ્મૈં વત્ ઉબ્ પુ. જાગર્તિ-જાગૃતઃ-જાગ્મતિ. આજ્ઞાર્થ ૨ બ્ પુ. એ. વ. જાગૃહિ ૧ લો પુ. એ. વ. જાગરાણિ

૮. દરિદ્રા ધાતુના અન્ત્ય ઝાનો સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે લોપ થાય છે, અને વ્યંજનથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે રૂપાય છે.

બ્ પુ. દરિદ્રાતિ-દરિદ્રિતઃ દરિદ્રિતિ વગેરે.

૯. વિદ્ ધાતુના આજ્ઞાર્થરૂપ વિદામ્ ને કૃનાં આજ્ઞાર્થરૂપ લગાડવાથી વિકલ્પે નીચે મુજબ રૂપો થાય છે.

આજ્ઞાર્થ ૩ બ્ પુ. વેત્ ૩ વિદાંકરોતુ-વિતામ્ ૩ વિદાંકુરતામ્-વિદન્તુ ૩ વિદાંકુર્વન્તુ વગેરે.

વર્તમાનં બ્ પુ. વેત્તિ-વિત્તઃ-વિદન્તિ વગેરે.

૧૦. કોઈપણ જોડાક્ષરનો પહેલો અક્ષર સ્ કે ક્ હોય તે તે સ્ અથવા ક્નો અર્ધસ્વર અથવા અનુનાસિક સિવાય કોઈપણ વ્યંજન પૂર્વે અથવા પદને અન્તે લોપ થાય છે.

ચક્ષ+ત્તે આમાં ક્ષ એ જોડાક્ષર છે. એનો પહેલો અક્ષર ક્ છે અને એની પછી તે પ્રત્યય આવ્યો છે. તેમાંનો ત્ અર્ધસ્વર અથવા અનુનાસિક સિવાયનો વ્યંજન છે માટે ક્ લોપાય છે, એટલે ચક્ષ+ત્તે શ્યુ. પછી માર્ગોં પા. ૨૧* નોંધ પ્રમાણે ચ્ષ્ટે થયું. ૨ બ્ પુ. એ. વ. ચક્ષ+ત્તે; ઉપલા નિયમ પ્રમાણે ક્ લોપાય છે-ચક્ષ+ત્તે; પા. ૬૫, ૪ પ્રમાણે ચક્ષ+ત્તે; (માર્ગોં પા. ૯૨* નોંધ પ્રમાણે) ચક્ષે.

चक्ष् आत्मने० वर्तमानकाल

	अ. व.	द्वि. व.	तृ. व.
१ लो पु.	चक्षे	चक्ष्वहे	चक्ष्महे
२ लो ,,	चक्षे	चक्ष्वाथे	चक्ष्महे
३ लो ,,	चक्षे	चक्ष्वाते	चक्ष्मते

चक्ष्+ध्वे-१० प्रभाषे, चष्+ध्वे-भाषे० पा. २१* नोधि प्रभाषे,
चष्+द्वे-अने पा. ६७, नियमः ६ प्रभाषे चड्द्वे

आज्ञार्थं ३ लो पु चष्टाम्-चक्ष्वाताम् वगेरे. द्वि वर्तमानकाल
३ लो पु. अ. व. द्वेष्टि वगेरे दिह् पृ२स्मै० वर्तमान० ३लो पु. अ. व.
देग्धि वगेरे

संस्कृत वाक्ये।

सविता वै प्रसवानामीष्टे+ ।

गोपः सायं धेनुर्देग्धि× पयः ।

तस्मिन्पुण्ये अमरौ मधु लीढः ।

अग्निमीडे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम् ।

योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विःमस्तं दन्न्त्विमान्यस्माभिः पठय
मानानि मन्त्राक्षराणि ।

हे जगन्नाथाखिलस्यैतस्य वस्तुजातस्य त्वमीशिषे ।

हे दीनबन्धो यद्यन्मे नम्रस्य पापं भवेत्तत्प्रतिजहि ।

शत्रुं हन्तुं शरान्विषेण देग्धि ।

आचक्ष्व क्व मामेकाकिनीमत्र बिहायाकरुण यासि ।

यं मां धर्ममाचड्द्वे×तमेव प्रत्यहमाचराभि ।

+ ईश् धातुना कर्मने छद्मी विलङ्कित वपराय छे.

× योथा पानानी×नोधि छुओ.

वत्से न युक्तं ते मङ्गलकाले रोदितुं प्रमृद्द्ध्यश्रूणि । अथवा
सह्यौ प्रमृष्टाम् ।

भाष्यकृतपतञ्जलिः कात्यायनस्य वचनानि विस्तरतो व्याचष्टे ।

शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम् ।

शास्त्यरीन्धर्ममाशास्ते कीर्तिमाशंसते पराम् ।

स शंसति सतां वृत्तं विशसत्युत्पथास्थितान् ॥

ईदृ द्विविष्टपास्थाने तत्कीर्तिं वासवः स्वयम् ।

ईडयन्ति नरेन्द्राश्च भूमाबुद्भूतविस्मयाः ॥

या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी ।

यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यते मुनेः ॥

य पनं^xवेत्ति हन्तारं यश्चैनं मन्यते हतम् ।

उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥

करोति पापं योऽज्ञानान्नात्मनो वेत्ति च क्षयम् ।

प्रद्रेष्टि साधुवृत्तांश्च स लोकस्यैति वाच्यताम् ॥

प्राप्य चाप्नुत्तमं जन्म लब्ध्वा चेन्त्रियसौष्टवम् ।

न वेत्यात्महितं यस्तु स भवेदात्मघातकः ॥

गुञ्जती वाक्यो

१. तुं दिवसमां डेटली वार गाथो दोळे छे? (दुह)

२. पुष्पमांथी भधभापने उडाड नडीं, तेने भध यूसवा दे. (लिह)

३. जेज्यां विचार विना प्राणीज्याने नारे छे (हन्), तेज्यां कदी सुप भोगवता नथी.

४. नगरेना लोडो न्यारे न्यारे पोताना देशनेताज्या शरीज्यामां प्रवेश करे छे, त्या त्यारे तेज्या शरीज्याने वाणी साइ करे छे. (सम्+मृञ्)

५. रात्रिने पाछवे पळारे ऋषिना शिष्यो तडे छे (जागृ) अने वेद बाणु छे.

^x आत्माने लागु पडे छे.

૬. રાજગૃહ કે પાટલિપુત્ર મગધનું મુખ્ય શહેર હતું તે અમને ખબર નથી (વિદ્)

૭. સબ્જનોને ધિક્કારો નહીં. (દ્વિષ)

૮. આ સૂત્ર આપ સાહેબ સમજાવો. (વિ+આ+ચક્ષ)

શબ્દકોશ ૯

ખીજ ગણના ધાતુઓ

ईङ् आत्मने० वभाष्युं .
ईश् आत्मने० धष्णी यवुं; राज करवुं
चकास् परस्मै० प्रकाशवुं
x चक्ष् आत्मने० ष्योष्युं, आ+चक्ष्
कळेवुं, वि+आ+चक्ष् सम्भववुं
जागृ परस्मै० ङगवुं
दरिद्रा परस्मै० गरीण यवुं
दिह परस्मै०, आत्मने० लेप करवो
दुह परस्मै० आत्मने० ढोडवुं
द्विष् परस्मै०, आत्मने० धिक्कारवुं

मृज् परस्मै० माणवुं, साक्ष करवुं,
प्र+मृज् साक्ष करी नाभवुं;
सम्+मृज् वाणवुं.
लिह परस्मै० आत्मने० याटवुं
वश् परस्मै० ष्यञ्चवुं प्रकाशवुं
० विद् परस्मै० ष्यल्यवुं
शास् परस्मै० राज करवुं, नियममां
भूकवुं. नियमित करवुं
शास् आ ङेडे, आत्मने ष्यञ्चवुं
हन् परस्मै० मारवुं

अकरुण पु. स्त्री.न. (अ नહીં,
करुणा स्त्री.) निर्दय, दयारहित
आत्मघातकपु.न.आत्मन् પોતાં,

घातक नाश करनार) પોતાનો
નાશ કરનાર
आत्महित न. (आत्मन् પોતાનું,
हित ભલું) પોતાનું ભલું

x ગણકાર્ય વિશિષ્ટ કાળોમાં અને પરોક્ષ ભૂતકાળમાં જ વપરાય છે. ગણકાર્યરહિત કાળમાં તેને સ્થાને દ્વિષ પરસ્મૈ, આત્મને આદેશ થાય છે, અને પરોક્ષ ભૂતકાળમાં આદેશ વિકરૂપે થાય છે.

o આ ધાતુનાં વર્તમાનકાળનાં રૂપો પરોક્ષ ભૂ. કા. ના. પ્રત્યયો લગાડવાથી પણ થાય છે. જેમકે, વેદ, વિદતુ વગેરે (ભુઓ પાઠ ૧૩)

इन्द्रियसौष्टव न. (इन्द्रिय न.
 अवयव अथवा इन्द्रिय, अने
 सौष्टव न. भ्रूणसरती) सुंदर
 भाषि, नीरोगी शरीर
 इड् १०भो गलु वप्पाणुपुं
 उत्पथास्थित पु. स्त्री. न. (उत्पथ
 पु. मोटा रस्ते, दोषवाजो मार्ग,
 आस्थित, आ+स्थानुं भू. कृ. प्राप्त
 थयेलुं मोटे रस्ते गयेलुं)
 उद्भूतविस्मय पु. स्त्री. (उद्भूत
 उद्+भू 'उत्पन्न थयुं' लुं भू. कृ.)
 जेतामां अयंभो उत्पन्न थयो.
 छे ते
 उभ सवर्नाम, अन्ने
 कात्यायन पु. मोटावैयाकरणुं
 नाम छे.
 क्षय पु. नाश
 जगन्नाथ पु. (जगत् हुनिया,
 संसार, नाथ पु. धर्मी) जगतनी
 धर्मी
 तत्कीर्ति स्त्री. तेनी आभर
 त्रिविष्टपास्थान न. (त्रिविष्टप न
 स्वर्ग, आस्थान न. सभा) द्विव्य
 सभा, देवानी सभा
 दीनबन्धु पु. (दीन पु. स्त्री. न.
 गरीब, बन्धु पु. लाई) गरीबनी
 भेली, परगणु

देव पु. स्त्री. न. प्रकाशित
 नम्र पु. स्त्री. न. गरीब स्वभावनुं,
 वितथी
 नरेन्द्र पु. राज
 पठ्यमान (पठ् १ गलु 'वांयकुं'
 'मोढे लणी जयुं'नुं कर्मणि)
 व. कृ.) वंयातुं
 पतञ्जलि पु. महाभाष्य नामना
 मोटा व्याकरणु अन्थने कर्ता
 पुगोहित पु. गोर, कुणगोर
 प्रपन्न पु. स्त्री. न. (प्र+पदनुं
 भू. कृ) शरणे थयेलुं
 प्रसव पु. जे कंई उत्पन्न थयुं
 होय ते, उत्पत्ति
 भाष्यकृत् पु. भाष्य अथवा अर्थ
 समभवतारा व्याकरणु अन्थने
 कर्ता, टीकाकार
 मङ्गलकाल पु. (मङ्गलन. कौंईपणु
 शुभ वस्तु, काल पु. वपत्त)
 शुभ अवसर
 मन्त्राक्षर न. पवित्र अथवा वैदिक
 कवितानो भाष
 वस्तुजातन. (वस्तु न. वस्तु जात
 न. समुदाय, जथो) वस्तुसमुदाय,
 वस्तुनी जथो
 वाच्यता स्त्री. निन्दाने पात्रता,
 उपेक्षा देवा लायकपणुं.

વાસવ પુ. ઇન્દ્રદેવ
 વિસ્તરતઃ કિ વિ. વિસ્તારથી
 વિદ્યાય (વિન્હા ઓડવુંનું અવ્યયરૂપ
 બૂ. કૃ.) છોડી ઇઈને
 શસ્ ૧ગ. પરસ્મૈન્વિભેડે મારવું
 નાશ કરવો
 સંયમિનપુ. જેણે બધી ઇન્દ્રિયો
 વશ કરી છે એવો ઋષિ, યોગી

સર્વભૂતાનિ ન. પ્રથમા અને દ્વિ.નું
 બ. વ. સઘણી હયાત ચીજો
 સવિત્ પુ. સુર્ય
 સાધુવૃત્ત પુ. સ્ત્રી. ન. સાધુ પુ.
 સ્ત્રી. ન. સારું, વૃત્તન. વર્તણુક)
 સદાયારી
 સાયમ અ. સાંજે
 હન્ત્ પુ. સ્ત્રી. ન મારી તાખનાર

અવિચારથીરમસાત્, મોહાતકિ વિ
 આપ સાહેબ ભગવાન્ અથવા
 ભવાન્ પ્રથમા એકવચન
 કદી નહીં નૈકદા
 કેટલી વાર કતિકૃત્વઃ અવ્યય
 છેલ્લું ચરમ પુ. સ્ત્રી. ન.
 બ્યારે બ્યારે યદા યદા-તદા તદા
 પહોર (તુરીયો ભાગઃ) યામ પુ.
 પાટલિપુત્ર (મગધ દેશમાં એક
 શહેરનું નામ છે) પાટલિપુત્ર ન.
 ભણવું પદ્ ૧ લો ગણ પરસ્મૈન્

ભંમરો ઝમર પુ.
 મુખ્ય શહેર રાજધાની સ્ત્રી.
 મગધ મગધા: પુ. બ. વ. માંવપરાય છે
 (એક દેશનું નામ અથવા લોકનું નામ
 રાજગૃહ (મગધ દેશમાં એક
 શહેરનું નામ છે) રાજગૃહ ન.
 વંશજ વંશ્ય પુ. સ્ત્રી. ન. કુલજ
 પુ. સ્ત્રી. ન.
 શેરી રથ્યા સ્ત્રી.
 સૂત્ર સૂત્ર ન.
 ઢાંકી મૂકવું પ્રાચુદ ૧૦ મો ગણ

પાઠ ૧૦ મો

બીજી ગણ (ચાલુ)

હસ્તન ભૂતકાળ

૧. હસ્તન ભૂતકાળના બીજા અને ત્રીજા પુરુષના
 એકવચનના પ્રત્યયો સ્ અને ત્ ની પૂર્વે વ્યંજન આવે તો
 તેમનો લોપ થાય છે.

२. अनुनासिक सिवाय काँष्ठ व्यञ्जन पदने छेडे आवि
तो तेने स्थाने वर्गना पहिलेो के वींजे वष्प थाय, अने ष
नो द् अथवा ड् थाय.

(अ) लिहना बस्तत भूतकाणना त्रींज पुरुषना ऐकवचनमां पहिलां
अलिहन्त् थयुं, पष्ठी पा. १६. ६ प्रमाणे अलेहन्त् थयुं तना उपला
१ प्रमाणे लोप थयो, ऐटले अलेह् रल्लुं. ७वे हनो द् पानुं ६४, १ प्रमाणे
थयो; अने हनो उपला नित्यम २ प्रमाणे द् अथवा ड् थयो ऐटले अलेद्
अलेड्. ऐ प्रमाणे २ ञ पु. ऐ. व. नो प्रत्यय न् लोपाय छे, अने उ ञ पु.
ऐ. व. ना ३ प्रमां न् नित्यमे लाग्या ते ञ प्रमाणे अलेद्, अलेड् थाय छे.

	ऐ. व.	दि. व.	ष. व.
१ लो पु.	अलेहम्	अलिह्व	अलिह्व
२ ञे ,,	अलेड्-ड्	अलीढम्	अलीढ
३ ञे ,,	अलेड् ड्	अलीढाम्	अलिहन्

अलीढाम् वजेरे ३ प्रो, लीढः वर्तमान० उ पु. दि. व. प्रमाणे
थाय छे. (तेने भाटे पाछेो पाऽ लुंओ).

आत्मनेपद

	ऐ. व.	दि. व.	ष. व.
१ लो पु.	अलिहि	अलिह्वि	अलिह्वि
२ ञे ,,	अलीढाः	अलिहाथाम्	अलीह्वम
३ ञे ,,	अलीढ	अलिहाताम्	अलिहत्

(आ) अदुहन्त्-अदोहन्त् पा. १६. ६ प्रमाणे-अदोह पा. ७६,
१ प्रमाणे-अदोघपानुं ६६ प प्रमाणे अधोघ पा. ६७, ७ प्रमाणे-अधोक्
अथवा अधोग् पा. ७७, २ प्रमाणे. ऐ ञ प्रमाणे न्यारे स् प्रत्यय लागे
छे त्यारे अधोक्-ग् थाय छे.

	ऐ. व.	दि. व.	ष. व.
१ लो पु.	अदोहम्	अदुह्व	अदुह्व
२ ञे ,,	अधोक्-ग्	अदुग्धम्	अदुग्ध
३ ञे ,,	अधोक्-ग्	अदुग्धाम्	अदुहन्

આત્મને० ૩ જોપુ. અદુઘ્ઘ-અદુહાતામ્-અદુહત; ૨ જો પુ. એ. વ.
અદુઘ્ઘાઃ, ધ્ નો પા. ૬૫, ૨ પ્રમાણે ધયો છે.

(ઈ) અહન્+ત્-અહન્ પા. ૭૬, ૧ પ્રમાણે; અહન્+તામ્(દ્વિ.વ.)-પા.
૬૮, ૨ (અ) પ્રમાણે ન લોપાય છે, એટલેઅહતામ્. અહન્+અન્(બ.વ.)-
અહન્+અન્ પા. ૬૮, ૨(અ)ના છેલ્લા ભાગ પ્રમાણે અહન્ પા. ૬૮, ૨ પ્રમાણે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ. અહનમ્		અહન્વ	અહન્મ
૨ જો ,, અહન		અહતમ્	અહત
૩ જો ,, અહન		અહતામ્	અહન્
આત્મને० ૩જો પુ. અહત		અહનાતામ્	અહન્

૧. અમૃજ્+ત્-અમાર્જ્+ત્ પા. ૬૯, ૪ પ્રમાણે-અમાર્જ્ પા. ૭૬, ૧
પ્રમાણે-અમાર્જ્ પા. ૬૯, ૯ પ્રમાણે. *અમાર્જ્-ઙ પા. ૭૭, પ્રમાણે ધાય છે.
એવી જ રીતે ૨ જો પુ. એ. વ. અમાર્જ્-ઙ ધાય છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ. આમાર્જમ્		અમૃજ્વ	અમૃજમ
૨ જો ,, અમાર્જ્-ઙ		અમૃષ્ટમ્	અમૃષ્ટ
૩ જો ,, અમાર્જ્-ઙ		અમૃષ્ટામ્	અમૃજન્-અમાર્જન્

૨. વિદ્, જાગૃ, શાસ્ જક્ષ્ ચકાસ્ અને દરિત્રા એ ધાતુઓનો
છસ્ત ભૂતકાળના ૩જો પુ. બ. વ.નો પ્રત્યય ઉત્ત છે. દ્વિષ્ આ પ્રત્યય
વિકલ્પે લે છે.

૩. ધાતુના અન્ત્ય ધ્નો છસ્તન ભૂતકાળના ખીજી પુ.
એ. વ. માં વિકલ્પે રૂ અથવા વિકર્ગ ધાય છે.

* રૂ પહેલો વર્ણુ હોય એવો સંયુક્ત વ્યંજન પદને અન્તે આવે તો
તેના છેલ્લા વ્યંજનનો લોપ થતો નથી; પણ જો રૂ પહેલો વર્ણુ અને સ
છેલ્લો વર્ણુ એવો સંયુક્ત વ્યંજન પદને અન્તે હોય તો સ લોપાય છે.

आ नियम प्रमाणे अवेद्-स् तु अवेत्-द् अथवा अवेः थाय छे.

	ओ. व.	द्वि. व.	अ. व.
१ लो पु.	अवेदम्	अविद्व	अविद्व
२ जे ,,	अवेत्-अवेद्-अवेः	अवितम्	अवित
३ जे ,,	अवेत्-द्	अवित्ताम्	अविदुः

२, अन्त्य स्वरनी उस् पूर्वे गुणु थाय छे.

जागृ-परस्मै० इस्तन भूतकाण ३ जे पु. अजागः-अजागृताम्-
अजागरुः, अजागृ+त् अजागरु+त् अने पा. ७६, १ प्रमाणे अजागरु-
अजागः

४. धातुना अन्त्य स् नो त् प्रत्यय पूर्वे त् अथवा द्
थाय छे, अने स् प्रत्यय पूर्वे विकल्पे त् अथवा द् थाय छे.

शास् परस्मै०

	ओ. व.	द्वि. व.	अ. व.
१ लो पु.	अशासम्	अशिष्व	अशिष्व
२ जे ,,	अशात्-द्-अशाः	अशिष्टम्	अशिष्ट
३ जे ,,	अशात्-द्	अशिष्टाम्	अशासुः

अशास्+त्, त नो लोप थयो अटले अशास् थयुं ने उपला ४
प्रमाणे अशात्-द् थयां.

ईश आत्मने० इस्तन भूतकाण ३ जे पु. ऐष्ट-ऐशाताम्-ऐशत,
२ जे पु. अ. व ऐड्-द्वम्. श नो पा. ६८, ६ ष थयो अने ष नो
पा. ६७, ६ प्रमाणे इ थयो अने ध्व नो द्व थयो-वश् परस्मै० इस्तन
भूतकाण ३ जे पु. अवद्-अवड्-औष्टाम्-औशन्-ताम् प्रत्यय पूर्वे
व नो उ थयो अने आ पूर्वे भूङ्गी आ+उ ने स्थाने उ नी वृद्धि औ थर्थ.

दुह ५२२भै०

	अ. व.	दि. व.	ण. व.
१ लो पु.	दुह्याम्	दुह्याव	दुह्याम
२ लो „	दुह्याः	दुह्यातम्	दुह्यात
३ लो „	दुह्यात्	दुह्याताम्	दुह्युः

आत्मने०

	अ. व.	दि. व.	ण. व.
१ लो पु.	दुहीय	दुहीवहि	दुहीमहि
२ लो „	दुहीथाः.	दुहीयाथाम्	दुहीध्वम्
३ लो „	दुहीत	दुहीयाताम्	दुहीरन्

हन् ३ लो पु. हन्यात्-हन्याताम्-हन्युः

आत्मने० ३ लो पु. घ्नोत-घ्नोयाताम्-घ्नोरन्

शास् ५२२भै० ३ लो पु. शिष्यात्-शिष्याताम्-शिष्युः

संस्कृत वाक्ये :

सायं प्रातर्धनुमग्निहोत्रायाधोगृषिः ।

दण्डकायां वसन्तो रामलक्ष्मणौ रक्षसां सहस्राण्यहताम् ।

चाणक्योऽक्रिचनो ब्राह्मणो नन्दानङ्गद्विप्रभावाञ्च तानहन् ।

तेषां च राज्यं चन्द्रगुप्तो नाम नृपतिश्चाणक्यस्य शिष्योऽशात् ।

देवानां संदेशं हरन्नलो दमयन्त्या अनःपुरं प्राविशत् प्रविशन्ते

च तं देवानां वराद्रक्षितागो नायिदुः ।

केचिद्बटवस्तडागस्य तदमुपगता लोष्टैर्मैकानभ्यघ्नन् ।

स राजा दिग्विजयादारभ्यात्मनः सर्वं वृत्तान्तं गन्धर्वकन्यायाः
आचष्ट ।

यथा पाण्डवा रणे नास्मान्हन्युन्तथा क्रियताम् ।

कश्चित्कुक्कुरो यज्ञप्रण्डपं गतां हवींष्यथालेद । तत्रत्विजस्तमा-

घ्नन्सर्वं च समुपाहृतं यज्ञी द्रव्यं त्यक्त्वा मण्डपं सममार्जन ।

राजानो धर्मण वसुधां शिष्युः ।

शुभराती वाक्ये .

१. नन्दवंशना रामज्यो पृथी मौर्यवंशना रामज्योऽपि पृथ्वी

* लुओ भार्गो ५० पा. १०२ नोदः

ઉપર રાજ્ય કર્યું. (શાસ્ત્ર)

૨. કલિંગના યોદ્ધાઓએ અમને નીચે પ્રમાણે કહ્યું. (ચક્ષુ)

“જે અંગે લોકો અમને ધણે વખત થયાં ધિક્કારતા હતા (દ્વિષ), તેમણે અમારા મુલક પર હુમલો કર્યો. અમે તેમની સાથે લડાઈ લડ્યા અને તેમના સરદારોને માર્યા (હનુ). તેમનો રાજ્યા બાજુઓ ન હતાં (વિદુ), અને તેથી તે લડાઈની જગ્યાએ ખતે આવ્યા; પણ પોતાના માણસોને મૂએલાં જોઈને તે પોતાના મૂલકમાં પાછો ફર્યો.”

૩. તમે ગઈ કાલે ગાયો દોહી? (દુહ)

૪. હરિ આખી રાત વેદ ભણતો જાગતો હતો. (જાગૃ)

૫. દરરોજ સવારે માણસે પોતાનું મોઢું સાફ કરવું જોઈએ.

(પ્રત્યક્ષ)

શબ્દકોશ ૧૦

અગ્નિહોત્ર ન. અગ્નિ દેવતાનો યજ્ઞ

કુક્કુર પુ. કૂતરો

ગન્ધર્વકન્યા સ્ત્રી. ગન્ધર્વની દીકરી

ચન્દ્રગુપ્ત પુ. રાજ્યનું નામ છે.

શાણક્ય પુ. પુરુષનું નામ છે.

તટ પુ. સ્ત્રી. ન. કિનારો, કોર

દિગ્વિજય પુ. (દિશ્ સ્ત્રી. દિશા

વિજય પુ. જીત) દિશાઓની

જીત, દેશોની જીત

વ્રહ્મ ન. ચીજ, વસ્તુ

વન્દ્ય પુ. રાજવંશનું નામ છે, એ

વંશનો માણસ

બહુ પુ. છોકરો

બેક પુ. દેડકો

યજ્ઞમળદ્વપ પુ. યજ્ઞને માટે તૈયાર

કરેલો માંડવો

મળદ્વપ પુ. માંડવો

યજ્ઞીય પુ. સ્ત્રી. ન. યજ્ઞને લગતું

રંગ ન. લડાઈ

ત્રસુધા સ્ત્રી. પૃથ્વી

વૃત્તાન્ત પુ. હેવાલ, બનાવ

સમુપાહૃત (સમ્+ઉપ+આ+હૃતું

ક. ભૂ. કૃ.) એકઠું કરેલું

સહસ્ર ન. હજાર

હનુ, અભિ અથવા આ જોડે મારવું

અંગદેશ અથવા અંગલોકો અઙ્ગા:

(બ. વ. માં વપરાય છે.)

કલિંગદેશ અથવા કલિંગલોકો

કલિઙ્ગા: (બ. વ. માં વપરાય છે.)

ગ્નતે સ્વયમ્ અ.

મુલક વિષય પુ.

મૌર્યવંશ અથવા મૌર્યવંશનો કોઈ
માણસ મૌર્ય પુ.

મોઢે ભણવું પઢ ૧ લો ગણ પરસ્મૈ૦
લડાઇની જગા રણભૂમિ સ્ત્રી.

સરદાર ચમૃપતિ પુ. સેનાપતિ પુ.

હુમલો કરવો અભિ+દ્રુવ લો ગણ
પરસ્મૈ૦

પાઠ ૧૧ મો

ત્રીજો ગણ

૧. આ ગણમાં પ્રત્યયો લાગતા પહેલાં ધાતુઓમાં અભ્યાસ અથવા દ્વિરુક્તિ નામનો ફેરફાર થાય છે.

૨. અભ્યાસ અથવા દ્વિરુક્તિ માટે સામાન્ય નિયમો

(અ) શરૂઆતના વ્યંજન સહિત સ્વર બેવડાય છે; જો એકથી વધારે સ્વર હોય તો શરૂઆતના વ્યંજન સહિત પહેલો સ્વર બેવડાય છે, અને સ્વરથી શરૂ થતો ધાતુ હોય તો એકલો સ્વર બેવડાય છે. બેવડાયા પછી ધાતુને પ્રત્યય લાગે છે.

(આ) વર્ગના ખીજ અક્ષરો (ઋ, ઌ, ઠ, ડ, ઢ,) નો ધાતુના અભ્યાસમાં પહેલો અક્ષર (ક, ચ, ટ, ત, પ,) થાય છે. અને ચોથા અક્ષર (ઘ, ઙ, ઙ, ઘ, ઙ,) નો ત્રીજો અક્ષર (ગ, ઙ, ઙ, ઙ, ઙ) થાય છે.

આ પ્રમાણે ફલની દ્વિરુક્તિ ૨ (અ) પ્રમાણે ફફલ અને ઉપલા નિયમ પ્રમાણે પફલ્થઈ; ઘા-ઘાઘા-ઘઘાર(ઙ) પ્રમાણે; મી-મીમી-વિમી.

(ઈ) ધાતુમાંના કંઠસ્થાનીને બદલે નેટલામો તાલંબ્ય મુકાય છે. ઉપલા નિયમને આધારે જ્ઞની જગાએ જ્ઞ આવે છે.

જ્ઞ-જ્ઞજ્ઞ ૨ (અ) પ્રમાણે-જ્ઞજ્ઞ ૨ (ઈ) પ્રમાણે, જ્ઞજ્ઞ(૨)(આ) પ્રમાણે. હા-હાહા ૨ (અ) પ્રમાણે, હહા ૨ (ઙ) પ્રમાણે, જહા ઉપર પ્રમાણે,

(ફ) જે જેડાક્ષરથી ધાતુઓ શરૂ થતા હોય તેો જેડાક્ષરના પ્રથમાક્ષરની સ્વર સહિત દ્વિરુક્તિ થાય છે.

હી-હીહીઉપરના નિયમ પ્રમાણે-જિહી ૨ (હ)અને(ઝ) પ્રમાણે.

(ડ) અપવાદ—જે પહેલો અક્ષર ઙ્, ષ્, સ્ હોય અને ખીજે અક્ષર અઘોષ વ્યંજન હોય તેો અઘોષ વ્યંજનની દ્વિરુક્તિ થાય છે.

જેમકે સ્વર્ઘ્—પસ્વર્ઘ્.

(ઝ) ધાતુનાદીર્ઘ સ્વરનો અભ્યાસમાં હ્રસ્વ થાય છે અને ઋનો અ થાય છે. જેમકે હી-જિહી, દા-દદા, અને ક્-ચક.

(૩) ત્રીજા ગણના અનિયમિત ધાતુઓ—

મા, હા 'જ્વુ', મૃ પૃ અથવા પૃ અને ઋ ધાતુઓના અભ્યાસના સ્વરનો હ થાય છે, અને નિજ્, વિજ્ અને વિષ્ ધાતુઓના અભ્યાસના સ્વરનો ગુણ થાય છે.

૪. ઋ ધાતુના અભ્યાસના હના હ્ય્ થાય છે. (પાઠ ૧૩, નિયમ ૮)

૫. પરસ્મૈપદ અને આત્મનેપદના ૩મી પુ.વ.માંથી જ્ લોપાય છે.

૬. હસ્તન ભૂતકાળના પરસ્મૈપદના ત્રીજા પુરુષ બહુવચનનો પ્રત્યય ઉસ્ છે; તેની પૂર્વે ધાતુને છેડે આ હોય તેો તે મા લોપાય છે, અને જે (હ્રસ્વ કે દીર્ઘ) હ ઉકે ઋ હોય તેો તેને તેનો ગુણ થાય છે. (પા. ૭૮. ૧ અને ૭૯, ૨ જેડે સરખાવો.)

મૃ પરસ્મૈ૦

વર્તમાનકાળ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	વિભર્મિ	વિભૃવઃ	વિભૃમઃ
૨ જે ,,	વિભર્ષિ	વિભૃથઃ	વિભૃથ
૩ જે ,,	વિભર્તિ	વિભૃતઃ	વિભૃતિ

હસ્તન ભૂ તકાળ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ લો પુ.	અવિભરમ્	અવિભૃવ	અવિભૃમ
૨ ને ,,	અવિભઃ	અવિભૃતમ્	અવિભૃત
૩ ને ,,	અવિભઃ	અવિભૃતામ્	અવિભરઃ
		આશય ^૯	
૧ લો પુ.	વિભરાણિ	વિભરાવ	વિભરામ
૨ ને ,,	વિભૃહિ	વિભૃતમ	વિભૃત
૩ ને ,,	વિભૃતું	વિભૃતામ્	વિભૃતુ
		વિધ્યથ ^૯	
૧ લો પુ.	વિભૃયામ્	વિભૃયાવ	વિભૃયામ
૨ ને ,,	વિભૃયાઃ	વિભૃયાતમ્	વિભૃયાત
૩ ને ,,	વિભૃયાન્	વિભૃયાતામ્	વિભૃયુઃ

વિભૃ ૨ અ, આ અને ૩ પ્રમાણે વિકારક પ્રત્યય પૂર્વે યુણુ થાય છે, (પા. ૧૬, ૬ પ્રમાણે) વિભ્રતિ પા. ૮૩, ૫ પ્રમાણે; હસ્તન ભૂ તકાળ ઉળે પુ. એ વ. અવિભૃ+ત=અવિભૃત્ પા. ૧૬, ૬ પ્રમાણે પા. ૭૬, ૧ પ્રમાણે, અવિભરઃ-અવિભઃ(માર્ગે ૦ પા. ૭નોધ+)ઉળે પુ. ત્રિ. વ. અવિભરઃ ૬ પ્રમાણે. આત્મને ૦ વર્તમાન ૦ ઉળે પુ. વિભૃતે વિભ્રાતે વિભ્રતે હસ્તન ભૂ ત ૦ ,, ,, અવિભૃત અવિભ્રાતામ્ અવિભ્રત હી પરસ્મૈ વર્તમાન ૦ ઉળે પુ. જિહૈતિ જિહોતઃ જિહિયતિ (પા. ૪૮, ૨ પ્રમાણે)

,, ,, હસ્તન ભૂ ત ૦ ,, ,, અજિહૈન્ અજિહીતામ્ અજિહ્યુઃ(૬ પ્રમાણે)

૭. મા અને હા 'જ્યું' એ ધાતુના અન્ત્ય સ્વરનો વ્યંજનથી શરૂ થતાં અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે હૈ થાય છે, અને સ્વરથી શરૂ થતાં અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે લોપ થાય છે.

મા આત્મને ૦ વર્તમાન ૦ ઉળે પુ. મિમીતે મિમાતે મિમતે
હા ,, 'જ્યું' ,, ,, જિહીતે જિહાતે જિહતે

હસ્તન ભૂ તકાળ ઉળે પુ. } અમિમીત અમિમાતામ્ અમિમત
} અજિહીત અજિહાતામ્ અજિહત

पा. ८३, प्रमाणे मानी द्विरुक्ति मिमा थयुं. ते प्रत्यय व्यंजनथी शर थतो अविकारक ढोवाथी मा धातुना आ नो ई थयो; ते प्रमाणे मिमीते थयुं. आते. अते वगेरे प्रत्ययो पूर्वे स्वरथी शर थता अविकारक प्रत्ययो छे, माट धातुना आ नो लोप थाय छे.

८. हा 'त्याग करवो' ऐना उपर प्रमाणे इरक्षर थाय छे, पणु ई विकल्पे ङस्व इ थाय छे. य् थी शर थता विध्यर्थना प्रत्ययो पूर्वे धातुना आ नो लोप थाय छे, अने आशार्थना र ङ पु. ऐ. व. मां आ विकल्पे डायभरडे छे. अटलेजहाहि, जहिहि, जहीहि ऐभ त्रणु र्पो थाय छे.

हा 'त्याग करवो' परस्मै० वर्तमान

ऐ. व.

दि. व.

अ. व.

१ लो पु. जहामि जहिवः-जहीवः जहिवः-जहीम

२ ङे ,, जहासि जहितः-जहीथः जहितः-जहीथ

३ ङे ,, जहाति जहितः-जहीतः जहितः

अस्तन भू० ३ ङे पु. अजहात् अजहिताम्-जहीताम् अजहुः

आशार्थ ,, ,, जहातु जहिताम्-अजहीताम् जहतु

विध्यर्थ ,, ,, जह्यात् जह्याताम् जह्युः

९. व्यंजनथी शर थता अविकारक प्रत्यय पूर्वे भी नो ई विकल्पे ङस्व थाय छे.

१. व्यंजमां ऐक करतां वधारे स्वर ढोय अने धातुना इ (इस्वर केहीध) नी पूर्वे ङेडाक्षर न आण्यो ढोय तो ते इ नो स्वरथी शर थता अविकारक प्रत्यय पूर्वे य् थाय छे.

विभी+अति-विभ्यति, डारणु के ऐमां ऐकथी वधारे स्वर छे, पणु जिही+अति-जिह्यति थाय छे, डारणुके द्विमांता ई नी पूर्वे ङेडाक्षर ह आण्यो छे.

वर्तमान ३ ङे पु. विभेति विभितः-विभीतः विभ्यति परस्मै०

अस्तन भू. डा. ,, अविभेत् अविभिताम्-अविभीताम् अविभ्युः ,,

आशार्थ १ लो पु. विभयानि विभयाव विभयाम ,,

૧૦ અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે દા અને ઘા ધાતુના અન્ત્ય સ્વરનો લોપ થાય છે, અને સ્, ષ્, ત્ અનેથ્ પૂર્વે ઘા ષ્ત્ રૂપ ધારણ કરે છે. પરસ્મૈ૦ આસાથે ૨ બે પુ. એ. વ.નાં રૂપો દેહિ તથા વેદિ થાય છે.

ઘા ' મૂઠવું ' પરસ્મૈ૦ વર્તમાનકાળ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.
૧ લો પુ.	દધામિ	દધ્વઃ	દધમઃ
૨ બે "	દધાસિ	ધત્યઃ	ઘત્થ
૩ બે "	દધાતિ	ધત્તઃ	દધતિ

ભસ્તન ભૂતકાળ

૧ લો પુ.	અદધામ્	અદધ્વ	અદધમ
૨ બે "	અદધાઃ	અઘત્તમ્	અઘત્ત
૩ બે "	અદધાત્	અઘત્તમ	અદધુઃ

આસાથે

૧ લો પુ.	દધાનિ	દધાવ	દધામ
૨ બે "	ધેહિ	ધત્તમ્	ધત્ત
૩ બે "	દધાતુ	ધત્તામ્	દધતુ

વિધ્યર્થે

૧ લો પુ.	દધ્યામ્	દધ્યાવ	દધ્યામ
૨ બે "	દધ્યાઃ	દધ્યાતમ્	દધ્યાત
૩ બે "	દધ્યાત્	દધ્યાતામ્	દધ્યુઃ

આત્મનેપદ વર્તમાનકાળ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.
૧ લો પુ.	દધે	દધ્વહે	દધ્મહે
૨ બે "	ઘત્સે	દધાથે	ધદ્ધ્વે
૩ બે "	ઘતે	દધાતે	દધતે

अस्तन लूतकाण

१ लो पु.	अदधि	अदध्वहि	अदध्महि
२ लो ,,	अधत्थाः	अदधाथाम्	अदध्वम्
३ लो ,,	अधत्त	अदधाताम्	अदधत

आज्ञार्थ

१ लो पु.	दधै	दधावहै	दधामहै
२ लो ,,	धत्स्व	दधाथाम्	दध्वम्
३ लो ,,	धत्ताम्	दधाताम्	दधताम्

विध्यर्थ

१ लो पु.	दधीय	दधीवहि	दधीमहि
२ लो ,,	दधीथाः	दधीयाथाम्	दधीध्वम्
३ लो ,,	दधीत	दधीयाताम्	दधीरन्

ध्वम् वगेरे इपोभां तू नो द् थाय छे, कारणुके तेनी पछी अनुनासिक सिवाय वेष व्यञ्जन आवेलो छे अद्धुः इपभां आ नो लोप थयो छे, पा ८३, ६ प्रमाणे. ऐ प्रत्यय सिवाय आज्ञार्थना १ ला पु. ना प्रत्ययो आ थी श् थाय छे, ऐ वात ध्यानभां राप्परी.

दा नां इपो आ ङ प्रमाणे करवां.

११. स्वरधी श् थता विकारक प्रत्ययो पूर्व आ गणुभां उपान्त्य ङ्स्व स्वरनो गुणु थतो नथी, ङ्भके नेनिजानिआज्ञार्थ १ लो पु. अ. व. परस्मै० वर्तमान० उन्ने पु० नेनेक्ति नेनिक्तः नेनिजति आत्मने० " " नेनिके नेनिजाते नेनिजते

ति पूर्व जू नो क् थाय छे. भार्गो० पा. ८१ + नेधि प्रमाणे.

परस्मै० अस्तनलू का. १ लो पु. अनेनिजम् अनेनिज्व अनेनिज्म
आत्मने० " " अनेनिजि अनेनिज्वहि अनेनिज्महि
परस्मै० आज्ञार्थ १ लो पु. नेनिजानि नेनिजाव नेनिजाम्
आत्मने० " " नेनिजै नोनजावहै नोनजामहै

वर्तमानकाण

हु परस्मै० उन्ने पु.

जुहोति

जुहुतः

जुहति

ब्रह्मन् भूतकाण

" " "

अजुहोत्

अजुहुताम् अजुहवुः

आज्ञार्थं २ ङे पु अ. व. जुहुधि आ इपमां हि ने स्थाने
धि आ०यो छे.

गण्यकार्यं विशिष्टं काणोमां हु धातुना उनो स्वरथी शरं यता अविकारक
प्रत्यय पूर्व उव् यतो नथी (पाठ ७, नियम २ प्रमाणे), पक्षु व् थाय छे.

वर्तमानकाण

मा आत्मने० उ ङे पु.

मिमीते

मिमामते

मिमते

ब्रह्मन् भूतकाण

" " "

अमिमीत

अमिमामताम्

अमिमत

(पा ८४, ७ नु०आ.)

वर्तमानकाण

हा

"

"

जिहीते

जिहाते

जिहाते

पृ

परस्मै०

"

पिपति

पिपृतः

पिपाति

पृ

"

"

पिपति

पिपृतः

पिपुरति

ऋ

"

"

इयति

इयुतः

इयति

ब्रह्मन् भूतकाण

उपरता

अजिहीत

अजिहाताम्

अजिहत

अपिपः

अपिपृताम्

अपिपः

धातुयोनी

अपिपः

अपिपृताम्

अपिपः

पेय

पेयुताम्

पेयः

पृ धातुना ऋ नो उर् थाय छे (पा. २, ८ प्रमाणे) ऋ-ऋऋ

पातुं ८२, २ प्रमाणे-इऋपातुं ८३, ३ प्रमाणे. इयु पातुं ८३, ४ प्रमाणे-

मा+इयु=पेयु विज् परस्मै० उ ङे पु. वेवेक्ति वेविक्तः वेविजति

१ को पु.

अवेविजम्

अवेविज्व

अवेविज्म

श्विञ् आत्मने० उ लो० पु. वेविक्ते वेविजाते वेविजते
 विष् परस्मै० „ वेवेष्टि वेविष्टः वेविषति वर्तमानकाण
 „ आत्मने० „ वेविष्टे वेविषाते वेविषते

संस्कृत याकथे

धान्यं मिमीते कुडवेन ।

भग्नौ समिधो जुहोत्यध्वर्युः ।

यथा मे पिता धर्मं न प्रजहातु तथा मे वरं देहि ।

*येभ्यः सर्वे लोका भविभयुस्ताब्राक्षसानरण्ये रामोऽहन् ।

भर्त्रा सह पितुः समीपं गच्छन्ती जिह्रेमीत्यवदच्छकुन्तला ।

कृष्णश्चक्रमविभरर्जुनो गाण्डीवं दुर्योधनभीमसेनौ गदामविभृता-
 मन्ये सर्वे योधाः साधारणं धनुरविभरुः ।

ब्राह्मणोऽब्राह्मणो वा यः कोऽपि निर्धनोऽशक्तश्च भवेत्तस्मै
 दत्तं दत्त ।

रामभार्या जहाहि जहिहि जहीहीति त्रिविभीषणो रावण-
 मुपादिशत् ।

यस्मिन्कन्यामलंकृत्य वरमाहूय तस्मै तां ददति स ब्राह्मो
 विवाह उत्तमफलकः ।

हरिचरणयोः प्रक्षिप्तोऽयं पुष्पाणामञ्जलिर्नः कल्याणं विधत्ताम् ।
 पुरोहितास्तेषां गृहं गत्वा प्रथमं पादानवानेनिजुः पश्चात्स-
 मन्त्रकं कम व्यदधुः ।

* 'लय यामवे' अने 'लयमांथी रक्षणु करवु' अये अर्थना
 धातुयो (भी, वै अने समानार्थ धातुयो) प्रयुक्त होय तो न्यांथी लय
 उत्पन्न थाय छे, ते हेतु अतावनार शब्द पंचमी विलज्जिमां वपराय
 x अविभर् ३५ छे ते याद रामपुं.

ददाति ब्रविणं भूरि दाति दारिद्र्यमर्थिनाम् ।
 सोऽवदायति कीर्तिं च शिरोऽवधति विद्विषाम् ॥
 संवधाति धनुर्ज्यायां यदैवेषून् रुषान्वितः ।
 तदैव तं भयाक्रान्ताः संधियन्ति धराधिपाः ॥
 न जहाति सदाचारं स सदा चारणस्तुतः ।
 उज्जिहीते जगज्जित्वा तस्य कीर्तिः सुरालयम् ॥
 न क्लाम्यति दिनं कृत्स्नं ददानोऽपि धनं बहु ।
 न च क्लाम्यति संग्रामे निघ्नन् गजघटाशतम् ॥
 न्यायप्रवृत्तो नृपतिरात्मानमपि च प्रजाः ।
 त्रिवर्गेणोपसंघत्ते निहन्ति ध्रुवमव्यथा ॥
 अधर्मान्नात्रसः पाप लोकवादान्न चाविभेः ।
 देवान्निभीहि काकुत्स्थ जिहूहि त्वं तथा जनात् ।
 मिथ्या *मामभिसंकुध्यन्नवशां शत्रुणा हृताम् ॥
 आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्न विभेति कदाचन ।
 यद्दासि विशिष्टेभ्यो यच्चश्नासि दिने दिने ।
 तत्त वित्तमहं मन्ये शेषं कस्यापि रक्षसि ॥
 न विभेति यदा चायं यदा चास्मान्न विभ्यति ।
 यदा नेच्छति न द्वेष्टि ब्रह्म संपद्यते तदा ।

गुजराती वाक्ये

१. धृतराष्ट्रना छोकराओये गायेने छोडी (हा), अने लडाछने स्थानेथी नाडी.

* क्रुध्य् अने क्रुह् धातुनी पूर्वे उपसर्ग आयेने होय तो जे पुरुष अथवा वस्तु तसके कोष अने शोखनी वृत्ति अताववाभां आवे, ते पुरुष अथवा वस्तुवाचक शब्द द्वितीया विलङ्गितां वपराय छे; यतुर्थीभां वपराते तथी.

२. रामे शिवतुं धनुष वाञ्छुं, माटे जनके तेने पोतानी दीकरी सीता दीधी. (दा)

३. शरवीर भाणुसे पोताना शत्रुओधी पीता नथी. (भी)

४. राजना भाणुसे मातुं धन लई न नय माटे मे ते पेला धरमां नाञ्छुं. (नि + घा)

५. तमारा बणवान शत्रुओ जेउे सलाह करे (सम् + घा) के तमारो बधो देश नाश न पामे.

६. तुं नागो इस्तां लाजतो नथी? (ह्वी)

७. स्मृतिओ विधवाओनां पुनर्जनी आजा करे छे (वि + घा)

८. न्यारे गोविंद वात कहेतो छतो त्यारे ते तारा कान डेम अंध कर्या? (पि + घा अथवा अपि + घा)

९. स्त्रीओ शरीरे धरेणुं पड़ेरे छे. (परि + घा)

१०. भाणुसे टेकमांधी तोछडाई ओणपी काढी जेछ्ये. (वि + चिञ्)

११. तारा हाथ अने पग धो (अव + निञ्) अने पछी तारुं संध्यापूजन शर करे.

१२. राजना अधिकारीओते जमीननी लंपाई मापी. (मा)

१३. यतिओ तणावे पाणीथी पोतानां कमंडो लरे छे. (पृ अथवा पृ

शब्दकोश ११

त्रीण गणना धातुओ।

दा परस्मै० आत्मने० आपवुं
घा परस्मै० आत्मने० धरवुं;
वि + घा पकडवुं, भूकवुं, अमल
करवै, करवुं; (धर्म पुस्तकमां)
आजा करवी; परि + घा पड़ेरवुं;
सम् + घा समाधान करवुं लगाडवुं,

योटाडवुं; अपि + घा के पि + घा
अंध करवुं. नि + घा भूकवुं, रापी
भूकवुं. अव + घा ध्यान देवुं
निञ् परस्मै० आत्मने० स्वरञ्
करवुं; अव + निञ् धोवुं
पृ अथवा पृ परस्मै० लरवुं

મી પરસ્મૈં બીવું
 મૃ પરસ્મૈં, આત્મનેં આશ્રય
 આપવો, લઈ જવું
 મા આત્મને. માપવું
 વિજ્ પરસ્મૈં, આત્મનેં જુદું
 પાડવું, વિ+વિજ્ ભેદ ગણવો

વિષ્ પરસ્મૈં આત્મનેં ઘેરી લેવું
 હા આત્મનેં જવું, ઉદ્+હા
 જાયે જવું
 હા પરસ્મૈં ત્યાગ કરવો, તજવું
 હુ પરસ્મૈં હોમવું
 હ્ની પરસ્મૈં શરમાવું, લાજવું

મજ્જલિ પુ. ખોખો
 અન્યથા કિ વિ. નહીં તો
 અન્વિત અનુ+હતું કર્મણિ
 ભૂ. કૃ. યુક્ત, સહિત, ભરેલું
 અર્થિન પુ. સ્ત્રી. ન માગનાર, ધાતક
 મવશ પુ. સ્ત્રી. ન. આશ્રય રહિત
 લાચાર
 અશક્ત પુ. સ્ત્રી. નબળું
 ઉત્તમકલક પુ. સ્ત્રી. ન (ઉત્તમ
 પુ. સ્ત્રી ન. સુંદર કલ ન ફળ,
 અને ક પ્રત્યય) ઉત્તમ ફળ-
 વાળું, સારા પરિણામવાળું
 કાકુત્સ્થ પુ. કકુત્સ્થના વંશમાં
 જન્મેલો પુરુષ, રામ
 કુહવ પુ. અનાજનું માપ
 ક્ષ મલમ્ જોડે, શણગારવું
 કૃસ્તન પુ. સ્ત્રી ન આપું
 કુષ્ અભિ+સમ્ જોડે, ગુસ્મે થવું

મજ્ઞઘટાશત ન. (ઘટા સ્ત્રી. રચના
 સમૂહ, સમુદાય, શત ન. સો)
 ઊથીઓની સો ઊર, સેંકડો
 ઊથીઓ
 ગદ્વા સ્ત્રી. ગદા
 ગાળ્હીવ ન. અર્જુનના ધનુષનું
 નામ
 ચારણસ્તુત પુ. સ્ત્રી. ન. (ચારણ
 પુ. ભાટ) ભાટોથી વખણાયેલું
 ત્રિઃ કિ. વિ. ત્રણ વાર
 ત્રિવર્ગ પુ. (ધર્મ પુણ્ય અર્થ પૈસા,
 કામ ઈચ્છા) એ ત્રણ વસ્તુઓનો
 સમૂહ
 દિનેદિને કિ. વિ. દરરોજ
 દુર્યોધનમીમસેનો . પુ. દિ. વ.
 દુર્યોધન અને ભીમસેન (સમાસ)
 દૈ ૧લો ગણ્ય પરસ્મૈં મવ જોડે,
 સાદ કરવું, શુદ્ધ કરવું

दो ऋथो गण्य परस्मै० अव लोडे,
 धापवुं

द्रविण न. पैसो

धनुर्ज्या स्त्री. (ज्या स्त्री. दोरी
 कामठानी) धनुषनी दोरी

धराधिप पु. (धरा स्त्री. पृथ्वी,
 अधिप पु. धरणी) पृथ्वीपति, राजा

धी द्रष्टो गण्य परस्मै० सम् लोडे,
 सलाह करनी

ध्रुवम् क्रि. वि. नक्षी

निर्धन पु स्त्री. न धनरहित,
 गरीब

न्यायप्रवृत्त पु. स्त्री. न. (न्याय पु.
 धन्साइ, प्रमाणाधिक्याणुं, प्रवृत्त

प्रवृत्त 'आगण यासवुं' तुं
 लू. इ.) वाज्जी वर्तलुं कयाणुं,
 धन्साइ प्रमाणे यावतारुं

पद ऋथो गण्य आत्मने० सम्
 लोडे धवुं

प्रादुस् क्रि. वि. डे नामयोगी,
 देणीतुं मुल्लुं (क्रियापद साधे
 वपराय छे.)

विभीषणपु. रावणुना लार्धनुं नामछे
 ब्राह्म पु. धासलुमां सलनुं अमुठ
 प्रकारनुं लज्ज

भयाक्रान्त पु. स्त्री. न. (आक्रान्त
 आनक्रम तुं कर्मणि लू. इ.
 जितायेलुं वश करायेलुं) लयनेवश

मिथ्या क्रि. वि. अ. जोटी रीति,
 झगट

रामभार्या स्त्री. रामनी स्त्री
 रूप स्त्री. युस्सो

लोकवाद पु. लोकनी निंदा
 विद्वस् विद् 'गण्यपु' तुं व. इ.
 मण्यतुं

विशिष्टपु. स्त्री. न. आभइदार भाणुस
 व्यास पु. महाभारत आदि
 धव्येनो लपनार

शकुन्तला स्त्री. दुष्यंत राजनी पत्नी
 शेष पु. न. पाकी रहेलुं

समन्त्रकम् क्रि. वि. मंत्र सखित
 अटले मंत्र लणीने

समिध् स्त्री. उदुंयर नेवा डोईपल्लु
 पत्रिच आडनी होमाग्निमां
 नाभयानी नानी डणी

साधारणपु. स्त्री. न. मध्यमपं कितनुं
 सुरालय पु. (सुर पु. देव, आलय
 पु. स्थान, रहेवानी जगा)

देवाने रहेवानी जगा, स्वर्ग
 हन नि लोडे, भारकुं, नाश करवे

कर्मण्य कमण्डलु पु.
 क्षय धामेलुं धवस्त, धवस्तुं लू. इ.

ऊच्छिन्न उद्मच्छिद्वुं कर्मणि
 लू. इ.

જતિ વાનપ્રસ્થ પુ. યતિ પુ.
 ટેક સ્વામિમાન પુ.
 તોછડાઈ અવિનય પુ.
 તાણું નગ્ન પુ. સ્ત્રી. ન.
 તાસવું અય્ આત્મને૦ ૧લો ગણુ
 પરા જોડે (પરા નું પલા થાય છે.)
 પુનર્લક્ષ્મી પુનરુદ્ધાહ પુ.

લડાઈનું સ્થાન રણભૂમિ સ્ત્રી.
 લંબાઈ આયામ પુ.
 વાળ્યું નામિત નમ્ના પ્રેરક રૂપનું
 કર્મણિ ભૂકૃ; 'રામે ધનુષ વાળ્યું
 માટે' રામેણ ધનુષિ નામિતે ।
 શરીર શરીર ન. દેહ પુ.
 સંધ્યાપૂજન સંધ્યાવન્દન ન.

પાઠ ૧૨ મો સાતમો ગણુ

૧. આ ગણુમાં વિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ધાતુનો સ્વર અને અન્ત્ય વ્યંજન એ બેની વચ્ચે ન મૂકાય છે અને અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ન મૂકવામાં આવે છે. પ્રત્યય લગાડતી વખતે ૯ મા અને ૧૦ મા પાઠના સંધિનિયમો ધ્યાનમાં રાખવા.

૨ ધાતુના અતુનાસિકિનો લોપ થાય છે.

૩. વ્યંજનથી શરૂ થતા વિકારક પ્રત્યય પૂર્વે તૃહ ધાતુના અન્ત્ય વર્ણની પહેલાં ન ને બદલે ને મુકાય છે.

પરસ્મૈ૦ વર્તમાનકાળ

રુઘ્ 'અટકવું'

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ લો પુ.	રુણધ્મિ	રુન્ધ્વઃ	રુન્ધ્મઃ
૨ જો ,,	રુણત્સિ	રુન્ધ્ઃ	રુન્ધ્
૩ જો ,,	રુણદ્ધિ	રુન્ધ્ઃ	રુન્ધન્તિ

રુઘ્+તિ-રુણધ્+તિ પા. ૯૪, ૧ પ્રમાણે. રુણધ્+ધિ પા. ૬૫, ૨ પ્રમાણે. રુણદ્+ધિ અથવા રુણદ્ધિ પા. ૬૭, ૬ પ્રમાણે. રુન્ધ્ઃ વગેરેએજ પ્રમાણે થાય છે રુણત્સિ માં ઘ્ નો માર્ગોંપા.૫ નોંધ×પ્રમાણે ત્ થાય છે.

अस्तन भूतकाण

	अ. व.	इ. व.	ण. व.
१ लो पु.	अरुणधम्	अरुणध्व	अरुणधम
२ लो "	अरुणः त्-द्	अरुण्डम्	अरुण्ड
३ लो "	अरुणत्-द्	अरुण्डाम्	अरुणधन्

३ लो पु. अ. व. अरुणध् + त् - अरुणध्, प्रत्ययने। त् लोप
थयो पा. ७६, प्रभाषे। अरुणत्-द् पा. ७७, २ प्रभाषे. २ लो पु.
अ. व मां दू नो विकल्पे विसर्गं थाय छे, पा. ७८, ३ प्रभाषे।
अरुण्डाम् वगेरे, रुण्डि प्रभाषे थाय छे.

आराधं

१ लो पु.	रुणधानि	रुणधाव	रुणधाम
२ लो "	रुण्डि	रुण्डम्	रुण्ड
३ लो "	रुण्डु	रुण्डाम्	रुणधन्तु

पातुं १६, ४ अने ६६, १ प्रभाषे।

विध्यर्थं

१ लो पु.	रुण्ड्याम्	रुण्ड्याव	रुण्ड्याम
२ लो "	रुण्ड्याः	रुण्ड्यातम्	रुण्ड्यात
३ लो "	रुण्ड्यात्	रुण्ड्याताम्	रुण्ड्युः

आत्मनेपद

वर्तमानकाण

१ लो पु.	रुण्ड्वे	रुण्ड्वहे	रुण्ड्वहे
२ लो "	रुण्ड्वे	रुण्ड्वथे	रुण्ड्वे
३ लो "	रुण्ड्वे	रुण्ड्वते	रुण्ड्वते

अस्तन भूतकाण

१ लो पु.	अरुण्डि	अरुण्ड्वहि	अरुण्ड्वहि
२ लो "	अरुण्डाः	अरुण्डाथाम्	अरुण्ड्व
३ लो "	अरुण्ड	अरुण्डाताम्	अरुण्डत

આસાર્થ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો. પુ.	રુણધૈ	રુણધાવઠૈ	રુણધામઠૈ
૨ બે „	રુન્સ્વ	રુન્ધાયામ્	રુન્ધ્વ
૩ બે „	રુન્દ્રામ્	રુન્ધાતામ્	રુન્ધતામ્

વિધર્થ

૧ લો. પુ.	રુન્ધીય	રુન્ધીવહિ	રુન્ધીમહિ
૨ બે „	રુન્ધીયાઃ	રુન્ધીયાથામ્	રુન્ધીધ્વમ્
૩ બે „	રુન્ધીત	રુન્ધીયાતામ્	રુન્ધીરન્

અડ્જ વર્તમાનકાળ ૩ બે પુ. એ. વ. અનક્તિ, એમાં અનુનાસિક લોપાય છે, પાતું ૯૪, ૨ પ્રમાણે; અને જ્ નો માર્ગોં પા. ૯૧ નોંધ + પ્રમાણે ક થાય છે.

હસ્તન ભૂ. કા. ૩ બે પુ. એ. વ. આનક્-આસાર્થ ૨ બે પુ. એ. વ. અડ્ ગ્ધિ

વિષ્ વર્તમાન ૩ બે પુ. એ. વ. વિનષ્ટિ, એમાં તિ ને ટિ થાય છે, માર્ગોં પાતું ૨૧* નોંધ પ્રમાણે.

આસાર્થ ૨ બે પુ. એ. વ. વિષ્ + ધિ પાતું ૬૬ ન પ્રમાણે. વિન્ષ્ + ધિ પાતું ૯૪, ૧ પ્રમાણે. વિન્ષ્ + ઠિ માર્ગોં પા. ૨૧* નોંધ પ્રમાણે વિન્ડ્ + ઠિ પાતું ૬૭, ૬ પ્રમાણે વિણ્ડિઠ પાતું ૬૮, ૮ પ્રમાણે.

હસ્તન ભૂતકાળ ૩ બે પુ. એ. વ. અપિનષ્ + ત્ પાતું ૯૪, ૧ પ્રમાણે. અપિનષ્, પા. ૭૬, ૧ પ્રમાણે. અપિનઠ્-ઙ્ પાતું ૭૭, ૨ પ્રમાણે

રિન્ પ૨સ્મૈં વર્તમાન ૩ બે પુ. એ. વ. રિણન્+તિ-રિણતિ ક્ = રિણન્તિ માર્ગોં પા. ૯૧ + નોંધ પ્રમાણે.

આસાર્થ ૨ બે પુ. એ. વ. રિન્ ગ્ધિ હસ્તન ભૂતકાળ ૩ બે પુ. એ. વ. અરિણન્-ગ્.

મિદ્ પ૨સ્મૈં વર્તમાન ૩ બે પુ. એ. વ. મિનન્તિ

આસાર્થ ૨ બે પુ. એ. વ. મિન્દ્

હસ્તન ભૂતકાળ ૨ બે પુ. એ. વ. અમિનન્-દ્ અથવા અમિન:

हिंस्-परस्मै० आशाथं २ जे पु. अ. व. हिन्धि, अभां स्
 क्षोपाथे. पातुं ४७, १ प्रभाषे.

अस्तन भूः डा. ३ जे पु. अ. व. महिनत्-द्; २ जे पु. अ. व.
 अः-त्-द्, पातुं ७६, ४ प्रभाषे.

तृह् ३ जे पु. अ. व., तृणेह्+ति पातुं ६४, ३ प्रभाषे-तृणेह्+ति
 -तृणेह्+धि-तृणेह्+ढि-तृणेढि.

लेढि नी भाक्ष् तृणहः द्वि. व., तृ+न+ह्+अन्ति-तृहन्ति
 पातुं ६८, ८ प्रभाषे. अं अतृणेह् अलेह् नी पेठे.

संस्कृत वाक्ये

दीनाय याचमानाय धनं ददंतं मांमा रुन्धि पापमेव तस्मात्त्वा माक्षयेत्
 किर्मिरस्य शरीरं चूर्णवदपिनङ्भीमसेनः ।

रिपोः करिणां गण्डस्थलान्यभिन्दत वीराः ।

अद्यप्रभृति त्वां कोशागारे नियुनक्ति तदात्मनोऽधिकारेऽप्रमत्तो भव
 तस्यां तवानुरागमस्माकं पुरो व्यर्थं किं व्यनक्ति किं तेन लभेथाः ।

तामेव गच्छ ।

अरण्ये केचित्पशवोऽन्यान्निहसन्त्यतस्तान्निहन्तान्ब्रुवन्ति ।

रे रे पान्था जाले निपतितोऽहम् । अत्रागत्य मे पाशारिच्छन्त ।

यत्किञ्चिद्भसे तद्भुञ्जीथाः । अन्यस्य कस्यचिद्धनं मा गृह्य ।

न हिंस्यात्सर्धाणि भूतानीत्येतं विधिमक्षरशो जैना अनुसरन्ति ।

स्वगृहमागतमर्थिनं रघुः कियद्द्विष्यते त्वयेत्यन्युङ्क्त ।

रात्रौ नाभुञ्जि मद्यं किञ्चिद्भक्षयितुं देहि ।

वेत्ति सर्वाणि शास्त्राणि गर्वस्तस्य न विद्यते ।

विन्दते धर्मं सदा सद्भिस्तेषु पूजां च विन्दति ॥

वृणक्ति वृजिनैः सङ्गं वृङ्क्तं च वृषलैः सह ।

वर्जत्यनाज्जवोपेतैः स वर्जयति दुर्जनैः ॥

न संपृणक्ति कृपणैः संपृक्तं न पृथग्जनैः ।

संपर्चयति सदाचारैः संपर्चयति पण्डितैः ॥

નિયુક્તકે ગુલમપાલાન્ સ નિયોજતિ નિયોગિનઃ ।
 નિયોજયત્યનીકસ્થાન્ સ્વયં ચાત્મનિ યુજ્યતે ॥
 ન હિનસ્તિ વૃથા જન્ત્સ્તૃણાન્યપિ ન હિંસતિ ।
 તમેવ હિંસયત્યેકં યસ્તદાજ્ઞાં વિલઙ્ગતે ॥
 ચિદ્યતેઽસૌ ન ભૃત્યેષુ યાચકેષુ ન ચિન્દતિ ।
 ચિન્તે તેષ્વેવ યે દ્રઘ્યં કીયમનં ન ગૃહ્ણતે ॥
 પ્રણિજ્ઞે દક્ષિણીયાનાં વિપ્રાણાં ચરણૌ ચ સઃ ।
 યત્પાદૌ મુકુટજ્યોત્સ્નાજલૈર્નેનેક્તિ રાજકમ્ ॥
 છિન્તિ સંશયં શાસ્ત્રં વિદુષાં સૂક્તિભિસ્સદા ।
 છેદ્યત્યસિધારાભિવિદ્ધિષાં મસ્તકં ચ સઃ ।
 મનો નોદ્વિજતે તસ્ય દદતોઽર્થમહર્નિશમ્ ।
 ઉદ્વિન્તિ તુ સંસારાદસારાત્તસ્વવેદિનઃ ॥
 કેચિદ્યુમ્નાય ધાવન્તિ પ્રચુમ્નાય ચ કેચન ।
 નોચુક્ષ્ણતે કોઽપિ ધર્માય સર્વાભિપ્રેતહેતવે ॥
 પીઢાકરમમિત્રાણાં કર્તવ્યમિતિ શકજિત્ ।
 અબ્રવીત્ સ્વઙ્ગકૃષ્ણ તસ્યા મૃધાનમચ્છિન્ત્* ॥
 તૃણેહિ દેહમાત્મીયં ત્વં વાચં ન દદાસિ ચેત્ ।
 કામાન્દુગ્ધે વિપ્રકર્ષત્યલક્ષ્મીં કીર્તિં સૃતે દુષ્કૃતં યા હિનસ્તિ ।
 તાં ચાપ્યેતાં માતરં મઙ્ગલાનાં ધેનું ધીરાઃ સનૃતાં વાચમાહુઃ ॥

શુબ્રરાતી વાક્યો

૧. જ્ઞે હરિ મને અટકાવે નહીં (રુઢ)તો હું એ આડની ડાળી કાપી નાખું. (છિદ)

* છ્ ની પૂર્વે સ્વર આવ્યો હોય તો તેનો ચ્ થાય છે. જ્ઞે છ્ નો પૂર્વે સ્વર દીર્ઘ હોય અને પદને અન્તે હોય તો ફેરફાર વિકલ્પે થાય, પણ મા (નિષેધાર્થ અવ્યય) અને આ (ઉપસર્ગ) પછી છ્ આવે તો તેનો ચ્ નિત્ય થાય છે.

२. तेले भांदा लाईने आपवा माटे ते आसडियां भांड्यां (भ्रुव्)
३. छेला प्राहापुराज साथे विश्रामभहेलमां धला प्राहाणेा
हमेशां जमता. (भुज्)
४. वंटाणियो आडेने अने धरोने तोडी नाथे छं. (भञ्ज्)
५. में भारां दुःथो तेनी आगण कडी गताण्यां (वि+अञ्ज्),
तथा तेनुं ह्युं ध्याथी पीगण्युं.
६. आप तेने सेनाधिपतिनी जगाथे नीमे (नि+युज्); ते
हेशियार अने शरो भाणुस छे.
७. मने कशी जतां तमे शा माटे अटकावे छे? (हृध्)
८. धळुं भुं तुं कथां अने क्यारे जमे छे? (भुज्)
९. हिंदुस्तानमां आपणे हाथ वडे तेमज सन्धाथी अनाज
दणीये छीये. (विष्)
१०. हुं मंत्रीनी जगा उपर डाने नीमुं? (नि+युज्)
११. हवे हुं जुदी जुदी जतनां जनावरोने विगतवार गणुवुं छुं.
(वि+शिष्)
१२. यडतीनी तेनी अधी आशाओ लांगी. न पाडे. (भञ्ज्)
१३. ते यवने साकेतने धेरो धाल्यो. (हृध्)

शब्दकोश १२

सातभा गणुना धातुओ

भञ् परस्मै० तेल योपडवुं,
वि+अञ् पुल्लुं करवुं, उधाडुं करवुं

हृन्ध् आत्मने० सणगाववुं, येताववुं
भ्रुद् परस्मै० आत्मने० भांडवुं,
भू डो करवे।

खिद् आत्मने० भेद पाभवे,
 नाप्शुश थपुं, भाडुं लागपुं
 छिद् परस्मै०, आत्मने० टापपुं
 तृह् परस्मै० भासपुं, नाश करवे
 पिष् परस्मै० दणपुं
 पृच् सम् लोडे, परस्मै०, संश'धमां
 आवपुं, लोडापुं
 मञ्च् परस्मै० नाश करवे, लांगपुं
 भिद् परस्मै० आत्मने० थीरपुं
 मुज् परस्मै० भोगपुं; आत्मने०
 ञ्मपुं
 युज् परस्मै०, आत्मने० लोडपुं;
 अनु+युज् पूछपुं; नि+युज्
 नीमपुं; उद्+युज् पथतन करवे,
 छोग करवे.
 रिच् परस्मै० आत्मने० पाली
 करपुं
 रुध् परस्मै० आत्मने० अडयण
 करवी, रोडपुं, वेरो धालवे
 यिज् उद् लोडे, परस्मै० ध्रुणपुं,
 भीपुं, कंटाणी ञ्पुं
 विद् आत्मने० वादविवाद करवे,
 तकरार करवी
 वृज् परस्मै० वेगणा रडेपुं, वञ्'पुं
 शिष् परस्मै० भेद करवे, वि+शिष्
 विगतवार करपुं
 हिंस् परस्मै० भासपुं हिंसा करवी

अक्षरशः क्रि. वि. अक्षरेअक्षर
 अगार न. धर
 अद्यप्रभृति क्रि. वि. अद्य आञ्,
 प्रभृति मांडीने)अत्यारथी मांडीने
 अधिकार पु. ढोदो, जगा, अपलार
 अनाजिवोपेत पु. स्त्री. न. अन् नडीं,
 आर्जैच न. प्रमाणिकपाडुं, उपेत
 उप+इतुं कर्मणि लू. कृ) प्रमा-
 णिकपण्य वगरनुं. अप्रमाणिक
 अनीकस्थ पु. स्त्री. न. (अनीकन.
 सैन्य, स्था जिला रडेपुं) लश्करमां
 जिला रडेनार, सिपाई
 अन्य सर्व० पीळुं
 अप्रमत्त पु. स्त्री. न. (अ नडीं,
 प्रमत्त भेदिकरुं) भेदिकरुं नडीं ते
 अधिन पु. गरणवान, यायक
 अलक्ष्मी स्त्री. जोडुं नसीण.
 दुर्दैव, दरिद्रता
 असार पु. स्त्री. न. (सार पु छव,
 तत्त्व) तत्त्व वगरनुं, नकाभुं
 अग्निधारा स्त्री. (धारा स्त्री. धार)
 तलवारनी धार
 अहर्निशम् क्रि. वि. रातदडाडो
 आत्मीय पु. स्त्री. न. पोताभुं
 काम पु. छच्छा
 कियत् पु. स्त्री. न. डेटपुं
 किर्मीर पु. राक्षसभुं नाम छे.

कृष्ण पु. स्त्री. न. नीय, कदरी,
ढलका मनवाणुं

कृष् १ लो गणु परस्मै० जे'थी
काढुं, वि+प्र+कृष् वधारे भराण
करुं, नरसुं करुं, कमी करुं

कोशागार न डाडार, तिजेरी

खडगकृष्ण पु. स्त्री. न. (खडग पु.
तलवार) जेणे तलवार जे'थी
काढी छे ते

खिद् ४थो गणु आत्माने० ढठो
गणु परस्मै० जेढ पाभवे,
नाभुश धवुं, माहुं लागवुं

गण्डस्थल न. ढाथीनुं लभळुं

गुल्मपाल पु. (गुल्म पु. किल्लो)
किल्लानो रक्षक

गृध् ४थो गणु परस्मै० अति
ढोस करवे

चूर्ण पु. न. धूण, लूडो; चूर्णवत्
धूण जेवुं

चैत् अ. जे

छिद् १०मो गणु, कापी नाभुं,
लाग करवे

जन पु. श्रावक

तस्ववेदिन् पु. स्त्री. न. तस्वगणुनार

दक्षिणीय पु. स्त्री. न दक्षिणाने पात्र

ददत् दा उन्ने गे. व. कृ. आपतुं

दीन पु. स्त्री. न. गरीय

दुष्कृत न. दुष्कर्म, धातकीकान, पाप

दुम्न न. पैसो

निज् प्र जेडे, रजे गणु, धोवुं,
साक्ष करवुं

नियोगिन पु. प्रधान, अभलदार

पान्थ पु. मुसाकर

पाश पु. जण, क्षीरो

पीडाकर पु. स्त्री. न. दुःभदायक,
धंज करनारुं

पृच् १ लो गणु परस्मै०, रजे
गणु आत्मने० १० मो गणु

सम् जेडे, संभंधमां आववुं,
जेडावुं, मणी जवुं

पृथग्जन पु. ढलडो भाणुस, नीय
पुरुष

प्रद्युम्न पु. कामडेव

मङ्गल न. कल्याणु, लळुं, पवित्र
ढोय ते

मस्तक पु. न. माथुं

मुकुटज्योत्स्नाजल न. (मुकुट न.
मुगट) मुगटोनी दीप्ति अथवा
प्रकाशरूपी जण

मूर्धन् पु माथुं

यत्पाद पु. जेरो पत्र

युज् ४थो गणु आत्मने० पोतावुं
भन कथजे करवुं

युज् १लो ग. परस्मै०, १०मो गणु
जेडावुं, नि+युज् नीमवुं

राजक न. राजसमुदाय, सधणा
राज्ये

विज् उद् न्नेडे १लो गण्य आत्म०
कंपुं, भीपुं, कंटाणपुं

विप्र पु. ब्राह्मण्य

वृज् १लो गण्य परस्मै० रणे
गण्य आत्मने०, १०मे गण्य
इर रहेपुं, वणपुं

वृजिन पु. निर्दय भाष्यस

वृथा क्रि. वि. श्रेयस, नकामुं

वृषल पु. श्रद्ध, पापी, वही गयेलुं
भाष्यस

शक्रजित् पु. ईन्द्रने श्रतनार,
रावण्युनो पुत्र

धि मा न्नेडे, १लो गण्य परस्मै०
आत्मने० वणगी रहेपुं, पासे
णपुं आश्रय लेवे

ओसडियां ओषधि स्त्री.

षण् अरुं प्रायेण क्रि. वि. अ.

प्रायः क्रि. वि. अ.

जनावर पशु पु.

जग्रा (डोहो) पद न.

शुद्ध शुद्धं विविध पु. स्त्री. न.

डाणी शाखा स्त्री.

दया दया स्त्री.

दयाधी पीगण्लुं दयार्द्र पु. स्त्री. न

सदाचार पु. स्त्री. न. (सत पु. स्त्री.
न सारुं, आचार पु. आलयसगत
वर्तलुं) सारी वर्तलुं कवाणुं
सर्वाभिप्रेतहेतु पु. अभिप्रेत,
अभि+प्र साथे इतुं कर्मणि लू.
कृ. ईच्छेपुं) सधणी छष्ट वस्तुनुं
(प्राप्त करवानुं) कारण्य

सक्ति स्त्री. (सु सारुं, छटादार,
उक्ति स्त्री. वाष्णी) सारी वाष्णी,
सारुं वयन, भरी रीते प्रसिद्ध
करपुं ते, शुद्ध विवरण्य

सृनुत पु. स्त्री. न. प्रिय आनंदकारी
हिस् १लो गण्य परस्मै०, १०मे
गण्य हिंसा करवी, नाश करवे।
हिंस पु. स्त्री. न. भूनी, भांसाडारी

ब्राह्मण्य राज ब्राह्मणराज पु.

माहुं रुग्ण पु. स्त्री. न.

मंत्री मंत्रिन् पु. सचिव पु.

विश्रामभेडल विश्रामप्रासाद पु.

वंशानियोचक्रवातपु. झञ्झावातपु.

साकेत (शहरनुं नाम छे) साकेत न.

डोहो अधिकार पु.

डोशियार चतुर पु. स्त्री. न.

कुशल पु. स्त्री. न.

પાઠ ૧૩ મો
ગણકાર્યરહિત ઝાળ
પરોક્ષ ભૂતકાળ

૧. સામાન્ય નિયમો—કટલાક મૂળ x ધાતુઓને ચ્ સિવાયના કોઈપણ વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રત્યયો (ગણકાર્યરહિત ઝાળને લગતા) લગાડતાં પહેલાં ઙ લગાડાય છે. એવા ધાતુઓ સેદ્ કહેવાય છે અને બાકીના અનિદ્ કહેવાય છે. બીજા વર્ગના ધાતુઓ ઘણા જ અગત્યના છે અને સંસ્કૃત સાહિત્યમાં તે જ્યાં ત્યાં મળે છે.

x એક જ સ્વરવાળા ધાતુઓ સાધિત ધાતુઓએવા કે દશમા ગણના ધાતુઓ (ચોરય, કથય) ધાતુનાં પ્રેરક રૂપો વગેરે હમેશાં સેદ્ છે.

નીચેના શ્લોકો સેદ્ અને અનિદ્ ને છૂટા પાડી સમજાવે છે તે વિદ્યાર્થીએ ધ્યાનમાં રાખવા; કારણ કે તે સહેલાઈથી મોઢે કરાય છે.

ऊदन्तैर्यांति रुक्षु शीस्तुनुश्चिडीङ् श्रिभिः ।

वृङ् वृञ्भ्यां च विनैकाचोऽजन्तेषु निहताः स्मृताः ॥

સ્વર અન્તે હોય એવા (ऊत् અને ऋत्) એટલે દીર્ઘ ऊ અને દીર્ઘ ऋ, यु અને તેની પછીના બીજા બધા ધાતુઓ સિવાયના અનુદાત એક સ્વરી ધાતુઓ અનિદ્ કહેવાય છે. દીર્ઘ ऊ અને દીર્ઘ ऋ જેને અન્તે હોય તે અને यु અને તેની પછીના ધાતુઓ જે એકસ્વરી છે અને જેને છેડે સ્વર આવેલા છે તે બધા સેદ્ છે, બાકીના બધા એકસ્વરી સ્વરાન્ત ધાતુઓ અનિદ્ છે. ડીઙ્ એટલે ડીઙિડયુ આત્મને ૦; વૃઙ્ એટલે વૃ આત્મને ૦ વૃઞ્ એટલે વૃઉભયપદી. (ઙ્ એ આત્મનેપદની ને ઞ્ એ ઉભયપદની નિશાની છે.)

(અનિદ્ ધાતુઓ) શક્ષ્ પ્ ચ્ મુચ્ ચિચ્ વચ્ સિચ્ પ્રચ્છિત્યજ્

નિજિર્ મજઃ ॥ મઞ્ મુજ્ મુસ્જ્ મસ્જિ યજ્ યુજ્ રજ રઞ્ વિજિર્ સ્વઞ્ સઞ્ સ્વજઃ ॥ અદ્ શ્વદ્ શ્વિદ્ છિદ્ તુદિ નુદઃ પવ મિદ્ વિથતિર્ ચિનદ્ । શદ્ સદી મ્વિચયતિઃ સ્કન્દિ હદી ક્રુધ્ શ્વધિ બુધ્યતી । બન્ધિર્

૨. પરાક્ષ ભૂતકાળના પ્રત્યયો નીચે પ્રમાણે છે.

પરમૈ૦

	એ. વ.	દિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	અ	વ	મ
૨ જો ,,	થ	અથુસ્	અ
૩ જો ,,	અ	અતુસ્	ઉસ્

૩. અહીં ક્રિયા થ, વ અને મ એ ત્રણ પ્રત્યયો જ હ લે છે.

(અ) ક્ર, સ્, મૂ, વૃ, (૨ જો પુ. એ. વ. વચરિથ) સ્તુ, દુ, જુ અને જુ માં એ પ્રત્યયો હ લેતા નથી.

(આ) ખીજ ધાતુઓમાં વ, મ અને થ અવશ્ય લે છે; પણ

(ઇ) ઠ્ઠસ્વ ઋઋને અન્તે હોય એવા અનિદ્ ધાતુઓમાં થ ની પૂર્વે હ આવતી નથી. જ્યારે

(ઉ) અન્તે સ્વર હોય એવા અનિદ્ ધાતુઓ અથવા ધાતુઓમાં જ અ હોય એવા અનિદ્ ધાતુઓ વિકલ્પે હ લે છે.

યુષિ ઋષિ રાષિ વ્યધ્ શુધઃ સાધિ સિધ્યતી । મન્ય હન્ આપ્ ક્ષિપ્
ક્ષુપિ તપ્ તિપસ્તૃપ્યતિ દ્યપ્યતિ ॥ લિપ્ લુપ્ ઘપ્ સ્વપ્ સૃપિ યમ્
રમ્ લમ્ ગમ્ નમ્ યમો રમિઃ । કુશિર્ દંશિ દિશી દશ મૃશ્ રિશ્
રુશ્ લિશ્ વિશ્ સ્પૃશઃ કૃષિઃ ॥ ત્વિપ્ તુષ્ ક્ષિષ્ દુષ્ પુષ્ય પિપ્
ધિશ્ શિષ્ શુષ્ શિલ્ધ્યતયો ઘસિઃ । વસતિર્ દદ્ દિહિ દુહો નહ્ મિહ્
રુહ્ લિહ્, વહિ સ્તથા ॥ અનુદાક્તા હલન્તેષુ ધાતવોઽચ્ચધિકંશતમ્ ॥

આ કારિકામાં અનિદ્ ધાતુઓ છે. માત્ર મેળ માટે કેટલાક ધાતુઓમાં
હ ઉમેરવી પડી છે, અને કેટલાકમાં ગણની નિશાની સાથે તિ લગાડેલી છે.
છેલ્લી લીટીમાંનો શબ્દ અનુદાક્તનો અર્થ અનિદ્ થાય છે.

આ કારિકામાં જે કહ્યું છે તે ત્રણકાર્યરહિત કાળોમાં સામાન્ય રીતે
ખરું છે; પણ કેટલીક ખાસ જગ્યાએ ફેરફાર કરવો પડે છે. પરાક્ષ
ભૂતકાળમાં જે ફેરફાર કરવા પડે છે તે ઉપર બતાવ્યા છે.

આત્મને०

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	ए	वहे	महे
૨ બે ,,	से	आथे	ध्वे
૩ બે ,,	ए	आते	इरे

૪. ત્રીજો પુરુષ એકવચન અને બહુવચન સિવાય ખીજ પ્રત્યયો ગણના ખીજ વિલાગતા વર્તમાનકાળમાં જે છે તે જ છે. ડાઈ રૂપમાં અ કે આ સિવાયના ખીજ ડાઈ પણ સ્વર પછી ધ્વેનો હ્વે થાય છે. બ્યારે તેની પૂર્વે હ લાગે છે અને એ હ પૂર્વે ય્, ર્, લ્, વ્, હ આવ્યો હોય ત્યારે ઉપલો ફેરફાર વિકલ્પે થાય છે.

૫. હ લે એવા પ્રત્યયો ઉપર લખેલા આઠ ધાતુઓ સિવાયના ખીજ ધાતુઓમાં હ અવસ્થ લે છે.

૬. કેટલાક ધાતુઓ જેવા કે ગુપ્ (૧ લો ગ. પરસ્મૈં), ઞપ્, સિધ્ ૧ લો ગ. 'મંગળ પરિણામ આવવું', અથવા 'વ્યવસ્થા કરવી' ક્ષમ્*, મૃજ્, ક્લિદ્, અઞ્, સ્યન્દ્, કલ્પ્, ગુહ્, ગાહ્, રધ્, નશ્, ત્પ્, દ્રપ્, મૃહ્, દ્રુહ્, મુહ્, સ્નુહ્, સ્તિહ્, અશ્, 'વ્યાપવું', વગેરે ગણકાર્ય રહિત કાળોમાં તેમજ પરાક્ષ ભૂતકાળમાં વિકલ્પે સેટ્ (વેટ્) છે. સ્વ (દ્વિતીય ભવિષ્યમાં અને ક્રિયાતિપત્યથ્ સેટ્ જ છે, વિકલ્પે સેટ્ નથી), સ્વ ૨ બે અને ૪ થો ગ; ધૂ ૫ મો અને નવમો ગ વિકલ્પે સેટ્ છે, પણ પરાક્ષ ભૂતકાળમાં થ સિવાય ખીજ પ્રત્યયો પૂર્વે હ ખાસ લે છે.

૭ અંગ : અગિયારમા પાઠમાં આપેલા નિયમ પ્રમાણે સ્વર યુક્ત પ્રથમ વ્યંજનની દ્વિરુક્તિ થાય છે. પ્રથમ અક્ષર સ્વર હોય તો તેની જ દ્વિરુક્તિ થાય છે, પછીના વ્યંજનની થતી નથી.

૮. બ્યારે વિગતીય સ્વર દ્વિરુક્ત થયેલી ફેડેડ પછી આવે ત્યારે હ નો હ્ય્ અને ડ નો ડવ્ થાય છે, અને બ્યારે સ્વગતીય સ્વર આવે

* બ્યારે આ ધાતુ હ લેતા નથી ત્યારે ૧ પુ. દ્વિ. અને બ. વ.નાં રૂપો ચક્ષણવહે, ચક્ષણમહે થાય છે, એટલે મ્ નો ણ્ થાય છે. નિયમ એવો છે કે અન્ત્ય મ્ કેઈ ધાતુમાં હોય અને તેની પછી વ્ કે મ્ આવે તો તેનો ન્ થાય.

૧૦૬

સંસ્કૃત બીજી ચોપડી

ત્યારે બીજો સ્વર, જોડાઈ દીર્ઘ ઈ કે ऊ થાય છે. પરોક્ષ ભૂતકાળના અવિકારી પ્રત્યય પૂર્વે ઈ 'બુ' ધાતુની દ્વિરુક્તિ થયેલી ઈ લ'ભાય છે.

આ પ્રમાણે ઉચ્ચ- ઉચ્ચ ઉપરના ૭ પ્રમાણે- ઉચ્ચનીચલા ૯ પ્રમાણે-ઉચ્ચ ૮ પ્રમાણે. તેમજ ઈષ્-ઈષ્-ઈષ્-ઈષ્ બ્યારે ગુણુ થતો તથી ત્યારે ઉચ્ચ-ઉચ્ચ-ઉચ્ચ અને ઈષ્-ઈષ્-ઈષ્; વર્ણી ઈ-ઈઈ-ઈઈ અને અન્ત્ય ઈનો ય્ થાય છે, ૧૦ મો નિયમ, પાઠ ૭, ઈચ્ચતુઃ-ઈચ્ચુઃ.

૯. પરસ્મૈપદના દ્વિવચન અને બહુવચનના પ્રત્યયો અને આત્મનેપદના બધા પ્રત્યયો અવિકારી છે, અને પરસ્મૈપદના એકવચનમાં બધા વિકારી છે. (અ) વિકારી પ્રત્યય પૂર્વે ઉપાન્ત્ય હસ્વ સ્વરનો ગુણુ થાય, (બ) અન્ત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય ઙની પહેલા પુરુષ એકવચનમાં વિકલ્પે અને ત્રીજા પુરુષ એકવચનમાં ખાસ વૃદ્ધિ થાય છે. (ક) બીજા પુરુષ એકવચનમાં અન્ત્ય સ્વરનો ગુણુ થાય છે, અને ઉપાન્ત્ય અ તેમને તેમ રહે છે.

બુધ્ પરસ્મૈ૦

૧ લો પુ.	બુબોઘ	બુબુધિવ	બુબુધિમ
૨ જો ,,	બુબોધિથ	બુબુધયુઃ	બુબુધ
૩ જો ,,	બુબોઘ	બુબુધતુઃ	બુબુધુઃ

બુધ્-બુબુધ્ ૭ પ્રમાણે-બુવોધ્, ૯ (અ) પ્રમાણે, બુબોઘ, બુબુધિવ પા. ૧૦૪, ૩ (આ) પ્રમાણે.

આત્મને૦

૧ લો પુ.	બુબુધે	બુબુધિવહે	બુબુધિમહે
૨ જો ,,	બુબુધિષે	બુબુધાયે	બુબુધિધ્વે
૩ જો ,,	બુબુધે	બુબુધાતે	બુબુધિરે

કૃ પરસ્મૈ૦

૧ લો પુ.	ચકાર-ચકર	ચકૃવ	ચકૃમ્
૨ જો ,,	ચકર્થ	ચક્રથુઃ	ચક્ર
૩ જો ,,	ચકાર	ચક્રતુઃ	ચક્રુઃ

कृ-कृकृ-चकृपातुं८२,२इअनेऊप्रभाषे-चकार-चकर७पलानियम
८(अ)प्रभाषे-चकार-चकर,-चकृव,चकर्त्थवगेरे,पा.१०४,३ (अ)प्रभाषे.

आत्मने०

१ लो पु.	चक्रे	चकृवहे	चकृमहे
२ जे ,,	चकृषे	चक्राथे	चकृद्द्वे
३ जे ,,	चक्रे	चक्राते	चक्रिरे

द्वे भाटे (जुओ ४, पातुं १०५)

नी परस्मै०

१ लो पु.	निनाय-निनय	निन्यिव	निन्यिम
२ जे ,,	निनयिथ-निनेथ	निन्यथुः	निन्य
३ जे ,,	निनाय	निन्यतुः	निन्युः

नी-नीनी (पा.१०५,७प्रभाषे), निनी (२जे नियम ऊ, पाठ ११)
-निनै पा.१०६,८ (अ)प्रभाषे-निनाय३ जे.पु.अ.व.;निनी-निन्यतुः
(नि. १, पाठ११) -निनयिथ-निनेथ (पाठ १३,३(ई)८(क), आत्मने०
१लोपु.निन्ये-निन्यिवहे-निन्यिमहे.गद३जेपु.जगाद-जगदतुःजगदुः

१०. पूर्वे जेडाक्षर होय जेवा अन्त्य ऋ वाण धातुजो तेमज
दीर्घ ऋ अन्ते होय जेवा धातुजो अने जागृ.अने ऋ धातुजोभां अन्त्य
स्वरनो गुणु थाय छे, जेटले अविहार प्रत्यय पूर्वे पणु तेनो अद् थाय छे.
शृ, दृ, पृ, मां विकल्पे थाय छे, अने न्यारे आ धातुजोभां गुणु थतो नथी
त्यारे तेमनो स्वर ह्रस्व थाय छे. ऋच्छ्र प्रथमाक्षरनो गुणु थाय छे.

स्मृ परस्मै०

	अ. व.	दि. व.	थ व.
१ लो पु.	सस्मार-सस्म	सस्मरिव	सस्मरिम
२ जे ,,	सस्मर्त्थ	सस्मरथुः	सस्मर
३ जे ,,	सस्मार	सस्मरतुः	सस्मरुः

(૨ જો નિયમ (૬) પાઠ ૧૧ મો, અને ૩ જો (બ) અને (ક) પાઠ ૧૩ મો જુઓ.)

શશર, શશરતુ:-શશ્રતુઃ, શશરઃ-શશ્ર્નુઃ ઈત્યાદિ.

૧૧. છટ્ટા ગણના કેટલાક ધાતુઓ જેવા કે કુદ, સ્ફુદ, તુદ, સ્ફુદ, ત્ત અને ધૂ પરોક્ષ ભૂતકાળના ૧લો પુ. એ. વ. અને ૩જો પુ. એ. વ.ના પ્રત્યયો, પ્રેરક ભેદનો અર્થ, અને અઘતન ભૂતકાળના કર્મણિ ૩જો પુ. એ. વ. નો હ સિવાય ખીજ કાઈ વિકારી પ્રત્યય પૂર્વે ગુણ કે વૃદ્ધિ લેતા નથી. તુષ્ટોટ (૩જો પુ. એ. વ.) તુષ્ટટિથ. પરોક્ષ ભૂતકાળમાં ૧લા પુ. એકવચનમાં જે ધાતુઓ વૃદ્ધિ લઈ શકે એવા છે તે ધાતુઓ વૃદ્ધિ વિકલ્પે લે છે પણ ગુણ લેતા નથી. ખીજ વિકલ્પે ગુણ લે છે. **નુનાવ-નુનુવ, તુકોટ-તુકુટ.**

૧૨. કેટલાક ધાતુઓ જેવા કે અસ્ અને ત્ત ખંડિત છે, અને ગણકાર્યરહિત કાળોમાં તેમનાં રૂપો થતાં નથી.

૧૩. મા અંતે હોય એવા ધાતુઓમાં (અ) ૧લા અને ૩જા પુ. એ. વ. પરસ્મૈપદમાં અ પ્રત્યયને બદલે ઓ આવે છે. (બ) સ્વસ્થી શરૂ થતા અવિકારી પ્રત્યયો પૂર્વે અને હ લે એવા પ્રત્યયો પૂર્વે અન્ત્ય મા ના લોપ થાય છે.

જ્ઞા પરસ્મૈ

૧ લો પુ.	જજ્ઞૌ	જજ્ઞિવ	જજ્ઞિમ
૨ જો ,,	જજ્ઞિથ-જજ્ઞાથ	જજ્ઞથુઃ	જજ્ઞ
૩ જા ,,	જજ્ઞૌ	જજ્ઞતુઃ	જજ્ઞુઃ

જ્ઞા-જજ્ઞા અને અનો ઓ થતાં જજ્ઞૌ.૬થ પૂર્વે આનો લોપ થતાં તેમજ સ્વસ્થી શરૂ થતાં પ્રત્યય પૂર્વે લોપ થતાં જજ્ઞ+૬થ=જજ્ઞિથ અને જજ્ઞથુઃ વગેરે

૧૪. ગણકાર્યવાળા કાળોના અને વર્તમાન કૃદંતના પ્રત્યયસિવાય ખીજ પ્રત્યય પૂર્વે ધાતુઓનો અન્ત્ય ણ, ણ, ઓ ને બદલે આ મુકાય છે. **મ્લૈ** ૩જો પુ. **જમ્લૌ-જમ્લનુઃ-જમ્લુઃ**. ૨જો પુ **જમ્લિથ-જમ્લાથ** વગેરે.

૧૫. (અ) પરોક્ષ ભૂતકાળમાં મૂની દ્વિરૂડિત થતાં **વમૂવ** રૂપ થાય

(ખ) જિ ના જ્ નો-ગ્ થાય છે, હિ ના હ્ નો ઘ્ થાય છે અને ચિ ના ચ્ નો વિકલ્પે ક્ થાય છે.

વભૂવ, વભૂવિથ, જિગાય-જિગય, જિગિયવ, જિગેથ-જિગયિથ, પાનું ૧૦૪,૩(ક) પ્રમાણે; જિઘાય, ચિકાય કે ચિચાય.

૧૬. સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ગમ્, હન્, જન્, ઘન્ અને ઘસ્ ધાતુઓમાંના ઉપાન્ત્ય અ નો લોપ થાય છે. હ્ નો ઘ્ અધી જગાયે થાય છે. જન્ અને ઘલ્ માં અ નો લોપ થતો તેઓ જ્ અને ક્ અનુક્રમે થાય છે.

હન્ પરસ્મૈં

૧ લો પુ.	જઘાન-જઘન	જઘિનવ	જઘિનમ
૨ બે ,	જઘનિથ-જઘનથ	જઘનથુ:	જઘન
૩ બે ,,	જઘાન	જઘનતુ:	જઘ્નુ:

૧૭. ઇ+અધિ 'અધ્યાસ કરવો' નું પ્રત્યયરહિત રૂપ પરોક્ષ ભૂતકાળમાં અવિજગા થાય છે. અધિજગે-અધિજગાતે-અધિજગિરેવગેરે.

૧૮. (ઓ)સૂજ્ અને દૃશ્ માં ઋ ને બદલે રૂ થાય છે એટલે ઋજ્ ને દ્રશ્ થાય છે, પણ આ ફેરફારો બ્યારે તેની પછી વ્યંજનથી શરૂ થતા વિકારી પ્રત્યય હોય ત્યારે થાય છે. (ખ) આ ધાતુઓમાં થ પૂર્વે ઇ વિકલ્પે મુકાય છે. સૂજ્-સૂસૂજ્-સસૂજ્+થ-સસૂજ્+થ (ઉપર જુઓ) -સસૂ+થ (પાઠ ૯, નિયમ ૯ પ્રમાણે) સસૂ+ઠ માર્ગોં પા. ૨૧* પ્રમાણે-સસૂઠ. તે જ પ્રમાણે દદ્રઘ વળી સસર્જિથ અને દ્દર્શિથ પણ થાય છે. પ્રઠ્-પપ્રચ્છિથ-પપ્રઠ પાઠ ૧૩,૩(ક) પ્રમાણે

૧૯ અનિદ્ઠ ધાતુઓ જેમાં ઋ ઉપાન્ત્ય હોય તે ધાતુઓમાં અધોષ વ્યંજનથી શરૂ થતા વિકારી પ્રત્યય પૂર્વે તે ઋ નો વિકલ્પે રૂ થાય છે. જેમકે દ્દ્રઘ્ અથવા દ્દર્ઘ્, તત્ત્ઘ્ અથવા તત્ત્ઘ્ વળી દ્દર્વિથ અને તત્તવિથ.

૨૦. અદ્ ને બદલે પરોક્ષ ભૂતકાળમાં વિકલ્પે ઘસ્ થાય છે, અને બ્યારે ઘસ્ થાય ત્યારે થ પૂર્વે ઇ, ઘસ્ માં ખાસ આવે છે. અવિકારક પ્રત્યયોથી કેવા રૂપ થાય છે તે માટે ૧૬ મો નિયમ જુઓ.

२१. परोक्ष भूतकाण्येपुं अतावे छे डे क्रियाने अन्याने षड्
वपत थर्छ गयो छे, अथवा तो कहेनार भाषुसे ते क्रिया यती जेछ
नथी. सामान्य रीते आ काण धरु प्राचीन समयनी कथा कहेवा भाटे
वपराय छे, अने पहलेवा पुरुषमां भोलनारे न् वात भेषुक्रिमां करी
हेय अथवा तो ते झार्छ वात जेधुं भोली छुपाववा भागतो हेय तो ते
पताववामां वपराय छे. (नीयेनां पहलेवां भे संस्कृत वाक्यो जुओ.)

संस्कृत वाक्यो

बहु जगद पुस्तात्तस्य मत्ता किलाहम् ।

भुक्तं त्वया कविङ्गुषु नाहं कलिङ्गाञ्जगाम ॥

पुरा किल दुष्यन्तो नाम राजा बभूव । स एकदा मृगयां
कर्तुं वनमिवाय । तं तस्य सैनिका अमात्याश्चानुजग्मुः । तस्मि-
न्कानने दुष्यन्तो बहून्मृगाञ्जघान । एकं मृगं पलायमानमनुसरन्मार्गं
दिश्याभ्रमपदं ददर्श । तस्य सैनिकाः पूर्वस्मिन्नेव स्थाने तस्थुः ।
कण्वस्यायमृषेराश्रम इति ज्ञात्वा तं प्रविवेश । प्रविश्य च को नु भो
अत्रेति पप्रच्छ । कण्वस्य कृतिका दुहिता शकुन्तलाश्रमादबहिरागत्य
दुष्यन्तं स्वागतं व्याजहार । शकुन्तलां चारुसर्वाङ्गी दृष्ट्वा दुष्यन्तस्तां
चकमे । तस्याः पाणिं गान्धर्वेण विधिना राजा जग्राह । अनन्तरं
कंचित्कालं तावुभौ तस्मिन्नाश्रमे चिक्रीडतुः । रममाणं राजानं प्रेक्ष्य
सैनिकाः पुरं निववृतिरे । राजापि पश्चात्स्वं नगरमुपययौ ।
कियद्वसु ब्राह्मणेभ्यो यूयं दद । न वयं तेभ्यः किंचिदहिम ।
उन्मादं वीक्ष्य पद्मानां कुमुदानां च मन्दताम् ।
क्षणिकत्वं विभूतीनां चेतसा निश्चिकाय सः ॥
शुश्राव रामस्तत्सर्वं प्रतस्थे च ससैनिकः ॥
तस्तनुर्ज्वलुर्मस्तुर्जग्लुर्लुठिरे क्षताः ।
मुमूर्च्छुर्वंषम् रक्तं तनृषुश्चोभये भटाः ॥

જમ્બુમાલી જહૌ પ્રાણાન્ ગ્રાવ્ણા મારુતિના હતઃ ।

વમાણ સ ન મે માયાં જિગાયેન્દ્રોડપિ કિં નૃભિઃ ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧. ગાધિ નામના રાજ્યે ભૂચુના છોકરા ઋચીકને પોતાની દીકરી આપી (દા)

૨. તેણે જમદગ્નિ નામના છોકરાને જન્મ આપ્યો. (સ)

૩. જમદગ્નિ રણુકાને પરણ્યો. (પરિ+ની)*

૪. તેની ખરાબ ચાલ માટે તે એક વખત ગુસ્સે થયો, (કુપ્) અને પોતાના દીકરાઓને તેને મારી નાખવા ફરમાવ્યું. (દિશ્)

૫. સૌથી નાના દીકરા પશુરામ સિવાય તે કામ કોઈએ કર્યું નહિ. (કૃ)

૬. પોતાની કુહાડીથી તેનું માથું તેણે કાપી નાખ્યું. (હિદ્)

૭. જમદગ્નિ એ કામથી થયા (તુષ્) અને કહ્યું (અભિ+ધા), “પુત્ર તું વર માગ.”

૮. પરશુરામે વિનંતિ કરી(ઘૃ) કે મારી મા જીવતી થાય અને તેના પાપથી છૂટે.

૯. ત્યારે જમદગ્નિએ કહ્યું (વિ+આ+હ આત્મને૦) “તેમ થાઓ” અને રણુકા જીવતી બીડી. (ઉદ્+સ્થા)

* નર્દ્ ૧૦ મો ગણ, નાધ્, નાધ, નન્દ, નક્ક, ન્ અને નૃત્ સિવાયના નૃથી શરૂ થતા ધાતુઓમાં રૂ વાળો ઉપસર્ગ પૂર્વે આવતાં ન્ નો ણ થાય છે. રૂ અને ન્ ની વચ્ચે માર્ગોંમાં ન્ નો ણ થાય એ નિયમમાં આપેલા જ અક્ષર આવી શકે. કેટલાકના મત પ્રમાણે નાધ્, ન્ અને નન્દ એ અપવાદમાં ગણાતા નથી.

૧૦ કેટલાક વખત પછી કાર્ત્વીર્ય નામે રાજ તે આશ્રમે આવ્યો.
(આ+ગમ્)

૧૧. તેણે અને તેના સિપાઇઓએ સઘળાં આડ કાપી નાખ્યાં (મજ્જ), જમીન વેરાન કરી (ઉત્સન્નાં ક્રુ) અને ઋષિની ગાયો લઈ ગયા (અવ+હ), પરશુરામ ઘેર નહોતા (મૂ) જ્યારે તે આવ્યા ત્યારે કાર્ત્વીર્ય સાથે લડયા (યુધ્) અને તેને મારી નાખ્યો. (હન)

૧૨. જ્યારે કાર્ત્વીર્યના દીકરાઓએ આ સાંભળ્યું (શ્રુ) ત્યારે તેઓ ગુસ્સે થયા (ક્રુધ્) અને તે આશ્રમે આવ્યા. (આ+ગમ્)

૧૩. જમદગ્નિને એકલા દેખી તેના પર તીર નાખ્યાં (ક્ષિપ્, મુચ્) અને તેને મારી નાખ્યા.

૧૪. જ્યારે પરશુરામ ઘેર આવ્યા (નિ+વૃત્) ત્યારે તે ગુસ્સે થયાં અને ક્ષત્રિયવંશનું નિકંઠન કાઢવા નિશ્ચય કર્યો. (નિસ્+ચિ)

૧૫. કાર્ત્વીર્યના દીકરાઓને તેણે પૂછ્યું કે તમે મારા પિતાને મારી નાખ્યા? તેમણે કહ્યું, “ના, અને તેને મારી નાખ્યા જ નથી.” (ગદ્)

૧૬. પણ પરશુરામે ગણ્યું (જ્ઞા) કે તેઓ ગુનેગાર હતા અને તેમને તેમ જ ખીજ ક્ષત્રિયોને મારી નાખ્યા.

શબ્દકોશ ૧૧

उख् १ ग. परस्मै० ज्वुं
उन्माद् पु. डर्ध, प्रकुल्लित थुं ते,
विकास
उपरि क्रि. वि. उपर

उभय सर्व० पु. स्त्री. त. अत्रे
पक्षने-लगतुं
एकदा क्रि. वि. अ. એક વાર
कण्व पु. ऋषिनुं नाम छे.

कम् १० ग. आत्मने० याडवुं,

प्रीति करवी

कलिङ्ग पु. देशवुं नाम छे.

कानन न. जंगल

कुमुद न. राते पीलतुं कमण

कृतिका स्त्री. दत्तक लीधेली छिकरी

कध् ४ ग. परस्मै० शुस्से थवुं

क्षणिकत्व न. क्षण वार होवुं ते

क्षत क्षण् तुं कर्मणि लू. कृ.

धायल थयेलुं

गद् १ ग. परस्मै० जोलवुं

गान्धर्व पु. अेक मतनी विवाड

पद्धति. आमां स्त्री अने पुरुष

पोतानी स्व पसंद्गी करे छे.

गुप्* १ ग. रक्षणु करवुं

ग्रावन पु. पथर

घस् १ ग. परस्मै० भावुं

चारुसर्वाङ्गी स्त्री. चारु सुंदर,

सर्वाङ्गी सधणा अवयवो) जेनां

अधां अंग सुंदर छे जेवी स्त्री.

चि निस् जेडे, नकी करवुं, निश्चय
करवो.

जम्बुमालिन् पु. राक्षसनुं नाम छे।

ज्वल् १ ग. परस्मै० प्रकाशवुं

तृष् ४ ग. परस्मै० तरस लागवी

दिव्याश्रमपद न. (दिव्य स्वर्ग न

जेवुं, आश्रमपद न. आश्रम)

सुंदर आश्रम

टप् ४ ग. परस्मै० गर्व धरवो

डु १ ग. परस्मै० होडवुं

नु अ. शक अथवा अटकण

अतावनार अव्यय

पद्म न दिवसे पीलतुं कमण

पलायमान (परा+अय् १ ग.

आत्मने० "ज्वुं" तुं वर्तमान

कृदन्त, रा नो ला थाय छे.) होडतुं

पुरस्तात् क्रि. वि. सामे, आगण

पूर्व सव. पहेलुं

बहिस् क्रि. वि. अडार

भण् १ ग. परस्मै० जोलवुं

× गणुकार्थरहित ङाणमां १० मा गणुना अय प्रत्ययने आ धातुमां
विकल्पे लोप थाय छे. आ गणुना भीन् अधा धातुओमां अय कायम
रहे छे, पणु तेमने अन्त्य अ लोपाय छे. आशीर्वादाथ परस्मै० अने
अधतन लुतङाण सिवायना अधा गणुकार्थरहित ङाणामां अने अर्थमां
आ हेरकार थाय छे.

* आ धातुं अने भीन् जे धातुओ पहेला पाठमां आष्या छे,
तेमां गणुकार्थरहित ङाणमां आय् विकल्पे लगाय छे.

मन्दता स्त्री. धीमापणुं, सुस्ती
 मत्त मद् तु. लू. कृ. उन्मत्त
 माया स्त्री. कराभत, युक्ति, गद्दु
 मूर्च्छं १ ग. परस्मै० जेजान थवुं
 मृगया स्त्री. शिकार
 म्ले १ ग. परस्मै० भीमणावुं
 नरभ थवुं, थाडी थवुं
 रक्त न. लोडी
 रध्* ४ ग. परस्मै० छंण करवी
 लुद् १ ग. आत्मने० आणोठवुं
 वम् १ ग. परस्मै० ओकवुं,
 जिलटी करवी.

विभूति स्त्री. पैसा, यडती स्थिति
 सैनिक पु. स्त्री. न. सिपाईओ
 साथे
 सिध १ ग. परस्मै० निधमित
 करवुं, सारा नीकणवुं
 स्तन १ ग. परस्मै० रडवुं, गाज-
 वीज करवी
 स्निह ४ ग. परस्मै० स्नेह राभवो
 स्तु २ ग. परस्मै० वलेवुं
 स्व १ ग. परस्मै० अवाज करवो
 हत हन् तुं कर्मणि लू. कृ.
 भरायेलुं

अविवेक व्यभिचार पु.
 ऋचीक (ऋषितुं नाम छे.) ऋचीक
 कडी नडी नैव अ. न कर्हिचित् अ.
 कर्तवीर्य (अेक राजनुं नाम छे
 अने परशुरामे भार्यो डतो.)
 कर्तवीर्य पु.
 कुडाडी परशु पु.
 गाधि (राजनुं नाम छे.) गाधिपु.
 धणुं भृशम् क्रि. वि.

शूटी मुक्त मुच् तुं कर्मणि लू. कृ.
 मुक्ता स्त्री. शूटा थवुं, मुच्
 (कर्मणि ३प वापरो)
 ऋड्मूणथी कापी नाभवुं उदन्मूल
 १० ग. उन्मूलयितुम् हेत्वर्थ
 कृदन्त
 ऋभद्रमि (ऋषितुं नाम छे.)
 जमदग्नि पु.
 ज्यतीजीवन्ती स्त्री. जीवन्तुं कर्त रि

* स्वरथी शब्द यता प्रत्यय पूर्व रध् अने जभ्मांता अ पधी
 न् उमेराय छे; जभेके ररन्ध्र (परोक्ष लू. कृ. उन्ने-पु. अेवकथन)
 अडी स्वरनी वृद्धि यती नथी; करणु के न् उमेराय छे, त्यारे ते उचान्त्य
 होतो नथी. रध् मां अघतन भूतकाणमां न् उमेरातो नथी, तेभज्
 परोक्ष भूतकाण सिवाय ज्यारे इ ले छे त्यारे पण् उमेरातो नथी.

વર્તમાનકૃદન્તસજીવાસ્ત્રી. (જીવ
પુ. જિવમી, અને સ [સહ ને
ઠેકાણે] અ. સાથે)
નામનું નામ અ, નામ્ના ત. એ
(નામન્ શબ્દ ઉપરથી)
નાનામાં નાનું કનિષ્ઠ પુ. સ્ત્રી. ન.

પાછા જીવતાં થવું પુનરુજીવ
મૃગ્ય (ઋષિનું નામ છે.) મૃગ્ય પુ.
રેણુકા (જમદગ્નિની પત્ની અને
પરશુરામની માતા) રેણુકા સ્ત્રી.
સિવાય ઋત્તે અ. (પંચમી લે છે)

પાઠ ૧૪ માં

પરોક્ષ ભૂતકાળ (ચાલુ)

૧. બ્યારે ધાતુમાં એ સાદા વ્યંજનની વચ્ચે અ હોય અને ધાતુનો વ્યંજન દ્વિરુક્તિમાં બદલાયો ન હોય, ત્યારે અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે અને પરસ્મૈપદના ખીજ પુરુષ એકવચનનો થ પ્રત્યય હ લે છે ત્યારે તેની પૂર્વે અને બદલેષ મુકાય છે, અને દ્વિરુક્તવ્યંજનનો સ્વર સાથે લોપ થાય છે.

તન્ પરસ્મૈ૦.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	તતાન-તતન	તેનિવ	તેનિમ
૨ બે ,,	તેનિથ	તેનથુ:	તેન
૩ બે ,,	તતાન	તેનતુ:	તેનુ:

તન્ ધાતુમાં ઉપરના નિયમની બધી શરતો આવી ગય છે; નન્દમાં બધી શરતો આવતી નથી, કારણ કે એમાં બ્નેડાક્ષર છે; અને ગદ્ અને મળ્માં પણ તેમજ છે, કારણ કે દ્વિરુક્તિ પામતા સ્વરયુક્ત વ્યંજનમાં જ્ અને ઙ્ અતુકમે દ્વિરુક્ત થાય છે, તેથી આ પ્રમાણે રૂપો થાય છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૩ બે પુ.	નનન્દ	નનન્દતુ:	નનન્દુ:
,,	જગાદ	જગદ્તુ:	જગદુ:
,,	વભાળ	વભળતુ:	વભળુ:

પણ નેન્દતુ:, ગેદતુ:, મેળતુ: વગેરે રૂપ યતાં નથી.

૨. ગ્ને પુરુષ એકવચનમાં પચ્નું પેલ્લિથ-પવકથ થાય છે. શક્ તું શોકિથ-શશકથ થાય છે. થ, ઙ વિકલ્પે લે છે. [જુઓ પા. ૧૦૪, ૩(બી)]

બ્યારે ઙ લે છે ત્યારે ઉપલો ફેરફાર થાય છે, અને બ્યારે ઙ નથી લેતા ત્યારે તે નથી થતો. ચ્ નો ક્ થાય છે. (જુઓ માર્ગોં ૦ પા. ૯૧+)

૨. ત્ ફલ્, મ્જ્, વ્પ અને રાઘ્ પમેા ગણ (બ્યારે 'શુનો કરવો' એવા અર્થમાં વપરાય છે ત્યારે) આટલા ધાતુઓમાં જ અથવા આ નો ઉપર પ્રમાણે ણ થાય છે, અને જ્, ઞમ્, વ્મ્, ફળ્, રાજ્, ઞાજ્, ઞાઞ્, મ્લાઞ્, સ્યમ્ અને સ્વન માં વિકલ્પે થાય છે.

જે ધાતુઓ ઉપર લખ્યા છે, તેને સામાન્ય નિયમ ૧ લાગતો નથી. ત્-ત્ત્ (પા. ૮૩, ૨ ૩)-તતર્+અતુઃ (પા. ૧૦૭. ૧૦ પ્રમાણે) અને ઉપર પ્રમાણે તેરતુઃ, તેમજ ત્રેપે ત્રેપાતે ઇત્યાદિ, વન્નામ-વન્નમતુઃ કે ઞ્રમતુઃ-વન્નમુઃ ઞ્રમુઃ વગેરે વગેરે.

૩. વ્ થી શરૂ થતા ધાતુઓ અને શશ્ અને ઢ્ઢ્ માં આ ફેરફાર થતો નથી. વમ્ અને પુ. વવામ-વવમતુઃ-વવમુઃ

૪. સામાન્ય રીતે અવિકારક પ્રત્યયો પૂર્વે નીચેના ધાતુઓ અને કેટલાક ખીબ્ ધાતુઓ ય્, વ્ ને ર્ ને અદલે અનુક્રમે ઙ, અને ઞ્ લે છે- * ષચ્, યજ્, વ્પ્, વ્હ્, વ્સ્ ૧લો ગણ ત્રે, ઠ્યે, હ્વે, શ્ચિ, વદ્, સ્વપ્, ડ્યા, વશ્, વ્યવ્, પ્રચ્છ્, વ્રષ્ચ્, ઞ્રજ્, ગ્રહ્ અને વ્યધ્ પરાક્ષ ભૂતકાળમાં પ્રચ્છ્, વ્રષ્ચ્ ને ઞ્રજ્ ને આ ટીપમાંથી કાઢી નાખવાતા છે. આ ફેરફાર અથવા તે ય્, વ્ અને ર્ ના આદેશભૂત ઙ, ડ અને ઞ્, સંપ્રસારણ નામે યોગપાય છે.

૫. પરાક્ષ ભૂતકાળના વિકારક પ્રત્યય પૂર્વે દ્વિરુક્ત સ્વરયુક્ત વ્યંજનમાં જ સંપ્રસારણ થાય છે; અને ઠ્યથ્ માં ચિ એ દ્વિરુક્ત છે.

* ગણકાર્થવાળા કાળોમાં અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે અનુક્રમે ઉપલા પહેલા અગિયાર ધાતુઓમાં આ ફેરફાર થતો નથી.

६. संप्रसारण्य पक्षीनां स्वर लोपाय छे.

७. व्यारे ङोडाक्षरमां भेठि अक्षर संप्रसारण्य ले अम होय,
त्यार पाछलो अक्षर संप्रसारण्य ले छे.

यज्

परस्मै०

आत्मने०

	अ.व.	द्वि.व.	तृ.व.	अ.व.	द्वि.व.	तृ.व.
१लो पु.	इयाज-इयज	ईजिव ईजिम	ईजे	ईजिवहे ईजिमहे		
२ले ,,	इयजिथ-इयष्ट	ईजथुः ईज	ईजिषे	ईजाथे ईजिष्वे		
३ले ,,	इयाज	ईजतुः ईजु	ईजे	ईजाते ईजिरे		

यज्-ययज् इअयज् प्रभाषे-इयज् इप्रभाषे-इयाज, यज्-इज्

४ अने इ प्रभाषे-इइज्-ईज्-अतुः-ईजतुः, यज्-इयजिथ अथवा
इयज्+थ पा. १०४, ३ (गि) प्रभाषे इयष्+थ पा. ६८, ८ प्रभाषे-इयष्+
ठ=इयष्ट भाषा० पा. २१ *नेधि प्रभाषे. इयष्-व्यव्यष्-विअव्यष् प
अने ७ प्रभाषे-विइयष् इ प्रभाषे विव्याध. स्वप्-स्वस्वप्-सुस्वप्-
सुव्वप्-असुववणप. व्यष्-विष्-विविष्+अतुः-विविधतुः स्वप्-
सुप्-सुष्पु+अतुः-सुष्पुतुः वच्-परस्मै०उले पु उवाच-ऊचतुःऊचुः
२ले पु.अ. व.उवचिथ इ उवकथ-आत्मने० ऊचे-ऊचाते ईत्यादि.

१. (अ) इह, मुह, स्नुह् अने स्निहमां व्यारे ह नी
पक्षी अनुनासिक के अन्तःस्थ सिवायनां कोष्ठपक्ष्य व्यंजन आवे
अथवा तो कंठपक्ष्य न आवे तो ह नो ष् अथवा ह् थाय छे.

मुमोहिथ मुमोह्+थ (इ श्लो नियम, पाठ १३ मे)-मुमोढ्-थ
अथवा मुमोघ्+थ=मुमोढ् अथवा मुमोघ्.

x ले धातुओना आदि व्यंजन स् होय अने ते स्नी पक्षी स्वर
के इन्त्य व्यंजन आच्यो होय ते धातुओ, अने स्वद्, स्विद्, स्वञ्, स्वप्
अने स्मि धातुओना स्नी-पूर्वे सामान्य रीते अेकञ् पदमां अ अथवा
आ सिवाय कोष्ठ स्वर अथवा कंठ्य व्यंजन आच्यो होय तो स्नी
ष् थाय छे. सेक्, सृप्, सृज, सृ, स्तृ स्तृ अने स्तृयै अपवाद्श्प छे.

(બ) એવી સ્થિતિએ નહમાંના અન્ય હનો ધ્ થાય છે. નેહિથ અને નનહ્+થ=નન+થધ્ =નનઢ.

૨. હમા પાઠના સામાન્ય ઉભા નિયમ પ્રમાણે ત્યારે વહના હનો લોપ થાય છે, ત્યારે પૂર્વના ઝ અથવા આનો ઝો થાય છે.

વહ્-વવહ્ ઉવહ્+થ-ઉવહ્+થ પા. ૬૪, ૧ પ્રમાણે-ઉવહ્+થ પા. ૬૫, ૨ પ્રમાણે-ઉવહ્-ઢ માર્ગો પા. ૨૧ *પ્રમાણે ઉવહ્ પા. ૬૫, ૩ પ્રમાણે. વળી આ નિયમ પ્રમાણે ઉવોઢ થાય છે, પણ ઉવાઢ નહિ.

૮. (અ) વે પરસ્મૈં અને આત્માનેપદમાં પરોક્ષ ભૂતકાળના વિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ઉવય્ અને ડુર્ય્ અથવા ડુવ્ રૂપ અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે લે છે, અને ઠ્યે પરસ્મૈં અને આત્મનેં 'ઠાંકુ' નું વિઠ્યય્ વિકારક પ્રત્યય પૂર્વે અને વિવી અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે થાય છે. ઉવયમાં થ પહેલાં હ આવે છે.

નહિ તો ૧૩મા પાઠના ૧૪મા નિયમ પ્રમાણે કરવું પડત. ઠ્યે-ઠ્યેઠ્યે-ઠ્યેઠ્યે ૭ પ્રમાણે-વિઠ્યે ૬ પ્રમાણે-વિઠ્ય-ઝ-વિઠ્યાય. એ જ પ્રમાણે વે વિકારક પ્રત્યય લગાડતાં થતાં રૂપો સમજવાં.

(બ) હવે પરસ્મૈં અને આત્મને 'ઓલાવવું' નો પરોક્ષભૂતકાળના બધાં રૂપોમાં હુ થાય છે, અને શ્ચિ નો શુ થાય છે.

એટલે પરોક્ષ ભૂતકાળના બધા વિકારક પ્રત્યયો પૂર્વે સંપ્રસારણ લે છે. હવે-હુઠ્-હુ ૬ પ્રમાણે.

(ક) વે અને શ્ચિનાં રૂપો આપેલા અંગ પ્રમાણે પણ થાય છે.

વે-વા પા. ૧૦૮, ૧૪ પ્રમાણે. વવા-વવૌ, વક્તુઃ વ્વુઃ પા. ૧૦૮, ૧૩ (અ) અને (બ) પ્રમાણે.

૯. અદ્, ઋ અને ઠ્યે માં થ પહેલાં હ ખાસ આવે છે. રને પુ. એ. વ. આરિથ ઉભે પુ. આર-આરત્તુઃ-આઠુઃ.

૧૦. મસ્જ્ અને નશ્. ધાતુમાં વ્યંજનથી શરૂ થતા વિકારક પ્રસય પૂર્વે અ પછી ન્ ઉમેરાય છે; એટલે નનંષ્ઠ ધાય, અહીં થ પૂર્વે ઈ આવી નથી.

૧૧. (અ) જો દ્વિરુક્ત સ્વરયુક્ત વ્યંજનમાં અ જ હોય તો તે લંબાય છે.

(બ) અ થી શરૂ થતા અને જોડાક્ષર અન્તે હોય એવા ધાતુઓ અને ઋ થી શરૂ થતા ધાતુઓ, તેમ જ અશ્ 'વ્યાપર્ણ', દ્વિરુક્ત યતા સ્વરયુક્ત વ્યંજન પછી ન્ લે છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
અર્દ્ ૩ જો પુ.	આનર્દ્	આનર્દ્તુ:	માનર્દ્:
અન્ત્ ,,	આનન્ત	આનન્ત્તુ:	આનન્તુ:
ઋજ્ ,,	આનૃજે	આનૃજાતે	આનૃજિરે

૧૨. (અ) અ કે આ સિવાયના કોઈ પણ દીર્ઘ સ્વરથી શરૂ થતા અથવા હ્રસ્વ સ્વરથી શરૂ થતા પણ તે હ્રસ્વ સ્વર પછી જોડાક્ષર આવ્યો હોય એવા ધાતુઓનાં પરોક્ષ ભૂતકાળનાં રૂપો ધાતુને આમ્ લગાડીને ક્રૂ મૂ કે અચ્નાં પરોક્ષ ભૂતકાળના રૂપ લગાડ્યાથી ધાય છે. ઋચ્ઠ્માં જ ફક્ત આ પ્રમાણે થતું નથી. (બ) ૧૦મા ગણના ધાતુઓ પ્રેરકભેદના, ઇચ્ઠાદશક ભેદના અને ખીજ સાધિત ધાતુઓના અથવા સામાન્ય રીતે એકથી વધારે સ્વરવાળા ધાતુઓનાં પરોક્ષ ભૂતકાળનાં રૂપો આ રીતે ધાય છે. આ રૂપ આમ્ પરોક્ષ ભૂતકાળ કહેવાય છે. (ક) બ્યારે ધાતુ આત્મનેપદનો હોય છે ત્યારે આત્મનેપદનાં કૃનાં રૂપ લાગે છે, અને પરસ્મૈપદનો હોય તો પરસ્મૈપદનાં કૃનાં રૂપ લાગે છે.

ઈશ્ આત્મને ૦ (અ)

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	ઈશાંચકે	ઈશાંચકૃવહે	ઈશાંચકૃમહે
૨ જો ,,	ઈશાંચકૃષે	ઈશાંચકૃયાથે	ઈશાંચકૃદ્વે
૩ જો ,,	ઈશાંચકે	ઈશાંચક્રાતે	ઈશાંચક્રિરે

ખીજ રૂપ ઈશામાસ, ઈશાંચભૂવ વગેરે.

કથ ૧૦ મો ગણ પરસ્મૈ૦ (બ)

- ૧ લો પુ. કથયાંચકાર-ચકર કથયાંચકૃષ કથયાંચકૃમ
 ૨ બે ,, કથયાંચકર્થ કથયાંચકથુ: કથયાંચક
 ૩ બે ,, કથયાંચકાર કથયાંચકતુ: કથયાંચક:

વળી આત્મને૦માં કથયાંચકે વગેરે.

ધણાખરા ગણકાર્યરહિત કાળોમાં અય કાયમ રહે છે. (પા. ૧૧૩

* નોંધ બુઓ.)

૧૩. (અ) દય્, અગ્, કાસ્ અને આસ્ ધાતુઓ આમ્ યુક્ત પરોક્ષ ભૂતકાળનાં જ રૂપ લે છે, અને ઉષ્, વિદ્(ખીજી ગણનો) અને જાગૃ વિકલ્પે લે છે.

(બ) મી, ફી, મૃ (૩બે ગણ) અને હુ આ ધાતુઓમાં વિકલ્પે થાય, પણ ધાતુઓતું અંગ ૩ બ ગણના ધાતુની પેઠે દ્વિરુક્ત થાય છે, અને પછી આમ્ અને સહાયક ક્રિયાપદનાં રૂપ લાગે છે.

૧૪. આમ્ એ વિકારક પ્રત્યય છે તેથી અન્ત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય ઋસ્વ સ્વર (વિદ્ સિવાય) નો એ પ્રત્યય પહેલાં ગુણ થાય છે.

આસાંચકે,વિદાંચકાર અથવા વિવેદ, વિભયાંચકાર, જિહ્વાંચકાર, વિભરાંચકાર વગેરે.

૧૫. અઘતન ભૂતકાળ અને આશીર્વાદાર્થ સિવાય અન્ય (ગણકાર્ય રહિત) કાળોમાં મૂને પરસ્મૈપદના પ્રત્યયો લાગે છે; મમર્થ.

૧૬. કર્મણિ પરોક્ષ ભૂતકાળ આ બે પાઠમાં આપેલા નિયમાનુસાર ફેરફાર કર્યા પછી આત્મનેપદના પ્રત્યયો લગાડવાથી થાય છે.

સંસ્કૃત વાક્યો

ગતાયાં રાત્રી સુપ્તા વયં કિલ બહુ વિલેપિમ ।

યુષ્ઠિષ્ટિરેણ પૃષ્ઠો લોમશોડગસ્ત્યસ્ય પ્રભાવે કથયામાસ ।

કૃતયુગે કાલેયા ઇતિ વિશ્રુતા દાનવા વૃત્તે સમાશ્રિત્ય

મર્હી સ્વર્ગલોકં ચ મૃશં પીડયાંચકુઃ । નૈત્તર્કર્તુમાનહુસ્તે ।

તાન્હન્તું સેન્દ્રા ઘિબુઘા ન શોકુઃ ।

ते ब्रह्माण्डमुपसंगम्योद्युम्भन्वन्नखिलं त्रैलोक्यं दानवैरर्घते किमत्र करवामहे ।

परमेष्ठ्युवाच भो देवा दधीचमृषिं गत्वा तस्यास्थीनि याचध्वम् । तेषां वज्रं कृत्वा वृत्रं हत ।

तथेति प्रतिक्षाय तं सर्वे दधीचस्याश्रममुपययुः ।

तमृषिं देवाः प्रणमुस्तस्यास्थीनि च ययाचिरे ।

ततः स महात्मा त्रैलोक्यस्य हितायात्मनः प्राणानुत्ससर्ज ।

तस्य परोक्षोरस्थीनि देवा जगृहुस्त्वष्टारं च गत्वा तं तेषामुग्रं वज्रं कारयामासुः ।

ततस्त्वष्टा शक्रमुवाचितदगृहीत्वा वृत्रं जहि ।

इन्द्रेण सहिता देवा रौद्रीनी आवृत्य तिष्ठन्तं कालैरभिरक्षितं च वृत्रमासेवुः । तांश्च युद्धायाजुहुविरे ।

तैः सह देवानां तुमुले युद्धं समापेदे । रजोभिः सर्वा दिशो व्यानशिरे । दानवेभ्यश्च देवा भृशं त्रैसुः ।

इतस्वतः प्रधावतां तेषां वेगं देवा दौर्बल्यान्न सेहिरे भीतान् पलायामासुः ।

तादृशांस्तान्दृष्ट्वेन्द्रो विष्णुं शरणं वव्राज ।

ततो विष्णुरात्मनस्तेज इन्द्रे निदधे । देवाश्च महर्षयश्चापि तथा विदधिरे ।

ततो रणधुरामेकोऽपोन्द्र उवाह ।

स वृत्रस्य वधाय महद्वज्रं मुमोच । तेन हतो वृत्रो भूमौ सुष्वाप ।

कोट्याकोट्या पुरद्वारमेकैकं रुहधे द्विषाम् ॥

तत्कर्म बालिपुत्रस्य दृष्ट्वा विश्वं विसिष्मिये ।

संत्रेस्र राक्षसाः सर्वे बहु मेने च राघवः ॥

सुग्रीवो मुमुदे देवाः साध्वित्यूचुः सविस्मयाः ।

વિભિષણોઽભિતુષ્ટાવ પ્રશશંસુઃ પ્લવંગમાઃ ॥
 રાઘવો ન દયાંચક્રેદધુર્ધૈર્યં ન કેચન ।
 મત્રે પતન્નવહ્ની રિહાહિતિ ચ વિચુકુશૌ ॥
 * પ્રાણા દધ્વંસિરે માત્રં તસ્મિન્ને ચ પ્રિયે હતે ।
 ઉચ્છ્વાસ ચિરાહીના હરોદાસૌ રરાસ ચ ॥
 લોહવન્ધૈર્વઘ્ન્યે નુ વજ્રેણ કિં ત્રિનિર્મમે ।
 મનો મે ન ત્રિના રામાદત્પુસ્ફોટ સહસ્રધા ॥
 ઉત્તેરિથ સમુદ્ર ત્વં, મદર્થંડરીઞ્ જિહિસિથ ।
 મમર્થ ચાતિઘોરાં માં + ધિગ્જીવિતલષ્ટકૃતામ્ ॥
 માલિન્થ માર્જયામાસ ચન્દ્રમાસ્તિમિરૈઃ કૃતમ્ ।
 ખલૈર્દંતં મૃષા દોષમિવ સત્પુરુષઃ સતામ્ ॥

† પેન્દ્રેણ હૈવ મહાભિષેકેણ સંવર્ત આઙ્ગિરસો મરુત્તમાવિક્ષિ-
 તમભિષેકેચ । તસ્માદુ મરુત્ત આવિક્ષિતઃ સમન્તંસર્વતઃ પૃથિર્વી
 જયન્પરીયાયાશ્વેન ચ મેધ્યેનેજે । ‡ તદપ્યેષ શ્લોકોઽભિગીતઃ ।

મરુતઃ પરિવેષ્ટારો મરુત્તસ્યાવસન્ગૃહે ।

આવિક્ષિતસ્ય કામપ્રેવિશ્વેદેવાઃ સમાસદ્ ઇતિ ॥

ગુજરાતી વાક્યો

બ્યારે કાલેયનો નેતા માર્યો ગયો (હન્ન કર્મણિ), ત્યારે તેઓ
 અગ્નથી લગ્ના (યુધ્), પરંતુ દેવોએ તેમને અંત વશ કર્યા. (જિ)

૨. પછી તેઓ માંડોમાંડે સલાહ લેવા બેગા થયા (મન્ત્ર અથવા
 મન્ત્રં કૃ) અને વિશ્વનો નાશ કરવાનો ડરાવ કર્યો. (નિસ્+ચિ)

* ઈન્દ્રજિતના અગ્નથી મૂર્છા પામેલા રામને બેઠને સીતાની
 અવસ્થાનું વર્ણન છે. પછીના બે શ્લોકમાં સીતાનો વિલાપ છે.

+ ધિક અવ્યય ખીજી વિલક્ષિત લે છે.

+ **પન્દ્રો મહાભિષેકઃ** નામનો રાબ્યાલિપેકનો એક પ્રકાર છે.
 એનાથી દેવોએ ઇન્દ્રનો રાબ્યાલિપેક કર્યો હતો. એ જ પ્રકારથી જે
 મનુષ્યને રાબ્યાલિપેક કરવામાં આવે તે અન્તેય થાય છે, અને આખી
 પૃથ્વીને છતવા સમર્થ થાય છે. ‡ અહીં તદ્ નો અર્થ તસ્માત્ છે.

૨. એ કાર્ય માટે બ્રાહ્મણ અને ઋષિઓને નાશ કરવો એ જ ઉત્તમ ઉપાય છે એમ ધાર્યું (મન), કારણ કે તેઓ ધર્માદિ ક્રિયાઓ (તપ્ અથવા ચર) તેમજ યજ્ઞાદિ કરતા હતા (તન્ અથવા આ+હ), તેને લીધે વિશ્વ ટકી રહ્યું હતું. (આ+શ્રિ, અવ+લઙ્)

૪. તેથી તેઓ દરિયામાં છુપાઈ રહ્યા (પ્ર+છદ્), અને રાતે બહાર નીકળી (ચર) થયા બ્રાહ્મણોને મારી નાખ્યા, અને બધાં માણસોને દુઃખ દેવા માંડ્યું. (પીહ્, અર્દ્)

૫. વસિષ્ઠ ભાર્ગવ અને ખીજ ઋષિઓના આશ્રમોને ઘણા કાઢ્યો (અવ+સાદ્ પ્રેરક) અને તેને નિર્જન કર્યા (ક્ર) અને પછી તેને બાળી નાખ્યા. (દહ)

૬. કોઈ પણ યજ્ઞ કરતું ન હતું(યજ્) અને દેવો ખીતા(મીકે વ્રસ્) હતા.

૭. તેમને આ કાણુ કરતું હતું તેની ખબર ન હતી (જ્ઞા) અને તેથી વિષ્ણુ પાસે ગયા (ઉપ+ગમ્) અને તેની સહાય માગી. (યાચ્)

૮. વિષ્ણુએ તેમને કહ્યું (કથ્ ચક્ષ્) કે કાલેય નામના રાક્ષસોએ રાત્રે આ કયુ છે અને દિવસે દરિયામાં છુપાઈ રહે છે

૯. તેણે તેમને અગસ્ત્ય પાસે જઈ દરિયો પી જવા વિનંતિ કરવા કહ્યું. (આ+દિગ્)

૧૦. દેવો તે ઋષિ પાસે ગયા (ઉપ+ઈ) અને તેને પ્રણામ કર્યા (પ્ર+નમ્); અને તેની શક્તિની પ્રશંસા કરી. (સ્તુ કે પ્ર+શંસ)

૧૧. તેમણે તેમના આગમનનું કારણ પૂછ્યું. (પ્રચ્છ)

૧૨. તેમણે તે કહ્યું (કથ્); જેથી અગસ્ત્ય દરિયા પાસે ગયા (યા) અને દેવો તેમની પાછળ ગયા(ઈ, અનુ+યા), તે દરિયો પી ગયા (પા) અને કાલેયોને તેમની સંતાવાની જગામાંથી બહાર કાઢ્યા. (આ+કૃષ્)

૧૩. પછી લડાઈ થઈ (સમ્+આ+પદ્) અને દેવોએ તેમને મારી નાખ્યા. (હન્)

આગસ્ત્ય પુ. ઋષિનું નામ છે.
 અતિથોર પુ. સ્ત્રી. ન. ધણુ ભય-
 ઠર, દુષ્ટ
 અન્તતઃ ક્રિ. વિ. અ. આખરે
 અભિગીત અભિ જોડે ગૈ ૧. ગ.
 પરસ્મૈનુંકર્મણિ ભૂ.કૃ. ગવાયેલું
 અર્થ ૧૦મે ગણુ આત્મને પ્રજોડે.
 વિનંતિ ઠરવી
 અર્ધ ૧ લો ને ૧૦મે ગ. દુઃખ દેવું
 અશ્ ૫ મો ગ. આત્મને વિજોડે,
 વ્યાપવું
 અસ્થિ નં હાડકું
 આઙ્ગિરસ પુ. અંગિરસનો વંશજ
 આવિક્ષિત પુ. અવિક્ષિતનો ઠીકરો
 ઇ ૨ જો ગ. પરસ્મૈં પરિ જોડે,
 આસપાસ હોવું
 ઇતસ્તતઃ ક્રિ. વિ. અ. અહીંથી તહીં
 ઉ અવ્યય. સંબોધનના અર્થમાં
 વપરાય છે.
 ઉગ્ર પુ સ્ત્રી. ન. સખત
 ઉષ્ ૧ લો ગ. પરસ્મૈં બળવું
 ઉકૈક સર્વનામ. પુ. સ્ત્રી ન.
 એક એક
 ઉન્દ્ર પુ. સ્ત્રી. ન. ઈન્દ્રને લગતું
 કામપ્રિ પુ. જેની ઇચ્છાઓ પૂરી
 પડી છે તે

કારય ક્રુ નું પ્રેરક રૂપ, કરાવવું
 કાલેય પુ. રાક્ષસનું નામ છે.
 કૃતયુગ ન. સત્યયુગ
 ક્રશ્ ૧ લો ગ. પરસ્મૈં વિ જોડે,
 ખૂમ પાડવી
 ચર ૧ લો ગ. પરસ્મૈં બધું,
 બહાર ભમવું
 ચિરાદ ક્રિ. વિ. અ. ઘણા વખત
 પછી
 છદ્ ૧૦ મો ગણુ પ્ર જોડે, સંતાડવું
 જીઘિતલઘૂકૃતપુ. સ્ત્રી ન. જિંદ-
 ગીથી માનભંગ થયેલો
 તપ્ ૧ લો ગ. પરસ્મૈં તપ કરવું
 તાદશ પુ. સ્ત્રી ન. તેના જેવું.
 તિમિર પુ. ન. અંધારું
 તુમુલ પુ. ન. ભયંકર
 વ્રસ્, સમ જોડે, ખીવું
 ત્રેલોક્ય ન. ત્રણે લોક
 દદ્ ૧ લો ગ. આત્મને આપવું
 દધીચ પુ. ઋષિનું નામ છે
 દય્ ૧ ગ. આત્મને ંદયા હોવી
 દાનવ પુ. રાક્ષસ
 દિશ્ સ્ત્રી. દિશા
 દીન પુ. સ્ત્રી. ન. ગરીબ, નિરાધાર
 દોષ પુ. નિંદા

दौर्बल्य न. तण्जाठ
 धिक् अव्यय. धिक्कार
 पतङ्गवत् क्रि.वि.अ. पतंग जेवो
 परमेष्ठिन् पु. अन्नदेव
 परासु पु. स्त्री. न. मरी गयेलुं
 परिवेदु पु. पीरसनार
 पुरद्वार न. शहेरनो दरवान्ने
 प्रभाव पु. सामर्थ्य, मोटाठ
 प्लवंगम पु. वांदरो
 फण् १ लो ग. परस्मै० ज्वुं
 फल् १ लो ग. परस्मै० इण्वुं
 बहु क्रि. वि. धलुं
 विभीषण पु. रावणुनो लाठ अने
 राभनो मित्र
 *अस्ज् १ द्वो ग. परस्मै० आत्मने
 रांधवुं सेकवुं
 भ्राज् १ लो ग. आत्मने प्रकाशवुं
 भ्राश् १ लो ग. आत्मने यण्ठवुं
 भ्लाश् १ लो ग. आत्मने० प्रकाशवुं
 मदर्धे क्रि. वि. मारे माटे
 मन्त्र् १०मो ग. आत्मने० सलाढ
 मरुत पु. देव [लेवी
 मरुत्त पु. रागनुं नाम छे.

महाभिषेक पु. (महत् पु. स्त्री. न.
 मोटुं अने अभिषेक पु. राज्या-
 लिषेकनी क्रिया) मोटा राज्याभिषेक
 मालिन्य न. अंधारुं, मेलापल्लुं
 मृज् १०मो ग. साइ करवुं
 मृषा अव्यय. जोटी रीते
 मेध्य पु. स्त्री. न. अलिदान करवा
 योज्य
 रणधुरा (रण पु. न. अने धुर
 स्त्री. धूंसरी) लडाईनी धूंसरी
 रम् १ लो ग. परस्मै० यीस पाडवी
 रोदसी न. दिव्यन. पृथ्वी ने स्वर्ग
 लुप् १ लो ग. परस्मै० चि जेडे
 शोड करवो
 लम्ब् १ लो ग. आत्मने० अब
 जेडे, आधार राप्पवो.
 लोमश पु. ऋषिनुं नाम छे.
 लोहबन्ध पु. (लोह पु. न. लोडुं
 बन्ध पु. अंधन) लोढानुं अंधन
 वज्र पु. न. लथानक डधियार
 वालिपुत्र पु. वालीनो दीकरो
 विबुध पु. देव
 विश्रुत पु. स्त्री. न. वि+श्रु तुं
 उर्मिणि लू. इ. प्रख्यात

* आशीर्वादार्थं परस्मै० सिवाय अथा गणुकार्थं रडित काणोभां आ
 धातुनां अस्ज् अने भर्ज् अिम जे इप थाय छे. अस्ज् ना स् नो अ्यारे
 दोप थतो नथी त्यारे तेनो ज् थाय छे. (पा. ७१, १०)

विश्वेदेवाः पु. अष्टवयन. सर्वदेवो
वेग पु. उडप

शक्र पु. छन्दुं नाम

श्रि आ जेडे, आश्रय देवो

संवर्त पु. गोरनुं नाम छे

सत्पुरुष पु. सारो भाषुस

सभासद पु. मंडणीतो भाषुस

समन्तम् क्रि. वि. अ. आसपास,

अमेतेम

सर्वतः क्रि. वि. अ. यधी दिशाये

सविस्मय पु. स्त्री. न. आश्चर्य सहित

सहस्रधा क्रि. वि. अ. हजारोलागमां

साधु क्रि. वि. साधुं

सुग्रीवपु. वानरसेनापति(राभनो

मित्र)

सृज् उद् जेडे, तञ्जुं

सेन्द्र पु. स्त्री. न. छन्द्र सहित

स्तु, अभि जेडे, वभाषु करवां

स्फुद् इ छे ग. परस्मै० लांगवुं

, अथवा छुट्टं पाडवुं

आयुं ते आगमन न. आगमपु.

आधारनी जगा आश्रयस्थान न.

उज्जड निर्जन पु. स्त्री. न.

उपाय उपाय पु. अभ्युपाय पु.

छराहोकार्य न; फल न. फलावाप्तये

यतुर्था, छराहो पार पाडवाने.

तप तपांसि अ. व.

नाश ध्वंसपु. नाशपु. अवसादपु.

नाश करवो छिद् ७मो ग. उद्जेडे.

सृद् १० मो ग. नि जेडे;

उच्छेत्तुम् छे छुं, निष्पदयितुम्

छे. छुं.

अनन्धी प्रसङ्गक्रि. वि. अ. आत्म-

निरपेक्षम् क्रि. वि. अ. साहसेनत्.

क्रि. वि. अ. तरीडे वपरायुं छे.

भरणु वध पु.

हेतु प्रयोजन न.

शक्ति प्रभाव

પાઠ ૧૫ મો

દ્વિસ્તન ભવિષ્યકાળ, સામાન્ય ભવિષ્યકાળ

અને ક્રિયાતિપત્યર્થ

ભાગ ૧ લો

૧. દ્વિસ્તન ભવિષ્યકાળ

૧. ધાતુને તૃ પ્રત્યય લગાડવો. તે પહેલાં અન્ત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ કરવો. અંતે તૃ વાળા નામની પ્રથમા વિભક્તિનાં જે રૂપો થાય છે તે જ ત્રીજા પુરુષનાં રૂપો છે. એમ ગણવું. પહેલાં અને બીજા પુરુષમાં અસ્ ધાતુનાં પરસ્મૈપદનાં રૂપ પ્રથમા વિભક્તિને લગાડવાં. આત્મનેપદવાળા ધાતુને અસ્નાં આત્મનેપદનાં રૂપ લગાડવાં.

૨. તૃ પ્રત્યયની પહેલાં ધાતુ સેટ્ હોય તો હ લગાડવી. અને વિકલ્પે સેટ્ હોય તો વિકલ્પે લગાડવી; અનિટ્ ધાતુને તો લાગતી જ નથી. તૃ પહેલાં ઇષ્, સહ્, લુમ્, રુષ્, અને રિષ્ ધાતુઓ હ વિકલ્પે લે છે.

૩. પરોક્ષ ભૂતકાળ સિવાય બધા ગણકાર્યરહિત કાળોમાં ગ્રહ ધાતુની હ ઉમેશાં દીર્ઘ હોય છે. વૃ અને ઋ અંતે હોય એવા ધાતુઓ, પરોક્ષ ભૂતકાળ, પરસ્મૈ અઘતન ભૂતકાળ અને આત્મને ૦ આશીર્વાદાર્થ સિવાય દરેક ગણકાર્યરહિત કાળમાં વિકલ્પે હ લગાવે છે.

૪. જ્યારે દ્વિમા પાઠમાં ૩જા નિયમાનુસાર સહ્ ધાતુને હ્ લોપાય છે. ત્યારે તે જ સ્થિતિમાં વહ્ની પેઠે અ કે આ નો ઓ થાય છે.

મૂ પરસ્મૈ ૦

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્ર. વ.
૧ લો. પુ.	ભવિતાસ્મિ	ભવિતાસ્વઃ	ભવિતાસ્મઃ
૨ બે „	ભવિતાસિ	ભવિતાસ્થઃ	ભવિતાસ્થઃ
૩ બે „	ભવિતા	ભવિતારૌ	ભવિતારઃ

સહ્ સહ્+તા-સહ્+તા-સહ્+ધા-સહ્+ઠા-સાઠા-સોઠા-૪થેા
નિયમ. વહ્ એ જ પ્રમાણે ઘોઠા; લમ્+તા-લમ્+ધા-લમ્+ઠા-લમ્+તા-

દધ્+તા,દધ્+ધા-દ્ઘઘા;નહ+તા-નધ્+તા-નધ્+ધા-નહ્ઠા;સૃજ્+તા.
 સ્વજ્+તા પાઠ ૧૩, ૧૮મા નિયમ પ્રમાણે;સ્વપ્+તા-સ્વપ્+ટાસ્વષ્ટા-સ્વપ્-
 સ્વર્ષા કે સ્વપા પાઠ ૧૩,૧૬મા નિયમ પ્રમાણે. નૃપ્-તર્પિતા,તર્પર્ષા કે વ્રણા.

મુદ આત્મને૦

	એ.વ.	દ્વિ.વ.	પ.વ.
૧ લો પુ.	મોદિતાહે	મોદિતારવહે	મોદિતામ્મહે
૨ બે પુ.	મોદિતાસે	મોદિતાસ્થઐ	મોદિતાધ્વે
૩ બે પુ.	મોદિતાઃ	મોદિતારૌ	મોદિતારઃ

બુઓ પા. ૪૬-૪૭, ૨.

૨. સામાન્ય ભવિષ્યકાળ

૧. આ કાળના પ્રત્યયો વર્તમાનકાળના પ્રત્યયની પૂર્વે સ્વ લગાડવાથી થાય છે. ધાતુ સેટ કે વિકલ્પે સેટ કે અનિટ્ટ હોય તે પ્રમાણે સ્વની પૂર્વે જ લગાડવી કે ન લગાડવી. પ્રત્યય પૂર્વે અન્ત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય હસ્વ સ્વરની ગણ થાય છે.

૧. ધાતુના અન્ત્ય નો મ્ નો ત્યારે તેની પછી ન્ થીશર થતો * અપુરુષવાચક પ્રત્યય આવે ત્યારે ન્ થાય છે.

૨. મમ્ પરસ્મૈ, હન્ અને ઋ (હસ્વ) અંતિ હોય એવા ધાતુઓ પછી સ્વને આ કાળમાં બે કે ધાતુઓ અનિટ્ટ છે તો પણ જ લગાડાય છે. કૃત્ અને નૃત્ સેટ છે તો પણ વિકલ્પે જ લાગે છે.

૩. કલ્પ્ શૃન્, વૃષ્, ધૃષ્ અને સ્યન્દ્ સામાન્ય ભવિષ્યકાળમાં વિકલ્પે પરસ્મૈપદી છે, અને ત્યારે સ્વ ને જ લગાડાતી નથી. કલ્પ્ ધાતુને આ નિયમ (અસ્તન ભવિષ્યકાળમાં પા) લાગુ પડે છે.

લઙ આત્મને૦

	એ.વ.	દ્વિ.વ.	પ.વ.
૧ લો પુ.	લઙ્સ્યે	લઙ્સ્યાવહે	લઙ્સ્યામસે
૨ બે પુ.	લઙ્સ્યસે	લઙ્સ્યઐથે	લઙ્સ્યધ્વે
૩ બે પુ.	લઙ્સ્યતે	લઙ્સ્યંતે	લઙ્સ્યન્તે

* મિ, સિ, તિ જેવા પુરુષ અને વચન બતાવનારા પ્રત્યયો અને એક બે બીજા પ્રત્યયો સિવાયના વાકીના બધા પ્રત્યયો.

भू परस्मै०

अ. व.

द्वि. व.

प. व.

१लो पु.	भविष्यामि	भविष्यावः	भविष्यामः
२जे ,,	भविष्यसि	भविष्यथः	भविष्यथ
३जे ,,	भविष्यति	भविष्यतः	भविष्यन्ति

लभ्+स्य-लप्+स्य+ते-लप्स्यते; दिश्+स्य-देश्-देश्-तेक+ष्यति
 देख्यति; दुह्+स्य-दोह्-दोष्-धोष्-धोक्-धोक्+ष्यति-धोक्ष्यति; दृश्+
 स्य-द्रश् पा. १०८, १८ (अ) प्रभाषे-द्रष्-द्रक्+ष्यति-दक्ष्यति; सृप्+
 स्यति सृप् ३ सृप् पा. १०८, १८ प्रभाषे-सृप्स्यति ३ सृप्स्यति;-
 तृप् तर्षिष्यति, तर्प्स्यति ३ तर्प्स्यति; वृध्+स्य-वर्ध्-वर्त्-वर्त्स्यति ३
 वर्धिष्यते पा. १२८, ३ प्रभाषे; स्यन्त्स्यति; स्यन्दिष्यते ३ स्यन्त्स्यते

३. क्रियातिपत्यर्थ

१. क्रियातिपत्यर्थभां स्य ने अस्तन भूतकाणना प्रत्यय लागे छे.
 धातुनी पूवे० काणवाचक अ लगाडाय छे; षीञ् रीते लविष्यना जेवां
 न इयो थाय छे.

लभू आत्मने०

अ. व.

द्वि. व.

प. व.

१लो पु.	अलप्स्ये	अलस्यावहि	अलप्स्यामाहि
२जे ,,	अलप्स्यथाः	अलप्स्येथाम	अलप्स्यध्वम्
३जे ,,	अलप्स्यत	अलप्स्येताम्	अलप्स्यन्त

भू परस्मै०

अ. व.

द्वि. व.

प. व.

१लो पु.	अभविष्यम	अभविष्याव	अभविष्याम
२जे ,,	अभविष्यः	अभविष्यतम्	अभविष्यत
३जे ,,	अभविष्यत्	अभविष्यताम्	अभविष्यन्

२. अद्यतन भूतकाणभां अने क्रियातिपत्यर्थभां अधि+इभां विकल्पे
 इ ने अद्वे ग्ना आवे छे, अने ते पूवे० गी थाय छे. जेभके
 अध्यैष्यत ३ अध्यैष्यन्त ३ उजे पु. अ. व.

३. गणुकार्यरहित काणाभां कर्माणि तथा लावे इयो तैयार करेलां

અંગને જ આત્મનેપદના પ્રત્યયો લગાડવાથી થાય છે.

૪. સામાન્ય ભવિષ્યકાળ સાધારણ રીતે આવતો કાળ સૂચવે છે અને વિશેષ કરીને આજનો જ આવતો વખત બતાવે છે. ધસ્તન ભવિષ્યકાળ વિશેષ કરીને આજનો તદિ એવો વખત બતાવે છે. સાંકેતિક વાક્યોમાં જ્યારે સંકેત કે શરત પૂર્ણ થઈ નથી એવો ભાવ બતાવાય છે ત્યારે ક્રિયાતિપત્યથ વપરાય છે. તે બે કાળ બતાવે છે: ભવિષ્ય અને ભૂત. જ્યારે તે ભૂતકાળનો સંકેત દર્શાવે છે ત્યારે તેમાંની ક્રિયા તથા બની એવો ભાવાર્થ નીકળે છે.

સંસ્કૃત વાક્યો

हरिद्वारं गमिष्यामि तत्र च गङ्गाया उद्गमं हिमाचलं च द्रक्ष्यामि
सर्वासां देवतानां पूजां च विधाय स्वकीयं धामं प्रतिनिवत्स्यामि ।

यद्यन्तं हितकरं तत्सर्वं कर्तुं यत्तिष्ठे ।

स्वामिनादिष्टोऽपि पुष्पाणि नानयसि यदानीतानि न वेति
स प्रक्षयति तदा किं प्रतिवक्ष्यसि ।

अस्माकं मित्रं हिरण्यको नाम दृढकराजो गण्डकीतीरे
चित्रवने निवસતિ सोऽस्માકં पाशांश्छेतस्यति ।

यदि मे वाणपथमायास्यस्यसंशयं मरिष्यसि ।

सुवृष्टिश्चेदभविष्यत्तदा सुभिन्नमभविष्यत् ।

यदि स धर्ममत्यक्षયદદુઃખભાક્ષવર્તિષ્યત ।

कुसुमपुरं एकस्मिन्गृहे शत्रुणा पातितमग्निं यदि कृष्णवर्मा
न तिरदापयिष्यत्तदा सर्वसैन्यं नगरसत्तिरभक्ष्यत् ।

કુસમકુર્ગેષ્ય ગમ્યાગિ ગારો રણે પાત્સ્યંતીતિ કેન સંભાવિતમ્ ।

પુષ્કરેણ ઝાઝા પૂતે તિભો નલ્લો રાજ્યાતપરિષ્પ્રો દમયન્ત્યા
સહ વનમિયાય । તત્રપિ કશિના યદુદિશ્ચ્છત્તૈઃ પીડિતઃ સુપ્તાં
દમયન્તોમુસ્તુજ્ઞોઽન્મિન્શલે જયામઃ । યચ્છંચ મહાસ્તં દાઘં
દદર્શ । તન્મયે કક્ષોટકો નામ નામ આસીત । તં સ રાજાગને-
મંથ્યાદુદ્ધૃત્ય કામિચિત્કરાયિ વિનાય । દશમે પદે કક્ષોટકો
નલમદશત્ । તેન નેષવસ્ય સ્વીયં રૂપમન્તરધીયત । આત્માનં
વિકૃતં દષ્ટ્વા ચ રાજા વિસ્મિતસ્તસ્થો ।

ततः कर्कोटको नागः सान्त्वयन्नलमब्रवीत् ।
मया तेऽन्तर्हितं रूपं न त्वां विद्युर्जना इति ॥
यत्कृते चास्मि निकृतो दुःखेन महता नल ।
विषेण स मदीयेन त्वयि दुःखं निवत्स्यति ॥
विषेण संवृतेर्गात्रैर्यावत्त्वां न विमोक्ष्यति ।
तावत्त्वयि महाराज दुःखं वै स निवत्स्यति ॥
अनागा येन निकृतस्त्वमनर्हो जनाधिप ।
क्रोधादसूययित्वा तं रक्षा मे भवतः कृता ॥
न ते भयं महावीर दंष्ट्रिभ्यः शत्रुतोऽपि वा ।
ब्रह्मर्षिभ्यश्च भविता मत्प्रसादान्नराधिप ॥
राजन्विषनिमित्ता च न ते पीडा भविष्यति ।
संग्रामेषु च राजेन्द्र शश्वज्जयमवाप्स्यसि ।
गच्छ राजन्नितः स्रुतौ बाहुकोऽहममिति ब्रुवन् ।
समीपमृतुपर्णस्य स हि चैवाक्षनैपुणः ॥
अयोध्यां नगरीं रभ्यामथ वै निषधेश्वर ।
स तेऽश्वहृदयं दाता राजाश्वहृदयेन वै ॥
इक्ष्वाकुकुलजः श्रीमान्मित्रं चैव भविष्यति ।
भविष्यसि यदाक्षज्ञः श्रेयसा योष्यसे तदा ॥
समेप्यसि च दारैस्त्वं मा स्म शोके मनः कृथाः* ।
राज्येन तनयाभ्यां च सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥
स्वं रूपं च यदा द्रष्टुमिच्छेथास्त्वं नराधिप ।
संस्मर्तव्यस्तदा तेऽहं वासप्रवेदं निवासयेः ॥
अनेन वाससा च्छन्नः स्वं रूपं प्रतिपत्स्यसे ।
इत्युक्त्वा प्रवृद्धौ तस्मै दिव्यं वासोयुगं तदा ॥

* आ कृ पातुतुं आत्मने० अघतन. भूतकण २ नो पु. अ. ५.
छ, अने अभां कणवाचक आगम लोपाय छ. (पा. २२, २ गु. अ.)

પથં નલં ચ સંવિદ્ય વાસો દત્ત્વા ચ કૌરવ ।

નાગરાજસ્તતો રાજંસ્તપ્રૈવાન્તરધીયત ॥

મરિષ્યામિ વિજેષ્યે વા હતાપ્રચ્ચેત્તનયા મમ ।

હનિષ્યામિ રિપૂસ્તૂર્ણે ન જીવિષ્યામિ દુઃખિતઃ ॥

સ્મેષ્યન્તે મુનયો દેવાઃ કથયિષ્યન્તિ ચાનિશમ્ ।

દશગ્રીવાય દુર્નીતિવિનષ્ટં રક્ષસાં કુલમ્ ॥

મધુકર મદિરાશ્યાઃ શંસ તસ્યાઃ પ્રવૃત્તિં

વરતનુરથવાસૌ નૈવ દૃષ્ટા ત્વયા મે ।

યદિ સુરભિમવાપ્સ્યસ્તન્મુખેચ્છ્વાસગન્ધં

તથ રતિરભવિષ્યત્પુણ્ડરીકે કિમસ્મિન્ ॥

અકરિષ્યદસૌ* પાપમાતનિષ્કરુણેવ સા ।

નાભવિષ્યમહં તથ યદિ તત્પરિપન્થિની ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧. જો હું આજે તળને જોઈ નહિ (દૃશ્) તો અગ્નિમાં મારા આત્માનો ત્યાગ કરીશ (પરિ + ત્યજ્) અને મરીશ. (મૃ)

૨. રાજા પોતાના મેળાપનો હેતુ મને કહેતો નથી. ઠીક છે, આપરે હું તે જાણીશ. (જ્ઞા)

૩. સુદેવ, ઋતુપર્ણ પાસે જ અને કહે, “દમયંતી નવો સ્વયંવર કરનાર છે, (આ + સ્થા) ધણા રાજાઓ અને રાજકુમારો ત્યાં જાય છે, અને તે કાલે થનાર છે.” (પ્ર + વૃત્)

૪. ‘જો તમારી મરજી હોય તો કુણ્ડિનપુર એક જ દહાડામાં જાઓ, કારણ કે સૂર્ય ઊગશે (ઉદ્ + ઇ) કે તે તરત જ ખીજને વરશે.’ (વૃ)

* આ વાત એક જુલમી સ્ત્રીને માટે છે. એક ગુવાન સ્ત્રીના પતિ ઉપર વેર રાખીને તે તે સ્ત્રીને મારી નાખવાનું આહતી હતી, પણ આ પ્રલોક ખેલનારી પવિત્ર સ્ત્રીએ તેને અટકાવી.

૫. દમયંતીએ પર્ણાદને બહુ ધન આપ્યું અને કહ્યું, “નળ આવશે (આ + ગમ્) ત્યારે તને વધારે ધન આપીશ, (વા), મારે માટે તેં ધણું કર્યું છે, એટલું બધું ખીજને કોઈ કરશે નહિ(ક્), કારણ કે હવે તારા પ્રયત્નના પરિણામથી જ હું થોડા સમયમાં મારા ધણી ભેગી થઈશ.” (યુજ્ કર્મણિ રૂપ, અથવા સમ્ + ગમ્ કે સમ્+હ)

૬. અરે બાહુક ! તું મને છેતર નહિ; આ નળણા થોડા મને એકે દહાડે કુણ્ડનપુર શી રીતે લઈ જશે ?) (વેહ્ કે ની)

૭. આપણે હવે આપણા થોડા ઉપર ચડીશું (આ + રુહ) અને ઉતાવળા દોડીશું.

૮. બાહુકે રાગને કહ્યું : “ તેં મને આ ઝાડનાં પાદડાં અને ફળની સંખ્યા કહી છે. ફીક છે, હવે હું તારી રૂબરૂ તેને કાપી નાખીશ, (શદ્ × પ્રેરક અથવા છિદ્) અને પાદડાં ગણી જોઈશ. ”

૯. તમે દુષ્ટ જોડે જમો છો માટે હું તમને અડકાશ નહિ. (સ્પૃશ)

૧૦. તે વસવા માટે ઘર ક્યારે બાંધવા મંડશે. (આ + રમ્) તે હું જાણુતો નથી.

૧૧. બ્યારે તે ઘરમાં પેઠા ત્યારે યજ્ઞદત્ત તેને નમ્યો હોત (પ્ર+નમ્), તો તેણે તેને અહંકારી ગણ્યો ન હોત. (મન્)

૧૨. જો તે શત્રુ પાસે અરક્ષિત ગયો હોત (ગમ્) તો શત્રુએ તેને મારી નાખ્યો હોત. (હન્)

૧૩. જો દેવદત્તને તે વખતે નાગ કરડ્યો હોત (દંશ) અને એસડ લાવવાને કોઈ ન હોત (શૂ) તો તે નહીં મરી જત. (સ્ત્ર કે ઉપ+રમ)

૧૪. મારા આશીર્વાદથી તું આ લોકમાં કોઈ રાજસત્તા ભોગવીશ (ભુજ્) અને તારા સઘળા ગુણવાળો પુત્ર પામીશ (આપ્ કે લમ્); તારી બધી પ્રજાને સંતુષ્ટ રાખ.

+ યત્નસામર્થ્યાત્ અથવા ખીજું કાંઈ વાપરવું.

x આ ધાતુના દ્ નો પ્રેરક રૂપમાં ત્ થાય છે.

ભાગ ૨ બે

કર્મણિ અને ભાવે રૂપો

પહેલી ચોપડીમાં આપેલા નિયમો તેમજ આ ચોપડીમાં કેટલાક પાઠમાં આપેલા નિયમો ઉપરાંત વિદ્યાર્થીએ નીચે આપેલા નિયમો મોઢે રાખવા:-

૧. ય જે ગણકાય^૯ વિશિષ્ટ કાળમાં ધાતુને લાગે છે તે અવિકારક છે
૨. કર્મણિ તથા ભાવે રૂપના ય પૂર્વે^૯ નીચેના ફેરફાર થાય છે.

(અ) ઋ અ તે હોય એવા ધાતુમાં ઋનો રિ થાય છે. જેમકે ક્રિયતે (ક્ર)
(બ) ઋની પૂર્વે^૯ બ્નેડાક્ષર હોય ત્યારે તેમજ જાગૃ અને ઋ ધાતુમાં ઋનો ગુણ થાય છે. સ્મૃતું સ્મર્યતે.

(ક) ૧૪મા પાઠનો ૪થો નિયમ અહીં લાગુ પડે છે. ઉચ્યતે (વચ્)

(ડ) દા, ધા, અને ખીજ કેટલાક ધાતુઓ જેનાં આવાં અંગ થાય છે, અને ઋમા, સ્થા. ગૈ. પા ('પીવું'), સ્ત્રી, હા ('તજવું') આ ધાતુઓમાંના આનો ફે, ય પૂર્વે^૯ થાય છે. જેમકે ડીયતે, ધીયતે વગેરે.

(ઈ) અન્ત્ય ફ કે ડ હોય તો લંબાય છે જેમકે જીયતે (જિ), સ્તૃયતે (સ્તુ)

(ઊ) ૧લા પાઠનો ૬મો નિયમ અહીં આ પણ લાગુ પડે છે.

(ઘ) કેટલાક ધાતુઓ જેવા કે મન્થ, મઙ્ચ "બવું", ઠાંસ્, દંશ્, સઙ્જ, રઙ્જ અઙ્જ, મઙ્જ, સ્કન્દ, ગ્રન્થ, સ્તમ્, લન્થ, ઐશ્ ઈન્ના અતુનાસિકનો લોપ થાય છે.

૩. ધસ્તન અને સામાન્ય ભવિષ્યકાળનાં ક્રિયાતિપ્રત્યય, અઘતન ભૂતકાળ અને આશીર્વાદાર્થનાં કર્મણિ કે ભાવે રૂપો, સ્વરાંત ધાતુઓ તેમજ દન્, ગ્રહ, દૃશ્ વગેરેમાં વિકલ્પે સ્વરની વૃદ્ધિ+કરીને તે તે કાળ અને અર્થના ધાતુ અનિદ્ હોય તો પણ ફ પૂર્વે^૯ મૂકીને આત્મનેપદના પ્રત્યયો લગાડવાથી થાય છે. આ વિકલ્પ રૂપોમાં આકારાન્ત ધાતુઓ પછી ય્ ઉમેરાય છે.

x બ્યારે આવા શબ્દો વાપરવામાં આવે ત્યારે ઉંમેશાં દ્વા રને ગણુ 'કાપવું' અને દ્વૈ ૧લો ગણુ 'સ્વરજ કરવું' એ એ ધાતુઓને છોડી દેવા.

+ દન્ ને લાગુ પડતું નથી. દૃશ્ તો ગુણુ જ પામે છે, વળી છઠ્ઠા ગણુનાં નૂ અથવા ધૂ સાધારણુ રીતે ગુણુ કે વૃદ્ધિ પામતા નથી, (પા. ૧૦૮, ૧૧ પ્રમાણે) તેમને આ નિયમ લાગુ પડી વૃદ્ધિ થાય છે.

(अ) नीचेनां शपो समजावे :—

स्तर्यते, स्तीर्यते, तीर्ये, पूर्ये, उद्यते अवसीयते भाविष्यते,
घानिष्यते, भविष्यते दर्शिष्यते ब्रक्ष्यते, हारिष्यते, नायिष्यते,
मेष्यते, स्थास्यते, हरिष्यते, स्थायिष्यते.

(घ) सामान्य लविष्यकाणनां कर्मणि शपो लपो :—

हृ हृवृ षप् , यज्, सह नह रह । लिह् , बन्ध् , ग्लै, हा, भिद् ,
घृत् , रुच् , दु, लू लो स्तु, रु, शास् .

वणी वर्तमानकाण अने वस्तुतः लुप्तकाणनां शपो लपो :—

शृ, षप् , यज् , दृ, वृ, कृ, स्तृ, स्मृ, व्यञ्च्

शब्दकोश १५

अक्ष पु. शूगटाना पासा
अक्ष्ण पु. स्त्री. न. पासाथी
रभवानी कणा गजानार
अक्षनेपुण पु. स्त्री. न. पासा
नाभवामां होशियार
अक्षहृदय न. पासानाभवानी कणा
अतिनिष्करण पु. स्त्री. न. अति
घणुंअतिशय घणुं निर्दयअथवा क्रूर
अनर्ह पु. स्त्री. न. अयोग्य
अनागस् पु. स्त्री. न. निरपराधी
अनिशाम् क्रि. वि. वारंवार,
उमेश निरंतर
अश्वहृदय न. घोडायालाववानी कणा
असंशयम् क्रि. वि. पेशक
असूयय *भेदुं छेदुं पुं त, द्वेष-
लाव राभवेते

इक्ष्वाकु पु. सूर्यवंशी राज-
आना मूण पुरष

ईश्वर पु. राज्ञः

उन्नम पु. मूण, उत्पत्ति नीकणुं ते

कर्कोटक पु. सापनुं नाम छे.

कलि पु. पापशपी तत्त्व

कुण्डिनपुर न. शहेरनुं नाम छे.

कुम्भकर्ण पु. रावणुनी भाई

कुलज पु. स्त्री. न. कुल न कुण,

कुटुंब, अने ज जन् उत्पन्न थवुं

उपरथी) कुटुंबमां जन्मेखुं, वंशज

कृति जेडे, छेण करवी, तुकसान

कृते अ. वास्ते, लीधे [करवुं

कौरव पु. कुटुंबेना वंशज

गण्डकी स्त्री. नदीनुं नाम छे;

गण्डकीतीर न गंडकीने किनारे।

* आ नामधातु छे अने असूया परथी अन्त्य स्वरने लोप करी,
इशमा गजुमां अय उमेराय छे. तम अय उमेरवाथी सिद्ध थयो छे.

गात्र न. अवयव. शरीर
 चित्रवन न. वनतुं नाम छे.
 छल पु. न. कपट
 तनय पु. पुत्र
 तन्मध्ये(तद्+मध्ये) तेनी वयमां
 तमुखोच्छ्वासगन्धपु.(उच्छ्वास
 पु.श्वासलेवो ते, उच्छ्वास, गन्ध
 पु. पुशयो, सुवास, परिभल)
 तेना मोहाना श्वासनी सुवास
 दंष्ट्रिन्पु. तीक्ष्णु दांतवाणुं प्राणी,
 साय
 दशम पु. स्त्री. न. दशमुं
 दाव पु. जंगलनी आग, दावाग्नि,
 जंगल
 दिव्य पु. स्त्री. न. स्वर्गीय, सुंदर
 दुःखभाज् पु. स्त्री. न. दुःख
 भोगवनार, दुःखी
 दुःखित पु. स्त्री. न. पीडायेतुं
 दुर्नीत न. दुष्ट, अविचारी काम
 घा अन्तर जेडे, सतावुं, छुपावुं
 निषधेश्वर पु. निषध देशनोराज्य
 नैपुण्य न. यत्पराध
 नैषध पु. निषध देशनो राज्य, नण
 प्रति+पद् प्राप्त करवुं
 परिपन्थिन पु. स्त्री. न. रस्ता वच्ये
 रहीने उरकत करनार, रोकिनार

तत्परिपन्थिनी स्त्री. तेना रस्ता
 रोकिनारी, तेनाकामभोविघ्न करनारी
 परिभ्रष्ट परि+भ्रशुतुं कर्माणि सु.
 कृ. पाउलुं
 पातित पत् ना प्रेरक रुपनुं कर्माणि
 सु. कृ., पाउलुं
 पुष्कर पु. विशेष नाम छे.
 (नणनो लाई)
 बहुविध पु. स्त्री. न. धन्य प्रकरतुं
 बाणपथ पु. (पथिन्पु. मार्ग) व्याख्य
 पढोये अटलो मार्ग, व्याख्यमर्धादा
 बाहुक पु. नणे सारथिना वेशमां
 धारणु करेणुं नाम
 सूचक पु. उंहर, सूचकराज पु.
 उंहरनो राज
 युग न. जेडुं; वासोयुग न.
 लूगडांनो जेडे
 रति स्त्री. प्रीति
 वच् प्रति जेडे प्रतिवचन आपतुं,
 प्रत्युत्तर देवो
 वस् प्रेरक रुप नि जेडे, पोशाक
 पहेरवो, पहेरवुं
 वापय वा तुं प्रेरक रुप निरजेडे,
 डोलववुं, अजववुं
 विनष्ट वि+नशुतुं सु. कृ० नाथ
 पामेवो

शत्रुतस् क्रि. वि. शत्रुथा
 शश्वत् क्रि. वि. उंमेश
 संभावितसम् + भू प्रेरक रूपं
 कर्मणि लू. कृ. यनी शक्ति,
 अयं धरायेलुं
 संस्मर्तव्य पु. स्त्री. न याद
 राभवा लायक
 सुभिक्ष न. अन्ननी पुष्कणता
 स्रत पु. सारथि, रथ डांडनार
 हरिद्वार न. हिमालयनी तण्डी
 आगण अक पवित्र स्थान छे.
 हिमाचल पु. हिमालय
 हिण्यक पु. उदरतुं नाम छे.

आशीर्वाद आशिसु स्त्री.
 गविष्क अवलित लू. कृ.

छेतरवुंअति+सम् +धा, +वि+प्र
 लम्, वड्च् १० गण्य० आत्मने
 छेवट उदकं पु अवसान न.
 परिणाम पु., छेवटे उदकं वनेरे.
 नीय पुरुष कापुरुष पु.
 पञ्चद(वशेष नाम छे.) पर्णाद पु
 पांथवुं निर्+मा
 मेणाप आगमन न.
 रण्वाण विनातुं अरक्षित कर्मणि
 लू. कृ. रूपर (कोर्छनी) समक्षम्
 क्रि. वि. प्रत्यक्षम् क्रि. वि.
 श्रेष्ठ राजसत्ता साम्राज्य न.
 पारमेष्ठ्य संख्या संख्या स्त्री. [न.
 संतुष्ट राभवुं अनु+रङ्ज् नो प्रेरक
 लेद. सुदेव(विशेषनाम छे.) सुदेव
 पु. हेतु प्रयोजन न उद्देश पु.

पाठ १६ मे।

नामनां अनियमित रूपे।

पहेली योपडीना रूप मा पाठने भथाणे आपेला प्रत्ययो
 विद्यार्थिअि याद राभवा.

१. डेटलअिक नामनी विलकितनां अनियमित रूपे न् अडी
 यतावाशे, पाडीनां विलकितना प्रत्यय लगाडीने तेम न् सामान्य

સંધિના નિયમો ધ્યાનમાં રાખી કરવાનાં છે. વિશેષતા ન બતાવી હોય ત્યારે પ્રથમા વિભક્તિનું ૩પ એ જ સંબોધન એકવચનનું ૩પ છે.

૨. વિશ્વપા અને શશ્વમા અને ખીજાં નામો જેમાં અંતે આકારાન્ત ધાતુ હોય કે જે પોતે જ આકારાન્ત ધાતુ હોય એવાં નામો દ્વિતીયા બહુવચનથી આગળ સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યયો પૂર્વે આનો લોપ કરે છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
પ્રથમા	વિશ્વપા:	વિશ્વપૌ	વિશ્વપા:
દ્વિતીયા	વિશ્વપામ્	વિશ્વપૌ	વિશ્વપ:

૩. પત્તિનાં સંબોધન એકવચન, ષષ્ઠી બહુવચન, અંતે પહેલાં છ રૂપો હરિના જેવાં જ થાય છે. પંચમી, ષષ્ઠી, સપ્તમી એકવચનનાં રૂપો પત્યુઃ-પત્યુઃ-પત્યૌ છે.

૪. સહિનાં પહેલાં પાંચ રૂપો સહ્યા, સહ્યાયૌ, સહ્યાયઃ, સહ્યાયમ્, સહ્યાયૌ; દ્વિતીયા બહુવચન સહ્યાન્. પંચમી-ષષ્ઠી-સપ્તમી એકવચનનાં રૂપો અને ષષ્ઠીનું બહુવચન સહ્યુઃ-સહ્યુઃ-સહ્યૌ-સહ્યાનામ્ થાય છે. સંબોધન એકવચન સહ્યે.

૫. શ્રી, ધી, મૂ અને ખીજાં નામો જે ધાતુઓમાંથી વગર પ્રત્યયે થયેલાં છે, તેમ જ સ્ત્રી અને મૂમાં અન્ત્ય ઇ કે ઉ ડ્ સ્વ કે દીર્ઘ હોય તેનો અનુક્રમે ઇય્ કે ઉઙ્ સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે થાય છે. સ્ત્રીને નદીના પ્રત્યય લાગે છે. શ્રી, ધી, મૂ ને આવાં ખીજાં સ્ત્રી-લિંગ નામો ચતુર્થા, પંચમી, ષષ્ઠી, સપ્તમી એકવચન અને ષષ્ઠી બહુવચનમાં વિકલ્પે લે છે. સ્ત્રીનું દ્વિતીયા એકવચન સ્ત્રીમ્ કે સ્ત્રીયમ્ અને બહુવચન સ્ત્રીઃ કે સ્ત્રીયઃ, સંબોધન એકવચન સ્ત્રિ.

૬. અન્તે ઈ હોય એવાં સ્ત્રીલિંગ ધાતુરૂપ નામો જેવાં કે ધી, શ્રી અને તરી, તન્ત્રી અને લક્ષ્મી પ્રથમા એકવચનમાં મ્ નો લોપ કરતાં નથી.

* અવીલક્ષ્મીતરીતન્ત્રી ધીઠીશ્રીણામુદાહૃતઃ ।

સપ્તાનામેવ શબ્દાનાં સિલોપો ન કદાચન ॥

अ. व. द्वि. व. त्रि. व.
प्र० स्त्री स्त्रिवी स्त्रियः
द्वि० स्त्रियम् " स्त्रियः }
द्वि० स्त्रीम् " स्त्रीः }
तृ० स्त्रिया स्त्रीभ्याम् स्त्रीभिः
च० स्त्रिये " स्त्रीभ्यः

अ. व. द्वि. व. त्रि. व.
पं० स्त्रियाः स्त्रीभ्याम् स्त्रीभ्यः
ष० " स्त्रियोः स्त्रीणाम्
स० स्त्रियाम् " स्त्रीषु
सं० स्त्रि स्त्रिवी स्त्रियः

श्री

अ. व. द्वि. व. त्रि. व.
प्र० श्रीः श्रियो श्रियः
द्वि० श्रियम् " " }
तृ० श्रिया श्रीभ्याम् श्रीभिः
च० श्रिये-यै " श्रीभ्यः

अ. व. द्वि. व. त्रि. व.
पं० श्रियः-याः श्रीभ्याम् श्रीभ्यः
ष० " श्रियोः श्रियाम्
श्रीणाम्
स० श्रियि-याम् " श्रीषु
सं० श्रीः श्रिवी श्रियः

भ्रू

प्र० भ्रूः भ्रुवी भ्रुवः
द्वि० भ्रुवम् " " }
तृ० भ्रुवा भ्रूभ्याम् भ्रूभिः
च० भ्रुवे-वै " भ्रूभ्यः

पं० भ्रुवः-वाः भ्रूभ्याम् भ्रूभ्यः
ष० " " भ्रुवोः भ्रुवाम्
भ्रूणाम्
स० भ्रुवि-वाम् " भ्रूषु
सं० भ्रूः भ्रुवी भ्रुवः

७. (अ) न्यारे इ के उ (ऋस्व के दीर्घ) कोष्ठ धातुरूप नामने अंते
लोप्य अने तेनी पूवे धातुमां नेडाक्षर न लोप्य, तेमज्ज अे नाममां धातुनी
पूवे उपसर्ग लाग्यो लोप्य के कोष्ठ नाम आल्युं लोप्य,नेने सं'प'ध समासने
छोटा पाडतां प्रथम सिवाय पीठ कोष्ठपद्यु विलक्षितथी थतो लोप्य त्यारे ते
इ के उ (ऋस्वकेदीर्घ)ने य के च् थाय छे नेभेउ ग्रामं नयतिइति ग्रामणी
ग्रामणीः-ण्यौ ण्यः-ण्यम्;प्रचीः-ध्यौ-ध्यः;उक्तीः-न्त्यौ-न्त्यः, ग्रामणी
अने नीअंते लोप्येवां पीठ नामनां सप्तमी अेकवचन ग्राम् प्रत्ययलगाड-
वाथी थाय छे, नेभग्रामण्याम्, ग्रामणी,सेनानी नेवां नामो नेने भूण

અર્થ પુરુષથી થતા ધ'ધો બતાવે છે, તેવાં નામોનાં રૂપો સ્ત્રીલિંગ નામોનાં વિશેષણ તરીકે વપરાયાં હોય ત્યારે પણ પુલ્લિંગનાં જેવાં થાય છે. બીજાં નામો જેનાં અન્ત્ય ફેં કે ડ ય કે વ્માં ફેરવાય છે, તેવાં નામો બ્યારે સ્ત્રી-લિંગમાં હોય ત્યારે વૃન્એકથી આગળ તેનાં નદી કે વધુ માફક રૂપાખ્યાન થાય છે. આવાં નામનાં પ્રથમા એ. વ માટે ઉપર છઠ્ઠો નિયમ જેવો.

પ્રધી પુ.

એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
પ્ર૦ પ્રધી:	પ્રધ્યૌ	પ્રધ્ય:	પં૦ પ્રધ્ય:	પ્રધીભ્યામ્	પ્રધીભ્ય:
દ્વિ૦ પ્રધ્યમ્	„	„	બ૦ પ્રધ્ય:	પ્રધ્યો:	પ્રધ્યામ્
તૃ૦ પ્રધ્યા	પ્રધીભ્યામ્	પ્રધીભિ:	સ૦ પ્રધ્ય	„	પ્રધીષુ
ચ૦ પ્રધ્યે	„	પ્રધીભ્ય:	સં૦ પ્રધી:	પ્રધ્યો	પ્રધ્ય:

પ્રધી સ્ત્રી.

પ્ર૦ પ્રધી:	પ્રધ્યૌ	પ્રધ્ય:	પં૦ પ્રધ્યા:	પ્રધીભ્યામ્	પ્રધીભ્ય:
દ્વિ૦ પ્રધ્યમ્	„	„	બ૦ પ્રધ્યા:	પ્રધ્યો:	પ્રધીનામ્
તૃ૦ પ્રધ્યા	પ્રધીભ્યામ્	પ્રધીભિ:	સ૦ પ્રધ્યામ્	„	પ્રધીષુ
ચ૦ પ્રધ્યૈ	„	પ્રધીભ્ય:	સં૦ પ્રધિ	પ્રધ્યૌ	પ્રધ્ય:

પુનર્નુ સ્ત્રી. એ જ પ્રમાણે.

(બ) અપવાદ—સુધી અને બીજાં મૂ અન્ત્ય હોય એવાં નામો જેમકે સુધી:—ધિયૌ—ધિય:; સ્વયંભૂ:—ભુવૌ—ભુવ: ઇ૦

આવાં નામો અને બીજાં ફેં કે ડ નો ફ્ય કે ડ્ વ્ થાય છે, તે બ્યારે સ્ત્રીલિંગ હોય ત્યારે તેનાં સ્ત્રી પેઠે રૂપાખ્યાન થાય છે. (પા. ૧૩૮, ૫ જુઓ)

(ક) અપવાદમાં અપવાદ—વર્ણામૂ અને પુનર્નુ જેમ કે વર્ણામ્બૌ ઇ૦

સુધી પુ.

એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
પ્ર૦ સુધી:	સુધિયૌ	સુધિય:	પં૦ સુધિય:	સુધીભ્યામ્	સુધીભ્ય:
દ્વિ૦ સુધિયમ્	„	„	બ૦ „	સુધિયો:	સુધિયામ્
તૃ૦ સુધિયા	સુધીભ્યામ્	સુધીભિ:	સ૦ સુધિયિ	„	સુધીષુ:
ચ૦ સુધિયે	„	સુધીભ્ય:	સં૦ સુધી:	સુધિયૌ	સુધીય

સુધી શી.

એ. વ. દ્વિ. વ. બ. વ.
 પ્ર૦ સુધી: સુધિયૌ સુધિય:
 દ્વિ૦ સુધિયમ " "
 તૃ૦ સુધિયા સુધીભ્યામ્ સુધીભિ:
 ચ૦ સુધિયે-યૈ " સુધીભ્ય:

એ. વ. દ્વિ. વ. બ. વ.
 પં૦ સુધિય:-યા સુધીભ્યામ્
 સુધીભ્ય:
 જ૦ " સુધિયો:સુધિયામ્ }
 સુધીનામ્ }
 સ૦ સુધિયિ-યામ્ " સુધીષુ
 સં૦ સુધી: સુધિયૌ સુધિય:

સુધિ ન.

એ. વ. દ્વિ. વ. બ. વ.
 પ્ર૦ સુધિ સુધિની સુધીનિ
 દ્વિ૦ " " "
 તૃ૦ સુધિયા-ના સુધિભ્યામ્
 સુધિભિ:
 ચ૦ સુધિયે-ને " સુધિભ્ય:

એ. વ. દ્વિ. વ. બ. વ.
 પં૦ સુધિય:-ન: સુધિભ્યામ્
 સુધિભ્ય:
 જ૦ " સુધિયો:-નો:સુધિયામ્
 સુધીનામ્
 સ૦ સુધિયિ-નિ " સુધિષુ
 સં૦ સુધે-ધિ સુધિની સુધીનિ

૮. ગો અને ઘોમાં પહેલાં પાંચ રૂપોમાં અન્ત્ય ઓનેા ઓ ધાય છે. જેમકે ગૌ:-ગાઘૌ-ગાઘ: વગેરે. દ્વિતીયા એ. વ. ગામ્ અને ઘામ્ ધાય છે. અને બ.વ. ગા:અનેઘા:ધાયછે. પંચમી અનેષષ્ઠી એ.વ. ગો: અને ઘો: ધાય છે. ઓ અંતે હોય એવાં બધાં નામોના આ પ્રમાણે રૂપાખ્યાન ધાય છે.

ગો

એ. વ. દ્વિ. વ. બ. વ.
 પ્ર૦ ગૌ: ગાઘૌ ગાઘ:
 દ્વિ૦ ગામ્ " ગા:
 તૃ૦ ગઘા ગોભ્યામ્ ગોભિ:
 ચ૦ ગઘે ગોભ્યામ્ ગોભ્ય:

એ. વ. દ્વિ. વ. બ. વ.
 પં૦ ગો: ગોભ્યામ્ ગોભ્ય:
 જ૦ " ગઘો: ગઘામ્
 સ૦ ગઘિ ગઘો: ગોષુ
 સં૦ ગૌ: ગાઘૌ ગાઘ:

૯. નૌ અને ળૌમાં કાંઈ વિશેષતા નથી.

૧૦. રૈનું વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે રા થાય છે રાઃ-રાયૌ વગેરે. તૃતીયા-રાયા-રાભ્યામ્-રાભિઃ, સપ્તમી બ. વ.રાસુ.

૧૧. અસ્થિ, દધિ, સ્થિતિ અને અસ્થિ, અસ્થન, દધન, સ્થન, અને અક્ષન હોય એમ તૃતીયા એકવચનથી આગળ સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે બહુવા, અને અન્ અતે હોય એવાં નામ પ્રમાણે તેનાં રૂપાખ્યાન કરવાં. પ્રથમા અને દ્વિતીયામાં આ નામોનાં રૂપ ચારિ પ્રમાણે કરવાં. પ્રથમા, દ્વિતીયા, અસ્થિ, અસ્થિની, અસ્થીનિ, તૃતીયા અસ્થના, અસ્થિભ્યામ્ અસ્થિભિઃ થાય છે.

અસ્થિ ન.

એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ.વ.	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
પ્ર૦ અસ્થિ	અસ્થિની	અસ્થીનિ	પ્ર૦ અસ્થનઃ	અસ્થિભ્યામ્	અસ્થિભ્યઃ
દ્વિ૦	"	"	બ૦	અસ્થનોઃ	અસ્થનામ
તૃ૦ અસ્થના	અસ્થિભ્યામ્	અસ્થિભિઃ	સ૦ અસ્થિનિ	અસ્થિષુ	અસ્થિભ્યઃ
ચ૦ અસ્થને	અસ્થિભ્યઃ		સ૦ અસ્થિ સ્થે	અસ્થિની	અસ્થીનિ

૧૨. ધણું ધાતુઓ પ્રત્યય સિવાય નામ તરીકે વપરાય છે. ધાતુઓના અન્ત્ય હ ની પછી કોઈ વિશેષ વ્યંજન આવે ત્યારે તેમાં થતો ફેરફાર હમા અને ૧૪ માં પાઠમાં બતાવ્યો છે. આથી લિહ્ ધાતુરૂપ નામમાં સ્ પ્રત્યયનો લોપ થતાં હ નો હ્ થાય છે, પા. ૬૪, ૧ પ્રમાણે, અને તે હ નો પા. ૭૭, ૨ પ્રમાણે ર્ ડે ડ્ થાય છે. પા. ૬૭, ૬ પ્રમાણે, ભ્યામ્ પૂર્વે તેમ જ એવા ખીજા પ્રત્યય પૂર્વે તેનો હ્ થાય છે. પ્રથમા લિટ્-હ્, લિહૌ, લિહઃ; તૃતીયા લિહા, લિહ્ ભ્યામ્, લિહ્ ભિઃ; દુહ-સ્ લોપાતાં પા. ૬૬, ૫ પ્રમાણે દુહ્ થાય છે. પા. ૬૭, ૭ પ્રમાણે ધુવ્ થાય છે, અને પા. ૭૭, ૨ પ્રમાણે ધુક્ કે ધુગ્ થાય છે. ભ્યામ્ અને એવા પ્રત્યયો પહેલાં પા. ૬૬, ૫ પ્રમાણે દુધ ને ભ્યામ્ થયું.

૧૩. વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રત્યયો પૂર્વે હમા પાઠના ઉપા નિયમનો ફેરફાર થાય છે. આ નિયમ પ્રમાણે અને પા. ૬૭, ૬ પ્રમાણે ધુગ્ ભ્યામ્ વગેરે થાય છે. સપ્તમીનું બહુવચન ધુક્ષુ થાય છે.

दुह			दुह		
अ. व.	द्वि. व.	प. व.	अ. व.	द्वि. व.	प. व.
प्र० धुक्-ग्	दुहौ	दुहः	प्र० धुक्-ग्	दुहौ	दुहः
द्वि. दुहम्	"	"			
तृ० दुहा	धुभ्याम्	धुग्भिः	तृ० दुहा	धुभ्याम् धुग्भिः धुह्याम् धुह्भिः	
स० दुहि	दुहोः	धुक्षु	स० इहि		दुहोः धुक्षु-धुदसु धुदसु
सं० धुक्-ग्	दुहौ	दुहः	सं० धुक्-ग्-इ-इ	दुहौ	दुहः

१४. अनडुहतां प्रथम पांय रूपो—अनड्वान्-ड्वहौ-हः-हम्-हौ. संभोधन ऐकवचन अनड्वन् अन्त्य ह् नो व्यञ्जनथी शरथता प्रत्यय पूर्वे इ थाय छे. जेभडे अनडुह्यामअनडुहिः धत्यादि.

१५. दिव्नुं प्रथमानुं ऐकवचन द्यौः थाय छे व्यञ्जनथी शरथता प्रत्यय पूर्वे ह्य रडे छे, जेभडे दुभ्याम्.

१६. हन् अति होय अेषां नामो (वृत्रहन् ४०) तेभञ् अर्यमन् अने पूषन्, अन् अति होय अेषां जीमन् नामोथी बुधां पडे छे. डेभडे आ नामोमां प्रथमा अ.व. मां ञ् अ लंथाय छे. वृत्रहन्मां व्यारेअ लोपातो नथी त्यारेनुनाण्थाय छे. वृत्रहा-हणौ-हणः प्रथमा. वृत्रघ्नाहभ्याम्-हभिः तृतीया. अने लोप थतां ह् ने घ् थाय छे, ते भाटे पा. ६८, रई बुज्यो.

१७. द्वितीया षड्वचनथी आगग विलङ्गितामां स्वरथी शरथता प्रत्ययो पूर्वे श्वन्, युवन् अने मघवन्मांता व नो उ थाय छे, अटले शुनः, यूनः मयोनः द्वि. प.; पाडीमां अन् अति होय अेषां नामो प्रमाणे र्पाप्यान् थाय छे.

१८. पथिन् शब्दनां प्रथम पांय रूपो पन्थाः पन्थानो-नः-नम्-नौ. स्वरथी शरथता प्रत्यय पूर्वे इन् लोपाय छे, जीमन् रूपोमां इन् अति होय अेषां नामो प्रमाणे र्पाप्यान् थाय छे. पथः द्वि. प. व. पथा-पथिभ्याम्-थिभिः तृतीया ४० प्रथमा ऐकवचन जेवुं संभोधन ऐकवचन पन्थाः थाय छे.

१९. मथिन्मां अञ् प्रमाणे छे. ऋभुक्षिन्मां पडेलां पांय

રૂપોમાં અનુનાસિક ઉમેરાતો નથી એટલો ફેર છે. ઋમુક્ષા:-ક્ષાણો-ક્ષાણઃ, ઋમુક્ષઃ દ્વિ. બ. વ. ઋમુક્ષા તૃતીયા એકવચન.

૨૦. હમા પાઠના હમા નિયમનો ફેરફાર પરિવ્રાજ્ના જ્માંથાય છે. પ્રથમા એકવચન પરિવ્રાજ્-ષ. સ્ લોપાતાં પરિવ્રાટ્-હ(પા. ૭૭, ૨) ત.દ્વિ.વ.પરિવ્રાજ્+મ્યામ્-પરિવ્રાષ્+મ્યામ્ ઉપર પ્રમાણે પરિવ્રાહ્+મ્યામ્ (પા. ૬૭, ૬,) તે જ પ્રમાણે પ્રથમા એકવચન વિશ્, વિશ્-વિષ્-સ્ને લોપ થતાં વિહ્-હ (પા. ૭૭, ૨) તૃતીયા દ્વિ. વ. વિશ્-વિષ્-વિહ્+મ્યામ્. એ જ પ્રમાણે દેવેજ્ (દેવ+યજ્), નિશ્ વિશ્વમ્જ્, રાજ્, ઈં.

૨૧. પ્રાચ્, પ્રત્યચ્, ઉદચ્, અવાચ્, સમ્યચ્ અને તિર્યચ્ પુલિંગનાં પ્રથમ પાંચ રૂપોમાં અન્ત્ય વ્યંજન પૂર્વે અનુનાસિક ઉમેરાય છે. પ્રથમા એકવચન પ્રાહ્, પ્રત્યહ્ ઉદહ્ ઈં દ્વિતીયા બહુવચનથી આગળ વિલક્ષિતમાં સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે તેમજ ન.પુ'ંતી પ્રથમા-દ્વિતીયા દ્વિવચન ઈં પૂર્વે, પ્રત્ય ઉદ્, સમ્ય અને તિર્યને બદલે પ્રતી, ઉદી સમી અને તિરશ્ થાય છે. પ્રતીચ્: ઉદીચ્: સમીચ્ : અને તિરશ્ચ: દ્વિતીયા બહુવચન પુ. સ્ત્રીલિંગ રૂપો આવા અંગને ઈં લગાડવાથી થાય છે. પ્રાચી પ્રતીચી વગેરે.

તિર્યચ્ પુ.

એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
પ્રંતિર્યહ્	તિર્યચ્ચૌ	તિર્યચ્ચઃ	પંતિરશ્ચઃ	તિર્યગ્મ્યામ્	તિર્યચ્ચઃ
દ્વિં	તિર્યચ્ચમ	તિરશ્ચઃ	ષં	તિરશ્ચૌઃ	તિરશ્ચામ્
તૃં	તિર્યગ્મ્યામ્	તિર્યગ્મિઃ	સં	તિરશ્ચિ	તિર્યચ્ચુ
ચં	તિરશ્ચૈ	તિર્યગ્મ્યઃ	સં	તિર્યહ્	તિર્યચ્ચૌ
					તિર્યચ્ચઃ

તિર્યચ્ ન.

એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
પ્રં અને દ્વિ	તિર્યચ્-ર્	તિરશ્ચી
		તિર્યચ્ચિ

બાકીનાં રૂપો પુલિંગનાં જેવાં થાય છે.

૨૨. સ્મજ્ તાદશ્, દિશ્ અને દશ્માં અન્ત્યનો ક્ કે ગ્ બ્યારે તેના પછી ઠોઈપણ વ્યંજન આવે ત્યારે થાય છે, અને કંઈ ન આવે ત્યારે વિકલ્પે થાય છે. પ્રથમા એકવચન સ્મક્ કે સ્મગ્; તૃતીયા દ્વિ. વ. સ્મગ્મ્યામ્; સપ્તમી બ. વ. સ્મશ્ચુ.

૨૩. ૯મા પાઠના ૭માં નિયમમાં લખેલા ધાતુઓનાં અને ત્રીજા ગણના ધાતુઓનાં વર્તમાન કૃદંત પુલિંગનાં પ્રથમ પાંચ રૂપોમાં અન્ત્ય વ્યંજન પહેલાં અનુનાસિક લેતાં નથી. નપુંસકના પ્રથમા અને દ્વિતીયાના બહુવચનમાં અનુનાસિક વિકલ્પે લે છે. નપુંસક પ્રથમા અને દ્વિતીયાનું દ્વિવચન અને સ્ત્રીલિંગ કૃદંતે ઉમેરવાથી થાય છે.

વિભ્રત્ મૃ નુ વર્તમાનકૃદંત

વિભ્રત્ પુ.

એ. વ. દ્વિ. વ. બ. વ

પ્ર૦ વિભ્રત્ વિભ્રતૌ વિભ્રતઃ

દ્વિ૦ વિભ્રતમ્ " "

વિભ્રત ન.

એ. વ. દ્વિ. વ. બ. વ

પ્ર૦ વિભ્રત્ વિભ્રતી { વિભ્રતિ
વિભ્રન્તિ

દ્વિ૦ " " "

વિભ્રતી એ સ્ત્રીલિંગ થયું.

૨૪. ખીજ ગણમાં આ અંતે હોય એવા ધાતુઓનાં વર્તમાનકૃદંતે ૬જ ગણના ધાતુઓનાં વર્તમાનકૃદંતની પેઠે સ્ત્રીલિંગનાં છે પૂર્વે તેમજ નપુંસકના પ્રથમા અને દ્વિતીયા દ્વિ. વ. ની છે પૂર્વે અનુનાસિક વિકલ્પે લે છે. યાત-યાતી અથવા યાન્તી નપુંસક પ્રથમા અને દ્વિતીયા દ્વિવચન અને સ્ત્રીલિંગ. તેમ-તુદત્-તુદતી-તુદન્તી, તુદન્તિ ।

૨૫. પુંસકનાં પ્રથમ પાંચ રૂપો પુમાન્ પુમાંસૌ-પુમાંસઃ; પુમાંસમ્-પુમાંસૌ. સંબોધન એકવચન પુમન્. અન્ત્ય સ્ વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે લોપાય છે.

૨૬. ગિર્ અને ર્ અંતે હોય એવાં નામો પુર્, ધુર્ ઇ૦ અને આશિસ્ વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રત્યયની પૂર્વે અથવા તેની પછી કંઈ આવ્યું ન હોય ત્યારે ઉપાન્ત્ય લંબાવે છે. આશિસ્ માં સ્ નો ષ્ સામાન્ય સ્થિતિ પ્રમાણે થાય છે. સપ્તમી બ. વ. ને નીચેનો નિયમ લાગુ પડે છે.

૧. પહેલી ચોપડીમાં બતાવેલા સ્ નો ષ્ થવાનો ફેરફાર અનુનાસિક, વિસર્ગ અથવા જ્, સ્ કે ષ્ ઉપાન્ત્ય સ્વર

અને સૂની વચ્ચે હોય તો પણ ચાલુ રહે છે.

આશી:ષુ કે આશીષ્ણુ

એ. વ. દ્વિ. વ. બ. વ.

ગિર

પ્ર૦ ગી: ગિરૌ ગિર:

દ્વિ૦ ગિરમ્ " "

તૃ૦ ગિરા ગીર્ભ્યામ્ ગીર્ભિ:

આશિસ્

એ. વ. દ્વિ. વ. બ. વ.

પ્ર૦ આશી: આશિષૌ આશિષ:

દ્વિ૦ આશિષમ્ " "

તૃ૦ આશિષા આશીર્ભ્યામ્ આશીર્ભિ:

૨૭. અપ્ બહુવચનમાં જ રૂપાખ્યાન લે છે. પ્રથમા અપઃ અપ્ ના પ્ નો મ્ થી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે દ્ થાય છે. અન્નિઃ તૃતીયા.

૨૮. પ્રથમા અને દ્વિતીયા એકવચનના પ્રત્યય પૂર્વે અહન્ ના ન્ નો રૂ થાય છે. બીજા વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રત્યયો પૂર્વે ન્ નો વિસર્ગ થાય છે. પ્રથમા અને દ્વિતીયા અહઃ અહ્ની-અહની-અહ્નાનિ; તૃતીયા અહ્ના અહ્નોર્ભ્યામ્ અહ્નોર્ભિઃ ઈ૦ અહ્ર્ભાન્તિ અહ્ર્ની અહ્ર્ન પ્રથમા એકવચન છે.

૨૯. પૂર્વ, પર, અવર, દક્ષિણ, ઉત્તર, અપર, અધર, અને સ્વ જ્યારે આ શબ્દો સ્થળનો, કાળનો અથવા પુરુષનો સંબંધ બતાવે અને અન્તર જ્યારે અંદરનું કે નીચલું લૂગડું એવા અર્થમાં વપરાય ત્યારે સર્વનામ તરીકે રૂપાખ્યાન લે છે. પ્રથમા બં વ. પંચમી અને સપ્તમી એ વ. માં તેઓ વિકલ્પે એ પ્રમાણે રૂપાખ્યાન લે છે. પૂર્વે-પૂર્વાઃ, પૂર્વાત્-પૂર્વસ્માત પૂર્વે-પૂર્વસ્મિન્.

૩૦. નીચેના દશ શબ્દો સર્વનામ છે, અને તે પ્રમાણે રૂપાખ્યાન લે છે. પણ પ્રથમા ને દ્વિતીયા એકવચન નપુંસકમાં ત્ કે દ્ લગાડવાથી થાય છે-અન્ય, અન્યતર, કતર, કતમ, ચતર, ચતમ, તતર, તતમ, એકતમ, इतर. જેમકે અન્યત્-દ્, કતરત્-દ્.

૩૧. ચરમ, અલ્પ, અર્ધ, કતિપય અને નેમ તું પું. પ્ર. બ. વ. સર્વનામના જેવું વિકલ્પે થાય છે. નેમ સર્વનામ છે.

૩૨. વપી, યયી અને દીર્ઘાં ઈ અન્તે હોય એવાં ખીજાં પુલિંગ નામોનું દ્વિ. એ. વ. અને બ. વ. અનુક્રમે મ્ અને ન્ લગાડવાથી થાય છે. ષષ્ઠીનાં બ. વ. **વપ્યામ્** : સ. એ. વ. **વપ્યિ**.

૩૩. ક્રોષ્ટુ શબ્દનાં ક્રોષ્ટ હોય એમ રૂપાખ્યાન થાય છે. પ્રથમ પાંચમાં ખાસ ક્રોષ્ટ તરીકે જ થાય છે; પણ તૃતીયા એકવચનથી આગળ વિલક્ષિતમાં સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે વિકલ્પે થાય છે. ષષ્ઠી બહુવચનમાં આ નિયમ લાગુ પડતો નથી. એમાં **ક્રોષ્ટનામ્** એવું રૂપ થાય છે. સં. એ. વ. **ક્રોષ્ટો** થાય છે. ખીજી રીતે પુલિંગ ઉકારાન્ત નામો પ્રમાણે ક્રોષ્ટુનાં રૂપો થાય છે.

૩૪. જરા અને નિર્જર સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે વિકલ્પે જરસ્ અને નિર્જરસ્ નાં રૂપો લે છે; તદ્દિ તેા જરાનાં આ અન્ત્ય સ્ત્રીલિંગ પ્રમાણે રૂપાખ્યાન થાય છે, નિર્જરનાં અકારાન્ત નામના જેવાં રૂપ થાય છે. જરા, જરસૌ-જરે ઇ.

૩૫. અર્વન, વત્ અન્તે હોય એવાં નામો પેઠે રૂપો લે છે. પ્ર. અને સં. એકવચનમાં એમ થતું નથી. જ્યારે નકારદર્શક અન્ શબ્દ પૂર્વે લગાડાય છે ત્યારે આત્મન્ પેઠે તેનાં રૂપો થાય છે.

૩૬. ઉશનસ્, અસ્ અન્તે હોય એવાં નામોથી પ્ર. એ. વ. માં જુદો પડે છે. પ્રથમા એ. વ. **ઉશના** છે, અને સંયોધન વિકલ્પે **ઉશનન્**, ઉશન કે ઉશનઃ છે.

૩૭. દ્વિતીયા બહુવચનથી આગળ સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે કેટલાક શબ્દોમાં અન્ત્ય વાહ નો ઝહ થાય છે. આ ઝ નો પૂર્વના આ કે અ સાથે મળતાં ઝૌ થાય છે; જેમકે વિશ્વૌહઃ દ્વિ. બ. વ. વિશ્વવાહના હ નો હ્ થાય છે, જેમ લિહ માં થાય છે તેમ અને તેથી વિશ્વવાહ-હ પ્ર. એ. વ. થાય છે. વિશ્વવાહ્મ્યામ્ ત્. દ્વિ. વ. ઇ.

૩૮. તુરાસાહમાંના સ્ત્રો વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે થાય છે-તુરાષદ્-ઇ.

૩૯. દોષનપુ. ન; અસન્ ન; દત્ પુ., પદ પુ; નસ્ સ્ત્રી., માંસપુ. હદ્ ન; માંસ્ ન; પૃત્સ્ત્રી; સ્તુ પુ. ન; શકન્ ન., ઉદન્ ન., આસન્ ન., નિશ્ સ્ત્રી. એમનાં પ્રથમામાં ને દ્વિ. એ. વ. ને દ્વિવચનમાં રૂપો જ નથી. બાકીનાં રૂપાખ્યાન સામાન્ય નિયમાનુસાર થાય છે. માસ્ અને માંસ્નો સ્ વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રત્યયો પૂર્વે લોપાય છે. માસ્માં ન્ નો સુપૂર્વે લોપ થતો નથી.

સંસ્કૃત વાક્યો

યદા મહાન્વૈયાકરણઃ પાણિનિઃ સમજાયત તદા ધ્યાકરણ-
વિષયે પ્રાચાં કાનિચિન્મતાનિ પ્રતીચાં મનેષ્યો ભિન્નાન્યાસન।
પૂર્વેષાં સંપ્રદાયમનુસૃત્ય ગ્રન્થારમ્ભે દેવતાં સ્તૌમિ ।

વિઘવાયાઃ પુનરુદ્દાહઃ સશાસ્ત્ર ઇત્યેકે* શાસ્ત્રવિરુદ્ધ ઇત્યન્યે
કલૌ પ્રતિષિદ્ધ ઇત્યપરે વદન્તિ ।

વિઘાહવિધાવર્યમણં પૂષણં ચાધિકૃત્ય મન્થ્રાન્પઠન્તિ ।

અપરાધં વિના પત્યુર્નારી તસ્મૈ પ્રકુપ્યતિ ।

પ્રજાપીડનજો વહ્ની રાક્ષઃ શ્રિયં કુલં પ્રાણાંશ્ચ દહતિ ।

યસ્મિન્શકટે સોમો×રાજાનીયતે તસ્ય ધુર્યન્યતરોઽનહ્વા-
ન્યુક્તઃ સ્યાદન્યતરો વિમુક્તોઽથ રાજાનમુપાવહરેયુઃ ।

* ૧૭મા પાડની ૪થી ક્લમ જુઓ.

× પવિત્ર સોમવલ્લીને ઘણી વાર રાજા ના નામથી વર્ણવી છે.
ઉપાવહરેયુઃ નો કર્તા ઋત્વિજઃ અધ્યાહાર છે.

यूनां बुद्धिः शास्त्रैः संस्क्रियते ।

पत्या परित्यक्ता विधवा वा यान्यं पतिं विन्दते सा पुनर्भूभवति ।

दिवि यथा संख्यातीतास्तारकास्तथैव दाशरथौ रामे गुणाः ।
तस्याश्चार्धङ्गचाः स्त्रिया लावण्यं पश्यन्तो जना अक्षणां फलं प्रापुः ।

इन्द्रियं वा एतदस्मिँल्लोके यद्दधि । यद्गन्नाभिषिञ्चतीन्द्रिय-
मेवा० स्मिस्त×द्घाति ।

मधुराभिर्गीभिः साधुं सान्त्वयामास गोविन्दः । स साधुश्च
तमाशीर्भिरनुगृह्येष्ट प्रदेशं जगाम ।

= अस्ना रक्षः संसृजतात् ।

एकः शब्दः सम्यग्ज्ञात. सम्यक्प्रयुक्तश्च स्वर्गं लोके कामधुग्भव-
तीति वैयाकरणानां मतम् ।

पुण्येऽहनि पुरोधास्तं राज्येऽभिषिषेव मन्त्रं चेमं पपाठ ।

याभिरिन्द्रमभ्यषिञ्चत्प्रजापतिः सोमं राजानं वरुणं यमं मनुं
ताभिरद्भिरभिषिञ्चामि त्वामहं राज्ञां त्वमधिराजो भवेह ।

देवासुरा वा एषु लोकेषु संयेतिरे । त एतस्यां प्राच्यां दिशि
येतिरे तांस्ततोऽसुरा अजयन् । ते दक्षिणस्यां दिशि येतिरे

० ने पुरुष उपर पाणी अथवा दडी छांटवामां आवे छे ते पुरुषने लायु पडे छे.

× तद् नेो अर्थ 'तेतला माटे' नेवो थाय छे.

= न्यारे यज्ञमां पशुने भारी नाभे छेत्यारे तेनुं सोढी राक्षसोने आपी दे छे, तात् अे प्रत्यय आजार्थना रण् अने उण् पुरुषना अे. व.नां इप यताववामां विकल्पे वपराय छे. अे अविकारक प्रत्यय छे.

तांस्ततोऽसुरा अजयन् । ते प्रतीच्यां दिशि येतिरे तांस्ततोऽसुरा
अजयन् । त उदीच्यां दिशि येतिरे तांस्ततोऽसुरा अजयन् ।

आदित्यचन्द्रानिलोऽनलश्च

द्यौर्भूमिरापो हृदयं यमश्च ।

अहश्च रात्रिश्च उभे च संध्ये

घर्माऽपि जानाति नरस्य वृत्तम् ॥

अथश्यं नश्वरे देहे दुर्दमे च यमे द्विषि ।

हास्यं नास्याद्विनिर्याति यत्पुंसामिदमदभुतम् ॥

सत्यं संसृतिगतेयं दुःखैः पूर्णा निरन्तरम् ।

यतस्तद्भवतिरेकेण नान्यत्किञ्चिदिहाप्यते ॥

अनित्ये प्रियसंवासे संसारे चक्रवद्गतौ ।

पथि संगतमेवैतद् भ्राता माता पिता सखा ॥

हृदि विद्ध इषात्यर्थं यया संतप्यते जनः ।

पीडितोऽपि हि मेधावी न तां वाचमुदीरयेत् ॥

तस्य पृथ्वी प्रसृतेऽर्थे धर्ममर्थः प्रस्रयते ।

प्रसौति विजयं धर्मः स च प्रस्रवति श्रियम् ॥

गर्हते न तथा श्वानं चाण्डालं च न गर्हति ।

गर्हयत्याहवे भग्ने यथासौ क्षत्रियं नरम् ॥

हते भर्तारि वैक्लव्यात्क्विलन्दन्ति तदरिस्त्रियः ।

अजस्रैरश्रुमिस्तासां क्लिद्यन्ति नयनानि च ॥

ददात्यसौ धनं भूरि ब्राह्मणेभ्यो दिने दिने ।

ददते ब्राह्मणास्तस्मै संतुष्टा नित्यमाशिषः ॥

असौ स्वप्नायमानोऽपि कथ्यते नात्मनो गुणान् ।

कथयन्ति जना एव तस्य तानद्भुतान् भुवि ॥

वृश्चिकानां भुजङ्गानां दुर्जनानां च वेधसा ।
 विभज्य नियतं न्यस्तं विषं पुच्छे मुखे हृदि ॥
 चन्दनैश्चर्चितेव द्योदिशः काशैरिव श्रिताः ।
 क्षीरेण क्षालितेधोर्वी शर्वरीशे विराजति ॥
 यथामिषं जले मत्स्यैर्भक्ष्यते श्वापदैर्भुवि ।
 आकाशे पक्षिभिश्चैव तथा सर्वत्र चित्तवान् ॥
 नक्रः स्वस्थानमासाद्य गजेन्द्रमपि कर्षति ।
 स एव प्रच्युतः स्थानाच्छुनापि परिभूयते ॥
 बुद्धिमान्पुरुषो जह्याद्भिन्नं नावमिवाग्भसि ।
 अप्रथकारमाचार्यमनधीयानमृत्विजम् ॥

जाड्यं धियो हरति सिञ्चति वाचि सत्यं
 मानोन्नतिं दिशति पापमपाकरोति ।
 चेतः प्रसादयति दिक्षु तनोति कीर्तिं
 सत्संगतिः कथय किं न करोति पुंसाम् ॥
 मानुषाणां* प्रमाणं स्याद्भुक्तिर्वै दशवार्षिकी ।
 विहंगानां तिरश्चां च यावदेव समाश्रयः ॥
 कृष्णसारे ददच्चक्षुस्त्वयि चाधिज्यकार्मुके ।
 मृगानुसारिणं साक्षात्पश्यामीव पिनाकिनम् x ॥
 नाघर्मश्चरितो लोके सद्यःफलति गौरिव ।
 शनैरावर्तमानस्तु कर्तुर्मूलानि कृन्तति ॥

* माणुसने अने पशुने मालिङ्गिने। उड थवाने उटलां वरसने।
 कल्पने नेष्टये ते आ श्लोकमां लपेक्षुं छे.

x अथारे दुष्यंत राज उरथु पाठण श्रुतो त्वारे तेने आ
 श्लोक तेना सारथिये कळो उतो.

ગુજરાતી વાક્યો

૧. જ્યારે ભરતનો રાજ્યાભિષેક થયો ત્યારે તેણે બ્રાહ્મણોનો સંકો ગાયો આપી. દીર્ઘતમસે તેને તે આપતાં (વદત્) ઠીકા.
૨. ઉત્તર (ઉદ્વ)ના લોકોએ ગુલામગીરીને અમાનુષિક ગણી અને દક્ષિણ પ્રાંતના (અવાચ)લોકોની સાથે તેને મૂળમાંથી કાઢી નાખવાં લગ્યાં.
૩. ઉશનસ (ઉશનસ) અસુર લોકોનો અને બૃહસ્પતિ સુર લોકોનો ગુરુ હતો. રાજનીતિનાં કેટલાંક પુસ્તકો મળે છે તેના તેઓ પ્રખ્યાત લેખકો ગણાય છે.
૪. તેમણે ટેકરી ખોદવી શરૂ કરી અને તે કામ ઘણા દિવસે (અહન વ.) પૂરું કર્યું.
૫. ગામના પટેલને (ગ્રામણી) સેનાપતિએ પૂછ્યું કે તું મારા લશ્કરને દાણા આપીશ ?
૬. ચિત્રકૂટ પાસે જે ઝૂંપડું છે તે ત્યાં બાજુમાં રહેતા જોગીઓએ (પરિવાજ) બાંધ્યું છે.
૭. સ્ત્રીઓ (સ્ત્રી) છોકરા ઉછેરશે અને પુરુષો (પુંસ) મહેનત-મજૂરીથી પૈસા ભેગા કરશે.
૮. ઈન્દ્રથી (વૃત્રહન્, મઘવન્) દિલીપનો ઘોડો એક વખત હરણુ કરાયો હતો.
૯. પ્રારંભે પાણી (અર્)જ હતું. આ પાણી પર સ્વયંશૂ (સ્વયંશૂ) બ્રહ્મા દેખાયા અને તે સ્વયંભૂથી આ સર્વ વસ્તુઓ રચાઈ.
૧૦. તે આંખે (અક્ષિ) કાણો છે.
૧૧. કુંદલતાના ફૂલોમાંનું મધ મધમાખોથી પિવાયું. (મધુલિહ)
૧૨. હાથીનાં હાડકાંની (અસ્થિ) મૂર્તિઓ બનાવાય છે.
૧૩. સત્ય માર્ગે (પથિન્) ચાલનારની ચેડતી થાય છે.
૧૪. ત્રીસમાં બે ટેકરીઓ છે, તેને ફૂતરાનાં (શ્વન્) માથાં કહેવાય છે.

१५. गरीभेने पैसा आपवाने तारा धणीया (पति) तने हुकम कराये छे.

१६. तेने जाडियो (सखि) काशी गयेलो होवाथा ते अहाँ अकलो रहे छे.

१७. अँद भाषानां धर्मपुस्तकांमां अर्थमननुं नाम छे.

१८. आ पुस्तकांमांनुं गमे ते अँक (एकतम) भने आपो.

१९. वेद भोलता आह्वयो वरसादमां उं उं करतां देउकां (वर्षाभू) जेवा छे.

शब्दकोश १६

अक्षि न. आंभ

अजस्र पु. स्त्री. न. उंमेशनुं
निरंतरनुं

अत्यर्थम् कि. वि. धण्डुं अतिशय

अद्भुत पु. स्त्री. न. आश्चर्यकारक

अघर सर्व० पु. स्त्री. न. नीयलुं,
नीयेनुं

अघर्म पु. दुष्ट काम

अनडुह पु. अण्ड

अनल पु. अग्नि

अनिल वायु.

अप् स्त्री. पाणी (अ. व. मां अ
वपराय छे.)

अपर सर्व० पु. स्त्री. न. भीलुं,
अन्य, छतर.

अप्रवक्तृ पु. जे भोलता अथवा
शीभवतो नथी ते

अर्यमनुपु. देव, देवलोकगत पूर्वज
अर्वन् पु. वेडे

अवर सर्व० पु. स्त्री. न. पाण्डुं,
पछीनुं, छितरनुं

अवश्यम् कि. वि. नञ्जी, निश्च

अवाच् पु. स्त्री. न. दक्षिणुं

असन् न. दोडी

असृज् न. दोडी

अहन् न. दिवस

आमिष पु. न. मांस

आशिस् स्त्री. आशीर्वाद

आसन् न. मोडुं, मुअ

आस्य न. मुअ

आहव न. लडाई

इन्द्रिय न. जेने (अंगनुं)

ईर् १ ग. परस्मै० अने १०
ग. उद् जेडे, भोलवुं.

उत्तर सर्व० पु. स्त्री.न. उत्तरतुं,
पथितुं

उदच् पु. स्त्री.न. उत्तर दिशातुं

उदन न. पाथु

उन्नति स्त्री. मोटाछ, मढता

उर्वी स्त्री. पृथ्वी

उशनस्पु.असुरोना गुरुतुं नाम छे.

ऋभुक्षिन् पु. धन्तुं नाम छे.

कपाल पु. न. माथुं, शोधरी

कामदुह पु. स्त्री. न. गमे ते

धवला पुरी पाडनार

कामुक न. कामकुं; अधिज्य न्तेडे

पु. स्त्री न. जेतुं कामकुं जेतुं

होय ते

काश पु. न. जेक मततुं घोषुं

दूध

कुल न. कुकुं

कृ अप+आ न्तेडे, असेउवुं; दूर करवुं,

अधि+कृताकवुं; अधि+कृत्य ताकीने

अटले लाय पाडीने उद्देशीने

कृष्णसार पु. उरयु

क्लिद् ४ ग. परस्मै० बीना थवुं

क्लिन्द् १ ग. परस्मै० शोक करवो

क्षीर न. दूध

गर्ह १ ग परस्मै० अने १० ग.

डाँधने विषे हलका विचार

भांधवो, धिक्कारतुं, निंदा करवी

गिर स्त्री. वाथु

गृह १ ग. आत्मने० डाँधने विषे

हलका विचार भांधवो, धिक्कारतुं

गो पु. आभलो; स्त्री. गाय,

वाथु, पृथ्वी

ग्रामणी पु. गाभने मुभी

ग्लौ पु. यन्त्र

चक्रवदगति पु. स्त्री.न.(चक्रवत्

चैडानी पेटे) यकना जेवी जेनी

गति छे ते, जे ड'मेश इरतुं

रहे छे ते

चन्दन न. य'हनतुं लाककुं

चरित चर तुं कर्मणि अ.कृ.करेलुं,

आयरेलुं

चर्चित चर्चनुं कर्मणि अ.कृ. लेप

करेलुं

चाण्डाल पु. याण्डाल, लंजिथो

चार्वङ्गी स्त्री. सु'हर स्त्री. अलभेवी,

छेलछपीवी.

चेतस् न. हँयुं, धुद्धि

जन् सम जेडे, जन्-भवुं, यधभवुं

जाडय न. सुस्ती, जडता

तदरिञ्ची स्त्री. तन्ना दुस्मतनी स्त्री

तद्वचतिरेकपु. (व्यतिरेकपु. आतल

भूकुं-ते) तेने आतल भूकुं ते,

तेनी गेरखजरी

तन्त्री स्त्री. वीणा, सारंगी
 तप् ४. ग. आत्मने० सम् जेडे,
 दुःख पामबुं, धर्म थवी
 तरी स्त्री. मछवा, होडी
 ताहश् पु. स्त्री. न. तेना जेबुं,
 तत्सदृश
 तिर्यच् पु. पशु, डेवान; पु. स्त्री.
 न. आडुं, त्रांसुं
 तुरासाह् पु. ईन्द्रनुं नाम छे.
 त्विष् स्त्री. तेज, यणकाट
 दत् पु. दांत
 ददत्तदा 'आपबुं'नुं वर्तमान कृदंत
 दक्षिण सर्व० पु. स्त्री. न. दक्षिण्यु.
 दिशानुं
 दधि न. डही
 दाशरथि पु. दशरथनो पुत्र
 दिव् स्त्री. दिवस, स्वर्ग
 दिश् स्त्री. दिशा
 दुर्दम पु. स्त्री. न मुक्केलीथी वश
 थाय जेबुं
 दृश् स्त्री. नजर, आंभ
 देवेज् पु. स्त्री न. देवनो पूजनार
 दोषन् पु. न. छाथ
 द्यो स्त्री. स्वर्ग
 धी स्त्री. बुद्धि
 धुर् स्त्री. झंसरी, जेतनुं
 नक पु. मगर

नश्वर पु. स्त्री. न. नाशवंत
 नस् स्त्री. नाक
 नियतम् क्रि. वि. नञ्जी
 निरन्तरम् क्रि. वि. अवकाश वमर,
 छेक पासे पासे
 निर्जर पु. देव
 निर्दय पु. स्त्री. न. कुर, ध्यारहित
 निश् स्त्री. रात्री
 पट् १ ग. परस्मै० लण्युं, वांयुं
 पति पु. शैठ, वर, धणी
 पथिन् पु. मार्ग, रस्तो
 पद् पु. पग
 पपी पु. सूर्य, रक्षण करनार,
 पाणनार, पावक
 पर सर्व० पु. स्त्री. न. ऋषि,
 अन्य, ईतर
 परित्यक्त परित्यज् जुं कर्मणि
 भू. कृ. तगयेलुं
 परिव्राज् पु. जोगी
 पिनाकिन् पु. शिवनुं नाम छे.
 पुंस् पु. भाण्युस, पुरुष
 पुनर्भू स्त्री. इरीथी परल्लेकी विधवा
 पुर स्त्री. पुरी
 पुरोधस् पु. धरनो गार
 पूर्णं पूं जुं कर्मणि भू. कृ. लरायेलुं
 लरेलुं
 पूर्व सर्व० पु. स्त्री. न. अत्राडिनुं,
 पूर्व दिशानुं

पृत स्त्री. लक्ष्मर
 प्रच्युत प्र+च्यु 'पउतु' तुं लू. कृ.
 प्रजापीडनज पु. स्त्री. न. (प्रजा
 स्त्री. रैयत, पीडन न. पीडतुं ते
 अने ज [जन धातु उपरथी]
 उत्पन्न थतुं) रैयतने पीडवाथी
 उत्पन्न थतुं
 प्रतिबिद्ध प्रति+सिध्त्तुं कर्मणि
 लू. कृ. मना करायेलुं
 प्रत्यच् पु. स्त्री. न. पश्चिमतुं
 प्रधी पु. स्त्री. न. यतुर बुद्धिवाणुं
 प्रयुक्त प्र+युज् तुं कर्मणि लू. कृ.
 वपरायेलुं
 प्राच् पु. स्त्री. न. पूर्वं दिशातुं
 प्रियसंवात्स पु. (संवात्स पु. साथे
 रहेतुं ते) वडावा भायुसोनी साथे
 रहेतुं ते, वडावा भायुसोनी सोयत
 फल् १ ग. परस्मै० इणतुं
 भग् भञ्ज् तुं कर्मणि लू. कृ.
 भांगेलुं, रणुभांथी नासी गयेलुं
 भज् वि जेडे भांगतुं, भाग करवा
 भुजङ्ग पु. साप
 भुक्ति स्त्री. भालिङ्गी, कथजे, उपभाग
 भू स्त्री. पृथ्वी
 भू परि जेडे, धिक्कारतुं, तिरस्कार
 करवा.
 भ्रू स्त्री. लभर

मधवन् पु. छिन्प्रतुं नाम छे.
 मथिन् पु. वक्षोववानो रवैथे
 मधुलिह् पु. काणे लभरे
 मांस } न. मांस
 मांस }
 मानोन्नति स्त्री. (मान पु. मान,
 आप्यरे) मानतुं मोटापणुं, प्रौढ
 स्वमान
 मास् पु. भङ्गिने
 मृगानुसारिन पु. स्त्री. न. मृगनी
 पाछण जतार
 यत् सम् जेडे, तरङ्गडिया भारवां,
 थलु श्रम लेवा.
 यम पु. जम
 ययी पु. मार्ग
 या वि+निस् जेडे, जता रहेतुं
 राज् वि जेडे १ ग. परस्मै०,
 आत्मने० प्रकाशतुं
 राज् पु. राज्. पु. स्त्री. न. प्रकाशतुं
 रै पु. चैसो
 लावण्य न. भूषस्वरती, सुंहरता
 वर्षाभू पु. हेडेडा
 वह्नि पु. देवता
 वित्तवत् पु. स्त्री. न. चैसादर
 विद्ध 'व्यध्' तुं कर्मणि लू. कृ.
 विधायेलुं, धायल थयेलुं

विश्व पु. वैश्व, वेपारी; स्त्री. द्वैत,
लोडि।
विश्वपा पु. सर्वतो रक्षक, छत्र
विश्ववाह पु. विश्वतो रक्षक अथवा
निभावनार
विश्वसृज् पु. विश्वतो सरजनार,
अस्त्र
वृत् आ जेडे, आसपास करवुं,
पाछा करवुं
वृत्रहन पु. वृत्रतो मारनार, छत्र
वृश्चिक पु. वीची
वैक्लव्य न. दुःख, व्यथा
वैयाकरण पु. व्याकरणशास्त्रज्ञानार
व्याकरण न. व्याकरण
शकट पु. न. गाडुं
शकन् न. छात्र
शङ्खमा पु. शंभू कूकनार
शनैस् क्रि. वि. धीमे धीमे
शर्वरीश पु. शर्वरी स्त्री रात्री, ईश
पु. धर्मी रात्रीना धर्मी, यन्त्र
श्री स्त्री. धन, लक्ष्मी
श्वन् पु. इतरै
श्वापद पु. शिकारी जनवर, पशु
सखि * पु. दोस्तदार, सोणती

संख्यातीत पु. स्त्री. न. (संख्यास्त्री.
संख्या, अतीत पु. स्त्री. न.
उपरंत गयेलुं) असंख्य
संतुष्ट सम्+तुष्ट् तुं लू. कृ. संतोष
पामेलुं, पुश थयेलुं
संप्रदाय पु. रिवाज, परंपराधी
यासती इति,
संमृतिगर्ता स्त्री. (संमृतिस्त्री. आ
दुनिया, संसार; गर्ता स्त्री. जाडे
संसारधी जाडे
सत्संगति स्त्री. सहगुण्णीनी सोणत
सद् १ ग. आ जेडे, पासे जवुं
सद् प्र जेडे (भेदक भेदमां),
पुश करवुं रीजवुं
सद्यस् क्रि. वि. अकर्म, तरत ज
सम्यच् पु. स्त्री. न. सारं
सम्राज् पु. मोटाराज, पादशाह
साक्षात् क्रि. वि. इतर, हेअतां
सु १ ग. परस्मै० अने २ ग.
परस्मै० प्र जेडे उत्पन्न करवुं
सु २ ग. ४ग. आत्मने० प्र जेडे,
उत्पन्न करवुं

* अत्यागसहनो बन्धुः सदैवानुमतः सुहृत् ।
एकक्रियं भवेन्मित्रं समप्राणः सखा मतः ॥

सृज् सम् लोडे, संसर्गमां आणुवुं
 सामेल करवुं
 स्त्री स्त्री. पत्नी, वङ्ग
 स्तु पु. न. शिष्य
 स्वप्नाय् नामधातु आत्मने०समलुं
 आववुं. शमलाभां योसवुं

स्वयंभू पु. स्त्री. न. पोतानी
 शक्तिथी लो छे ते
 हास्य न. हसवुं ते
 हृ १ ग. परस्मै०, आत्मने०
 उप+अव लोडे, आणुवुं, लेवुं

आंधुं अन्ध पु. स्त्री. न.
 उछेरवुं सम्+वर्धय (वृध्ने प्रेरक
 लेड) पोषणं अथवा भरणं कृं
 कडेवुं अभि+धा, कडेडाववुं अभिहित
 गण्णायेलुं अभिमत कर्मणि लु. कृ.,
 प्रसिद्ध भू. कृ.; कर्ता तरीकि
 गण्णायेला (द्वि. व.) कर्तव्येना-
 भिमती

गुलाभगीरी दास्य न.
 योभासु वर्षां अ. व.
 उं उं करवुं आ+रट् १ ग. परस्मै०
 दाणो धान्य न.

दीर्घतमस (ऋषिवुं नाम छे.)

दीर्घतमस् पु.

धर्मपुस्तक धर्मग्रन्थपु. धर्मपुस्तकत
 पोखुं करवुं उद्+खन्, उखनिनुम्
 छेत्तर्थ कृदंत

आरंल अग्र न. आदि पु.

आंधुं निर् + मा उ ग.

माणुसने अयोग्य (अमानुषिक)

मानवानर्ह पु. स्त्री. न. निरनुकोशं

कर्म

मेणववुं उप+अर्ज् १ ग. अने १० ग.

राजकीय विद्या नीतिशास्त्र न.

सत्य ऋत न. सत्य न.

सें कडे शतशः अ.

પાઠ ૧૭ મેા

સંખ્યાદર્શક શબ્દોા

૧. સંસ્કૃતમાં વીસ સુધીના સંખ્યાવાચક શબ્દોની યાદી નીચે પ્રમાણે છે.

૧	૧ક	એક	૧૧	૧કાદશન્	અગિયાર
૨	૨દ્વિ	બે	૧૨	૧૨દ્વાદશન્	બાર
૩	૩ત્રિ	ત્રણ	૧૩	૧૩ત્રયોદશન્	તેર
૪	૪ચતુર્	ચાર	૧૪	૧૪ચતુર્દશન્	ચૌદ
૫	૫પચ્ચન્	પાંચ	૧૫	૧૫પચ્ચદશન્	પંદર
૬	૬ષષ્	છ	૧૬	૧૬ષોડશન્	સોળ
૭	૭સપ્તન્	સાત	૧૭	૧૭સપ્તદશન્	સત્તર
૮	૮અષ્ટન્	આઠ	૧૮	૧૮અષ્ટાદશન્	અઠાર
૯	૯નવન્	નવ	૧૯	૧૯નવદશન્	ઓગણીસ
				૧૯૦૧વિંશતિ	
૧૦	૧૦દશન્	દશ	૨૦	૨૦વિંશતિ	વીસ

નવદશન્ સુધીના બધા સંખ્યાવાચક શબ્દોા વિશેષણ ગણવા; એટલે જે નામની બેઠે સંબંધ ધરાવતા હોય, તે નામનાં વિકલ્પિત અને વચન તેમને લાગે છે. વળી પહેલાં ચારને તેા બલિત પણ નામની જ લાગે છે.

૨. વિંશતિ	વીસ	પષ્ટિ	સાઠ
ત્રિંશત્	ત્રીસ	સપ્તતિ	સત્તર
ચત્ત્વારિંશત્	ચાળીસ	અશીતિ	એંશી
પચ્ચાશત્	પચાસ	નવતિ	નેવું

આ શબ્દોને નામ તરીકે ગણી શકાય. તે બધા સ્ત્રીલિંગના છે. જે નામને તેઓ લગાડાય છે તે નામ ગમે તે બલિતનું હોય તેમાં હરકત નથી. નામ બહુવચનમાં હોય તેા પણ તેઓ એકવચનમાં આવી શકે; વિંશતિર્નામનાઃ 'વીસ બ્રાહ્મણો', બીજા નામની પેઠે આ શબ્દોને પણ દ્વિવચન અને

બહુવચન છે; પણ જ્યારે આ વચનનો ઉપયોગ થાય છે ત્યારે વાક્યરચના કાંઈક જુદી થાય છે. બ્રાહ્મણનાં વિંશતી 'બ્રાહ્મણોની વીસ વીસની બે મ'ડળીઓ', બ્રાહ્મણનાં વિંશતયઃ 'બ્રાહ્મણોની વીસ વીસની ઘણીમ'ડળીઓ,' આ જ પ્રમાણે એકચનનો ઉપયોગ થાય છે. બ્રાહ્મણનાં વિંશતિઃ 'બ્રાહ્મણોની વીસની એક મ'ડળી.'

૩. આમાંના કોઈપણ બેની વચ્ચેની સંખ્યા **૫૬**, દ્વિ ઈત્યાદિ લગાડી કરાય છે, અને તે નવન્ સુધી પણ તે નવવાળી સંખ્યાપદ્ધતીના સંખ્યાવાચક શબ્દને **૫૬** (**૫૬+૬**) લગાડીને પણ કરી શકાય. આ સમાસ કરતાં અન્ત્ય નૂનો લોપ થાય છે; દ્વિનો દ્વા, ત્રિનોત્રયઃ અને અષ્ટનો અષ્ટ થાય છે; પણ છેલ્લા ત્રણ ફેરફારે **૫૬**, **૫૭**, **૫૮** અને **૫૯** નો નવત્તિ ને નવત્તિમાં વિકલ્પે થાય છે અને અષ્ટતિમાં થતા નથી. આ સંખ્યાવાચક શબ્દોને ઉપરની કલમના વાક્યરચનાના નિયમો લાગુ પડે છે. **૫૬** 'સો' ના નામ છે.

૩૧	૫૬વિંશત્	એકત્રીસ	૩૧	નવત્રિંશત્-૫૬વિંશત્
૩૨	૫૭વિંશત્	બત્રીસ		એગણુચાલીસ
૩૩	૫૮વિંશત્	તેત્રીસ	૩૨	દ્વિચત્વારિંશત્-૫૭વિંશત્
૩૪	૫૯વિંશત્	ચોત્રીસ		બેતાળીસ
૩૫	૬૦વિંશત્	પાંત્રીસ	૩૩	ત્રિચત્વારિંશત્-૫૮વિંશત્
૩૬	૬૧વિંશત્	છત્રીસ		તેંતાળીસ
૩૭	૬૨વિંશત્	સાડત્રીસ	૩૪	અષ્ટચત્વારિંશત્-૫૯વિંશત્
૩૮	૬૩વિંશત્	આડત્રીસ		અડતાળીસ વગેરે વગેરે.
			૮૨	દ્વચશીતિ બ્યાશી
			૮૩	ત્ર્યશીતિ ત્યાંશી

* અહીં વિંશત્ ના આદિ ત્વનો યથાક્રમ મૂર્ધસ્થાની વ્યંજન થતો નથી; કારણ કે નિયમ એવો છે કે મૂર્ધસ્થાની વ્યંજન પદને અન્તે હોય અને તેના પછી દંતસ્થાની વ્યંજન આવે તો તેને બદલે મૂર્ધસ્થાની થતો નથી.

૪. **પક્તનાં** સર્વનામ જેવાં ૩૫ થાય છે. અનિશ્ચત સર્વનામ તરીકે તેનાં દ્વિવચન અને બહુવચન થાય છે. દ્વિનાં દ્વિવચનમાં જ ૩૫ થાય છે, અને રૂપાખ્યાન કરતી વખતે દ્વિનો દ્વ કરવો એટલે અકારાંત નામ બહુવું. દ્વૌ પ્ર૦. દ્વિ૦, દ્વાભ્યામ ત્વ૦, ચ૦, પં૦; દ્વયોઃ ૫૦, સ૦, ત્રિ અને ખીજા વિશેષણરૂપી સંખ્યાવાચક શબ્દોનાં બહુવચનમાં જ રૂપાખ્યાન થાય છે. ત્રિનાં ઇ અન્ત્ય પુલ્લિંગ જેવાં રૂપાખ્યાન થાય છે. ષષ્ઠીમાં વિશેષતા છે. ત્રયાણામ્; ચતુરતુ પ્રથમા ચત્વારઃ છે, ૫૦ **ચતુર્ણામ્** અને સ૦ **ચતુર્ણુ** છે. ખીજાં રૂપો નિયમિત છે.

વિશેષણરૂપી ખીજાં સંખ્યાવાચક શબ્દો પછી પ્રથમા અને દ્વિતીયાના પ્રત્યયો લોપાય છે, અને વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે ન્ નો લોપ થાય છે. અન્ નો અ ષષ્ઠીમાં લંબાય છે, જેમકે **પચ્ચ પ્ર૦, ંદિ; પચ્ચભિઃ ત્વ૦; પચ્ચભ્યઃ ચ૦, પં૦; પચ્ચાનામ્ ૫૦; પચ્ચસુ સ૦; ષડ્ કે ષડ્ પ્ર૦, દ્વિ૦; ષડ્ભિઃ ત્વ૦, ષડ્ભ્યઃ ચ૦, પં૦; ષણ્ણામ્ ૫૦, ષડ્સુ સ૦.** કતિ 'કેટલા'નાં એ જ પ્રમાણે રૂપાખ્યાન થાય છે.

અષ્ટનનાં રૂપાખ્યાન જુદી રીતે થાય છે. અષ્ટૌ પ્ર૦, દ્વિ૦; અષ્ટાભિઃ ત્વ૦, અષ્ટાભ્યઃ ચ૦, પં; અષ્ટાસુ સ૦, ષષ્ઠીમાં ફેરફાર નથી.

સ્ત્રીલિંગ

૫. **પકા** ને દ્વા નાં રૂપાખ્યાન સર્વાની પેઠે થાય છે. ત્રિ અને ચતુર નાં સ્ત્રીલિંગ અંગે તિસ્ત્ અને ચતસ્ત્ છે. તેનાં રૂપો નાચે પ્રમાણે થાય છે.

તિસ્ત્, ચતસ્ત્: પ્ર૦ને દ્વિ૦; તિસ્ત્ભિઃ અને ચતસ્ત્ભિઃ: ત્વ૦, તિસ્ત્ભ્યઃ, ચતસ્ત્ભ્યઃ: ચ૦ ને પં૦ તિસ્ત્ણામ્ ને ચતસ્ત્ણામ્ ૫૦, તિસ્ત્ષુ ને ચતસ્ત્ષુ સ૦. ખીજાં વિશેષણરૂપી સંખ્યાવાચક સ્ત્રીલિંગ અંગે પુલ્લિંગથી જુદાં નથી.

નપુંસકલિંગ

૬.	પક	પકમ્	પ્ર૦ અને દ્વિ.
	દ્વિ	દ્વે	" "
	ત્રિ	ત્રીણિ	" "
	ચતુર્	ચત્વારિ	" "

ખીજી વિશેષણરૂપી સંખ્યાવાચક શબ્દોનાં નપુંસક રૂપો પુસ્તિમ જેવાં જ છે.

૭. **પક, દ્વિ, ત્રિ, ચતુર** અને **ષષ્** ના સંખ્યાપૂરક શબ્દો **પ્રથમ, દ્વિતીય, તૃતીય, ચતુર્થ** અને **ષષ્ઠ**. પ્રથમને બદલે **અગ્રિમ** અને **આદિમ** અને **ચતુર્થ**ને બદલે **તુર્ય** અને **તુરીય** પણ વપરાય છે. ખીજી **દશન્** સુધી સંખ્યાવાચક શબ્દોના સંખ્યાપૂરક શબ્દો ન લોપી મ લગાડવાથી થાય છે. જેમકે **પચ્ચમ: વગેરે. દશન્** થી **નવદશન્** સુધી ફક્ત ન નો લોપ કરવાથી થાય છે. **પકાદશ:** વગેરે.

૮. **વિંશતિ** અને ખીજી સંખ્યાવાચક નામે પરથી સંખ્યાપૂરક શબ્દો કરવા હોય તો **તમ** લગાડવો; જેમકે **વિંશતિતમ:, એકવિંશતિતમ: ત્રિંશત્તમ:, એકત્રિંશત્તમ:** વગેરે. ખીજી રીતે **વિંશતિ**ના તિનો લોપ કરવાની અને ખીજી શબ્દોના અન્ત્ય વ્યંજનનો લોપ કરવાની છે. બ્યાં અન્ત્ય સ્વર હોય ત્યાં સ્વરનો અ થાય છે; પણ તે ફક્ત સામાસિક સંખ્યાવાચક શબ્દોમાં, એકલવાયા શબ્દોના સંખ્યાપૂરક શબ્દો પહેલી રીતે થાય છે. જેમકે **વિંશ:, એકવિંશ:, ત્રિંશ:, એકત્રિંશ:, ષષ્ટિતમ:, એકષષ્ટિ:-એકષષ્ટિતમ:** વગેરે. જ્ઞાત 'સો' 'તુ' જ્ઞાતતમ થાય છે.

૯. **પ્રથમ, અગ્રિમ, આદિમ, દ્વિતીય, તૃતીય, તુર્ય** અને **તુરીય**નાં સ્ત્રીલિંગ રૂપો આ ઉમેરવાથી થાય છે; બાકીનાં રૂપો અને **ઈ** કરવાથી થાય છે. જેમકે **પ્રથમા, દ્વિતીયા, વગેરે;** અને **ચતુર્થી, પચ્ચમી, એકવિંશી, એકવિંશતિતમી** વગેરે.

૧૦. **પ્રથમ** પુ.તુ. પ્રથમતુ. બહુવચન **પ્રથમે** કે **પ્રથમા:** છે; અને **દ્વિતીય** અને **તૃતીય** કે **દ્વિતીયા** અને **તૃતીયાનાં** ૨૦, ૫૦, ૧૦૦ અને ૨૦૦નાં એકવચન રૂપો વિકલ્પે અકારાન્ત કે આકારાન્ત સર્વનામ જેવાં થાય છે. જેમકે **દ્વિતીયસ્મૈ** કે **દ્વિતીયાય** વગેરે.

૧૧. સંખ્યાવાચક શબ્દોમાંથી નિયમિત આવૃત્તિદર્શક ક્રિયા-વિશેષણો **ત્રિ, ત્રિ** અને **ચતુર્** ને સ્ લગાડવાથી અને ખીજીને **કૃત્વસ્** લગાડવાથી થાય છે, પણ તે પૂર્વે ન નો લોપ થાય છે. **પક**

ने षष्ठे सकृत् 'अष्टवार', द्विः 'द्वे वार', त्रिः 'त्रय वार', चतुः 'चार वार', पञ्चकृत्वः 'पांच वार' षट्कृत्वः 'छ वार' वजरे.

१२. वत् प्रत्यय यद्, तद् अने एत्द् ने, अने यत् प्रत्यय इद्म् अने किम् ने 'अटलो' अवे अर्थ करवाने लगाया छे. पहिला त्रय या, ता अने एता अने छेला ये इ ने कि थाय छे; अटवे तावत् 'तेटलु' तावान् पु. प्रथमा अकवचन.

संस्कृत वाक्ये

पञ्चाशते ब्राह्मणेभ्यः प्रत्यहं कृष्णवर्मानं ददाति ।

गुरोः परिचर्यां कुर्वतस्तस्य द्विचत्वारिंशद्दहानि व्यतीयुः ।

चतस्रो विद्याश्चतुष्पाष्टि कलाश्च चन्द्रापीडोऽशिक्षत ।

चत्वारि शृङ्गात्रयोऽस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासोऽस्य □ ।

श्रावणस्य कृष्णपक्षेऽष्टम्यां तिथौ देवकी कृष्णं सुषुवे ।

त्रिः सप्तकृत्वः परशुरामः पृथिवीमक्षत्रियामकरोत् ।

सप्तदश सामिधेनीरनुब्रूयात् ।

ता एताः सप्तर्चोऽन्वाहं × तासां त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमां ता एकादश संपचन्ते ।

अथलिशङ्के देवा अष्टौ वसव एकादश रुद्रा द्वादशादित्याः प्रजापतिश्च वषट्कारश्च ।

*शृङ्गनुं प्र० अ. व. (वैदिक प्रयोग)

+ हस्तनुं पु. प्र० अ. व. (वैदिक प्रयोग)

□ अथारे पवित्र अग्नि सणगावे छे त्यारे आ अणुवामां आवे छे. अमां अग्निदेवता कल्पित आकारनुं वर्णन करेनुं छे.

× आमो कर्ता होता अध्याहार छे. अमुक क्रियामां होता मंत्र अणु छे ते विषे आ छे.

△ શતમનૂચ્યમાયુષ્કામસ્ય + । શતાયુર્વે પુરુષ આયુઃયેવેન
 *તદ્દાતિ+ । ત્રીણિ ચ શતાનિ ચ ષષ્ટિશ્ચાનૂચ્યાનિ યજ્ઞકામસ્ય ।
 ત્રીણિ ચ વૈ શતાનિ ષષ્ટિશ્ચ સંવત્સરસ્યાહાનિ । તાવાન્સંવત્સરઃ
 સંવત્સરઃ પ્રજાપતિઃ પ્રજાપતિર્યજ્ઞઃ । □ ઉપેનં યજો નમતિ યસ્યૈવ
 વિદ્વાંઘ્રીણિ ચ શતાનિ ચ ષષ્ટિં ચાન્વાહ । સપ્ત ચ શતાનિ વિંશતિ-
 શ્ચાનૂચ્યાનિ પ્રજાપશુકામસ્ય । સપ્ત ચ વૈ શતાનિ વિંશતિશ્ચ
 સંવત્સરસ્યાહોરાત્રાઃ ।

સંવિભાજયતિ શ્રીમીન્ સ વિત્તેન દ્વિજોત્તમાન્ ।

ધર્મષષ્ટાંશભાગેન તેડપિ સંવિભજન્તિ તમ્ ॥

ગર્ભાષ્ટમેડઠ્ઠે કુર્વીત બ્રાહ્મણસ્યોપનાયનમ્ ।

ગર્ભાષ્ટેકાદશે રાજો ગર્ભાન્તુ દ્વાદશે વિશઃ ॥

ત્રિરાચામેદ્ધપઃ પૂર્વં દ્વિઃ પ્રમૃજ્યાત્તતો મુખમ્ ।

શ્વાનિ ચૈવ સ્પૃશેદદ્ધિરાત્માને શિર પવ ચ ॥

જીવન્તોડપિ મૃતાઃ પશ્ચ વ્યાસેન પરિકીર્તિતાઃ ।

દરિદ્રો વ્યાધિતો મૃત્વઃ પ્રવાસી નિત્યસેવકઃ ॥

અનારમ્ભો હિ કાર્યાણાં પ્રથમં બુદ્ધિલક્ષણમ્ ।

પ્રારબ્ધસ્યાન્તગમનં દ્વિતીયં બુદ્ધિલક્ષણમ્ ॥

△ અગ્નિશીમ નામના યજ્ઞનું પ્રાતરનુવાક કરીને અંગ છે. તેમાં ગોરો ઘણા મંત્રો ભણે છે. એ મંત્રની સંખ્યા આ વાક્યમાં નક્કી કરેલી છે. જેમકે પહેલું એમ કહે છે કે આયુષ્યકામપુરુષ યજ્ઞ કરે તો સો મંત્ર ભણવા; પછી તેનું ઠારણુ આપેલું છે અને એ જ પ્રમાણે પાકીનું સમજવું, આ યજ્ઞમાનને લાગુ પડે છે.

+ આનો વિશેષ્ય યજમાન અથવા યજ્ઞ કરનાર અધ્યાહાર છે.

× અહીં તદ્ નો અર્થ તસ્માદ્ જેવો થાય છે.

* આનો કર્તા અધ્યાહાર હોતા છે.

□ આ પ્રયોગ પાણિનિના નિયમથી વિરુદ્ધ છે.

નષ્ટે મૃતે પ્રવ્રજિતે કલીબે ચ પતિતે પત્નો* ।
 પશ્ચસ્વાપત્સુ નારીર્ણા પતિરન્યો વિધીયતે ॥
 તિષ્ઠઃ કોડ્યોર્ધકોટી ચ યાનિ લોમાનિ માનવે ।
 તાવત્કાલં વસેત્સ્વર્ગે ભર્તારં યાનુગચ્છતિ ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧. તે મહિનાની ૨૭મી તારીખે પંડિતોની સલા ભરાઇ હતી.
 ૨. તે વખતે નવ્વાણું માણસોની પરીક્ષા લેવાઇ હતી, તેમાંથી ચોપન માણસો વ્યાકરણમાં સારા વિદ્વાન માણસ પડ્યા.
 ૩. પંડિતો કહે છે કે અદ્વાર પુરાણો છે અને ચોવીસ સ્મૃતિઓ છે.
 ૪. પહેલાં ત્રણ વેદ હતા-ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ અને સામવેદ, પછીથી ચાર થયા.
 ૫. હાલ યજુર્વેદની બે મુખ્ય શાખાઓ છે.
 ૬. મનુસ્મૃતિના બાર અધ્યાય છે, અને સાતમાં રાજ્યોના ધર્મ ગણાવ્યા છે.
 ૭. આસો માસની શુકલપક્ષની દશમીએ દક્ષિણમાં લોઢા અરસપરસ શમીનાં પાદડાં 'તે સોલું' છે એમ કહી આપે છે.
 ૮. પાંચે પાંડવોથી સર્વ શત્રુઓ માર્યા ગયા.
 ૯. રામે શત્રુનાં દશ માથાં કાપી નાખ્યાં.
 ૧૦. તેણે ચાર વિદ્યામાં, છ શાસ્ત્રમાં અને ચોસઠ કળામાં પ્રવીણતા મેળવી.
 ૧૧. ત્રણ વખત મેં તેને જ્વાને કહ્યું, અને તે જ્યારે ન ગયો ત્યારે મેં તેને લાત મારી.
 ૧૨. જુદી જુદી આઠ દિશાના આઠ દિગ્પાળ છે, એમ હિંદુઓ માને છે.
- * આ પ્રયોગ પાણિનિના નિયમથી વિરુદ્ધ છે. ગયા પાઠનેાં ઉપર નિયમ જુઓ.

૧૩. મહાભારતનાં અઢાર પર્વમાં ત્રીજું સૌથી સારું છે; કારણ કે તેમાં આનંદદાયક વાતચીત છે.

૧૪. આ દવા બેતાળીસ દિવસ* લેવાને ડોક્ટરે મને કહ્યું છે.

૧૫ રઘુવંશના સત્તર સર્ગ, કુમારસંભવના સાત, નવ નાટકો અને પતંજલિ મહાભાષ્યનાં છ્યાશી પાનાં હું શીખ્યો છું.

શબ્દકોષ ૧૭

અક્ષત્રિય પુ. સ્ત્રી. ન. ક્ષત્રિય વિનાનું
અનારમ્મ પુ. પ્રારંભ નહીં તે
અનૂચ્ય અનુ+વચ્તું વિધ્યર્થ કૃ.
ભણી જવાનું

અન્તગમન ન. અંતે જવું
અન્વાહ (અનુ+આહ) તે બોલે છે,
પઠે છે.

અન્દ પુ. વરસ
અર્ધકોટી સ્ત્રી. (અર્ધન. અડધું
કોટીસ્ત્રી. કરોડ) અડધો કરોડ,
પચાસ લાખ

અહોરાત્ર પુ. રાતદિવસ
આયુષ્યકામ પુ. લાંબી આવરદા
દયચતાર

ઇ વ્યતિ બેડે, જતા રહેવું
ઉત્તમ પુ. સ્ત્રી. ન. છેલ્લું
ઉપનાયન } ન. જનોઈની ક્રિયા
ઉપનયન }

કલા સ્ત્રી. હુનર
કાર્ય ન. કામ, કાજ
કીર્તિત પરિબેડે (કૃત્ ૧૦ ગ.
'કહેવું' ઉપરથી) ગણાવેલું
કૃષ્ણ પુ. વિષ્ણુનો આઠમો અવતાર
કૃષ્ણપક્ષ પુ. અંધારિયું
કૃષ્ણચર્મન પુ. વિશેષતામ છે.
ક્લીબ પુ. ન. નપુંસક, નામર્દ
સ્ત્ર ન. માણસના શરીરના પોલા
ભાગ, જેવા કે મોઢું નાક વગેરે.
ગર્ભાષ્ટમ પુ. સ્ત્રી. ન. (ગર્ભગર્ભ,
અને અષ્ટમ આઠમું) ગર્ભ રહે
ત્યાંથી આઠમું
ચન્દ્રાપીઢ પુ. રાજકુમારનું નામ છે.
ચમ ૧ ગ. પરસ્મૈં આ બેડે,
આચમન કરવું
તાવત્કાલમ્ ક્રિ. વિ. તેટલીવાર લાગી

देवकी स्त्री. कृष्णुनी माता
 द्विजोत्तम पु. ब्राह्मणोंमां श्रेष्ठ
 धर्मब्रह्मभागपु. पुण्यने। छद्मलाग
 पतित पु. स्त्री. न. पापी,
 धर्मभ्रष्ट थयेले।
 पद् ४थो ग. आत्मने० सम् न्नेडे.
 जुभले थपुं, यधुं मणीने थपुं
 परिचर्या स्त्री. नोकरि, सेवा
 प्रजापति पु. ब्रह्मदेव
 प्रजापशुकाम (प्रजास्त्री. छोकरां,
 पशु पु. डार अने कामपु. ध्वजा)
 छोकरां अने पशु ध्वजनार
 प्रवासिन पु. मुसाकर
 प्रव्रजित प्र+व्रज्त्तुं लू. कृ. देशमांधी
 डाढी भूकेले, त्यागी थयेले।
 बुद्धिलक्षण न (बुद्धिस्त्री. अक्षल,
 लक्षण न. यिह) बुद्धिनुं यिह
 भज् सम्+विन्नेडे, लाग आपवे,
 अक्षिस करवी.
 भाज् १० ग. सम्+वि न्नेडे,
 लाग आपवे, अक्षिस करवी.
 मृज प्र न्नेडे, धोपुं

लोमन् न. वाण
 वषट्कारपु. अग्निमां अक्षींनापती
 वपते वौषट् करीने उच्चार करे
 छे ते, अ देवता गणाय छे.
 विद्या स्त्री. विद्या
 विद्वस् पु. स्त्री. न. गणुनार
 विश् पु. हिन्दुओंमां (ब्राह्मण
 क्षत्रिय, वैश्य अथवा विश् अने
 शुद्र) चार जातिमां त्रीन्ने वर्ग
 अथवा त्रींल जाति
 व्याघ्रित पु. स्त्री. न. रागिष्ट
 व्यास पु. महाभारतना कर्ता तरीके
 मनथ छे, ते ऋषिनुं नाम छे.
 शतायुस् पु. स्त्री न. सो वरस
 लवनार
 शृङ्ग न. शींगडुं
 श्रावण पु. हिन्दुनाथैत्री वरसने
 पांयमे। मडिने।
 संवत्सर पु. वरस
 सामिघेनीस्त्री. यज्ञने माटे देवता
 पाडती वपते अेक कविता (मंत्र)
 गेलाय छे ते

અજવાળિયાતું પખવાડિયું (ચાન્દ્ર
માસતું) શુક્લપક્ષ પુ.
આસો (મહિનાતું નામ છે.)
આશ્વિન પુ.
ઋગ્વેદ(વેદતું નામ છે)ઋગ્વેદ પુ.
કહેતું અભિદધાન અભિ+ધાનુંવ.કૃ
કુમારસંભવ (કાલિદાસ રચિત
કાવ્યતું નામ છે.)કુમારસંભવપુ.
ગણાયેલુંપરિકીર્તિતકર્મણિ ભૂ.કૃ.
પરિગણિત કર્મણિ ભૂ. કૃ.
દિક્ષપાળ દિક્ષપાલ પુ.
નાટક નાટક ન.
પર્વ (ભાગ, સર્ગ) પર્વન ન.
પહેલાં (અસલ, મૂળ) અગ્રે અગ્રતું
સ. એ. વ; આદૌ આદિતું સં
એ. વ.
પુરાણ (ધણી ચીજો વિષેપરંપરાથી
ચાલતું વર્ણન જે ગ્રંથોમાં હોય
છે તેવા તથા ધર્મ સંબંધી
વિધિ અથવા પદ્ધતિ વિષે જેમાં
વર્ણન હોય છે એવી જાતના
ગ્રંથોતું નામ) પુરાણ ન.
કરજ ઘર્મ પુ.
ભરાઈ (મળેલી-જેવી કે સભા)
મિલિત ભૂ. કૃ.

મહાભારત(પાકું) અને ધૃતરાષ્ટ્રના
પુત્રો વચ્ચેતું યુદ્ધ જેમાં વર્ણવેલું
છે તે વીરરસ કાવ્યતું નામ)
મહાભારત. ન.
માલૂમ પડ્યું-પડેલું ઉપલબ્ધકર્મણિ
ભૂ.કૃ. સમધિગત કર્મણિ ભૂ. કૃ.
યજુર્વેદ(વેદતું નામ છે.)યજુર્વેદપુ.
રઘુવંશ(કાલીદાસના કાવ્યતું નામ
છે.) રઘુવંશ પુ.
લાત લત્તા સ્ત્રી., લાત મારે છે.
લત્તયા પ્રહરતિ
વિદ્યા વિદ્યા સ્ત્રી.
વૈદ ભિષજ્ પુ. વૈદ
શામી (એક જાતતું ઝાડ છે.)
શામી સ્ત્રી.
સભા સમાજ પુ. પરિષદ સ્ત્રી.
સમા સ્ત્રી.
સર્ગ સર્ગ પુ.
સામવેદ (વેદતું નામ છે.)
સામવેદ પુ.
ચારું સમીચીન પુ. સ્ત્રી. ન.
નિપુણ પુ. સ્ત્રી. ન.

વિશેષણનાં અધિકતાદર્શક અને શ્રેષ્ઠતાદર્શક રૂપો વગેરે

૧. **इयस्** અધિકતાદર્શક પ્રત્યય છે અને **इष्ट** શ્રેષ્ઠતાદર્શક પ્રત્યય છે. આ પ્રત્યયો પહેલાં શબ્દોનો અન્ત્ય સ્વર કે વ્યંજન હોય તો તે તેની પહેલાંના સ્વર સાથે લોપાય છે જેમકે **लघु-लघीयस्** અધિકતાદર્શક, **लघिष्ठ** શ્રેષ્ઠતાદર્શક; **महत्** મૂળ રૂપ, **महीयस्** અધિ० **महिष्ठ** શ્રેષ્ઠતાદર્શક; **बलिन्** મૂળ, **बलीयस्** અધિકતાદર્શક ઇત્યાદિ.

ગુણ બતાવનાર વિશેષણને જ આ પ્રત્યયો લાગે છે, પણ કુદંતોને તેમજ ક્રિયાપદ પરથી સાધિત શબ્દોને લાગતા નથી. તર અને તમ નીચે આપેલા છે તે બધાને લાગે છે.

૨. **पृथु, मृदु, भृश, कृश, दृढ** અને પરિવૃદ્ધ આદિમાં ऋ છે તેનો રૂ થાય છે. જેમકે **पृथु** મૂળ, **प्रथीयस्** અધિકતા० **प्रथिष्ठ** શ્રેષ્ઠતા०

૩. પૂર્વગામી વ્યંજનસહિત અન્ત્ય સ્વરનો સ્થૂલ, ટૂર, ઠૂસ્વ, ક્ષિપ્ર અને ધ્રુવ શબ્દોમાં અને યુવન્ના વન્નો લોપ થાય છે, અને પૂર્વના સ્વરનો ગુણ થાય છે. જેમકે સ્થૂલ મૂળ. **स्थवीयस्** અધિકતા०, **स्थविष्ठ** શ્રેષ્ઠતા०.

૪. સ્વામિત્વદર્શક પ્રત્યયો **मत्-वत्** અને **विन्** જે હમણાં કહેવામાં આવશે તેનો લોપ થાય છે. જેમકે **बलवत्** મૂળ **बलीयस्** અધિકતા०, **बलिष्ठ** શ્રેષ્ઠતા०.

૫. નીચેનાં રૂપો અનિયમિત છે.

મૂળ	અધિકતા०	શ્રેષ્ઠતા०
प्रहास्य वभाष्यवा लायक	ज्यायस् श्रेयस्	ज्येष्ठ श्रेष्ठ
बृद्ध धरदु	ज्यायस् वर्षीयस्	ज्येष्ठ वर्षिष्ठ
अन्तिक पासेतु	नेदीयस्	नेदिष्ठ

ઘાટ દહ, સાડું	સાધીયસ્	સાધિષ્ઠ
પ્રિય વહાણું	પ્રેયસ્	પ્રેષ્ઠ
સ્થિર નિશ્ચલ	સ્થેયસ્	સ્થેષ્ઠ
સ્ફિર ગડું	સ્ફેયસ્	સ્ફેષ્ઠ
ગુરુ ભારે	ગરીયસ્	ગરિષ્ઠ
ઊરુ પહેણું	વરીયસ્	વરિષ્ઠ
બહુલ બહુ	બંહીયસ્	બંહિષ્ઠ
દીર્ઘ લાણું	દ્રાઘીયસ્	દ્રાઘિષ્ઠ
વહુ ધણું	ભૂયસ્	ભૂયિષ્ઠ
યુવન જુવાન	યવીયસ્	યચિષ્ઠ
	કનીયસ્	કનિષ્ઠ
ઘલ્પ નાનું	કનીયસ્	કનિષ્ઠ
	ઘલ્પીયસ્	ઘલ્પિષ્ઠ

૬. અધિકતાદર્શકરૂપને અંતે સ્ આવતો હોય તેા માર્ગપદેશિકાના ૨૭મા પાઠમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે તેનાં રૂપાખ્યાન કરવાં. તેનું સ્ત્રીલિંગ ફે ઉમેરવાથી થાય છે, અને શ્રેષ્ઠતાદર્શક સ્ત્રીલિંગ આ ઉમેરવાથી થાય છે. જેમકે કનીયસી, કનિષ્ઠા.

૭. તર એ ખીજે અધિકતાદર્શક પ્રત્યય છે, અને તેના જેવો શ્રેષ્ઠતાદર્શક પ્રત્યય તમ છે. આ પ્રત્યયો ફક્ત વિશેષણને નહીં પણ નામ, અવ્યયો અને ક્રિયાપદને પણ લગાડાય છે. છેલ્લી બાબતમાં તેનાં તરામ્ અને તમામ્ એવાં રૂપ થાય છે. અવ્યયોમાં પણ એવાં રૂપ થાય છે. આ પ્રત્યયો લગાડતાં પહેલાં શબ્દોમાં ડાઠપણ ફેરફાર થતો નથી, લઘુ મૂળ લઘુતરઃ, લઘુતમઃ; પાચકતરઃ; પાચકતમઃ; પચતિતરામ્, પચતિતમામ્; ઊચ્ચૈસ્તરામ્, ઊચ્ચૈસ્તમામ્; ઊચ્ચૈસ્તરઃ, ઊચ્ચૈસ્તમઃ; વિશેષણ તરીકે.

૮. તર અને તમ અન્તે હોય એવાં વિશેષણનાં સ્ત્રીલિંગ રૂપો આ ઉમેરવાથી થાય છે.

૯. પ્રકૃતિએ (મૂળ શબ્દે) બતાવેલી વસ્તુનું સ્વામિત્વ બતાવનારાં સાધિત રૂપો પ્રકૃતિને અથવા મૂળ શબ્દને મત્ લગાડવાથી થાય છે. જેમકે ધીમત્ 'બુદ્ધિવાળો' ધી 'બુદ્ધિ' ઉપરથી.

૧૦. જે પ્રકૃતિને અંતે મ્ કે અ (હ્રસ્વ કે દીર્ઘ) હોય અથવા જેમાંથી એક પણ ઉપાન્ત્ય હોય, તે આ પ્રત્યયમાં મનો વ થાય છે. ધનવત્ 'પૈસાદાર' ધન ઉપરથી. વિઘાવત્, યશસ્વત્, માસ્વત્ કિંવત્, લક્ષ્મીવત્ કેટલાંક અપવાદભૂત રૂપો છે. જેમકે યવમત્, ભૂમિમત્ વગેરે.

૧૧. અ અન્તે હોય એવાં નામોને આ જ અર્થમાં હન લગાડવામાં આવે છે, અને તે પહેલાં પૂર્વે અ નો લોપ થાય છે. જેમકે રુષિહન ધનિનૃઈ૦ વિન્ આ જ અર્થવાળો ખીજો પ્રત્યય છે. કેટલાંક નામને લગાડાય છે. જેમકે યશસ્વિન્.

૧૨. દશ પુ. સ્ત્રી. ન. અને દશ ન. (દશી સ્ત્રી.) "જેવું" એવો અર્થ બતાવવામાં લગાડવામાં આવે છે. પ્રકૃતિના અન્ત્યાક્ષરનો લોપ થઈ તેની જગ્યાએ આ મુકાય છે. જેમકે તાદશ 'તેના જેવું', ત્વાદશ 'તારા જેવું', હૃદમ્ અને કિમ્નાં હૈં અને કી થાય છે. જેમકે હૈદશ વગેરે.

૧૩. ક્ર, મૂ અને કોઈ વાર અસ્ નાં ક્રિયાત્મક અથવા ખીજાં રૂપો નામના અર્થમાં, અને અવ્યયને પ્રકૃતિથી સૂચિત વસ્તુ 'જેવું' થવું કે કરવું એવા અર્થમાં વપરાય છે.

૧૪. (અ) અવ્યય સિવાય બધે અન્ત્ય અ અથવા આ નો હૈં થાય છે. (બ) પૂર્વનો હ કે ઊ દીર્ઘ થાય છે. (ક) હ્રસ્વ ઋનો રી થાય છે. (ડ) અન્ત્ય ન્ નો અને મનસ્, અરુસ્, ચક્ષુસ્, ચેતસ્, રહ્સ્ અને રજસ્ એટલાના સ્ નો લોપ થાય છે. જેમકે ઘનીકરોતિ, ઘનીભવતિ, ગઙ્ગીભવતિ, પ્રત્યક્ષીકરોતિ, સ્વીકૃતમ્ ન., શુચીભૂતમ્ ન., પદ્મભવનમ્ ન., માત્રીકરોતિ, દિવાભૂતા સ્ત્રી.

संस्कृत वाक्यो

ऋग्वेदात्सामवेदस्य महिमा भूयान् ।

यज्ञवर्मायोध्यां गच्छन्नध्वनोऽर्धाद्भूयोऽतिक्रम्याभ्राम्यन् ।

कृष्णस्य सुभद्रा यवीयसी स्वसा ।

सर्वेषु कुसुमेषु शिरीषकुसुमं व्रदिष्ठम् ।

निःश्रेयसाय कर्मपथाज्ज्ञानमार्गः साधीयान् । श्रेष्ठस्तु
सर्वेषां भक्तिमार्गः ।

परमात्माणोरप्यणीयान्महतोऽपि महीयान्वतन्ते ।

धार्तराष्ट्रेभ्यः पाण्डवाः कृष्णसाहाय्यादबलीयांसः किन्तु
तेषां योधसमाजो गरीयान् ।

दुःखितस्य वृत्तान्तश्रवणेनार्द्राभवन्ति हृदयान्यनुकम्पिनां
महात्मनाम् ।

यो यज्ञकर्माणि यथाविधि करोति स प्रजावान्पशुमान्स्तेजस्वी
ब्रह्मवर्चसी यशस्वांश्च भवति ।

विष्णुशर्मण एकपञ्चाशत्पुत्रा आसन् । तेषां ये मध्यमाहेव-
दत्ताज्ज्यायांसःपञ्चविंशतिस्ते कनीयोभिःपञ्चविंशत्याकलहं चक्रुः।

सर्वासु नदीषु भागीरथी प्राचिष्टा विस्तारे वरिष्ठा च ।
तस्याः सलिलं यमुनायाः शुचितरम् । पर्वतेषु हिमालयः प्रथिष्ठः।
अहो दीनिमतोऽपि विश्वसनीयतास्य राज्ञो वपुषः ।

ईदृशी मे मन्दभाग्यता यत्र केवलं भर्तुर्विरहो दारकयोरपि।
हा सौम्य हनुमन्क पुनरस्वादृशस्य साधोर्महोपकारिणः
संभवोऽस्मिन्नगति ।

नैतद्विद्मः कतरन्नो गरीयो यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः।
नेयं मे जटा किं तु वेणीकृतः कचानां कलाप इत्य-
ब्रवीत्काचित्स्त्री ।

दासीभूतां सर्पाणां जनन्याः सेवां कुर्वती स्वमातरं
बन्धनान्मुमोच गरुडः ।

तपश्चरन्नाश्रयः स्वीयानि नव शिरांसि शिवायोपायनीचकारेति
शृणुमः ।

प्रियतमस्य पुण्डरीकस्य मरणेन सशोकया महाश्वेतया
तिरस्कृता विषया दूरीकृतो बान्धवजनोऽङ्गीकृतमरण्येऽवस्थानम् ।

एकः पुरुषः प्रियतमायाः प्रासादस्योपरितर्नी भूमिं प्रवेष्टुमि-
च्छुर्वातायनादधोऽवलम्बमानमर्हि रञ्जकृत्यारुरोह ।

उपरते भर्तारि यत्प्राणाः परित्यज्यन्ते तन्मौर्ख्यम् । उत्तरा
विराटदुहिता बालिका विनयवति धीमति विक्रान्ते च पञ्चत्व-
मभिमन्यावुपगतेऽपि प्राणान्न जहौ । अन्या अपि सहस्रशः कन्यका
अभर्तृमन्यो जाताः सत्यो जीवितानि न तत्यजुरिति श्रूयते ।

जीवन्नाय मनुजन्मनामिह भ्राम्यतामथ कदापि स प्रभुः ।
त्वाद्दशो भवति भाग्ययोगतो वेत्ति यः सदसतां यदन्तरम् ॥

गुणशती वाक्ये

१. दशरथनी त्रयु पत्नीभ्यामां कौसल्या सौथी भोटी (वृद्ध)
अने कडेथी सौथी नानी (युवन्) होती.
२. सीताना शरीरनी आकृति द्रौपदीनां करतां वधारे नाशुक
(तनु) होती.
३. भोडुं (बहु) नाना (लघु)नी परापर थाय ये अर्थ वगरनुं छे.
४. दौडवामां सर्व प्राणीभ्यामां घोडा सौथी वधारे उडपवाणे
(आशु) छे.
५. सदशुष्णी (सदगुण, पुण्य) सुधी (सुख) छे, अने मानने
योग्य छे.
६. सत्यभामा करतां रुकिभणी कृष्णने वधारे प्रिय (प्रिय) होती.

૭. ન્યારે માણસ વધારે દુર્ભાગી હોય, ત્યારે તેનાં સગાં પણ દુઃખન જોવાં (વિપક્ષ) થાય.

૮. જેની પાસે પૈસા (વસુ) કે હિંમત (ધૈર્ય) કે કૌતિ (ચશ્સ, કીર્તિ) કે જમીન (ભૂમિ) હોય, તેને શું કહેવાય?*

૯. બધા એક મનના થાઓ (एकचित्त), અને આ બળ લઈને ભીડી જાઓ.

૧૦. દેવોમાં ઈન્દ્ર સૌથી વધારે પ્રતાપી (ओजस्विन्) ને સૌથી વધારે બળવાન (बलिन) હતો, તેથી તેનો રાજ્યાભિષેક કર્યો.

૧૧. ટીકાકારથી મૂળ ફકરાનો અર્થ સ્પષ્ટ (विशद्) કરાય છે અને કેટલીક વાર ગૂંચવણ ભરેલો (गूढ) કરાય છે.

૧૨. તે વખતની બધી સ્ત્રીઓમાં દમયંતી સૌથી વધારે સુંદર (चारु) હતી, અને પોતાના સ્વામીને આસક્ત (अनुरक्त, भक्त) × હતી.

૧૩. સ્નેહથી તારું હૃદય આ ક્ષણે પીગળ્યું (द्रव) છે.

૧૪. સાધારણ બળદો કરતાં ઝૂંસરીએ જેડેલા વધારે ગાડા (पीवर) હોય છે.

૧૫. હે સીતા! તારા (त्वद्) જેવી આવી શુદ્ધ, સાદી, પ્રેમી (अनुराग, प्रणय) સ્ત્રી ખીજ કોઈ નથી, અને મારા જેવો (मद्) આલો દયાહીન અને કૃતમ્ન મનુષ્ય ખીજો કોઈ નથી.

* વિદ્યાર્થીએ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવો.

× સાતમી કે વધી.

अणु पु. स्त्री. न. नानुं पु. नानो
रञ्जण

अधस् अ, नीचे, तणे

अध्वन् पु. भार्ग

अनुकम्पित् पु. स्त्री. न. दयावान्

अन्तर न. ईर

अभिमन्यु पु. अशु^{न्}नतो पुत्र

अरुस् पु. न. धा, जपम

अवलम्बमान पु. स्त्री. न. लटकतुं

अवस्थान न. रडेकाणु

अहि पु. साप

आर्द्र पु. स्त्री. न. लीनुं

इच्छु पु. स्त्री. न. छिच्छुं, छिच्छनार

उत्तरा स्त्री. विराट राजनी पुत्री

उपरितन पु. स्त्री. न. उपलुं

उपायन न. तञ्जराणुं

एकमनस पु. स्त्री. न. एक मननुं

कच पु. वाण

कर्मपथपु. (कर्मन् कर्म, अनेपथिन्

रस्तो) कर्मनो भार्ग, अटले मोक्ष

अथवा नित्य सुप्र मेणववाने

धर्म संल^{धी} क्रिया तथा कर्म

करवां ते.

कलह पु. कण्ठिथे

कलाप पु. दडो, समूह

कृश पु. न. ह्यणुं, पातणुं

कृष्णसाहाय्य न. कृष्णनी भद्र
कम् १. ग. परस्मै० अति जेडे,

आण^{गनुं}, उल्ल^{धन} करतुं

क्षुद्र पु. स्त्री. न. नानुं, नीय

गरुड पु. गरुड पक्षी, विष्णुदेव

वाहन तरीके वापरे छे ते अतनुं

पक्षी

जटा स्त्री. जटा (गू^{यवायेला}

वाणनुं अ^ड)

जीवन न. गुञ्जान

जीवित न. जिहगी

ज्ञानमार्ग पु. (ज्ञान न. अणुनुं ते,

मार्ग पु. रस्तो) ज्ञानतो रस्तो,

मोक्षनीआसिभाटेईश्वरसंघ^{धी}ज्ञान

दारक पु. आण, पुत्र

दीप्ति स्त्री. तेज

दृढ पु. स्त्री. न. निश्चल, मज्जुल

निःश्रेयस् न. कल्याण, मुक्ति

परिवृढ पु. धणी, मालिक

पुण्डरीक पु. विशेष नाम छे;

न. कमणनुं कूल

पृथु पु. स्त्री. न. मोटुं

बन्धनन. कण्ठे, डेड करतुं ते, अ^{दी}

बालिका स्त्री. आणडी, छोडरी

ब्रह्मवर्चसिन् पु. स्त्री. न. वेदे

डरीने तेज पामेलुं, वैदिक क्रियाथी

प्राप्त थनुं तेज पामेलुं

મક્તિમાર્ગ પુ. (મક્તિ સ્ત્રી.પ્રીતિ,
લક્તિ અને માર્ગ પુ. રસ્તો)
મુક્તિ માટે ઇશ્વરની પ્રીતિ અથવા
લક્તિ

માગ્યયોગ પુ. (માગ્ય ન. નસીબ,
સારુ' નસીબ, યોગ પુ. પ્રાપ્તિ)
સારા લાગ્ય અથવા નસીબની
પ્રાપ્તિ

મૃશ પુ. સ્ત્રી. ત. ઘણું, જખરુ'
મધ્યમ પુ. સ્ત્રી. ન. વચ્ચું; ન.
કમ્બર

મનુજન્મન્ પુ. (મનુપુ. માણસોના
પૂર્વજો અથવા મૂળ પુરુષોમાંનો
એક) મનુથી જન્મેલો, માણસ,
મનુષ્ય

મન્દમાગ્યતા સ્ત્રી. (મન્દ મુસ્ત,
નબળું માગ્ય નસીબ, મન્દમાગ્ય
નબળા નસીબવાળો, કમનસીબ,
અભાગિયો) દુર્દૈવ, દુર્ભાગ્ય

મહાશ્વેતા સ્ત્રી. એક ગન્ધર્વની
દીકરીનું નામ છે.

મહોપકારિન્ પુ. સ્ત્રી. ન. મોટાઉપકારી
મૌર્ય ન. મૂર્ખાઇ

યજ્ઞવર્મન્ પુ. વિશેષ નામ છે.

યથાવિધિ ક્રિ. વિ. વિધિપુસ્તકમાં
કહેલા નિયમ પ્રમાણે

યમુના સ્ત્રી. જમના નદી
યુગ પુ. ન. ઝૂંસરી, ભેતરું
યોધસમાજ પુ. (યોધ પુ. ભેદો,
સમાજ પુ. ટાળું) ભેદાલું ટાળું
લક્ષર

રઝજુ સ્ત્રી. દોરડું

રમ ૧ ગ. પરસ્મૈં ઉપ ભેડે,
મરી જવું

રહસુ ન. ગુપ્ત, એકાંતપણું; ગુપ્ત
વાત, ક્રિ. વિ. છાનુમાનું, એકાંતે

લઘુ પુ. સ્ત્રી. ન. નાનું

વપુસ્ ન. શરીર

વિક્રાન્તપુ. સ્ત્રી. ન. હિંમતવાન, શરો
વિશ્વસનીયતા સ્ત્રી. વિશ્વાસ
ઉપભવવાની શક્તિ

વિષય પુ. ઇન્દ્રિયસુખ આપનાર
પદાર્થ

વિષ્ણુશર્મન્ પુ. વિશેષ નામ છે.

વિસ્તાર પુ. ફેલાવો

વૃત્તાન્તશ્રવણ ન. (વૃત્તાન્ત પુ.
ઇતિહાસ. હેવાલ, શ્રવણ ન.
સાંભળવું તે) ઇતિહાસ અથવા
હેવાલ સાંભળવો તે

વેણિ-ણી સ્ત્રી. ગૂંથેલા વાળ

શિરીષ ન. એક ભતનું ફૂલ

શુચિ પુ. સ્ત્રી. ન. સ્વચ્છ

संभव पु. शक्यता, अनी शके
अनी स्थिति, संभव

सदसत्पु. स्त्री. न. सारुं के नडांरुं
सलिल न. पाणी

सशोक पु. स्त्री. न. (स जेडे
शोक पु. द्विजगरी)शोकथीपाडित
सहस्रशः कि. वि. डनरे

सुभद्रा स्त्री. अर्जुननी पत्नी
सेवा स्त्री. नोकरी

सौम्य पु. स्त्री. न. नम्र, मनोर,
सुंदर

हृत्प्रमत् पु. वानरनुं नाम छे.
(अ रामनो लकत डते.)
डनुमान

ह्रस्व पु. स्त्री. न. टूंकुं

अर्थ अर्थ पु.

अर्थ वगरनुं अयुक्त भू. कृ.
अनुपपन्न भू. कृ.

कैकेयी (दशरथनी अेक पत्नीनुं
नाम छे.) कैकेयी स्त्री.

कौसल्या (दशरथनी अेक पत्नीनुं
नाम छे.) कौसल्या स्त्री.

कूर नृशंस. पु. स्त्री. न.

पाटुं प्रतिकूल पु. स्त्री. न.

जाल न.

जेडायेलुं नियुक्त कर्मणि भू. कृ.,

धुरि नियुक्तः

टीका करनार टीकाकार पु.

टीकाकृत पु.

दया वगरनुं निर्घृण पु. स्त्री. न.

दोडपुं ते विद्रवण न.

निष्वास ऋजु पु. स्त्री. न.

आर्जवयुक्त पु. स्त्री. न.

सरल पु. स्त्री. न.

पवित्र विशुद्धशील पु. स्त्री. न.

पण क्षण पु.

दुक्तिमणी (कृष्णुनी पत्नी)

रुक्तिमणी स्त्री.

शरीरनो आकार तनु स्त्री. वपुस्
न आकृति स्त्री.

सगुं बन्धु पु. बन्धुजनपु. ज्ञातिपु.

सत्यभामा (कृष्णुनी अेक पत्नीनुं

नाम छे.) सत्यभामा स्त्री.

साधारण साधारण पु. स्त्री. न.

सामान्य पु. स्त्री. न.

પાઠ ૧૯ મો

સમાસ

ક્રન્દ અને તત્પુરુષ

૧. ૧. સંસ્કૃતમાં એક *મૂળ નામને ખીજા નામ સાથે જોડી શકાય, અને આ સમાસને ત્રીજા નામ સાથે કે કોઈ ખીજા સમાસ સાથે જોડી શકાય, અથવા તે ઘણાં નામો એકએક સાથે જોડી મોટા સમાસ કરી શકાય. આ રીતે ગમે તટલા શબ્દો સાથે આવે સમાસ થાય. જે રીતે અથવા તે જે અર્થને ઉદ્દેશી આ સમાસ કરાય છે, તે પ્રમાણે સમાસના અનેક વર્ગ *થઈ શકે. ક્રન્દ વર્ગના સમાસોમાંના શબ્દો જે તે એકઠા ન જોડાય તો ચ નામના અવ્યયથી જોડાય. જેમકે. રામશ્ચ કૃષ્ણશ્ચ=રામકૃષ્ણૌ; રામશ્ચ લક્ષ્મણશ્ચ ભરતશ્ચ શત્રુઘ્નશ્ચ=રામલક્ષ્મણ-ભરતશત્રુઘ્ના:.

૨. (અ) જ્યારે સમાસ બે જ નામનો હોય અને દરેક નામ એકવચનનું હોય તો આખો સમાસ દ્વિવચનમાં આવે, અને તેથી

* એટલે સર્વવાચક નામ, વિશેષણ અથવા અવ્યય.

x ગમે તે નામનો ગમે તે ખીજા નામની સાથે ગમે તે અર્થમાં સમાસ થઈ શકે એમ કદી ધારવું નહીં. સંસ્કૃત ભાષાની વાક્યરચના પ્રમાણે અમુક સમાસ જ સશક્ત છે અને ખીજાઓ નથી. આ વાત ન જાણનારા માણસો ગમે તેવો સમાસ કરે છે, પણ તે ખરા સંસ્કૃત સમાસ નથી. સંસ્કૃત વૈયાકરણોએ એ વિષે ઘણા બારીક નિયમો આપ્યા છે અને તેમાંના કેટલાક આ ગ્રંથમાં સમજાવ્યા છે. અભ્યાસને માટે ઉત્તમ ગ્રંથકારોએ જે સમાસ વાપર્યા છે તે વાપરવા એ જ ઉત્તમ રસ્તો છે.

વધારે નામે હોય તો બૃહવચનમાં આવે. (બ) સમાસના છેલ્લા નામની બંધિ તે આખા સમાસની બંધિ ગણવી. જેમકે **કુકુટમયૂર્યાવિમે, મયૂરી-કુકુટાવિમૌ.** (ક) આવા દ્વન્દ્વ સમાસ બ્યારે એક સમૂહ બતાવે છે કે બ્યારે એકસામટો વિચાર બતાવે છે ત્યારે એકવચનમાં અને તપુસકલિંગમાં આવે છે. જેમકે **માહારત્નિદ્રામયમ્.** આ સમાસ સમાહાર દ્વન્દ્વ નામથી ઓળખાય છે. બ્યારે સમાસના શબ્દો જીવડાં, પ્રાણીના શરીરનાં અંગો, સૈન્યના વિભાગો, જેમની વચ્ચે સ્વાભાવિક શત્રુતા હોય એવા પદાર્થો અને પ્રાણી સિવાય સામાન્ય નામે બતાવનાર હોય ત્યારે હંમેશા આ જ સમાસ થાય છે. જેમકે **યૂકાલિક્ષમ્, પાણિપાદમ્, રથિકાશ્વારોહમ્, અહિનકુલમ્, ધાનાશક્લિ.** ખીજ બાબતોમાં સમાસની રચના બોલનારની ઇચ્છા પર આધાર રાખે છે.

૩. ઋ અન્તે હોય એવો શબ્દ જે નિકટ સગપણ કે કોઈ બંધની વિદ્વતા સૂચવતો હોય તે શબ્દના ઋનો તેની પછી બ્યારે ઋ અન્તે હોય એવો ખીજને શબ્દ આવે ત્યારે આ થાય છે; અથવા પુત્ર શબ્દ આવે તો પણ તેમ થાય છે કેમકે **હોતાપોતારૌ, માતાપિતરૌ, પિતાપુત્રૌ.**

૪ જે સમાહાર દ્વન્દ્વને છેડે તાલવ્વ વર્ગનો કોઈ પણ અક્ષર હોય અથવા તો દ્ ષ કે હ હોય તો અં સ્વર ઉમેરાય છે. જેમકે **વાક્સ્વચમ્, ન્વક્ષ્મજમ્, શમીદષદમ્, ચાક્ષિસ્વમ્, હ્રત્રીપાનહમ** બ્યારે સમાહાર દ્વન્દ્વ ન હોય ત્યારે અ ઉમેરાતો નથી જેમકે **પ્રાજ્ઞદશરદૌ.**

૨. ૧. તત્પુરુષ નામના સમાસમાં બે અવયવ હોય છે. એમાં પહેલો અવયવ ખીજ અવયવના અર્થને ચોક્કસ કરે છે કે તેના અર્થમાં વધારો કરે છે. *ગુણુદર્શક અવયવ વિકૃતિના અર્થમાં આવે કે ખીજ શબ્દની સાથે સમવિકૃતિમાં આવે. ખીજ બાબતમાં તે વિશેષણ તરીકે કે નામ તરીકે આવે છે; પહેલી સ્થિતિએ તે તત્પુરુષ કહેવાય છે અને ખીજ સ્થિતિમાં કર્મધારય નામે ઓળખાય છે જેમકે **રાજ્ઞઃ પુરુષઃ=રાજપુરુષઃ**

* કેટલેક કેકાણે ગુણુદર્શક અવયવ અન્તે મૂકવામાં આવે છે.

(તત્પુરુષ), ગમ્મીરો નાદઃ=ગમ્મીરનાદઃ(કર્મધારય), પુરુષો વ્યાઘ્ર ઇવ= પુરુષવ્યાઘ્રઃ (કર્મધારય).

૨. પ્રથમા સિવાયની જ વિભક્તિ અનુસાર તત્પુરુષ સમાસની જ ભત છે—

અ. (૧) દ્વિતીયા વિભક્તિમાં નામનો—શ્રિત, અતીત પતિત, ગત, અત્યસ્ત, પ્રાપ્ત અને આપન્ન સાથે સમાસ થાય છે. જેમકે કૃષ્ણ-શ્રિતઃ=કૃષ્ણશ્રિતઃ; દુઃસ્વમ્ આપન્ન=દુઃસ્વાપન્નઃ; સ્વર્ગમ્ ગતઃ=સ્વર્ગગતઃ

(૨) જ્યારે દ્વિતીયા એક ચાલુ કાર્ય કે સ્થિતિનો સમય દર્શાવતી હોય ત્યારે તે એ કાર્ય કે સ્થિતિ દર્શાવતા ખીજ નામ સાથે જોડાય છે. મુહુર્ત સુખમ્=મુહુર્તસુખમ્.

બ. તૃતીયામાં નામ (૧) પરિણામ અતાવનાર શબ્દ સાથે જોડાય છે. (૨) પૂર્વ સદશ, સમ, ડન ને ડન જેવા અર્થવાળા શબ્દો તેમજ કલહ, નિપુણ, મિશ્ર, અને શ્લક્ષ્ણ સાથે જોડાય છે.

(૩) જ્યારે તૃતીયા કર્તાના અર્થમાં કે કર્મના સાધનતા અર્થમાં હોય ત્યારે પણ કોઈવાર દ્વિયાપદ પરથી સાધિત રૂપો સાથે જોડાય છે.

(૪) ખોરાકને સ્વાદિષ્ટ અતાવનારી વસ્તુના અર્થમાં તૃતીયા વપરાઈ હોય અને તેની પછીના શબ્દોનો 'એક બતતુ' અત્ર' એવા અર્થ થતા હોય તો તે બેનો સમાસ થાય છે.

જેમકે (૧) શક્કલયા ચ્વણ્ઠઃ=શક્કલાચ્વણ્ઠઃ; (૨) માસેન પૂર્વઃ= માસ પૂર્વઃ; માત્રા સદશઃ=માત્રસદશઃ; વાચા કલહઃ=વાક્કલહઃ; (૩) હરિણા વ્રાતઃ=હરિવ્રાતઃ; નસ્વમિન્નઃ=નસ્વમિન્નઃ; (૪) દ્વિજોદનઃ દ્વિજોદનઃ ઈં.

ક. ચોથા વિભક્તિમાં નામના (૧) તે નામથી સચિત વસ્તુઓની અતાવેલી વસ્તુદર્શક નામ સાથે સમાસ થાય છે. જેમકે ચૂંપાય દારુ ચૂપ-દારુ. (૨) તેમજ અર્થ, બલિ, હિત, સુખ અને મશ્નિતજોડે સમાસ થાય છે અર્થ સાથે જે સમાસ થાય તો સમસ્ત શબ્દ વિશેષણ થાય છે, અને તેને તેનાં વિશેષ્યતાં લિંગ અને વચન કાગે છે. જેમકે દ્વિજાયાયમ્=દ્વિજાર્થ ઓદન;

द्विजायेयम्=द्विजायार्थिवांगूः; द्विजायेदम्=द्विजायं पयः, भूतेभ्यो बलिः=भूतबलिः, गवे हितम्=गोहितम्, गवे सुखम्=गोसुखम्, गवे रक्षितम्=गोरक्षितम्।

३. पञ्चमीनां नाम भय, भीत, भीति अने भी साथे अने कोर्ष वार अपेत, अपोढ, मुक्त, पतितअने अपत्रस्त साथे जेडाय छे. उदाहरण- चोराद्भयम्=चोरभयम्, सुखादपेतः=सुखापेतः, चक्रान्मुक्तः=चक्रमुक्तः, स्वर्गात्पतितः=स्वर्गपतितः।

४. (१) षष्ठीनां नाम षष्ठी कोर्ष पञ्च नाम साथे समासमां आषी शक्ति जेभके राज्ञः पुरुषः=राजपुरुषः. पञ्च इटलाक अपवाह छे. तू ने अक अन्ते होय जेवा क्रियापद परथी साधित शब्दो साथे तेभञ्ज कर्मतुं कर्तापञ्चं सूचयता शब्दो साथे जेडायता नथी. जेभके अपां. स्रष्टा, ओदनस्य पाचकः, घटस्य कर्ता; पञ्च अप्स्रष्टा, ओदनपाचकः के घटकर्ता थतुं नथी. इटलाक आ अपवाहभूत छे. जेभके अपवाहमां देवपूजकः, ब्राह्मणयाजकः छे।

नीचेनी षष्ठीना समास थतो नथी—नृणां द्विजः श्रेष्ठः, सतां षष्ठः, आश्रयो गवां दोहोऽगोपेन, छे।

(२) पूर्वं, अपर, अधर अने उत्तर षष्ठी विलिङ्गितावाणां नाम साथे जेडाय छे, पञ्च ते पहेलां मुक्तय छे. जेउ आगतमां षष्ठीथी आषी लाग दर्शावयो जेभञ्जे, अने तेना जेक लाग आषी समासथी सूचयता जेभञ्जे. पूर्वं कायस्य=पूर्वकायः, चरमं रात्रेः=चरमरात्रेः मध्यमद्वः=मध्याह्न मत्यादि।

(३) जेक अनाव अन्या षष्ठी जे काण गयो होय तेकाणदर्शिक नाम ते अनाव सूचयता नाम साथे जेडाय छे. संवत्सरौ मृतस्य यस्य (जेने मयाने जेक वर्ष थतुं.) संवत्सरमृतः, मासजातः छे।

५. सप्तमीनां नाम नीचेना शब्द साथे जेडाय छे—शौण्ड, धूर्त, प्रवीण, निपुण, पण्डित, पटु, कुशल, सिद्ध, शुष्क, पक्व, बन्ध छे। उदाहरण वाचि पटुः=वाक्पटुः, सभायां पण्डितः=सभापण्डितः, आतपे शुष्कः आतपशुष्कः छे।

૩. સમવિક્રિતિ તત્પુરુષ એટલે કર્મધારય નીચેની સ્થિતિમાં થાય છે.

(અ) ઉપમાનવાચક નામ સમાન ધર્મદર્શક શબ્દ સાથે સમાસમાં આવે છે. જેમકે ઘન ઇવ ડ્યામઃ=ઘનડ્યામઃ.

(બ) ઉપમેય-ઉપમાન; જેમકે દ્યામ્ન, ચન્દ્ર, કમલ, પદ્મ ઇત્દ સાથે સમાસમાં આવે છે. જેમકે પુરુષો વ્યામ્ન ઇવ=પુરુષવ્યામ્નઃ, મુખં ચન્દ્ર ઇવ=મુખચન્દ્રઃ, નેત્રં કમલમિવ=નેત્રકમલમ્, પાદઃ પદ્મમિવ=પાદપદ્મમ્, અથવા મુખમેવ ચન્દ્રઃ=મુખચન્દ્રઃ, નેત્રમેવ કમલમ્ એમ પણ છૂટા પાડી શકાય.

(ક) ઘણી જગ્યાએ વિશેષણ વિશેષ્ય સાથે આવે. જેમકે નીલં ચ તદુત્પલં ચ નીલોત્પલમ્, ગમ્भीરશ્ચાસૌ નાદશ્ચ=ગમ્भीરનાદઃ.

(ડ) રૂપાખ્યાત થાય એવાં કૃદંતો તેમાં પહેલું કૃદંત આગળનું કાર્ય બતાવતું હોય અને ખીજું કૃદંત પછીનું કાર્ય બતાવતું હોય. જેમકે આદૌ સ્નાતઃ પશ્ચાદનુલિપ્તઃ.

૪. અ અને અનનો કોઈ નામ સાથે જે સમાસ નકાર બતાવે છે તે નન્ તત્પુરુષ છે. ન બ્રાહ્મણઃ=અબ્રાહ્મણઃ. ન અશ્વઃ=અનશ્વઃ. ।

૫. કર્મધારયનો પહેલો અવયવ સંખ્યાદર્શક હોય તો તે સંસ્કૃતમાં દ્વિગુ નામથી ઓળખાય છે. દ્વિગુ સમૂહસૂચક છે. જેમકે ત્રયાણાં ભુવનાનાં સમાહારઃ=ત્રિભુવનમ્. સંખ્યાદર્શક અવયવ પહેલો હોય એવો કર્મધારય દ્વિગુ જ હોય.

૬. નીચેના શબ્દો અન્ત્ય સ્વર કે પૂર્વ સ્વર સાથે અન્ત્ય વ્યંજનનો લોપ કરી નીચેની સ્થિતિમાં અ ઉમેરે છે.

(અ) પથિન્ કોઈ પણ સમાસને છેડે; જેમકે, સ્વર્ગપથઃ.

(બ) સત્તિ અને રાજન્ તત્પુરુષ સમાસને છેડે; જેમકે, મદ્રરાજઃ, કૃષ્ણસત્તઃ.

(ક) રાત્રિ તત્પુરુષ સમાસને છેડે, જ્યારે તેની પૂર્વે સંખ્યાવાચક શબ્દ હોય અથવા અવ્યય કે વિભાગદર્શક શબ્દ હોય; જેમકે

પૂર્વ, અપર ઇ૦; અથવા તો સર્વ, સંક્રયાત કે પુણ્ય હોય ત્યારે; અને ઇન્દ્રમાં બ્યારે તેની પૂર્વે અહઃ હોય ત્યારે; જેમકે, દ્વિરાત્રમ્ અતિરાત્રઃ, પૂર્વરાત્રઃ, અહોરાત્રઃ.

(૩) અહન્ તત્પુરુષને છેડે; બ્યારે ળમા નિયમ પ્રમાણે તેનો અહ્ થતો નથી ત્યારે; જેમકે, પુણ્યાહમ્, દ્વચહઃ, ઉત્તમાહઃ.

૭. અહનનો તત્પુરુષ સમાસને છેડે બ્યારે તેની પૂર્વે અવ્યય હોય કે વિભાગદર્શક શબ્દ હોય. જેવા કે પૂર્વ, અપર ઇ૦ અથવા સર્વ, સંક્રયાત્ હોય ત્યારે અહ્ થાય છે. સર્વાહ્ણઃ, પૂર્વાહ્ણઃ.

૮. ઋચ્, પુર ધુર (બ્યારે ગાડીની ધૂંસરી એવો અર્થ ન થાય ત્યારે) કોઈ પણ સમાસને છેડે; અને (બ) ગો બ્યારે તત્પુરુષને છેડે હોય ત્યારે તેમાં અ ઉમેરાય છે; અર્ધર્ચઃ-ર્ચમ્, વિષ્ણુપુરમ્, રણધુરા, પરમગચઃ.

૯. (અ) તત્પુરુષને છેડા નામની ળતિ લાગે છે. (બ) સમાહાર દ્વિચુ નપુંસકલિંગનો છે, અને ઋ અન્તે હોય એવો કેટલીક વાર સ્ત્રીલિંગમાં હોય છે અને તેને ઈ પ્રત્યય લાગે છે. જેમકે રાજપુરુષઃ, નલભિન્નઃ-ન્નાન્નમ્, પશ્ચગત્રમ્ (પશ્ચન્, અને ગો), પશ્ચપાત્રમ્, ત્રિલોકી, (ક) તત્પુરુષના (પ્રત્યેક વિભાગમાં) રાત્ર અહ્ અને અહ અન્તે હોય ત્યારે પુલિંગલમેશાં હોય છે, પણ બ્યારે રાત્રની પૂર્વે સંખ્યાદર્શક શબ્દ આવે ત્યારે અને અહની પૂર્વે પુણ્ય આવે ત્યારે નપુંસકલિંગના થાય છે. જેમકે પૂર્વરાત્રઃ, મધ્યાહ્, સન્તાહઃ, દ્વિરાત્રમ્, પુણ્યાહમ્.

૧૦. બ્યારે નપુંસકલિંગના સમાહાર ઇન્દ્ર કે દ્વિચુને અન્તે દ્વીર્ધ્ સ્વર આવે ત્યારે તે સ્વર હ્રસ્વ થાય છે. ઓ અને ળૌ ને બદલે હ્રસ્વ સ્વર ઉ થાય છે, અને ળ તથા ળે ને બદલે ઇ થાય છે, જેમકે દ્વિચારિ (દ્વિ અને ચારી અનાબ્ધુન્ માપ).

સુહૃદિ ભર્તરિ વા પ્રાણાઃ પરિત્યજ્યન્તે । સ્વયં ચેન્ન જહતિ
 ન પરિત્યાજ્યાઃ । અત્ર હિ વિચાર્યમાણે સ્વાર્થ એવ પ્રાણપરિત્યાગોઽ
 યમસદ્ગુણોક્તવેદનાપ્રતીકારત્વાદાત્મનઃ । ઉપરતસ્ય તુ ન કમપિ
 ગુણમાવહતિ । ન તાવત્તસ્યાયં પ્રત્યુજ્જીવનોપાયો ન ધર્મોપચય-
 કારણં ન શુભલોકોપાર્જનહેતુર્નનિરયપાતપ્રતીકારોનદર્શનોપાયોન
 પરસ્પરસમાગમનિમિત્તમ્ । અન્યામેવ સ્વકર્મફલપરિપાકોપચિતામ-
 સાવવશો નીયતે ભૂમિમસાવપ્યાત્મઘાતિનઃ કેવલમેનસા સંયુજ્યતે ।

ગુજરાતી વાક્યો

૧. પખવાડિયામાં* આઠ વખત મહેતાજી અમને શીખવે છે.
૨. છ દિવસમાં ધર્મગુરુઓ અગ્નિષ્ટોમ યજ કરે છે.
૩. સાત સ્વર્ગ અને સાત પાતાળમાં રામના પ્રસાદમની શ્રીર્તિ ગવાઈ.

૪. મનુ, યાજ્ઞવલ્કય અને અસિતની સ્મૃતિઓમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય ને શૂદ્રોના ધર્મો કહ્યા છે.

૫. પરસ્પર સહાય માટે રામે અને સુગ્રીવે મિત્રતા કરી.

૬. રઘુ પોતાની સાથે મૌહુલ લક્ષ્મણને પૂર્વના સમુદ્ર તરફ જતા શિવની જરામાંથી પડેલી ગંગાને લઈને જતા ભગીરથ જેવો દેખાયો.

૭. આ પ્રમાણે પૂવ તરફના દેશોમાં મુસાફરી કરતો તે વિજયી રામ તાલી વૃક્ષના વનને લીધે કાળા દેખાતા+મહાસમુદ્રના કિનારા સુધી પહોંચ્યો.

*આ અને આવતા પાકમાં ગુજરાતી વાક્યોમાં જડા અક્ષર છે. ત્યાં વિદ્યાર્થીઓ સંસ્કૃત સમાસ વાપરવા.

+મહત્ત્વ કર્મધારય કે બહુગ્રીહિનો પહેલો અવયવ હોય તો તેને તેને બદલે મહા થાય છે.

८. वहाणना काङ्क्षाने लीधे भग्नरयेवा वंगानो जडमूणथी
नाश करी तेखे गंगाना ये कांठानी वच्चे (वज्रयना स्थल) जिलो कर्यो.

९. जेवी रीते पर्वतो पांअ कापवां तैयार थयेला चन्द्रनी
सामा पश्चराओ वायरी सामा थया, तेम कलिंगना राज्ञये तेनी
सामा शस्त्रो वापर्या.

१०. ते विजयी राज्ञये महेन्द्रनो राज्ञ जे पहेलां पड्डायो
होतो पणु पाळणथी छूटयो होतो तेनुं धन तीधुं, पणु देश लीधो न होतो.

११. समुद्र जे डे परशुरामनां आणुथी घणो आधो
असेडायो होतो, तो पणु तेना मोटा सैन्यने लीधे जखे सखे पर्वतने
अडकतो होय अेम लागुं.

शब्दकोश १८

अग्निष्टोम पु. अेक अंतनो यज्ञ
अङ्गार पु. न. अंगारो
अजा स्त्री. अकरी
अतिनिष्फल पु. स्त्री. न. छेक
व्यर्थ, कंठ पणु इण वगरनुं
अतिप्रमाद पु. मोटी यूक, धणु
भेडिकराध
अनुमरण न. (धोर्धनी) पाळण
भरवुं ते, जेम विधवा भूयेला
धणुनी जेडे णणी भरे छे तेम,
सती थवुं ते
अलाभ पु. नुकसान

अलोभ पु. लोभनो अलाव, संतोष
अवश पु. स्त्री. न. पराधीन, परवश
असह्य पु. स्त्री. न. सहनुं विध्यर्थ
इ. अ जेडे, सडेवाय नडीं तेधुं
आचरित पु. स्त्री. न. आचरेलुं,
वर्तेलुं; आचरलु, इत्य
आत्मघातिन् पु. स्त्री. न. आपघात
करनार
उत्सृष्ट सृजनुं कर्मणि लू. इ. उद्
जेडे, छेडेलुं, तमनेलुं
उद्दालक पु. पुरषनुं नाम छे.
उपचव पु. अन्ननो, अंधरो अथवा
संयथ करवो ते

उपचय चिनुं कर्मणि भू. कृ.
 उप जेडे, जेकहुं करेहुं
 उपरत पु. स्त्री. न. भूजेहुं, अंध
 धयेहुं
 एनस् न. पाप
 करणीय न. जे काम करवानुं
 डोय ते कार्य, कर्तव्य
 कलि पु. कणियुगजेटले यार युग-
 माने छेले अने पापिष्ट डालमां
 दुनियांमां जे युग याले छे ते.
 गल पु. गणुं
 गुण पु. शयदे, गुण्य
 चरम पु. स्त्री. न. छेल्हुं
 जय पु. इतेड, जत
 देहिन् पु. स्त्री. न. देडवाणुं;
 पु. भाषुस, आत्मा
 निरय पु. नरक
 पद्धति स्त्री. रस्ते, वडीवट, रीति
 परित्याज्य पु. स्त्री. न. परि+त्यज्
 नुं विध्यर्थ कृ. तज्वा लायक
 परिपाक पु. पाकपुं ते. पकवता
 परित्ताप पु. दुःख, पीडा
 पात पु. पडपुं ते, पतन
 प्रतिकार | पु. अनर्थ दूर करवानुं
 प्रतीकार | साधन, उपाय
 प्रत्युज्जीवन न. सज्जन करवुं ते
 प्रभात पु. स्त्री. न. प्र+भातुं

भू. कृ. (अंधारना रूपमां) अदस्य
 यध गयेहुं अने (अज्वाणाना
 रूपमां) देजायेहुं ते; न. परोड
 मूल न. भूण. पायो
 मोह पु. मूर्खाध, मोड
 रभसपु. उतावण, साडस, अविचार
 रोग पु. मंदावाड, रोग
 लघुलघु कि. वि. वडेहुं
 लाभ पु. प्राप्ति, शयदे
 वङ्गाः पु. जेक देशनुं तथा तेना
 दोकनुं नाम. (ग. व.मां
 वपराय छे).
 वह् मा जेडे १ ग. परस्मै०,
 आत्मने आणुपुं
 वासर पु. न. दिवस
 विचार्यमाण (वि+चर् 'ण्यु'
 ना प्रेरकभेदनुं कर्मणि वर्तमान
 कृ). जे विषे विचार थाय छे
 ते, विचार करतां
 विलसित न. रमत, पापी कर्म
 वेदना स्त्री. मडादुःख
 संनाह पु. अष्टर, कवय
 संसार पु. दुनिया
 स्वलित न. सडेज गोथुं, चूक
 स्तन पु. थान
 स्तम्भ पु. थांबेला
 स्वकर्तव्य न. स्वकार्य, आत्मधर्म

અડકતું લગ્ન પુ. સ્ત્રી. ન.
 આવે અસંકાયેલું દુરોત્સારિત,
 ઉત્સારિત, સતુ પ્રેરક ક. ભૂ.
 કૃ. ઉદ બેડે.
 ઓળંગવું આનક્રમ ૧ ગ અને
 ૪ ગ. પરસ્મૈં
 કાપવું તે છેદ પુ.
 કાળું શ્યામ પુ. સ્ત્રી. ન.
 ગર્વ કરનાર ઉદ્ધત ભૂ. કૃ.
 છોડી મુકાયેલું મુક્ત, મુક્તું
 કર્મણિ ભૂ. કૃ.
 જીતનાર વિજિગીષુ પુ.
 તાડ તાલી સ્ત્રી.
 તૈયાર થયેલું ઉચત, ઉદ્+યમ્ તું
 ભૂ. કૃ.
 થાંભલો સ્તમ્ભ પુ.

દરિયાઇ(વહાણુનો)કાફલોનોસાધનન
 દરિયો અર્ણવ પુ.
 પકડાયેલું ગૃહીતગ્રહનું કર્મણિભૂ. કૃ.
 પતિ નાથ પુ. પતિ પુ.
 પરાક્રમ અદ્ભુતચરિત ન.
 પરાક્રમ પુ.
 પાતાળ પાતાલ ન.
 પાંખ પક્ષ પુ.
 પૂર્વ તરકતું પૂર્વ પુ. સ્ત્રી. ન.
 (સર્વનામ) પ્રાચ્ય પુ. સ્ત્રી. ન.
 ક્ષીરો, પ્રવાહ ક્ષોતસ્ ન.
 મદદ સાહાય્ય ન.
 મહેન્દ્ર (એક પર્વત અને તેની
 પાસેના દેશનું નામ છે.)મહેન્દ્રપુ.
 વચલો પ્રદેશ અન્તરન.અન્તરાલન.
 મિત્રતા સંધિ પુ. સહયન.

પાઠ ૨૦ મો

સમાસ (ચાલુ)

બહુવ્રીહિ અને અવ્યયીલાવ

૧. ૧. સમાસમાં વિશેષણ પહેલું મુકાયું હોય એવા બે કે તેથી વધારે વિશેષણ વિશેષ્ય ભાવનાનાં નામો સમાસમાં બેડાઈ ખીજ નામના વિશેષણ તરીકે મુકાય છે. તે વિશેષ્ય નામ સમાસના જુદા જુદા અવયવની સાથે સમવિભક્તિમાં ન હોવું બેઈએ. આવો સમાસ બહુવ્રીહિ સમાસ કહેવાય છે. જેમકે મહાબાહુઃ, પીતામ્બરઃ. કર્મ ધારયતરીકે મહાબાહુઃ તે મહાન બાહુઃ એમ જુદો પાડી શકાય, પણ બહુવ્રીહિ તરીકે મહાબાહુર્યસ્ય

જેનો હાથ મોટો છે તે, તેમજ પીતામ્બર: (જેનું પહેરેલું લૂગડું પીળું છે તે) મરાઝ્ઞાહુર્યસ્ય સ: =મહાબાહુર્નલ: . અહીં બાહુ: કેમહત્, નલ ની સાથે સમાનાધિકરણમાં નથી, પણ આખો સમાસ મહાબાહુ: નલના વિશેષણ તરીકે છે. ઘનશ્યામો નલ: માં, શ્યામ નલની સાથે સમ વિલક્ષિતમાં છે તેથી સમાસ બહુવ્રીહિ નથી. ત્યારે જે સમાસ છોડતાં યત્ સર્વનામ પહેલી સિવાય ગમે તે વિલક્ષિતમાં વપરાયું હોય તે સમાસ બહુવ્રીહિ કહેવાય છે. પ્રાત્ન-મુદ્કં યમ્ =પ્રાતોદકો ગ્રામ: , બહુવ્રીહિ નધો યસ્મિન્ =બહુનદીકોદેશ:

૨. કેટલીક વાર બહુવ્રીહિ સમાસમાં પહેલો અવયવ બીજા સાથે સમાનાધિકરણમાં નથી હોતો. જેમકે ચક્રપાણિ: =ચક્ર પાણો યસ્ય સ: 'જેના હાથમાં પૈકું છે તે.'

૩. બ્યારે ઉપમાનો ભાવ દર્શાવવાનો હોય ત્યારે પહેલો અવયવ ધી વિલક્ષિતના અર્થમાં હોઈ શકે. જેમકે ચન્દ્રકાન્તિ: = (ચન્દ્રસ્ય હ્રવ કાન્તિ: યસ્ય) ચન્દ્રસ્યેવ કાન્તિર્યસ્ય. તત્પુરુષ તરીકે ચન્દ્રસ્ય કાન્તિ:

૪. નકારદર્શક અવયવ અ કે અન્ ઉપસર્ગ નામ સાથે જોડાઈ બહુવ્રીહિ સમાસ કરે છે. જેમકે અવિચ્છિન્ન: પુત્રો યસ્ય સ: =અપુત્ર:, નિર્ગતા ઘૃણા યસ્ય સ: =નિર્ઘૃણ: (૧૦મો નિયમ જુઓ), વિગતં જીવિતં યસ્ય સ: =વિજીવિત:, ઉદ્રતા કન્ધરા યસ્ય સ: =ઉત્કન્ધર: ઈ૦. અવિચ્છિન્નપુત્ર: નિર્ગતઘૃણ: ઈ૦. સમાન્ય નિયમાનુસાર પણ છે.

૫. મુખ્ય દિશાવાચક શબ્દોથી પણ આ સમાસ બને છે, અને તે દિશાઓની વચ્ચેનો ભાગ (એટલે ખૂણા) દર્શાવે છે. જેમકે ઉત્તરપૂર્વા એટલે ઉત્તર અને પૂર્વની વચ્ચેનો ભાગ, ઇશાન. દિશાવાચક નામ સમાસમાં ન આવે તો સર્વનામનાં રૂપાખ્યાન લે છે, અને સમાસમાં વિકલ્પે સર્વનામનાં રૂપાખ્યાન લે છે. ઉત્તરપૂર્વસ્યૈ, ઉત્તરપૂર્વાયૈ ઈ૦

૬. બ્યારે સ કે સહ સાથે જોડાયેલું નામ વિશેષણના અર્થમાં આવે છે. ત્યારે પણ બહુવ્રીહિ સમાસ થાય છે. દેવદત્ત: સહપુત્રો ગ્રામં ગત: .

૭. વિશેષણ સમાસ કયાં તે સંખ્યાવાચક શબ્દથી, અન્યયથી કે સંખ્યાવાચક શબ્દ સાથે આસન્ન, અવૃર કે અધિકથી થતો હોય તે તે બહુવ્રીહિ ગણવે. આ બાબતમાં અન્ત્ય સ્વર કે અન્ત્ય વ્યંજન (પૂર્વ સ્વર સાથે) અન્ત્ય સંખ્યાવાચક શબ્દનો અને વિંશતિનો અતિ એટલાનો લોપ થાય છે, અને અ પ્રત્યય લગાડાય છે. જેમકે દ્વિત્રા: 'બે કે ત્રણ', દ્વિદશા: 'બે વાર દશ', ઉપદશા: 'આશરે દશ' એટલે 'નવ કે અગિયાર', આસન્નવિંશા: 'લગભગ ત્રીસ,' અવૃરત્રિંશા: 'ત્રીસથી આધુ' નહિ', અધિકચત્વારિંશા: 'ચાળીસથી વધારે', પરંતુ ચતુરૂની પૂર્વે ઉપ કે ત્રિ હોય તે અક્ષરનો લોપ થતો નથી, પણ ક્ષેપ અ ઉમેરાય છે. જેમકે ઉપચતુરા: 'લગભગ ચાર', ત્રિચતુરા: 'ત્રણ કે ચાર.

૫ મા તે ૭મા નિયમથી બનેલા સમાસ નીચે પ્રમાણે છોડવામાં આવે છે.

ઉત્તરસ્યા: પૂર્વસ્યાશ્ચ દિશાઽન્તરાલમ્=ઉત્તરપૂર્વા । પુત્રેણ સહ=સહપુત્ર: । દ્વૌ વા ત્રયો વા=દ્વિત્રા: । દ્વિરાવૃત્તા દશ=દ્વિદશા: દશાનાંસમીપેયે સન્નિતે=ઉપદશા: । વિંશતેરાસન્ના: =આસન્નવિંશા:

૮. જે બહુવ્રીહિનો છેડેથી શબ્દ અન્ત્ય ઋવાળો હોય અથવા ઈ કે ઊ અન્ત્યવાળું સ્ત્રીલિંગ નામ હોય તે ક પ્રત્યય ઉમેરાય છે. ईश्वर: કર્તા यस्य તત્=ईश्वरकर्तृकजगत, बहुव्योनद्यो यस्मिन्स: =बहुनदीको देश:, रूपवद्वधूक:, આ નિયમ જે સ્ત્રીલિંગ નામ સ્વરથી શરૂ થતા વિલકિતતા પ્રત્યયો પૂર્વે પોતાના અન્ત્ય સ્વરનો ડચ્ કે ઉચ્ કરતું હોય તે હાથ પડતો નથી. સ્ત્રીને આ અપવાદ લાગતો નથી.

૯. (અ) અક્ષિ અને ધનુસ્ અન્ત હોય એવો બહુવ્રીહિ સમાસ હોય તે તેનાં અક્ષ અને ધન્યન્ એવાં રૂપો અનુક્રમે થાય છે. કમલાક્ષ: 'કમળ જેવી આંખવાળો.' અધિજયધન્વા 'ધનુષ બેંચાયેલું છે જેનું તે.'

(બ) જે તે સમાસને છેડે ગન્ધ હોય તે બ્યુરે તેની પૂર્વે ઉદ્, વૃતિ સુ સુરમિ આવે, અથવા બ્યારે સમાસ ઉપમાદર્શક હોય ત્યારે ગન્ધતું ગન્ધિ થાય છે. જેમકે ઉદ્ગન્ધિ, સુગન્ધિ, પદ્મગન્ધિ.

(ક) આ પ્રમાણે ધર્મનું ધર્મન જો તેની પૂર્વે એક શબ્દ આવે તો થાય છે. કલ્યાણધર્મી ।

(ક) બ્યારે અન્ત્ય શબ્દમાં કાંઈ આવે ફેરફાર થતો નથી કે કાંઈ પણ ઉમેરાતું નથી, ત્યારે ક વિકલ્પે ૫-૭મા નિયમાનુસાર બનેલા સમાસ સિવાય બીજી બધી જાતના આ વર્ગના સમાસને છેડે લગાડાય છે. જેમકે અધ્યયનનિમિત્તકો મે વાસોડસ્મિન્ગ્રામે.

૧૦. (૧) બ્યારે ક ઉમેરાતો નથી ત્યારે બહુવીહિ સમાસને અન્ત્ય સ્વર, જો છેલ્લો અવયવ ગો હોય કે આ અન્ત્યવાળું સ્ત્રીલિંગ નામ હોય તો હ્રસ્વ થાય છે. જેમકે ચિત્રા ગાવો યસ્ય સઃ=ચિત્રગુઃ, લક્ષ્મીભાર્યા યસ્ય સઃ લક્ષ્મીભાર્યઃ । બ્યારે ક લગાડાય ત્યારે આ વિકલ્પે હ્રસ્વ થાય છે. જેમકે લક્ષ્મીભાર્યાકઃ કે લક્ષ્મીભાર્યકઃ

(૨) અવ્યયીભાવ સમાસ, અવ્યય (ઉપસર્ગ કે ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય) અને એક નામ જોડાવાથી થાય છે. (અ) કિં વિં નપુંસકલિંગના દ્વિતીયા એ. વ. જેવાં ગણુવાં. (બ) અ અન્ત્યવાળા અવ્યયીભાવ સમાસ કેટલીક વાર તૃતીયા કે સપ્તમી એકવચનના પ્રત્યય લે છે (ક) પાનું ૧૮૩, ૧૦ પ્રમાણે) છેલ્લો દીર્ઘ સ્વર હ્રસ્વ થાય છે. (ક) અન્ત્ય ન્ લોપાય છે; પણ બ્યારે અન્ત્ય અવયવ નપુંસકલિંગ હોય ત્યારે વિકલ્પે લોપાય છે. જેમકે અધિહરિ 'હરિભાં' અનુવિષ્ણુ 'વિષ્ણુની પછાડી' એટલે વિષ્ણુ પાછળ, ઉપગઙ્ગમ્ 'ગંગા સમીપ', અનુગઙ્ગમ્ 'ગંગાની બાજુથી', યથાશક્તિ 'શક્તિ પ્રમાણે', અધ્યાત્મમ્ 'આત્મામાં', પ્રત્યહમ્ કે પ્રત્યહ દરરોજ', સતૃળમ્ 'ધાસ સાથે.' નીચે પ્રમાણે સમાસ છોડવા :

હરાવિતિ=અધિ હરિ । વિષ્ણોઃ પશ્ચાત્=અનુવિષ્ણુ । ગઙ્ગાયાઃ સમીપમ્=ઉપગઙ્ગમ્ । ગઙ્ગામન્વાયતમ્=અનુગઙ્ગમ્ । શક્તિમનતિકમ્યઃ=યથાશક્તિ । આત્મનીતિ અધ્યાત્મમ્ । અહન્યહનીતિ = પ્રત્યહમ્ અથવા પ્રત્યહ । તૃળમપ્યપરિત્યજ્ય = સતૃળમ્ ।

स्नेहरूपस्तन्तर्मनुजानां हृदयमर्माणि सीन्यति ।

भार्याया यद्यदिष्टं तत्तदधिज्यधन्वनस्तस्य भूपतेर्नानासाद्यं
किंचिदासीत् ।

प्रतिदिनं व्याभ्रकं यथाविधि पूजयामि धावदवकाशं ग्रन्था-
नवलोकयाम्यामध्याह्नसमयममालां गृहीत्वा जयामि ।

त्रिचतुराण्यहान्यस्मिन्मे गृहे वस्तुं त्वमहंसि यावत्तवार्थ-
सिद्धिं करोमि ।

आसन्नपञ्चाशा गा ब्राह्मणेभ्योऽद्रदाद्यज्ञवर्मा भ्रावणस्य प्रथमे
सोमवासरे ।

विरप्रवृत्त एष मृतस्य पुनर्जीवप्रदाने पन्थाः । तथाहि ।
विश्वामसुना गन्धर्वराजेन मेनकायामुत्पन्नां प्रमद्वरां नाम कन्या-
माशीविषविलुप्तजीवितां स्थूलकेशाश्रमे भार्गवस्य सप्ता प्रमति-
तनयो मुनिकुमारको ररुर्नाम स्वायुषोऽर्धेन योजितवान् ।

अजुंनं चाश्वमेधतुरगानुसारिणमात्मजेन बभ्रुवाहननाम्ना
समरशिरसि शरापहतप्राणमुलूषी नाम नामकन्यका
सोच्छ्वासमकरोत् ।

अभिमन्युतनयं च परिक्षितमश्वन्थामास्त्रपात्रकपरिप्लुष्टमु-
द्रादुपगतमेव निर्गतमुत्तरापप्रलापोपजनितकृपो भगवान्वासुदेवो
दुर्दभानसूत्रप्रापितवान् ।

×यान्येव सुरभिक्षुसुमधूपानुलेपनादीनि चन्द्रापीडसमागम-
सुखोपभोगायानीतानि तैरेव मृते तस्मिन्देवतोचितामपचिर्ति

× आ डाडम्परी नामनी कुमारिका विषे छे. ते पेताना प्रियतम
चन्द्रापीडने भगवा अक उरावेली जगामे गर्ध; पुषु त्यां अने मूअसे।
दीडे. कोछ अहसुत शस्त्रिअे तेने आशा आपी डे तारे स्वामी
सञ्चन थसे अने तेनुं शरीर राणी मूकवा कहुं.

संपाद्य चन्द्रापीडमूर्तिं मूर्तिमतीव शोकवृत्तिरार्तरूपा रूपान्तर-
मिव तत्क्षणेनैवोपगता गतजीवितेव शून्यमुखी मुखावलोकिनी
चन्द्रापीडस्य पीडोत्पीडितहृदयापि रक्षन्ती बाष्पमोक्षमुद्दाम-
वृत्तेः शोकादपि मरणादपि च कष्टतमामवस्थामनुभवन्ती तथैवाङ्गे
समारोपितचन्द्रापीडचरणद्वया दूरागमनखिन्नेनापि बुभुक्षितेना-
प्यप्रतिपन्नस्नानपानभोजनेन मुक्तात्मना राजपुत्रलोकेन स्वपरि-
जनेन च सह निराहारा कादम्बरी तं दिवसमनयत् ।

सज्जन्ति कुञ्जरघटाः खलु तत्प्रयागे

तं संततं युधि परिष्वजते जयश्रीः ।

चेतः समासजति तस्य गुणानुरागा-

द्विधाविशुद्धहृदये विदुषां समूहे ॥

यं न स्पृशन्त्येनमस्मिन्त्यतस्त्वं दुरन्तधामानमनन्तरूपम् ।

मनीषचोबृत्तय आत्मभाजां स एव पूज्यः परमः शिवो नः॥

अयं निजः परो वेत्ति गणना लघुचेतसाम् ।

उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम् ॥

दंष्ट्राभङ्गं मृगाणामधिपतय इव द्यक्तमानावलेपाः ।

नाशाभङ्गं सहन्ते नृवर-नृपतयस्त्वादृशाः सार्वभौमाः ॥

गुजराती वाक्या

१. मे' पांय छ भाणुस प'थायन इरतां वधारे गाथो अने
लगलग साः इतराथो रस्ता पर जेथां.

२. आ अ'ग देशेना राज्जे, जेना प्रेम स्वर्गानी अरुस-
राथो धरिछे छे.

३. श्री अने सरस्वती देवीथो जेभनां रहेःऽणु स्वाभाविक
रीते बुदां छे, तेथो तेनांमां अेकडां रहे छे.

૪. જે રાજ્યે મહાધૈતાનું વૃત્તાન્ત સાંભળ્યું તે દુઃખનો માર્થો એક પણ શબ્દ બોલી શક્યો નહીં.

૫. જેનાં તેજ અગાધ છે અને જેણે પ્રજાને સંતોષી માટી કીર્તિ મેળવી છે તે આ પરંતપ નામે રાજ્ય છે.

૬. મારી શક્તિ પ્રમાણે ન્યાયતાં તત્ત્વો હવે સમજાવું છું.

૭. તીરો અગ્નિ તરફ ઊડે છે.

૮. કરેક પર્વત પર રૂઢ્યુએ કીર્તિસ્થાન ઊભો કર્યો.

૯. ગોદાવરીના કિનારા પર જનસ્થાન આવેલું છે.

૧૦. ધણીને ઘેર દીકરીને મોકલીને જાણે કે મેં કોઈની આપેલી ધાપણ પાછી સાંપી હોય તેમ હું સુખી છું.

૧૧. લાંબા હાથવાળો, પહોળી છાતીવાળો અને નાજુક કમ્બરવાળો આ અવન્તિનો રાજ્ય છે.

૧૨. કમળ જેવી આંખોવાળી જેનાં અંગો નાજુક હતાં તેણે તેને માટે પ્રીતિ રાખી નહીં.

૧૩. કડાંથી શોભાયમાન હાથવાળો, મહેન્દ્ર પર્વતની શક્તિવાળો અને જેણે પાતાની શક્તિથી શત્રુઓનો નાશ કર્યો હતો, તે હેમાંગદ કલિગનો રાજ્ય જે જગ્યાએ બેઠો હતો, ત્યાં તે બ્યારે પહોંચી ત્યારે અતન્દાએ તે ચન્દ્રમુખી મુંદરીને કહ્યું.

શબ્દકોશ ૨૦

અક્ષમાલા સ્ત્રી. (અક્ષ પુ. એક છોડનું અને તેના ળીજનું નામ છે, અને માલા સ્ત્રી. કંઠી, માળા) દુરાક્ષની માળા
અક્ષ પુ. ખોળા

અચિન્ત્ય પુ. સ્ત્રી. ન. અવિચાર્ય, ન ધારી શકાય તેવું
અવિચયધન્વન્ પુ. જેનું ધનુષ ખેંચેલું હોય તે
અનુરાગ પુ. પ્રીતિ

अनुलेपन न. मलम, अंगने
 लगाडवानो सुगंधीदार पदार्थ
 अपचिति स्त्री. पून
 अर्थ पु. छेछेली वस्तु
 अवलेप पु. गर्व
 अवमेध पु. ऐक प्रकारनो यत्न
 (ऐमां अश्वनुं अलिदान अपाय छे.)
 असु पु. लव, प्रायु (आ अर्थमां
 ते डंमेशां अहुवयनमां वपराय
 छे, डमके प्रायु पांय छे.)
 आ भयांदा यतावनारुं अच्यय,
 अवधिदर्शक अव्यय
 आत्मभाज पु. जेने आत्मा छे
 ते, माणुस
 आनीत आ+नीतुं कर्मणि भू.
 इ. आखेलुं
 आयुस न. निंदणी
 आते पु. स्त्री. न. दुःखित, पीडित
 आशीषिष पु. सप
 आसाद्य पु. स्त्री. न. मेणवाय तेवुं
 उत्पन्न पु. स्त्री. न. जन्मेवुं, अणजेवुं
 उदार पु. स्त्री. न. उमदा, मोटा
 मनवाणुं, उदार
 उहामवृत्ति पु. स्त्री. न. उद्धत
 स्वभाववाणुं, अभयांदा
 उद्धत पु. स्त्री. न. गर्विष्ठ
 उपजनित उप+जन्तुं प्रेरक
 कर्मणि भू. इ. उपजनेवुं

उपभोग पु. लोभवयुं ते
 उल्पी स्त्री. ऐक नागकन्यानुं नाम
 छे. (ऐ थोडा वपत अर्जुननी
 लार्था डती).
 कन्यका स्त्री. दीकरी
 कादम्बरी स्त्री. ऐक तरुणु स्त्रीनुं
 नाम छे.
 कुटुम्बक न. कुटुम्ब
 कुमारक पु. लुवान छोडरो, कुंवर,
 कुमार
 कृतिन पु. स्त्री. न. जेनी छेछा
 संपूर्ण थर्छ छे ते, कृतकृत्य, सुंदर
 गतजीवित पु. स्त्री. न. मूखेलुं
 विरप्रवृत्त पु. स्त्री. न. लांभा
 वपतथी खालतुं
 जप् १ ग. परस्मै० धीमे धीमे
 जपवुं
 तनय पु. दीकरो
 त्र्यम्बक पु. रुद्रनुं नाम, शिव
 वंष्ट्रा स्त्री. दाढ, अणुीदार दांत
 दुरन्त पु. स्त्री. न. जेने छेडे पडोयवुं
 कडणु छे ऐवुं अभयांदा
 देवता स्त्री. देवता
 घामन न. तेज
 धूप पु. धूप
 निराहार पु. स्त्री. न. भूखुं
 उपवासी

निसर्ग पु. स्वभाव, प्रकृति
 परीक्षित पु. अभिमन्युनो पुत्र
 अने अर्जुननो पौत्र
 परिजन पु. सेवक, नोकर
 परिप्लुष्ट परिप्लुष्टं तुं लू. ६.
 'आणी नापेक्षु'
 प्रचार पु. इलावे
 प्रमति पु. भाष्यसंज्ञं नामं छे.
 प्रमद्वरा स्त्री. स्त्रीनुं नाम छे.
 प्रयाण न. अर्जुं ते, इत्य
 श्रापितवत्प्रमाप्नुं प्रेरकं कर्तारि
 लू. ६. पमाडनार, आपनार
 वाष्प पु. न. आंसु
 बुभुक्षित पु. स्त्री न. लूभ्युं
 भर्गव पु. ऋषिनुं नाम छे.
 मान पु. आणर, मान
 मेनका स्त्री. अप्सरानुं नाम छे.
 यथाविधि कि. वि. निधि प्रमाणे
 यावत् कि. वि. ज्यां सुधी
 युध् स्त्री. लडाई
 योजितवत् युज्नुं प्रेरकं कर्तारि
 लू. ६. जेडनार
 रुह पु. भाष्यसंज्ञं नाम छे.
 लोक् १ ग. आत्मने अने १-० ग.
 अव जेडे, जेवुं, अवलोकन करवुं
 विलुप्त विप्लुप्तं लू. ६ नाश करेवुं.
 विश्वावसु पु. गन्धर्वनुं नाम छे.

व्यक्त वि+अञ्जनुं कर्मणि लू. ६.
 पुष्टुं, स्पष्ट
 शून्यमुखी स्त्री. सूता मेवाणी,
 शीका मुष्पवाणी, जंभवाणी परेकी
 समागम पु. शायत, मेवाप
 समारोपित सम+आ+रुह्वुं
 प्रेरकं कर्मणि लू. ६. मुकयिषुं
 सञ्ज सम+आ जेडे, प्रीति करवी,
 अनुरक्त थवुं, लागवुं
 सरुज १ ग. परस्मै० नैवार थवुं
 सार पु. शक्ति, तात्पर्य
 सार्वभौम पु. स्त्री. न. यक्षपती
 सुरभि पु. स्त्री. न. सुगन्ध,
 'सुवासवाणु'
 सोच्छवास पु. स्त्री. न. श्वास-
 वाणुं, श्वाणुं
 स्थूलकेश पु. ऋषिनुं नाम छे
 अगाध अगाध पु. स्त्री. न.
 कम्भर मध्य न.
 ज्ञानी वक्षस् न.
 लुहुं मित्र भिद् तुं कर्मणि लू. ६.
 तरक अभि (उपसर्ग)
 तीर शालभ पु.
 तेज सरव न.
 थापयु ज्यास पु. निक्षेप पु.
 दरेक प्रति (उपसर्ग)
 देवकुमारीअप्सरस्स्त्रीसुराङ्गनास्त्री.

परंतप (राजतुं नाम छे)

परंतप पु.

पाठ्युं आपेक्षुं प्रत्ययित प्रति+प्र

तुं प्रेरक कर्मणि लू. इ.

पठोयुं विशाल पु. स्त्री. न.

प्रकृति निसर्ग पु. प्रकृति स्त्री.

स्वभाव पु.

प्रीति प्रीति स्त्री. अनुराग पु.

धांधुं बन्ध् ए ग.

भावेषु प्रार्थित प्र+अर्थं तुं

कर्मणि लू. इ.

भार्तुं (पीडायेषुं) अभिभूत

अभि+भू तुं कर्मणि लू. इ.

पर्याकुल प. स्त्री. न. आकुल

पु. स्त्री. न.

रहेषु आस्पद न. आवास पु.

रीजवतुं ते (राज्ये प्रप्नते.

अनुरजन न.

शक्ति, शरपणुं प्रताप पु.

पराक्रम पु.

ढाधनुं धरेषुं, कङ्कं अङ्गद पु.

हेमांगद(राजतुं नामछे)हेमाङ्गदपु.

पाठ २१ भो

प्रेरक लेख

१. डोई पणु धातुनुं प्रेरक इप अय लगाडी दशमा गणुना अय पहेलां करवामां आपवता स्वरमां इरक्षारे करवाथी थाय छे. करोति 'ते करे छे.' कारयति 'ते करावे छे.'

२. प्रेरक इप उलयपटी छे.

३. अम अति डोय अेवा धातुअे (कम्, अम् अने चम् सिवायता) अने जून्, ज (४ थो गणु), दल्, बल्, जप् वन् ज्वल् अने पीण्ड डेटलाड अणु अगत्यता नडी अेवा धातुअेमां स्वरनी दृढि थती नथी. आ धातुअेमां वम्, नम्, वन् अने ज्वल् अ्यारे तेभने उपसर्ग लागतो नथी त्यारे तेभना अमां विकल्पे इरक्षार ले छे. नेभके जनयति, बलयति, नमयति, नामयति, उन्नमयति.

४. आ अति डोय अेवा धातुअे ही अने ऋमां अय पहेलां प् उभेराय छे. नेभके दा-दापयति, हूपयति, अर्पयति.

५. ए, ऐ के ओ अति डोय अेवा धातुअेमां अन्त्य स्वरने अदले आ मुकाय छे. नेभके धे-धा-धापयति, दो-दा-दापयति (पा. १०८, १४ शुअे)

૬. ક્ષેનો આ નિત્યે હ્રસ્વ થાય છે; ગૈઠ અને સ્નાનો વિકલ્પે થાય છે; પલ્લુ એ એ ધાતુઓની પૂર્વે ઉપસર્ગ આવે તો સ્વર હ્રસ્વ થતા નથી. જેમકે ક્ષપયતિ, ગ્લાપયતિ, કે ગ્લાપયતિ, પ્રગ્લાપયતિ.

૭. રહ માં હ ને બદલે પ્ વિકલ્પે મુકાય છે. જેમકે રોપયતિ રોહયતિ. હન્નોઃ ઘાન્ થાય છે.

૮. રમ્ અને લમ્માં અન્ય અક્ષરની પહેલાં અનુનાસિક આવે છે જેમકે રમ્ભયતિ, લમ્ભયતિ.

૯. યો, છો, સો, હ્વે, ઘ્યે, વે અને પા (પીલું) એટલામાં અચની પહેલાં પ્ ને બદલે ય્ ઉમેરાય છે. પા ' રક્ષણ કરવું ' માં ત્ ઉમેરાય છે. જેમકે શાયયતિ, સાયયતિ વગેરે. જિ, કી અને ઙ+અધિ માંના સ્વરને બદલે આ મુકાય છે. જેમકે જાપયતિ, ક્રાપયતિ અને અધ્યાપયતિ.

૧૦. *અચની પછી ઙ પ્રત્યય આવે તો અચ ના છેલ્લા અનો લોપ થાય છે. (અ) ભૂ. કૃ.ના પ્રત્યય પૂર્વે, (બ) ચથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે (ક) અને ધાતુસાધિતનાં સ્વરથી થતા પ્રત્યયો પૂર્વે અચનો લોપ થાય છે, પલ્લુ સ્વરમાં થયેલા ફેરફાર કાયમ રહે છે. જેમકે વિદ્ ' બાણવું, ' વિદિત ' બાણવું ' વેદિત ' બાણવું ' સંહૃત્ય મૂળ સંહાર્ય પ્રેરક, હ્રસ્વ ઉપાન્ત્યવાળા ધાતુ પછી અચ્ય ભૂ. કૃ. ના ચ પ્રત્યય પૂર્વે અચમાંના અન્ત્ય અનો લોપ થાય છે. જેમકે પ્રણમચ.

૧૧. દશમા ગણનાં પ્રેરક રૂપ મૂળ રૂપનાં જેવાં જ છે.

૧૨ અકર્મક ક્રિયાપદનાં પ્રેરક રૂપો, સકર્મક ક્રિયાપદમાં કર્મ કઈ સાહિત્યને લગતું કાર્ય હોય અને ખીજ જેવાં કે ગતિ દર્શાવતાં હોય કે કંઈ જ્ઞાન, ખબર, ખાવાનું દર્શાવતાં હોય. અને દૃશ્ ધાતુનાં પ્રેરક રૂપ બ્યારે વપરાય છે ત્યારે ક્રિયાપદના મૂળ બેદનો કર્તા દ્વિતીયામાં મુકાય છે. ની અને વહ માં આ નિયમ લાગુ પડતો નથી અને હ ક્રમમાં વિકલ્પે લાગે છે. ખીજ બાબતમાં મૂળ કર્તા તૃતીયામાં આવે છે.

* આ નિયમો દશમા ગણના અચને લાગુ પડે છે.

संस्कृत वाङ्मये।

यजमानो यज्ञकर्मविधिभारम्भयति ।

इन्द्रः स्वयंशः किंनरमिथुनानि गापयामास ।

पुष्पमित्रो यजने याजकास्तं याजयन्ति ।

कृष्णधर्मा पुत्रेण ब्राह्मणेभ्यः प्रत्यहं शतं गा दापयति ।

जानकीं रथमारोप्य जाह्नवीतीरमासाद्य रामाज्ञापितो
लक्ष्मणस्तां विजहनी ।

प्रभुप्रसादलवोऽप्यधीरप्रकृतेर्दासजनस्य प्रागल्भ्यं जनयति ।

असुरस्य तिग्मतपसा प्रीतात्मा भगवाञ्शंकरः स्वीयं रूपं
तं दर्शयामास ।

नमोन्द्रसक्तां दृष्टिं पार्श्वे कस्यापि क्रन्दितमाकर्ण्य राजा निर्व-
र्तयामास ।

अस्मिँल्लोकेऽनुष्ठितो धर्मस्तस्य कर्तारं स्वर्गलोकं प्रापयति ।

प्रीष्मकाले धर्मोऽङ्गानि वलपयति स्वेदं प्रवर्तयति तृष्णां
परिवर्धयति च ।

बहिर्द्वारि प्रवृत्तमृषिकुमारकं प्रवेशयितुं प्रतिहारीमाज्ञापया-
मासराजा ।

चिरनष्टमात्मनो बालकं दृष्ट्वा सा सुन्दरी भृशं हरोद तं
च ददं परिष्वज्याश्रुभिः स्नपयामास ।

शत्रूनगमत्स्वर्गे वेदार्थं स्वानवेदयत् ।

आशयच्चामृतं देवान्वेदमध्यापयद्विधिम् ।

आसयत्सलिले पृथ्वीं यः स मे श्रीहरिर्गतिः ॥

रमयन्ति मनस्तावद्भावाः संसारसंभवाः ।

यावन्न श्रूयते साश्रुलोककृत्कारकाहलः ।

स्वीयं यशः पौरुषं च गुप्तये कथितं च यत् ।

कृतं यदुपकाराय धर्मज्ञो न प्रकाशयेत् ॥

वेशविनाशिनं नित्यं य एतमजमव्ययम्* ।

कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हन्ति कम् ॥

* आ ७वात्मा अथवा परमात्माने दाशु पडे छे.

નૈનં લિન્દન્તિ શસ્ત્રાણિ નૈનં દહતિ પાત્રકઃ ।
 ન ચૈનં ક્લેદયન્ત્યાપો ન શોષયતિ મારુતઃ ।
 સંયોજયતિ વિદ્યૈવ નીચગાપિ નરં સરિત્ ।
 સમુદ્રમિવ દુર્ધર્ષં નૃપં ભાગ્યમતઃ પરમ્ ॥
 યદિ સત્યાભિસંઘસ્ત્યં ગજન્ગમ પ્રવાસય ।
 નથ પશ્ચ ચ ઘર્ષાણિ નિર્જને મહને વને ॥
 યુધિષ્ઠિરસ્તુ કૌત્તેયો મયમાહૂય સત્વરમ્ ।
 કારયામાસ વૈ તેન સભામદ્ભુતદર્શનામ્ ॥
 દૃષ્ટિસ્તૃણીકૃતજગત્ત્રયસત્ત્વસારા
 ધીરોદ્ધતા નમયતીવ ગતિર્ધરિત્રીમ્ ।
 કૌમારકેડપિ ગિરિવગુરુવતાં દધાનો
 વીરો રસઃ કિમયમેત્યુત દર્પ એવ ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧. રાજ્ય આભણેા પાસે પૈસા લેવડાવે છે. (પ્રતિ+ગ્રહ,)
૨. વસિષ્ઠે દશરથ પાસે યજ્ઞ કરાવ્યો. (યજ્ઞ)
૩. પાછરાજનાં પાપી કર્મોં આપણને ક્ષમવે છે. (હી)
૪. ઈન્દ્રે સ્વર્ગમાં અભુતને પોતાના રથમાં ખાતલિ પાસે તેડાવ્યો. (આ+ની)
૫. પહેલાં તે માણસો પાસે પોતાનામાં વિશ્વાસ મુકાવે છે(વિ+શ્વસ્) અને પછી તેમને નાશ પમાડે છે. (નશ્, અવ+સદ્ અથવા ધ્વંસ્)
૬. પોતાના ગુરુના હુકમથી (આ + જ્ઞા પ્રેરક) તેણે રાજ્ય આથોને ખવરાવ્યું (ચર) અને પ્રાણી પીવરાવ્યું. (પા)
૭. તેણે પ્રાતઃકર્મ પૂરું કર્યા પછી (સમ્ + આપ્ પ્રેરક) સોળ વ્રાહ્મણોને જમાણા (મુજ્) અને પછી પોતે ખાધું.

x ધાતુઓનો પ્રેરક ભેદ વાપરવો.

८. यौद्ध वर्ष रामनुं वनमां ज्वानुं थयुं, तेष्णे दशरथनुं मोत करान्युं. (प्र + सञ्ज्)

९. ज्वां यांडवेो अने धृतराष्ट्रना पुत्रो लडता डता ते रणु-संभ्राममां शुं थयुं ते संजये धृतराष्ट्रने संबणाव्युं. (ञ्)

१०. जे लाईओने अने मित्राने परस्पर लडावी भारे छे (युध्), अने वभते माणुस पासे पोते पोतानुं माथुं पयु कपावे छे (छिद्) ते अदष्ट ज् छे.

११. भापे पोतानी दीकरीने सारी यालना, जिय दुणना, सारी डणवणीवाणा माणुसने परणुावची न्नेछ्ये. (परि + नी, चि + वह्, उद् + वह्)

१२. आ छोडराये जे श्लोडा गाय् छे ते हुं ज्यारे भारी प्रिया अने लक्ष्मणु साथे प्रसवणु पर्वतना शिभर पर रहेंता डता ते समयने याद देवडावे छे. (स्मृ)

१३. सौषमनना यज्ञमां श्यापर्णो गया अने वेदीनी अंदर आसन लीधां, त्यारे राज्ने तेमने आसन परथी उडाडी भूकवा (उद् + स्था *) पोताना माणुसोने हुकम कर्यो; तेमणे ते प्रमाणे तेमने उडाडी भूक्या. तेमने उडाडी भूक्या त्यारे तेमणे मोट्या जूम पाडी.

शब्दकोश २१

अज पु. स्त्री. न. तडी जन्मेनुं
अधीर पु. स्त्री. न. साभूत डे
गंभीर मन वगरनुं, अल्प मन-
वाणुं, अधीरुं

अभिसंधा स्त्री. वयन, निश्चय
अम् १ ग. परस्मै० डालवुं
अमृत न. अमृत
अर्थ पु. भरो लाव, अर्थ

* स्था अने स्तम्भ धातुओना स् नो उद् उपसर्ग पछी लोप थाय छे.

अविनाशिन पु. स्त्री. न. नाश
 नहीं पासे अयुं, उपलेद नहीं
 धाय तेषुं
 अद्यय पु. स्त्री. न. इरे नहीं
 अयुं, निर्विकार
 काहल पु. शब्द
 किंनर पु. एक प्रकारको सुरलोक छे.
 कृष्णवर्मन पु. पुरुषतुं नाम छे.
 कौमारक न. आध्यायस्था, शैशव
 क्रान्दित भू. कृ. नाम तरीके
 वपराय छे.) न. भूम
 क्लिद् ४ ग. परस्मै० लीतुं थवुं
 क्षे १ ग. परस्मै० क्षीलु थतां जवुं
 गति स्त्री. गमन
 गहन पु. स्त्री न. दुर्गम, भेदाय
 ३ पेसाय नहीं अयुं
 गुप्ति स्त्री. गुप्त वात, रक्षलु
 गुहता स्त्री. मोटाई, दमदमो, गौरव
 ग्लि १ ग. परस्मै० थाकी जवुं
 घर्म पु. गरमी, उष्णता, धाम
 जाह्नवी स्त्री. गंगा
 ज्वल् १ ग. परस्मै० लउके थवे
 जणवुं
 तिग्म पु. स्त्री. न. उग्र, सभत
 तृष्णा स्त्री. तरस
 दल १ ग. परस्मै० शउवुं, थीरवुं
 दुर्धर्ष पु. स्त्री. न. पासे जवाय
 नहीं तेषुं दुर्गम

धरित्री स्त्री. पृथ्वी
 नगेन्द्र पु. पर्वतराज, डिमालय
 पर्वत
 नित्य पु. स्त्री. न. उंमेशतुं सदानुं
 निर्जन पु. स्त्री न. मनुष्यरहित
 अंकांत
 नीचग पु. स्त्री. न. उलका
 पुरुषनो आश्रय करनारुं, उलका
 पुरुषनी पासे डेय ते, नीची जमीन
 पर वडेतुं
 पार्थ पु. पृथानो पुत्र, पांडवोतुं
 नाम, अर्जुन
 पुष्पमित्र पु. राजतुं नाम छे.
 पौरुष न. पराक्रम, शरपलुं
 प्रकृति स्त्री. स्वभाव
 प्रतिहारी स्त्री. द्वारपालिका
 प्रागल्भ्य न. डाम, धीरपलुं
 फ्रुत्कार पु. इसकां भाध भाधने
 रउवुं ते
 मय पु. एक शिषपीतुं नाम छे.
 मारुत पु. पवन
 मिथुन न. जेडुं, पुग्म
 वम १ ग. परस्मै० वमन करवुं
 वल् १ ग. आत्मने० दांकवुं, जवुं
 वीररस पु. शरशुद्धि, तव रस-
 भांति एक रस छे.

श्रीहरि पु. विष्णुदेवतुं नाम छे.
संभव पु. भूण
सलिल न. पानी
खेद पु. परसेवा

ज्योति, आभरण विधि, अथवा
अथवा आभरण कुणतुं अभि-
जनवत् पु. स्त्री. न कुलीन
पु. स्त्री. न.
कुल कुल न.
कुलवर्णी विद्या स्त्री. सारी कुल-
वर्णीवाणुं कृतविद्य पु. स्त्री. न.
संस्कृतचित्त पु. स्त्री. न सुवि-
नीत पु. स्त्री. न.

डोई डोई प्रसंगे काले. काले,
प्रसङ्गवशात्
डोई डोई वार कदाचित्
ते प्रमाणे तथा च, तथा, इत्थम्
प्रसवणु (पर्वतनुं नाम छे.)
प्रसवण पु.
भूम पाडवी रु २ ग. परस्मै०,
कन्द १ ग. परस्मै०
लणुं पठ् १ ग. परस्मै०
स्थापर्णु (स्थापर्णु नामना गोराना
कुणना ऐक माणुस) इयापर्ण पु.
सारी आलतुं सुचरित पु. स्त्री. न
सौषधन (रागनुं नाम छे.)
सौषधन पु.

पाठ २२ भा

अद्यतन भूतकाण

१. डोईपणु काणना संघ अताव्या सिवाय थयेली क्रिया दर्शाववा अथवा
ता ताण थयेली क्रिया अताववा के आणतुं कार्य अताववाने आ अद्यतन
भूतकाण वपराय छे. तथा आदि कहेवामां आ काण वापरवो नही. ÷

अजनि ते वै पुत्रः (देत० ब्रा०) 'तने ऐक पुत्र जन्म्ये
छे,' तदहं तुभ्यमेष ददामि य एव सत्यमवादीः (देत० ब्रा०)
'ते सत्य कहुं छे माटे हुं तने ते आपुं छुं.' उदु भ्रिय उषसो
रोचमाना अस्थुः (ऋग्० संहि०) प्रलातनी शोभा देभावा भांडी छे.

÷ अर्वाचीन संस्कृत ग्रंथिमां त्रिभूतकाण वगर लेहे वपरा-
येका छे अने तेमनामां क'ई इर गणुवो नथी.

૧. નકારદર્શક મા અવ્યય સાથે અઘતન ભૂતકાળની આજાર્થના અર્થમાં વપરાય છે ત્યારે આ ભૂતકાળની નિશાની અ નો લોપ થાય છે. જેમકે મા ત્વં ગમઃ તમે ન બન્યો, મા નો હિંસીજ્જનિતા યઃ પૃથિવ્યાઃ 'જે પૃથ્વીનો કર્તા છે તે અમને ઈબ્ન ન કરે.' (મારી ન નાખે.)

૩. આ ભૂતકાળના સાત પ્રકાર છે. હસ્તન ભૂતકાળની પેઠે આ કાળમાં પણ અ કે આ નિશાની લગાડાય છે.

૧ લો પ્રકાર

૧. ધાતુઓને ત્રીજા પુરુષ બહુવચનના પ્રત્યય સિવાય બધા હસ્તન ભૂતકાળના જ પ્રત્યયો લાગે છે. ઝ બ્ન પુઞ બ્. વ. નો પ્રત્યય ઉસ્ છે. આ ઉસ્ ની પહેલાં આ હોય તેનો લોપ થાય છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ્. વ.
૧ લો પુ.	અમ્	વ	મ
૨ બ્ને ,,	સ્	તમ	ત
૩ બ્ને ,,	ત્	તામ્	ઉસ્

૨. પા 'પીવું,' સ્થા, દા, ઘા અને ખીજ ધાતુઓનાં દા અને ઘા અંગો થતાં હોય તેવા ધાતુઓ અને જ 'જવું' ને બદલે આ કાળમાં વપરાતો ગા અને મૂ 'થવું' આટલા આ પ્રકારના છે.

૩. મૂ માટે ઝ બ્ન પુઞ બ્. વ. નો પ્રત્યય અન્ છે, અને સ્વરથી શઙ્ થતા પ્રત્યય પૂર્વે મૂ ધાતુમાં વ્ ઉમેરવામાં આવે છે.

૪. ઘ્વા, ઘે, ઘો, ઘો, અને છો આ પ્રમાણે વિકલ્પે રૂપો લે છે. (નિયમ ૧૪, પાઠ ૧૩ યાદ રાખો.) તેમનાં ખીજાં રૂપો ફક્ત પ્રકાર પ્રમાણે થાય છે. ઘે ત્રીજા પ્રકારનો પણ છે.

૫. આ પ્રકાર ફક્ત પરસ્મૈપદનો છે. આ પ્રકારના ધાતુઓ ત્યારે આત્મનેપદના હોય ત્યારે યથો કે પ મો પ્રકાર લે છે.

— દા 'આપલું'

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	અદામ્	અદાવ	અદામ
૨ જો ,,	અદાઃ	અદાતમ્	અદાત
૩ જો ,,	અદાત્	અદાતામ્	અદુઃ

ઉસ્ પહેલાં પા. ૨૦૪, ૧ પ્રમાણે જ્ઞાનો લોપ થાય છે એટલે
અદ્+ઉસ્=અદુઃ થયું; તે જ પ્રમાણે અસ્થુઃ, અગુઃ વગેરે.

૨ જો પ્રકાર

૧. ધાતુમાં અ ઉમેરાય છે, અને જ્ઞસ્તન ભૂતકાળના પહેલા
વિભાગના ગણોના પ્રત્યયો લાગે છે.

પરસ્મૈપદ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	અમ્	વ	મ
૨ જો ,,	સ્	તમ્	ત
૩ જો ,,	ત્	તામ્	અન્

અમ્ ને અન્ પહેલાં અને લોપ થાય છે અને મ ને વ
પહેલાં લંબાય છે. (માર્ગો પા. ૫ અને ૬* નોંધ જુઓ)

આત્મનેપદ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	હ	વહિ	મહિ
૨ જો ,,	યાસ્	ઈયામ્	ધ્વમ્
૩ જો ,,	ત	ઈતામ્	અન્ત

૨. અન્ત પહેલાં અને લોપ થાય છે અને વહિ ને મહિ
પહેલાં તેને લંબાયવામાં આવે છે. ધાતુનાસ્વરોનો ગુણ કે વૃદ્ધિ થતી નથી

૩. આ પ્રકાર કેટલાક ધાતુઓ સિવાય પરસ્મૈપદનો જ છે.

૪. કેટલાક ધાતુઓનાં વિકલ્પે આ પ્રકારનાં રૂપો થાય છે, અને કેટ-
લાકનાં ખાસ રૂપો થાય છે. કેટલાક જરૂરી ધાતુઓ નીચેની ટીપમાં આપ્યા છે

(अ) भास थनारा

लिप् क्षेप करवे।

सिच् सीयवुं

* ह्वे (ह्व) भोलाववुं

आ त्रणु धातुओं न्यारे आत्मने-

पदी होय छे त्यारे आ विलागना

विकल्पे थाय छे।

मस् (अस्थ) ईंकुं

आप् भेणववुं

क्व् श्रसे थवुं

क्लम् थाडी ववुं

क्षम् ४ ग. साक्ष करवुं

ख्या (ख्य) परस्मै० ने आत्मने०

गम् ववुं [कडेवुं]

गृष् लोभी थवुं

घम् भावुं

तम् शरीरे अथवा मनधी दुःभी थवुं

तुष् सतोष पामवुं

तृष् तरस्या थवुं

दम् पाणवुं

दुष् द्रोषित थवुं

द्रुह् ईज्ज करवी, विश्वासघात करवे।

नश् नाश पामवुं

पत् (पत्त) पडवुं

पिष् दणवुं

पुष् ४ ग. पोषवुं

भ्रम् ४ ग. भटक्वुं, भूल करवी

मद् गांडा थवुं

मुच् भूक्वुं, छोडी देवुं

मुह् मोह पामवे।

लुप् कापवुं

लुम् ४ ग. लोल करवे।

वच् (वोच्) परस्मै०, आत्मने०

शक् शक्तिमान थवुं [भोलवुं]

शद् नाश पामवुं

शम् शांत थवुं

शाम् (शिष्) छुकम करवे।

शिष् सरभामणी करवी, लेद पाडवे।

शुष् शुद्ध थवुं

श्रम् श्रम लेवे।

श्लिष् ४ ग. श्लोत्तुं

सद् भेसवुं, भिन्न थवुं

सिष् ४ ग. तैयार थवुं

सृष् यासवुं, पेठे यासवुं

स्निह् स्नेह राप्वुं

स्विद् ४ ग. परसेवे। थवे।

हृष् ४ ग. पुश थवुं

(अ) विकल्पे थनारा

श्रुद् भूडा करवे।

घुष् गडेर करवुं

च्युत् टपक्वुं

छिद् कापवुं

ज् (जर) धरडा थवुं

*अ लगाडतां पडेलां छेटलाड धातुओंनां ने इप थाय ते कौंसमां
आपेलां छे. नेभके आस्थ्+अम्=आस्थम्, अह्व्+अम्=अंह्वौ

ત્વ્ સંતોષ પામવું
 ક્ષ્ મગરર થવું
 દૃશ્ (દર્શ) જોવું
 નિજ્ સાફ કરવું
 બુધ્ ગણવું
 મિદ્ ભેદવું
 યુજ્ જોડવું
 રિચ્ ખાલી કરવું
 રહ્ રડવું
 રુધ્ અટકાવવું
 વિચ્ જુદું કરવું
 શુચ્ ગ. ૪ ચોખ્ખું કરવું
 શ્ચિ (શ્ચિ) ઊપસવું
 સ્કન્દ્ (સ્કદ્) દૂદકો મારવો
 સ્તમ્ (સ્તમ્) રોકવું, રુધવું
 સ્ફુદ્ ૧ ગ. ભાંગવું

નીચેના પહેલા ગણના ધાતુઓ
 ધણું કરીને આત્મનેપદી છે, પણ
 બ્યારે તે આ વિભાગના થાય
 છે ત્યારે પરસ્મૈપદી થાય છે,
 ક્લૃષ્ બનાવવું, ના તરફ વલણુ હોવું
 ક્ષુમ્ અળભળવું
 ક્ષુત્ પ્રકાશવું
 ધ્વન્ (ધ્વસ) નાશ પામવું
 બ્રશ્ (બ્રશ) પડવું
 રુચ્ પ્રકાશવું
 વૃત્ થવું, હોવું
 વૃધ્ વધવું
 શુમ્ પ્રકાશવું, સ્વચ્છ દેખાવું
 સ્યન્દ્ (સ્યદ્) પડવું, વહેવું
 સ્ (સસ) નીચે પડવું
 સ્વિદ્ પરસેવો થવો

૫. આમાં શ્ચિ ૩ બ અને પ મા પ્રકારનો પણ છે. ખીજ ધાતુઓ
 ૪ થા અને પમા પ્રકારના તે અનિદ્ર કે સેદ્ર હોય તે પ્રમાણે ગણાય છે.

૬. બ્યારે શ્ચિલ્ષ્નો અર્થ 'ભેટવું' એવો થાય છે ત્યારે તે સાતમા
 પ્રકારનો છે.

૭. ઉપરની બે ટીપોમાં લખેલા જે ધાતુઓ આત્મનેપદી છે તે
 આત્મનેપદમાં ચોથા ને પાંચમા પ્રકારના પણ છે.

	પુષ્	પુષ્	પુષ્
	એ. વ.	ક્રિ. વ.	ખ. વ.
૧ હો પુ.	અપુષમ્	અપુષાથ	અપુષામ
૨ જો ,,	અપુષઃ	અપુષતમ્	અપુષત
૩ જો ,,	અપુષત્	અપુષતામ્	અપુષન્

ઘર્ષ આત્મને०

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ લો પુ.	અઘવોચે	અવોચાવહિ	અવોચામહિ
૨ જો „	અવોચથાઃ	અવોચેથામ્	અવોચધ્વમ્
૩ જો „	અવોચત	અવોચેતામ્	અવોચન્ત

૩ જો પ્રકાર

૧. દશમા ગણના અને પ્રેરક ભેદ પામેલા ધાતુઓનાં આ કાળનાં રૂપો આ રીતે થાય છે.

૨. (અ) અય નો લોપ થાય છે, પણ સ્વરના ફેરફારો અથવા ખીજા ધાતુમાં થયેલા ફેરફારો કાયમ રહે છે.

(બ) ઉપાન્ત્ય સ્વર હ્રસ્વ થાય છે.

(ક) ધાતુની દ્વિરુક્તિ સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે થાય છે. જે ધાતુમાં દ્વિરુક્ત થયેલા સ્વરયુક્ત વ્યંજન પછીનો સ્વરયુક્ત વ્યંજન હ્રસ્વ હોય અને જેડાક્ષરનેલીધે પણ દીર્ઘ ન હોય તો. (ડ) દ્વિરુક્ત વ્યંજનના અનો હ થાય છે. (ઘ) સ્વર સામાન્ય રીતે હ્રસ્વ હોય અને જેડાક્ષરને લીધે દીર્ઘ ન હોય તો દીર્ઘ થાય છે. (ઙ) આવા તૈયાર અંગને અ લગાડી ખીજા પ્રકાર પ્રમાણે હસ્તન ભૂતકાળના પ્રત્યયો લગાડવા. જેમકે મૂ ધાતુનું પ્રેરક રૂપનું અંગ ભાવય છે. અયનો લોપ કરવાથી ભાવ્ ; ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ થવાથી મઙ્ ; દ્વિરુક્તિથી ઘમઙ્, દ્વિરુક્ત અનો હ થવાથી ઘિમઙ્; અને દીર્ઘ કરવાથી ઘિમઙ્; અ ઉમેરવાથી અને ત્ પ્રત્યય લગાડવાથી અને અ નિશાની મૂકવાથી અઘીમઙ્વત્ તેમજ સ્પન્દયતિ (સ્પન્દ નું પ્રેરક). (અ) પ્રમાણે સ્પન્દ્, પસ્પન્દ્ (ક) અપસ્પન્દ્ત્ (ક). (બ)ને લગાડવાનું કામ નથી, કારણ કે ઉપાન્ત્ય સ્વર નથી અને (ક) માં પણ જેમ જ છે, કારણ કે વ પછી જેડાક્ષર આવવાથી દીર્ઘ થાય છે. સ્વલયતિ (સ્વલનું પ્રેરક); સ્વલ્ (અ) પ્રમાણે, ચસ્વલ્ (ક) અને પા. ૮૨, ૨. (આ) અને (ઈ) પ્રમાણે ચિ+સ્વલ્ (ક) પ્રમાણે, અચિસ્વલ્ત્ (ક) પ્રમાણે. (બ)નું કામ પડતું નથી તેમજ (ક)નું કામ પડતું નથી, કારણ કે ચિનો સ્વર કે જેડાક્ષર આવવાથી દીર્ઘ થાય.

૩. (અ) જો ધાતુ સ્વરથી શરૂ થતો હોય તો પછીના વ્યંજનની દ્વિરુક્તિ થાય છે અને દ્વિરુક્ત વ્યંજનમાં **હ** લગાડાય છે. (ખ) જ્યારે જોડાક્ષરમાં **ન, ઢ, કે, રૂ** પહેલો અક્ષર હોય અને તે પ્રથમ સ્વર પછી આવતો હોય તો ખીજા અવયવની દ્વિરુક્તિ થાય છે.

જેમકે **અદ-આટય-આટ્ (૨, અ); અટ્ (૨, ખ); અટિટ્ (૩, અ); આટિટ્, આ** નિશાની લગાડ્યાથી (માર્ગોં પાઠ ૧૭) અને **આટિટ્ (૨, ઈ). ઉન્દ્-ઉન્દય-ઉન્દ્-ઉન્દિદ્ (૩, બ પ્રમાણે);** એ જ પ્રમાણે **ઔન્દિદ્ (માર્ગોં પાઠ ૧૭ પ્રમાણે)** અને **ઔન્દિદત.** આ જ પ્રમાણે **અર્હ-આર્જિહત્.** છેલ્લા બે વિષયમાં **અન્** અને **અટ્** કારે મુકાય છે, અને **ઢ, હ** ની દ્વિરુક્તિ કરી **હ** ઉમેરાય છે.

૪. (અ) જો ધાતુને અન્તે **હ** હોય (હ્રસ્વ કે દીર્ઘ) તો દ્વિરુક્તિ વ્યંજનમાં **હ** ને બદલે તે જ સ્વર મુકાય છે; પણ જો તેની પછી ઔષ્ઠવ્યંજન **ચ, ર, લ, વ, કે, જ** (જો પછી **અ** આવેલો હોય તો) ન આવ્યો હોય તો ઉપરનો ફેરફાર થાય. કુ પ્રેરક **કાવય-કાવ્-કવ્-ચકવ્** અને **ચિકવ્;** પણ ધાતુને અન્તે **હ** છે તેથી **ચુકવ્, ચૂકવ્-અચૂકવત્** થાય છે; અને **મૂ** કે **પૂ** માં **અ** વીમ્બત્ કે **અપીપવત્** જ થાય. પણ **અવૂમ્બવત્** કે **અપૂપવત્** થતું નથી. (ખ) **હ્ર, ષ્ર, ઙ્ર, મ્ર, પ્લ્ર** અને **ચ્યુ** માં **હ** વિકલ્પે રખાય છે. ઉદા. **અશિશ્રવત્** કે **અશુશ્રવત્ શ્રુ** ના પ્રેરક રૂપ ઉપરથી અદ્યતન ભૂત.

૫ નીચેના ધાતુઓની ઉપાન્ત્ય વિકલ્પે હ્રસ્વ થાય છે. **બ્રાજ્, માષ્, માસ્, દીપ્, જીવ્, મીલ્, પીહ્, અને વળી હ્વે, લુટ્, લુપ્** અને શેડા ખીજા, જેમકે **અપીપિહત્** કે **અપિપીહત્ પીહય-પીહ્-પિપીહ અપિપીહત્ (૨.ઈ.)** માં અહીં લાગતી નથી. ઉપાન્ત્યમાં હ્રસ્વ થતાં **પીહ-પિહ-પિપિહ-પીપિહ-અપીપિહત્**

૬. (૨. ઈ) માં ખનાવેલા સ્વરના ફેરફારો-ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ થતું (ખ) **અ** ને બદલે **હ** મુકવી, અને અભ્યસિત વ્યંજનસ્વરને લખાવતું, નીચેના ધાતુઓમાં થતું નથી-**કથ્, વર્, શટ્, રહ્, સ્પૃહ્ મૃચ્ મૃગ્, ધ્વન્, પાર્** જેમકે-**કથ્-અચકથત્, વર્-અવવરત્.**

૭. સ્મૃ, દૃ, ત્વર પ્રથ્, સ્મદ્, સ્મૃ અને સ્પૃશ્ માંદિકૃત વ્યંજનોએ અ કાયમ રાખવામાં આવે છે. વેદ્ અને વેદ્માં દનો વિકલ્પે અ થયા છે. જેમકે અસસ્મરન્, અદ્દરત્ પગેરે અને અવવેષ્ટન્ કે અવિવેષ્ટન્.

૮. ગણ નાં બે રૂપો અજગણત્ કે અજીગણત્.

૯. શ્ચિ, ઙ્ઙ અને સ્તુ ધાતુઓ મૂળ રૂપમાં ત્રીજા પ્રકારમાં આવે છે, શ્ચિ વિકલ્પે ત્રીજા પ્રકાર લે છે. ઘેનો (પાનું ૨૦૪, ૪ જુઓ)દિકૃત થયા પછી આ લોપાય છે. આમાં અભ્યાસ થયા એ જ જરૂરનું છે. શ્ચિ-શ્ચિશ્ચિ+અત્-અશ્ચિશ્ચિયત્ પાનું ૪૮, ૨ પ્રમાણે, અ અવિકારી છે તેથી; ઘં-અદઘત્

૧૦. સ્થાયયતિનું અતિષ્ઠિપત્; વાયયતિનું અપીવ્યત્, અને વ્રાયયતિનું અજિવ્રપત્ કે અજિવ્રિપત્.

૧૧. ધાતુનો ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ ઋ વિકલ્પે રખાય છે, અને દીર્ઘ ઋ વિકલ્પે હ્રસ્વ થાય છે. વર્તય (વૃત્તું પ્રેરક) અયનો લોપ કરવાથી વર્ત કે વૃત્ ઉપરના નિયમ પ્રમાણે; વર્ત-વવર્ત-અવવર્તત્ (૨, ૩ અને ઈ કામનો નથી) વૃત્-વવૃત્-વિવૃત્-૨, ૩ વીવૃત્ ૨, ઈ-અવીવૃત્. કીર્તય મૂળ કે પ્રેરક કૃત્તું. અય નો લોપ થવાથી કીર્ત અને કૃત્ તેથી અચિકીર્તત્ કે અચીકૃતત્ એવાં બે રૂપ થાય છે.

૧૨. લોક, લોચ્, શાસ્, શ્લાઘ્, ઘાઘ્, સેઘ્, વેપ્, ઇજ્, ળાઘ્, રાઘ્, તાઘ્, દાઘ્, યાઘ્, અને રાઙ્ નો ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ થતા નથી. અલુલોકત્ ને અતતાયત્.

૧૩. હ્વે અને સ્વપ્ પ્રેરક અદ્યતનમાં હુ અને સુપ્ તરીકે અણવાના છે. શ્ચિ નું વિકલ્પે શુ. જેમકે અજૂહવત્ કે અજૂહાવત્. અસુ-ષુપત્ અશૂશવત્ કે અશિશ્વયત્.

૧૪. આ પ્રકાર આત્મને૦ ને પરસ્મૈપદી છે.

હ 'લઈ જવું' પ્રેરક

	એ.વ.	દ્વિ.વ.	પા.વ.
૧ લો પુ.	અજીહરમ્	અજીહરાવ	અજીહરામ
૨ બે ,,	અજીહરઃ	અજીહરતમ્	અજીહરત્
૩ બે ,,	અજીહરત	અજીહરતામ્	અજીહરન્

— आत्मने०

	अ.व	द्वि.व.	प.व
१ श्लो पु.	अजीहरे	अजीहरावहि	अजीहरामहि
२ श्लो „	अजीहरथाः	अजीहरेथाम्	अजीहरध्वम्
३ श्लो „	अजीहरत	अजीहरेताम्	अजीहरन्त

संस्कृत वाक्ये।

कार्शी गन्तुकामः श्रीनगरान्निरगात्पण्डितःसह परिवारेण ।
भगो अर्यमा सखिता पुरंधिमंघं त्वादुर्गाहपत्याय देवाः ।
तस्मिन्गुर्वनुचरे गृहे प्रविष्टे यूयं किमधुनोदस्थत ।
गुरुरयमिति मत्वा ।

अस्मिन्निर्जने वने नष्टमश्वमियन्तं कालमन्विध्यन्नपि न
समासदम् ।

इदमात्रफलं वृक्षादपत्तत् । यदि रोचते गृहीत्वा स्वादस्व ।
हे गङ्गे यदीदृशेभ्यः पापेभ्यो मामुददीधरस्ततः सत्य-
मनाथशरणमसि विष्णुपदपङ्कजोद्भवासि ।

प्रातरारभ्य पञ्चसमर्ति वृक्षानसिञ्चाम ।
वत्सस्य मरणेन तद्विषयकाः सर्वे मनोरथा मेऽध्वसन् ।
क्रीडार्थमुपवनमगमतां देवती तयोनिवृत्तयोरात्मनः करुण-
वार्ता कथय ।

इयं बालिका दुःखवार्ता श्रुत्वामुहत् । आश्वासयैनामुदकेन
च सिञ्च ।

इमं ग्राममागच्छन्ती भवन्निदिष्टे गहने वने नानापक्षिगण-
समाकुले महावटवृक्षे तमदर्शाव ।

उपाध्यायो देवानपूपुजदधुनातिथयो यथेष्टं भुञ्जताम् ।
अस्मिन्मण्डपे समाहृतान्प्राङ्गणानहमजगणम् । पञ्च शतानि
तेषां वर्तन्ते । पतेभ्योऽधुना दक्षिणां दातुमारभस्व ।

મહિષ્મિતા સગળિરીયસેઽધિકારિણે નારુચદતઃ સ તાં
નિરાસ્થન્નધીતાં ચ સ્વયં કાલ્પિતાં પ્રાવીવૃતત્ ।

કિં યુગમવોચત । પુનરપિ કથયત નાહમ્વહિતોઽભૂવમ્ ।

પ્રાતિષ્ઠિપત્સ બોધાર્થે કુમ્ભકર્ણસ્ય રાક્ષમાન્ ॥

રાઘવસ્યામુષઃ કાન્તામાપ્તૈરુક્તો ન ચાર્પિયઃ ॥

મુષ્ટિનાદ્દરક્તમ્ય મૃધાનિ મારુતાત્મજઃ ॥

મૃક્ત્વા નિઃશ્રીકમપ્યદ્યત્તં મરાલી ન ગતાન્યતઃ ।

બ્રમરાલી ત્વગાઢ્નગમદિદં સદસદન્તરમ્ ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧. અમે સોમરસ પીધો (પા) છે અને અમર થયા છીએ. (મ)
૨. દેવદત્તે આ મોતું તોલ્યું છે (તુલ) એનાં ઘરેણું કરો.
૩. કલિંગના રાજ્યે પટલિપુત્રને ઘેરું છે (રહુ) પણ તેના ઘણા મૈત્રિદા હારમાંથી છૂટા થયા છે (બ્રંશ) અને લૂંટ શોધે છે.
૪. અણ્ણવક બાર ગાઉથી આવતાં હવે વાક્યો છે (શ્રમ્); તેને અન્નપાણી આપો.
૫. ભૂત છે એવો મારો વિચાર તપગો છે, એવી મારી ખાતરી તે કરી શક્યો નથી. (શક)
૬. પ્રધાને દેશ પર ન્યાયથી અમલ કર્યો છે. (શાસ્); બધી પ્રજા તેને ચાહે છે.
૭. ગોવિંદે આખા દિવસ જોવાયેલી ચોપડી શોધી પણ તે ન બડી. (અધિ+તમ, સમ્+આ+સદ)
૮. યજ્ઞસ્થંભ કરવા અમે પલાશની ડાળી કાપી નાખી છે. (હિદ)
૯. હજી તમે તમારા કાથ ધોયા નથી ? (ક્લ)

૧૦. મારાં છોકરોને બિને* પાણીએ નવડાવ્યાં. (સ્ના પ્રેરક)

૧૧. મેં કલ્પ (વચ) તે પ્રમાણે તેં હજી પણ પાણી બિનું ક્યું નથી ? (તપ્ પ્રેરક)

૧૨. માલિક મરી જવાથી તેમણે ઘર તોડી પડાવ્યું (ઉદ્+મદ પ્રેરક કે નગ પ્રેરક), અને તેનાં લગડાં બાળી નાંખાવ્યાં છે. (દહ પ્રેરક)

શબ્દકોશ ૨૨

અનાથ પુ. સ્ત્રી ન. લાચાર, ધણી વગરનું, આશ્રયહીન

અનુચર પુ. ચાકર, નોકર

અજ્ઞ ન. કમળ

અવહિત(અવ+ધાતું ભૂ. કૃ.)

ધ્યાન રાખેલું, સાવધ

અષ્ટાવક્ર પુ. પુરુષનું નામ છે.

મસ્ ૪ ગ. નિર્ બોડે, ૨૬ કરવું

ઘડી નાખવું

આપ્ત પુ. મિત્ર, હિત ઈચ્છનાર

માલા સ્ત્રી. ગ્રોળ, પંડિત

ઈ નિર્ બોડે, નીકળવું

કરુણ પુ. સ્ત્રી. ન. શોકકારક

કલ્પિત કલ્પ વું પ્રેરક કર્મણિ

ભૂકૃ. યોજેલું, બનાવેલું

કુમ્ભકર્ણ પુ. રાવણના એક ભાઈનું નામ છે.

ગન્તુકામ પુ. સ્ત્રી. ન. જવાનું ઈચ્છનાર

ગાર્હપત્ય પુ. ગૃહસ્થ હમેશાં જે પવિત્ર અગ્નિ રાખે છે. તે અગ્નિનું નામ છે, ગૃહકૃત્ય

તદ્વિષક પુ. સ્ત્રી. ન. તેને લગતું

તાથ ૧ ગ. આત્મને ઈલાવવું

દીપ્ ૪.ગ.આત્મને પ્રકાશવું, દીપવું

ધે ૧ ગ. પરસ્મૈં ધાવવું, પીવું

ઘૃ ઉદ્ બોડે. ખેંચી કાઢવું,

ઉદ્ધાર કરવો

ધવન્ ૧ગ પરસ્મૈં અવાજ કરવો

નવીન પુ. સ્ત્રી. ન. નવું

પરિવાર પુ. ચાકર માણસનું ટાળું

પલાશ પુ. એક જાતનું ઝાડ છે.

પુરંધિ પુ. એક દેવતાનું નામ છે.

બોધ પુ. જગાડવું તે

* સ્નાનાં પ્રેરક સાથે ઉષ્ણોદકેન વાપરો.

ઋગ પુ. એક દેવતાનું નામ છે.
 અંશ ૧ ગ. આત્મને, ૪ ગ.
 પરસ્મૈ ૦ ૫૩નું
 મળ્ડવ પુ. માંડવો (લગ્ન વગેરે
 ઉત્સવ પ્રસંગે કરેલો)
 મનોરથ પુ. ઈચ્છા
 મરાઠી સ્ત્રી. રાજહંસી
 મારુતાત્મજ પુ. વાયુપુત્ર, ઉત્ત-
 માન. મારુતિ
 મૃગ ૧૦ ગ. આત્મને ૦ શોધવું, ખોળવું
 રહ ૧૦ ગ. છોડી દેવું
 ઘટવૃક્ષ પુ. ૫૩નું ઝાડ
 વર ૧૦ ગ. વરવું, પસંદ કરવું
 વૃત્ત પ્ર નેડે (પ્રેરકમાં) દાખલ
 કરવું, પ્રવર્તવું
 શટ્ ૧૦ ગ. કંગવું. છેતરવું,
 સદ્ સમ+આ નેડે, મેળવવું,
 મળવું, જડવું
 સમાકુલ પુ. સ્ત્રી ન રોકાયેલું, પૂર્ણ
 સમાહૃત સમ્+આ+હૃ વું. જૂ. કૃ.
 એકઠું કરેલું

સરણિ-ળી સ્ત્રી. રસ્તો, વસ્તુઓની
 રચના અથવા ગોઠવણી
 સવિતૃ પુ. સૂર્ય
 સૂચ્ ગ૦ ગ. સૂચવવું
 સ્વામિન્ પુ. માલિક, ધણી

અમર અમૃત મૃતું જૂ. કૃ. અ
 નેડે, અમર પુ. સ્ત્રી. ન.
 ખાતરી કરવી હ પ્રતિ નેડે (પ્રેરક)
 પ્રતીતિ કૃ
 ચાહવું સ્નિહ ૪ ગ. તેને ચાહે છે.
 તન્મિન્સ્નિહ્યતિ
 ભૂત પ્રેત પુ. વેતાલ પુ. પિશાચ પુ.
 મૂળ વગરનું નિર્મૂલ પુ. સ્ત્રી. ન.
 લંટ લોટ્ર ન, લુળટ્ર ન.
 વાજ્ઞી રીતિ ધર્મણ, ન્યાયેન
 વિચાર શ્રદ્ધા સ્ત્રી. વિશ્વાસ પુ.
 હજી પછી અઘાપિ અ.
 હાર (લસ્કરની હાર, સેનાની
 રચના) વ્યૂહ પુ.
 હોવાપણું ભાવ પુ. અસ્તિત્વ ન.

અદ્યતન ભૂતકાળ (ચાલુ)

૧. છઠ્ઠો પ્રકાર

૧. છઠ્ઠા પ્રકારમાં ત્રીજા પ્રકારના અસ્ ધાતુનાં રૂપો ધાતુને લગાડવામાં આવે છે. અસ્ નો અ લોપાય છે. આ રૂપો પ્રત્યય તરીકે ગણાય છે. તે નીચે પ્રમાણે છે—

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ્. વ.
૧ લો પુ.	સિષ્વમ્	સિષ્વ	સિષ્મ
૨ જો ,,	સીઃ	સિષ્ટમ્	સિષ્ટ
૩ જો ,,	સીત્	સિષ્ટામ્	સિષુઃ

આ સહેલાઈથી મોઢે રાખવા વિદ્યાર્થીએ અસ્ ધાતુનાં ભસ્તન ભૂતકાળનાં રૂપ સમજવાં, પણ મા નો લોપ કરી સિ પૂર્વે લગાડાઈ છે. સ્ નો ષ્ માં ફેરફાર થાય છે. સન્ બદલે સુન્ ૩ જો પુ. પ્. વ. નો પ્રત્યય ગણવો, અને ખીજા ને ત્રીજા પુ. એ. વ. માં સિ લગાડાઈ નથી.

૨. આકારાન્ત ધાતુઓ અને યમ્, રમ્ ને નમ્ આ પ્રકારના છે.

૩. આ પ્રકાર પરસ્મેપદનો જ છે.

૨. સાતમો પ્રકાર

૧. અસ્ હોવું નાં ખીજા પ્રકારનાં રૂપો આ પ્રકારમાં ધાતુને લગાડવામાં આવે છે. અસ્ નો અ લોપવામાં આવે છે. ખીજા શબ્દોમાં સ્ ને અ લગાડી તેને કેટલાક ફેરફાર સાથે ભસ્તન ભૂતકાળના પ્રત્યય લગાડવામાં આવે છે. આ રૂપો પ્રત્યય તરીકે ગણાય છે ને ધાતુને લગાડાય છે.

પરસ્મે૦

આત્મને૦

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ્. વ.	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ્. વ.
૧ લો પુ.	સમ્	સાષ	સામ	સિ	સાષહિ	સામહિ
૨ જો ,,	સઃ	સતત્	સત	સથાઃ	સાથામ્	સૈશ્વમ્
૩ જો ,,	સત્	સતામ્	સન્	સત	સાતામ્	સન્ત

૨. આ પ્રકાર પરસ્મૈ૦ અને આત્મનેપદનો છે.

૩. ઙ્, ષ્, સ્ હ અંતયાળા અનિદ્ ધાતુઓ જેમાં ઉપાન્ત્ય
દ્, ઙ્, ઙ્, ઙ્ હોય તેના અઘતન ભૂતકાળ આ પ્રકારના થાય છે.

૪. દ્શ્ ધાતુ અપવાદ છે.

૫. સ્પૃશ્, મૃશ્ અને કૃષ્ વિકલ્પે આ પ્રકારના થાય છે.

૬. ત્રીજો પુ. એ. વ., ખીજો પુ. એ. વ. અને ણ. વ., અને
પહેલો પુ. દ્વિ. વ. આત્મનેપદમાં દુહ્, દિહ્, લિહ્ અને ગુહ્ ધાતુઓમાં
સ કે સા નો લોપ કરવાથી અને પ્રત્યયનો યાદી રહેલો ભાગ લગાડવાથી
વિકલ્પે ખીજાં રૂપો થાય છે.

ગ્લૈ પરસ્મૈ૦

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ્. વ.
૧ લો પુ.	અગ્લાસિષમ્	અગ્લાસિષ્વ	અગ્લાસિષમ્
૨ જો પુ.	અગ્લાસીઃ	અગ્લાસિષ્ટમ્	અગ્લાસિષ્ટ
૩ જો પુ.	અગ્લાસીત્	અગ્લાસિષ્ટામ્	અગ્લાસિષુઃ

લિહ્ પરસ્મૈ૦

૧ લો પુ.	અલિક્ષમ્	અલિક્ષાવ	અલિક્ષામ્
૨ જો પુ.	અલિક્ષઃ	અલિક્ષતમ્	અલિક્ષત
૩ જો પુ.	અલિક્ષત	અલિક્ષતામ્	અલિક્ષન્

આત્મને૦

૧ લો પુ.	અલિક્ષિ	અલિક્ષાવહિ-અલિક્ષહિ	અલિક્ષામહિ
૨ જો પુ.	અલિક્ષથાઃ	અલીઢાઃ-અલિક્ષાથામ્	અલિક્ષધ્વમ્-અલીઢ્વમ્
૩ જો પુ.	અલિક્ષત-અલીઢ	અલિક્ષાતામ્	અલિક્ષન્ત

અ+લિહ્+સન્ત્ ; લિહ્-લિહ્ (પાઠ ૯, ૧ પ્રમાણે)-લિક્ (પાઠ ૯,
૪ પ્રમાણે)-લિક્+વન્ત્=લિક્ષન્ત્ માર્ગે૦. પાઠ ૯, ૩ નોંધ પ્રમાણે અલિક્ષન્ત
અ+દિહ્+સન્ત્ ; દિહ્-દિહ્ (પાઠ ૯, ૫ પ્રમાણે)-ધિષ્ (પાઠ ૯,
૪ પ્રમાણે)-ધિક્ માર્ગે૦ પા. ૫ નોંધ પ્રમાણે. ધિક્+વન્ત્=અધિક્ષન્ત્,

अ+दिश्+सत्; दिश्+दिष्-दिक्+षत्=अदिक्षत्. अ+कृष्+सत्
कृष्-कृक्=अकृक्षत्. अ+लिह्+सत्; लिह्-लिद् ष० अलिक्षत्;
लिह्+त्-लिह्+त् पा. ६४, १ प्रभाषे-लिद्+ष् पा. ६५,२ प्रभाषे
-लिह्+त् भाषि० पा. २१* नोधि प्रभाषे-लीढ पा. ६५,३ प्रभाषे-
अने कालदर्शिके अ व्याजण पूर्वे भूक्ये अटवे अलीढ.

संस्कृत पाठ्ये।

नित्यकर्मानुष्ठानायास्नासीस्तच्छूद्रादीन्मा स्पृक्षः ।

वेणुधमन्याग्निमध्मासिषम् । तदस्मिन्प्रदीप्ते बह्वावाहुतीः
प्रास्य ।

भोः पुरोहित भवदाशामनुसृत्य बटवेऽहं सावित्रीमुपादिक्षम् ।
तदधुनान्यत्करणीयं दर्शय ।

विषाहविधेरितिकर्तव्यतामत्रत्या ब्राह्मणा नाशासिषुरतो मां
तत्संपादनायाहन् ।

अस्तमयासाद्रविस्तिमिरेणावृतं नभः तत्किमद्यापि गां नाधुक्षत
पयः ।

कृषीवला भूमिमकृक्षन्परं त्वार्द्रासु स्थितेऽपि सूर्ये पज्जन्यो न
वर्षति ।

मा वयं आतरः परस्परं द्विक्षामेत्यस्माकं पितासन्नमरणो
रिक्थस्य समानांश्चतुरो भागानकरोत् ।

महाकार्यारम्भे देवो गुरुजनश्च वन्दितव्य इति वचनमनुरूध्य
गृहदेवतां मातरं पितरमन्यांश्च वृद्धान्प्राणंसिध्म ।

कूपतडागादिनिर्माणाय महान्तो यत्ना युष्माभिः कृतास्ते
कस्मिन्पर्यवासासिषुः ।

इदं मधु किं नालिक्षः । रुचिकरमेतत् ।

૧. તે પોતાના દીકરાને ભેટ્યો (પ્રિયુષ્) અને છાતીફાટ રજ્યો. (સ્વ)
૨. અમે અમારા ઘોડા પર ચઢ્યા છીએ (આ+રુહ) અને શત્રુ સામા જઈએ છીએ.
૩. ગઈ કાલે આણેલાં ફૂલો કરમાઈ ગયાં છે. (મ્લૈ) તેમને ફેંકી દો અને નવાં આણો.
૪. ચંદ્રકેતુ અને લવ કેવી રીતે ખીજ સાથે લડ્યા અને રામે તેમને શાંત રહેવા કેવી રીતે આજ્ઞા કરી તે અમને કહીને તે અટક્યો. (ચિ+મૃગ) પરસ્મૈં
૫. મેં હજી વિચાર કર્યો નથી કે ક્યું મારે માટે સારું પડશે; કાપદાનો અભ્યાસ કે વૈદકનો? (ચિ+મૃગ)
૬. તમે પુષ્પ સૂંઘ્યું? (ઘ્રા) તે ઘણું સુગંધીદાર છે.
૭. રાજ્ય ગાદી પર બેઠો છે (ઉપ+વિશ) અને પ્રધાનોની સલાહ લે છે
૮. અમે તમને આટલા વખત સુધી સંકટમાંથી કે ઈજામાંથી બચાવ્યા (વા) અને હવે દગલબાજ થાઓ છો; ખીજું શું વધારે શોકજનક થઈ પડે?
૯. જે સ્ત્રીએ તને અણુગમતું કોઈ દિવસ કંઈ પણ કર્યું નથી, તેને તે કેમ તણ દીધી? (હા)

શબ્દકોષ ૨૩

અનુદાન ન. કરવું તે. ખમવવું તે
અસ્ત પુ. સૂર્યનું આથમવું તે
માર્ગા સ્ત્રી. ચન્દ્રનું છતું નક્ષત્ર
આવૃત(આ+વૃત)નું કર્મણિ બ્ર.ક.
ભરેલું, ઢંકાયેલું

આસન્નમરણ પુ. સ્ત્રી.ન.(આસન્ન
પુ. સ્ત્રી. ન. પાસેનું, મરણ ન.
મેત) જેનું મેત પાસે આવ્યું
હોય તે; ચોકિ નાખેલું
આહુતિ સ્ત્રી. યજ્ઞનું બળિદાન

इतिकर्तव्यता स्त्री कंठं करवानीरीत
 करणीय विध्यर्थं कृदंत; ने
 करवानुं होय ते
 गृहदेवता स्त्री, कुलदेवता, धरनी देव
 तिमिर न. अधारुं
 घमनी स्त्री. भूंगणी
 नित्यकर्मन् न. नित्य करवानुं
 धर्मकार्यं
 पर्जन्य पु. वरसाह
 प्रदीप्त दीप् 'दीपवु'तुं भू. कृ.
 प्र जेडे, यक्यक्ति प्रकाशतुं
 भाग पु. भाग
 रिक्थ न. मालमिलकत, धन
 हचिकर पु. स्त्री. न. स्वादिष्ट
 वन्दितव्य वन्दु तुं विध्यर्थं कृ.
 नमवा जेग
 वृष् १ ग. परस्मै० वरसवुं
 वेणु पु. वांस
 संपादन न. पूछुं करवुं ते सिद्ध
 करवुं ते

समान पु. स्त्री न. अरोपरियुं
 सावित्री स्त्री. ऋग्वेदेना पवित्र
 मंत्र; अने गळुधा जायत्री कडे
 छे, अने सर्वां ब्राह्मणे। दरराज
 तेना जप करे छे.
 सो ४ ग. परस्मै० अंत आववा,
 परिअव जेडे, परिश्राम
 आववुं.

धृग अनर्थ पु. पीडा स्त्री. संकट
 नं यन्द्रकेतु (रामना लाधलक्ष्मणने
 पुत्र) चन्द्रकेतु पु.
 जातीक्षिष्ट प्रमुक्तकण्ठम् कि. वि.
 तरीडे वपराय छे)
 द्यलपाज थवुं द्रुह ४ ग. परस्मै
 धर्मशास्त्र धर्मशास्त्र न.
 वधारे शोकरक दुःखतर पु.
 स्त्री. न.
 वैदकशास्त्र वैद्यक न. आयुर्वेद पु.
 सामा जवुं मभिन्गम
 सुगंधीदार सुरभि पु. स्त्री ना०

પાઠ ૨૪ એ

ભાગ ૧ લો

અઘતન ભૂતકાળ (ચાલુ)

ચોથા ને પાંચમા પ્રકાર

૧. અઘતન ભૂતકાળના ઘણા જ સામાન્ય પ્રકારો ચોથા ને પાંચમા છે. જે કોઈક ધાતુ ખીજ કોઈ પ્રકારમાં ગણવા વધે હોય તે આ બેમાંથી કોઈપણ પ્રકારના હોય છે. તે જ પ્રમાણે કોઈ ધાતુ ખીજ કોઈપણ પ્રકારનો, વિકલ્પે હોય કે પરસ્મૈપદમાં જ હોય તો તેનો ખીજો પ્રકાર કે આત્મનેપદનાં રૂપો આ બેમાંથી એક રીતે થાય છે.

૨. (અ) પ્રત્યય પૂર્વે 'હ' લગાડવાથી પાંચમા પ્રકાર ચોથાથી જુદો પડે છે, તેથી પાંચમામાં સેટ્ ધાતુઓ આવે છે, અને ચોથામાં અનિટ આવે છે. (બ) સ્તુ અને સુ પરસ્મૈં પાંચમા પ્રકારના અનિટ હોવા છતાં ગણાય છે. (ક) વૃ અને પૂર્વે લોકાક્ષર હોય એવા ઋકારાન્ત ધાતુઓ અને દીર્ઘ ઋકારાન્ત ધાતુઓ જ્યારે આત્મનેપદમાં હોય અને (ડ) જે ધાતુઓ વિકલ્પે સેટ્ છે તે બેમાંથી ગમે તે એક પ્રકારના છે. (ઈ) ઘ્ જ્યારે પરસ્મૈં હોય ત્યારે અને અઙ્જ પાંચમા પ્રકારના જ છે.

૩. સ્તુ અને ક્રમ્ જ્યારે આત્મનેપદના પ્રત્યયા લે છે ત્યારે હ લેતા નથી.

૪. (અ) અસ્ 'હોવું'નાં હસ્તન ભૂતકાળનાં રૂપોની નિશાની આનો લોપ કરી પ્રત્યય તરીકે ધાતુને લગાડવામાં આવે છે. (બ) ઓ પુ. બ. વ. સન્ ને બદલે સુઃ છે. (ક) પાંચમા પ્રકારમાં જ્યારે પૂર્વે હ આવે છે ત્યારે ખીજ અને ત્રીજ પુરુષના એકવચનમાં સ્ નો લોપ થાય છે. (ડ) પા. ૧૦૪, ૪માં આપેલા ધ્વેનો દ્વે થવાનો નિયમ આ કાળમાં ધ્વમ્ માં પણ લાગે છે. ધ્વમ્ નો દ્વમ્, રૂ તેની પૂર્વે આવે ત્યારે પણ થાય છે.

૧. સ્ની પૂર્વે અને પછી અનુનાસિક કે અંતઃસ્થ વ્યંજન સિવાય ખીજો કોઈ વ્યંજન આવે તો સ્ નો લોપ થાય છે. જેમકે અભિદ્+સ્ત=અભિત્ત; અમૈદ્+સ્તામ્=અમૈત્તામ્.

त्रैथी प्रकार

परस्मै०

अ. व. द्वि. ण. व.

१ लो पु.	सम्	स्व	स्म
२ लो ,,	सीः	स्तम्	स्त
३ लो ,,	सीत्	स्ताम्	सुः
	आत्मने०		

१ लो पु	मि	स्वहि	स्महि
२ लो ,,	स्थाः	नाथाम्	ध्वम्
३ लो ,,	स्त	साताम्	सत

पांथ्यभो प्रकार

परस्मै०

अ. व. द्वि. व. ण. व.

१ लो पु.	इषम्	इष्व	इष्म
२ लो ,,	ईः	इष्टम्	इष्ट
३ लो ,,	ईत्	इष्टाम्	इष्टुः
	आत्मने०		

१ लो पु.	इषि	इष्वहि	इष्महि
२ लो ,,	ईष्टाः	इषाथाम्	इष्वम्
३ लो ,,	इष्ट	इषात्ताम्	इषत

परस्मैपठ

त्रैथी प्रकार

५. परस्मैपठमां त्रैथी प्रकारमां धातुना स्वरनी वृद्धि थाय छे. नेमके भिद्=अभैत्सीत्.

पांथ्यभो प्रकार

६. परस्मैपठमां पांथ्यभो प्रकारमां (अ) अन्त्य इ, उ, ऋ ने ल् इत्युक्ते दीर्घानी, (ण) ने धातुने छेउ र् उक्ते ल् डोय जेवा धातुओना उपान्त्य अ, तेमञ्च वद् ने व्रज् नः अनी वृद्धि थाय छे नेमके ल्-अलौ +इषम्-अलाविषम्, चर्-अचारिषम्, कल्-अफालिषम्.

७. व्यञ्जनथी शश् यत्ता अने रु ने ल् सिवाय पीठ उक्ते पञ्च व्यञ्जन अते डोय जेवा धातुओना अ जेडाक्षरने दीर्घ दीर्घान् डोय ता विकल्पे तेनी वृद्धि थाय छे. नेमके गद्-अगदीत् उ अगादीत्.

८. अपवाद-- ह, म, य् अते डोय जेवा धातुओ अने क्षण्, श्वस् जागृ. कर्, लर्, हस्, श्रि अने ष्टकाड पीठ धातुओमां वृद्धि यती नथी. ने क्रम-अकमीत्.

९. उपान्त्य इ, उ, ऋ, ल् अने जागृ ने श्रिना अन्त्य स्वरने पांथ्यभो प्रकारमां शुष् थाय छे सिद्-असेधीत्. शुच् अशोचीत् कृत्-अकर्तीत्

આત્મનેપદ

યોથા પ્રકાર.

૧૦. યોથામાં આત્મનેપદી ધાતુના પ્રકાર : (અ) અન્ત્ય હ કે ડ હ્રસ્વ કે દીર્ઘ હોય તો ગુણ થાય છે, (બ) અન્ત્ય ઋનો તથા ઉપાન્ત્ય સ્વરમાં ફેરફાર થતો નથી. ની-મનેષ્ટ, સુ-અસોષ્ટ, મૃ-અમૃષત ૩. પુ બ. વ. મિદ્-મમિત્, અન્ત્ય દીર્ઘ ઋમાં (૧ લો પાઠ, ૯ મો નિયમ) ફેરફાર થાય છે, સ્ત્રુ-અસ્ત્રીર્ષ્ટ, વૃ-અવૃષ્ટ.

૧૧. હ્રસ્વ સ્વર પછી સ્ત અને સ્થાનાના સ્ત્રો લોપ થાય છે. લેખકે હ-અહત.

૧૨. આત્મનેપદ દા, ઘા અને યેવા અંગવાળા ખીજા ધાતુઓ અને સ્થામાં અન્ત્ય આ ને બદલે હ આવે છે. હ નો ગુણ થતો નથી. અદિત, અદિષાતામ્.

પાચમે પ્રકાર

૧૩. અન્ત્ય સ્વર કે ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વસ્વરનો ગુણ થાય છે. લેખકે લૂ-અલલિષ્ટ, મુદ્-અમોદિષ્ટ.

૧૪. આત્મનેપદ યોથા પ્રકારમાં હન્ નો અનુનાસિક જરૂર લોપાય છે. ગમ્ અને યમ્ “પરણુ”માં વિકલ્પે અનુનાસિકનો લોપ થાય છે. હન્ ને બદલે ષધ્ પરસ્મૈંમાં ખાસ અને આત્મનેંમાં વિકલ્પે વપરાય છે. ષધ્ વૃદ્ધિ થતી નથી. આ+હન્ આત્મનેં-આ+અ+હન્+સ્તહ+ત ૧૧ પ્રમાણે -અહત-આહત, ક્રિ.વ. આહસાતામ્-બ. વ. આહસત. ખીજું ૩૫ અવધિષ્ટ. ઉપ+યમ્ આત્મનેં-ઉપાયત, ઉપાયસાતામ્ ધં કે ઉપાયંસ્ત, ઉપાયંસાતામ્ ધં સમ્+ગમ્ આત્મનેં-સમગત કે સમગંસ્ત ઇત્યાદિ.

૧૫. પદ્મું ડબ પુ. એ. વ. અપાદિ થાય છે. સ્ત ને બદલે હ વપરાયો છે. ક્ષીણ, જન, કુધ્ ૪ ગ. પૂર, તાય્ અને વ્યાય્ માં સ્ત કે (હષ્ટ) ને બદલે હ વિકલ્પે પ્રત્યય તરીકે આવે છે.

૧૬. (અ) ગણકાર્યરહિત કાળની પેઠે અદ્યતનનો સહભેદ તૈયાર અંગને આત્મનેપદના પ્રત્યયો લગાડવાથી થાય છે. (પાઠ ૧૫, ભાગ ૨ને ૩ નો નિયમ) (બ) પહેલો, ખીજો, ત્રીજો અને છઠ્ઠો

પ્રકાર મૂળલેદનો જ છે, તેથી સહ્યલેદમાં આ પ્રકારના ધાતુઓ ચોથો પાંચમો અને સાતમો પ્રકાર આત્મનેપદમાં જ લે છે. (ક) અઘતન ભૂતકાળના સહ્યલેદમાં ૩ ઝાં પુ. એ. વ. માં બધા જ ધાતુઓ સ્ત (હૃષ્ટ) કે સત ને બદલે હ લે છે.

૧૭. આ હ પહેલાં અન્ત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય ઙ ની વૃદ્ધિ થાય છે, અને ખીજ ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરોનો ગુણ થાય છે; અને જન્ અને (આ+ચમ્, કમ્ અને વમ્) સિવાયના મહારાન્ત સેદ્ ધાતુઓના ઙ નો ફેરફાર થતો નથી.

૧૮. હ પહેલાં અન્ત્ય આ માં ય ઉમેરાય છે.

૧૯. હનતા સ્વરની વૃદ્ધિ થાય છે ત્યારે હ્ નો ઘ્ થાય છે.

(પાઠ ૨૧, ઉ પ્રમાણે)

મ્ આત્મને૦

મ્ પરસ્મૈ૦
એ. વ. દ્વિ. વ. ણ. વ.

૧ લો. અમાર્ષમ્ અમાર્ષ અમાર્ષમ્
૨ને ,, અમાર્ષીઃ અમાર્ષમ્ અમાર્ષ
૩ને ,, અમાર્ષીત્ અમાર્ષમ્ અમાર્ષુઃ
અ+મ્+સીત્-માર્ષા. ૨૨૧, ૫
પ્રમાણે. અમાર્ષીત્ (માર્ગોંપા. ૨૫
* નોંધ પ્રમાણે)

લ્ પરસ્મૈ૦

એ. વ. દ્વિ. વ. ણ. વ.

૧ લો પુ. અલાવિષમ્ અલાવિષ્વ
અલાવિષ્મ
૨ને ,, અલાવીઃ અલાવિષ્ઠામ્
અલાવિષ્ટ
૩ને ,, અલાવીત્ અલાવિષ્ઠામ્
અલાવિષ્ઠુઃ
અ+લ્+ઈત્-લૌ-ઈત્ પા ૨૨૧,
૬ (અ) પ્રમાણે-અલાવીત્

એ.વ. દ્વિ. વ. ણ.વ.

અમ્ષિ અમ્ષ્વહિ અમ્ષ્મહિ
અમ્ષ્ઠાઃ અમ્ષ્ઠાથામ્ અમ્ષ્ઠ્વમ્
અમ્ષ્ઠ અમ્ષ્ઠાતામ્ અમ્ષ્ઠત
અ+મ્+સ્ત સ્વર જેવોને તેવો રહે
છે પા. ૨૨૨, ૧૦ (બ) પ્રમાણે-સ્નો
લોપ પા. ૨૨૨, ૧૧ પ્રમાણે એટલે-
અમ્ષ્ઠ.

લ્ આત્મને૦

એ. વ. દ્વિ. વ. ણ. વ.

અલવિષિ અલવિષ્ઠહિ
અલવિષ્મહિ
અલવિષ્ઠાઃ અલવિષ્ઠાથામ્
અલવિષ્ઠ્વમ્-હ્વમ્
અલવિષ્ઠ અલવિષ્ઠાતામ્
અલવિષ્ઠત
અ+લ્+ઈષ્ટ-લ્લો પા. ૨૨૨, ૧૩
પ્રમાણે-અલવિષ્ટ

૧. પ્રહ્ અનિદ્ છે તેથી યોથો પ્રકાર; અ+પ્રહ્+સીત્-પ્રાહ્ પા. ૨૨૧, ૫ પ્રમાણે-પ્રાષ્ પા. ૬૯, ૯ પ્રમાણે-પ્રાક્ પા. ૬૫, ૪ પ્રમાણે-પ્રાક્+ષીત્ માર્ગોં પા. ૯૩+નોંધ પ્રમાણે-અપ્રાક્ષીત્. ડિ. વ. અ+પ્રહ્+સ્તામ્-પ્રાહ્+તામ્ પાઠ ૨૪, ૧ અને ૫ પ્રમાણે-પ્રાષ્+તામ્=પ્રાષ્ટામ્ માર્ગોં પા. ૨૧ નોંધ પ્રમાણે-અપ્રાષ્ટામ્, ળ. વ. અપ્રાક્ષુઃ ૨ પુ. અપ્રાક્ષીઃ અપ્રાષ્ટમ્-અપ્રાષ્ટ. ૧ લો. પુ. અપ્રાક્ષમ્-અપ્રાક્ષ-અપ્રાક્ષમ્.

૨. તૃપ્તું એક રૂપ અતૃપ્ત છે. આ ધાતુ પા. ૧૦૫, ૬ પ્રમાણે હ વિકલ્પે લે છે તેથી તે યોથા અને પાંચમા પ્રકારનો છે. અ+તૃપ્+સીત્-તૃપ્ વિકલ્પે પાઠ ૧૩, ૧૯ પ્રમાણે-ત્રાપ્ પાઠ ૨૪, ૫ પ્રમાણે-અત્રાપ્સીત્, તૃપ્-તાર્પ્ પાઠ ૨૪, ૫ પ્રમાણે-અત્રાપ્સીત્; ડિ. વ. અત્રાપ્તામ્ અને અત્રાપ્તામ્ કેમકે સ્ત્રોતો પાઠ ૨૪, ૧ પ્રમાણે લોપ થાય છે. પાંચમા પ્રકારનું રૂપ અતર્પીત્ થાય છે. એમાં પાઠ ૨૪, ૯ પ્રમાણે ગુણ થાય છે; ડિ. વ. અતર્પિષ્ટામ્ ઇ. આ પ્રમાણે આ ધાતુનાં ચાર રૂપો થાય છે. દૃપ્તાં રૂપ આજ પ્રમાણે થાય છે.

૨. ત્યજ્-અ+ત્યજ્+સીત્-ત્યાજ્ પાઠ ૨૪, ૫ પ્રમાણે-ત્યાક્ માર્ગોં પા. ૯૩=પ્રમાણે-ત્યક્-ષીત્ માર્ગોં પા. ૯૩+પ્રમાણે-અત્યાક્ષીત્; ડિ. વ. અત્યાક્તામ્, આમાં પાઠ ૨૪, ૧ પ્રમાણે સ્ત્રોતો લોપ થાય છે.

૪. દહ્-અ+દહ્+સીત્-દાહ પાઠ ૨૪, ૫ પ્રમાણે-દાષ્ પા. ૬૬, ૫ પ્રમાણે-ધાષ્ પાઠ ૯, ૭ પ્રમાણે ધાક્ માર્ગોં પા. ૫. ૬ નોંધ પ્રમાણે-અધાક્ષીત્; ડિ. વ. અ+દહ્+સ્તામ્-અ+દાહ્+સ્તામ્. પહેલાં તો સ્ત્રોતો પાથ છે, એટલે અ+દાહ્+તામ્-દાહ્+તામ્ પા. ૬૬. ૫ પ્રમાણે-દાષ્+ધામ્-પા. ૬૫, ૨ પ્રમાણે-અદાગ્ધામ્ પા. ૬૭, ૬ પ્રમાણે; ળ. વ. અધાક્ષુઃ

૫. વસ્-અ+વસ્+સીત્-વાસ-વાન ૧૨૮, ૧ પ્રમાણે, અવાસીત્ ડિ. વ. અ+વાસ્+સ્તામ્. પા. ૨૨૦, ૧ પ્રમાણે, સ્તામ્ નો સ્ નો લોપ કરતાં પહેલાં વસ્ ના સ્ નો ત્ કરવો-અવાસામ્.

૬. વહ્-અ+વહ્+સીત્-વાહ-વાહ પા. ૬૪, ૧ પ્રમાણે-વાક્ પા. ૬૫ ૪ પ્રમાણે-વાક્+ષીત્-અવાક્ષીત્. ડિ. વ. અ+વહ્+સ્તામ્-વાહ્+તામ્

वाह्+ताम्-वाह्+धाम् पा. २५, २ प्रमाणे-वाह्+द्वाम्-वाहाम् पा. ६५.
३ प्रमाणे-अवोढाम् पा. ११८, २ प्रमाणे. एवा ष ईरक्षर लम्
त् अने आत्मनेपदं त, थास् अने ध्वम् पडेलीं थाय छे.

७. रुध् परस्मै० अने आत्मने० छे. पानुं २०६, ४ (५) प्रमाणे
अद्यतन लुतकाणानुं ऐक इप अरुधत् छे. षील भाटे अ+रुध्+सीत्-रौध्
पा. २२१, ५ प्रमाणे-रौत् मार्गे० पा. ५५नेधि प्रमाणे-अरौत्सीत्;
दि. व. रौध्+स्ताम्-रौध्+ताम्; स् लोपावाथी रौध्+धाम् पा. ६५
२ प्रमाणे-रौद्वाम् पा. ६७, ६ प्रमाणे-अरौद्वाम्, ण. व. अरौत्सुः
आत्मने० अ+रुध्+स्त, स् नो लोप थयो ऐटले रुध्+त-पष्ठी ७पर
प्रमाणे रुद्ध-अरुद्ध; दि. व. अरुत्साताम्, ण. व. अरुत्सत.

८. लभ् आत्मने-अलभ्+स्त-लभ्+त-लभ्+ध-लब्ध-अलब्ध,
दि. व. अ+लभ्-साताम्-अलप्साताम् मार्गे० पा० ५५नेधि प्रमाणे.

९. खल्ल असखालीत् पा. २२१, ६ (५) प्रमाणे; नद्-अनदीत्
के अनादीत् पा. २२१, ७ प्रमाणे; नन्द-अनन्दीत्.

१०. सृज् अनिट् छे ऐटले ४थो प्रकार ले छे. अ+सृज्+सीत्-
खज् पा. १०६, १८ प्रमाणे-स्नाज् पा. २२१, ५ प्रमाणे-स्नाष् पा.
६६, ६ प्रमाणे-स्नाक् पा. ६५, ४ प्रमाणे-स्नाक्+षीत् मार्गे. पा.
६३+नेधि प्रमाणे-अस्वाक्षीत्.

११. वृ परस्मै० ने आत्मने० सेट् छे तथा पांथमो प्रकार ले छे;
परस्मै० अवारीत्. आत्मनेपदमां पा. २२०, २ (३) प्रमाणे योथो ने
पांथमो णने ले छे. अ+वृ+स्त-अ+वृ+त पा. २२१, ११ प्रमाणे
अवृत्; अ+वृ+इष्ट्+वर्+इष्ट् पा. २२२, १३ प्रमाणे-अवरिष्ट्-वर्+इष्ट्
निकल्पी पा. १२७, ३ प्रमाणे-अवरीष्ट्.

१२. अधि+इ अनिट् छे, ऐटले ४थो प्रकार ले छे; अधि+आ+इ
+स्त-अधि+आ+ए+स्त-अधि+ऐ+स्त-अध्यैष्ट्; अथवा अधि+
अ+गा+स्त+गी+स्त पा. १२६, २ प्रमाणे अध्यगीष्ट्

दुष्टान् शब्दान्मा प्रयुक्षमहि म्लेच्छाश्च मा भूमेत्यध्येयं
ध्याकरणम् ।

भौदनं शाकांश्च सुदा अपाश्रुरतोऽधुना सर्वान्ब्राह्मणान्भोजय ।
कनिष्ठं पुत्रमहमत्रवं पुत्रक कुसुमपुं गत्वा तत्रैकस्मिन्गृहे
मया निक्षिप्तं धनमास्ने तद्गृहाण । नोऽगच्छत् । निवृत्य च
मामत्रवीक्षात भ्रातरौ मे तत्रागत्यास्मभ्यमेतद्धनं पितादादिति
वदन्तः सर्वमेव तदादिषत ।

यस्य सत्यमवादीस्तुभ्यमहमेतद्गवां शतं ददामि ।

त्वमात्मनः पूर्वभार्यामन्याक्षीरन्यां च पर्यणेषीरिति यदश्रौषं
तत्किं सत्यम् ।

सुग्धाकृतिरतीव प्रियश्चात्रयोः शिशुरमृतेति शोकविकलोऽहं
भार्या च मे । परंतु किं वृथाशोकेन सत्यमेव तद्यत्कविराह ।

कश्चैकान्तं सुखमुपगतो दुःखमेकान्ततो वा ।

नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनेभिक्रमेण ॥

ऋषयो वै सरस्वत्यां सत्रमासत । ते कवषमैलूषं सोमादनय-
न्दास्याः पुत्रः कितवोऽब्राह्मणः कथं नो मध्येऽदीक्षिष्टेति ।

साचिह्ये मामेवान्यान्सर्वाननाहत्य राजाऽयौक्षीदतोऽभिषु-
क्तेन मनसा मया कार्यमनुष्ठेयम् ।

अस्मिन्क्षेत्रे विपुले धान्यमवाप्तम् ।

अङ्गीकृतं महत्कार्यं पारयितुमक्षमा वयमुदन्नाहम् ।

अखिला मनोरथा मेऽकालिधुरतोऽहं सुखमस्वाप्तं न किंचिद-
वेदिषम् ।

किं नाद्याप्यग्निरथमद्राष्टं प्रत्यहं त्रिरनेन मार्गेण स नीयते ।

मुक्तकेशीं मां दृष्ट्वा दुर्योधनस्य भार्या भानुमत्यहसीत्तन्मे
दहति देहमित्यन्नवीङ्गीमे द्रौपदी ।

बसमर्थोऽयमर्जुनो धार्तराष्ट्रः सह योद्धुमतः सङ्ग्रामान्य-
वर्तिष्ठेति जना ब्रूयुः ।

भार्या मे पुत्रमसविष्ट । अतो जातकर्मादिसंस्काराणां
संभारान्करोमि ।

अधुनैव सोऽत्रागत्यायं पुरुषः सुविनीतोऽयं दुर्विनीत इति बहु
प्रालापीत् । मैवं पुनः प्रलपीदित्येकदा तं भृशं ताडय ।

अस्माभिराज्ञप्तः पौराणिकः पुराणकथाः कथयितुमारब्धः
तदेहि श्रोतुम् ।

परिचारकं मे दन्दशुकोऽदाङ्गीत्तत्वरस्व भिषजं गत्वौषध-
पानय ।

इयन्तं कालमुद्यमं कुर्वन्नपि सुखं नालप्सि तस्मान्निनयतिर्बलीयसी ।

महता प्रयत्नेन तेन संचितं धनमहथास्तस्मात्पापोऽसि
गर्हणीय चरितोऽसि ।

तेऽभ्यगुर्भवनं तस्य सुप्तं वैश्लिषताथ तम् ॥

अवोचत्कुम्भकर्णस्तं वयं मन्त्रेऽभ्यधाम यत् ।

न त्वं सर्वं तदश्रौषीः फलं तस्येदमागमत् ॥

प्राज्ञवाक्यान्यवामंस्था मूर्खवाक्येष्ववास्थिताः ।

अध्यगीष्टाश्च शास्त्राणि प्रत्यपत्था हितं न च ॥

मूर्खास्त्वामतवञ्चन्त ये विग्रमहचीकरन् ।

अभाषीन्माल्यघान्युक्तम स्थास्त्वं न तन्मदात् ॥

ततोऽक्रन्दीहशग्रीवस्नमाशिश्वसदिन्द्रजित् ।

निरयामीश्च संक्रुद्धः प्राचिचञ्च स्वयंभुवम् ॥

सोऽलब्ध ब्रह्मणः शस्त्रं स्यन्दनं च जयावहम् ॥

प्रोदपाति नभस्तेन न च प्रापि महागिरिः ।

यस्मिन्तद्वालिषु रात्रौ महौषध्यः सहस्रशः ॥

एतं ह वा ऐन्द्रं महाभिषेकं वासिष्ठः सात्यहृष्योऽत्यरातये
ज्ञानतपये प्रोवाच । तस्माद्धत्यरातिर्जानंतपिरराजाः सन्विषया

નમન્તં સર્વતઃપૃથિવીં જયન્પરીયાય । સ હોવા ચ વાસિષ્ઠઃ
 સાત્યહૃદ્યોઽજૈષ્ઠીર્વિં સમન્તં સર્વતઃ પૃથિવીં મહન્માઃગમયેતિ સ ।
 હોવાચાન્યરાતિજાનંતપિર્યદા વ્રાહ્મણોત્તરકુરુઞ્જયેમથ ત્વમુ હૈવ
 પૃથિવ્યેઃ રાજા સ્યાઃ સેનાપતિરેવ તેઽહં સ્યામિતિ । સ હોવાચ
 વાસિષ્ઠઃ સાત્યહૃદ્યો તેવક્ષેઃ ઘૈ તન્ન ઘૈ તન્મર્યો જેતુમર્હત્યદુક્ષોન
 ઘૈમ આઽત દૈર્ઘ્ય દદ્ધ ઇતિ । તતો હાત્યરાતિ જાનંતપિમાસત્તર્ષીર્ય
 નિઃશુક્રમમિત્રતપનઃ શુષ્કિમઃઃ દૈવ્યા રાજા જઘાન ।

જુજ્ઞાતી વાક્યો

૧. દુશ્મનોએ વીસ ગામ બાંળી નાખ્યાં છે. (દહ) અને ઉભે
 મુખ્ય શહેર સામા કૃચ કરે છે.

૨. પાંજરામાં પુરાયેલાં પક્ષીઓ ઊડી ગયાં છે. (હૃદ+હી આત્મનેઃ)

૩. લાંબો વખત ધયાં જે મિત્રોની વાટ જોતા ઉતો તે આવ્યા છે.

(આ+ગમ્ કે આ+હ) અને ઉમણાં જે ગાડીમાંથી ઊતર્યા છે. (અચ+નૃ)

૪. બાગમાં આડોની ડાળીઓ અમે કાપી નાંખી છે. (હૃદે છિદ)

૫. પેતીવાડી માટે સિંધુને લગતી ઘણી નહેરો અમે ખોદી છે. (સન્)

૬. બ્યારે તેણે કહ્યું કે સંસ્કૃતપંડિત દશ દિવસમાં થાઉં ત્યારે
 હું ઉસ્થો. (સ્મિ)

૭. યદદતં ઉમણા છોકરાના ઉપનયનનો વિધિ કર્યો (ક્ર, વિ+ઘા
 કે અનુ+સ્થા). તે વખતે બ્રાહ્મણોને ઘણી દક્ષિણા આપી.

* સમાસને છેડે આવેલા કેટલાક શબ્દોમાં અન્ત્ય વર્ણમાં જે
 ફેરફાર થાય છે તે અ કે અન્ પૂર્વપદ હોય એવા તત્પુરુષ સમાસમાં
 એટલે નન્ તત્પુરુષમાં થતા નથી.

× અસ્મદ્ નું દ્વિ. એ. વ.

÷ ચતુર્થી પક્ષીના અર્થમાં વપરાય છે.

+ દુહ્ ને સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે સાતમે પ્રકાર લગાયો છે
 અને તેનાં દ્વિ. ના ધ્ થયે નથી.

૮. મદદ માટે પોતે ગોવિંદને બોલાવવા માણસ મોકલ્યું છે, એ તેમને હમણાં જ યાદ આવ્યું. (સ્મૃ)

૯. ખીતો મા (મા+ખી), તું જુએ છે તે નાગ નથી પણ દોરકું છે.

૧૦. આખો દિવસ ઘેર બેસી રહેવાથી અને ખીજું કાંઈ પણ ને કરવાથી દારિદ્ર અને ઘણાં દુઃખકારક દરદો થયાં (જન્ કે નિસ્+પદ)

૧૧. મેં તમને કહ્યાં હતાં તે ઘરેણાં તમે કર્યાં છે? (ક્ર) બે તમે કર્યાં હોય તો બતાવો.

૧૨. મોજણીદારોએ હજી જમીન માપી નથી. (મા)

૧૩. અમે અથા કાગળો ફાડી નાખ્યા છે, (દુ) હવે તે કામના નથી.

૧૪. તેણે દવા વાટી છે (શુદ્); વાસણ ખાલી કર્યું છે (રિચ્) અને ભૂંડા તેમાં નાખ્યો છે (નિ+ક્ષિપ્), પાણી રેડ્યું છે, * ને તે દેવતા પર મૂક્યું છે.

૧૫. ગોવિંદની ઇચ્છા પાર પડી છે (તૂર્), અને તે હવે સુખી છે.

૧૬. તેણે જ્યાં સાંસારિક કામો છોડી દીધાં છે (પરિ+ત્યજ્) અને હવે સંન્યાસી થયો છે (પરિ+વ્રજ્)

૧૭. તેમણે ગઈ કાલે આપેલા પૈસા અમે હજી લીધા નથી. (પ્રતિ+ગ્રહ)

૧૮. તેમણે શેઠને હાનદારીથી સેવ્યો છે. (સેવ્)

૧૯. બબ્બરમાં વેપારીઓએ બધું રૂ વેચાતું લીધું છે (પરિ+ક્ષી) અને તે પરદેશ મોકલી દીધું છે. (પ્ર+હિ)

૨૦. ધરતું છાપરું વાંદરાઓએ ભાંગી નાખ્યું છે. (ખઙ્જ)

૨૧. આપદાદાની મિલકત ભાઈઓએ વહેંચી લીધી છે. (વિ+ખઙ્જ)

૨૨. મેં લોકાનાં મહેણાં શાંત રીતે સહન કર્યાં છે. (સહ) અને સતત રાજ કરવા માથે લીધું છે (વહ)

૨૩. બે દેશોએ ચડાઈ માટે લશ્કર તૈયાર કર્યાં છે. (સમ્+નહ)

* જલેન+પૃ કે નિ+સિચ્. નિ પછી સિચ્ તું ચિચ્ થાય છે.

अक्षम पु. स्त्री. न. अशक्त
 अग्निरथ पु. आगगाडी
 अन्यराति पु. ऐक क्षत्रियनुं नाम छे
 अनुष्ठेय अनु+स्था नुं विध्यर्थ
 कृ. करवानुं
 अमित्र पु. शत्रु
 आज्ञान कर्मणि लृ. कृ. कृकर्म क्रीधेत्
 आदत्त पु. स्त्री. न. आ अने
 दत्त (दा 'आपवुं' नुं कर्मणि
 लृ. कृ.) लक्ष लीधेत्
 आसू सत्र जेडे, यज्ञसमारंभ
 करवा, ध्या यज्ञे अनुकमे करवा
 उत्तरकुरवः पु. अ. व. डिमा-
 लयनी पेदी पारना देशनुं नाम छे.
 (ध्या करीने आर्यलोकांनुं असल
 स्थान ऐ छत्तुं.)
 उपरि क्रि. वि. उपर
 एकान्त पु. स्त्री. न. ऐकसरभुं
 एकान्ततः क्रि. वि. ऐकसरभी रीते
 पल्लव पु. छल्लवानो पुत्र
 भौषध न. औसड
 कवच पु. पुरुषनुं नाम छे.
 कितव पु. कग, अप्रभाषिक पुरुष,
 उयापत करनार
 कुसुमपुर न. शहरनुं नाम छे.

जयावह पु. स्त्री. न. जय लावतानुं
 जातकमन न. जन्मकिया, जन्म
 वपते करवानो संस्कार
 जानंतपि पु. जन्तपनो पुत्र
 तपन पु. कुलम करनार, कुलमी
 तृण ४ ग. परस्मै० संतुष्ट थवुं,
 तृते थवुं
 दंश १ ग. परस्मै० डंभवुं
 दन्दशक पु. सर्प
 दशा स्त्री. अवस्था, स्थिति
 दह १ ग. परस्मै० आणवुं
 दीक्ष् १ ग. आत्मने० पवित्र करनुं
 अने तेथी करीने यज्ञ करवा
 येज्य करवुं.
 दुर्विनीत पु. स्त्री. न. पितयरहित
 जेअदथ
 दृ ६ ग. आत्मने० आ जेडे,
 मान आपवुं, आदर आपवो
 देवक्षेत्र न. देवभूमि
 नियति स्त्री. नसीध, प्रारब्ध
 निःशुक पु. स्त्री. न. सत्त
 पगरनुं शक्तिहीन
 नीचैः क्रि. वि. नीचे
 नेमि स्त्री. पै'डानुं कर्त
 पत् प्र+उद् जेडे, जडनुं

पद्मप्रति जेडे, अणुपुं, समणुपुं,
अंगीकार करवा, करपुं, आयरपुं.
पौराणिक पु. पुराणी
फल् १ ग. परस्मै० इणुपुं, इतेड
पामपुं

भञ् १ ग परस्मै० ने आत्मने०
बि जेडे, वडेयपुं, भाग करवा
भानुमती स्त्री. धृतराष्ट्रना मोटा
दिकरा दुर्बोधतनी पत्नी

मन् अव जेडे, अवगणुना करपी
महत्त्व न. तेज, मोटाई
माल्यवत् पु. राक्षसपुं नाम छे, ये
रावणुनी मानो आप डतो.

मुक्तकेशी स्त्री. छूटा केशवाणी
मुग्धाकृति पु. स्त्री. न. रूपाणी
आकृतिवाणुं, रम्याकृति
म्लेच्छ पु. म्लेच्छ

लप् १ ग. परस्मै० प्र जेडे
भोलपुं, अकअकपुं
वञ्च् १० ग. आत्मने० ङगपुं
वासिष्ठ पु. वसिष्ठनो वंशज

शाक पु. शाक
शुष्मिण पु. स्त्री. न. शक्तिमान
शैब्य पु. राभवपुं नाम छे.
शोकविकल पु. स्त्री. न. शोकमं

भम, शोकथी आवरुं
सत्र न. यज्ञनो समारंभ

सरस्वती स्त्री. नदीपुं नाम छे.
साचिन्वय न. प्रधानपणुं
सात्यहव्य पु. गोरपुं नाम छे.
सुविनीत पु. स्त्री. न. नत्र

अभंउ अविरतम् क्रि. वि.
धमानदारीथी भक्त्या, निष्ठया
ओषध औषध न. औषधि स्त्री.
कागण पत्रक न.

भाई कुल्या स्त्री.
पेतीवाडीना काम मांटे कृषिहेतोः
कृषिकर्मणे

गरीभाई दारिद्र्य न. दुर्गति स्त्री.
धरडाओपुं पितृपैतामह पु. स्त्री. न.
छापुं छदिसु न. पटल न.
दुःअकारक व्यथाकर पु. स्त्री. न.
पीडाकर पु. स्त्री. न.

नाग फणिन् पु. नाग पु.
पूरेपुं नियन्त्रित कर्मणि लृ. इ.
निबद्ध कर्मणि लृ. इ.
पांजुं पञ्जर पु.

अभर पण्यवीथिकास्त्री. आपणपु.
भूका क्षोद पु. चूर्ण न.
भिलकत रिक्थ न. वित्त न.
भडेपुं उपालम्भ पु.

मोणुणीदार भूमापक पु.
यज्ञदत्त यज्ञदत्त पु.

રાજ્ય ચલાવવાનો ભાર

રાજ્યધૂરા સ્ત્રી.

રાજધાની રાજધાની સ્ત્રી.

૩ તૂલ પુ. વિષુ પુ.

રોગ દયાધિ પુ.

વેપારી ઋણિજ્ઞ પુ.

સંબંધ રાખતું સંગત ભૂ. કૃ.

સંગચ્છમાન વર્તમાન કૃ.

ભાગ ૨ જો

આશીર્વાદાર્થ

૧. પરસ્મૈપદના આ અર્થના પ્રત્યયો ભસ્તન ભૂતકાળના પ્રત્યયોની પહેલાં યાસ્ લગાડવાથી થાય છે. ઉન્ને પું.બ.વ. યાસુઃ છે, અને ઉન્ન અને રન્ન પુરુષના એ. વ.ના પ્રત્યય ત્, સ્ પહેલાં યાસ્ના સ્નો લોપ થાય છે.

૨. વિધ્યર્થ આત્મનેપદના પ્રત્યયોને અને તે પ્રત્યયોમાં આવેલા ત્ ને થ્ પૂર્વે સ્ લગાડાય છે. આશીર્વાદાર્થ આત્મનેપદ પ્રત્યયો એ જ સમજવા. ષીઘ્વમ્ તું ષીઘ્વમ્ પા. ૨૨૦, ૪ (૩) પ્રમાણે થાય છે.

૩. પરસ્મૈપદના પ્રત્યય અવિકારી છે અને આત્મનેપદના વિકારી છે.

પરસ્મૈપદી રૂપોના નિયમો

૪. ૧૫મા પાઠમાં ભાગ ૨ માંના ૨ ની (અ), (બ), (ક), (દ), (ક) અને (ગ) કલમો અહીં કામ લાગે છે.

૫. પા. ૧૩૪, ૨, (૩) માં લખેલા ધાતુઓના અન્ત્ય સ્વરનો ણ થાય છે.

૬. આકારાન્ત ધાતુઓના આની પૂર્વે જોડાક્ષર આવે તેા આનોષ વિકલ્પે થાય છે. જેમકે ગ્લૈ-ગ્લેયાન્-ગ્લાયાન્, ગ્લેયાસ્તામ્-ગ્લાયાસ્તામ્ઈ૦.

આત્મનેપદી રૂપો

૭. સેટ્ ધાતુની પછી પ્રત્યય પર્વે ઙ મૂકવામાં આવે છે, અને ઘેટ્ પછી વિકલ્પે ઙ મુકાય છે.

८. द्विधं ऋकारान्त धातुभ्यो अने अन्त्य ऋनी पूर्वे ङेडाक्षर आवे तो (ह्रस्व) ऋ कारान्त धातुभ्यो अने वृ विकल्पे इ ले छे. ङेभङ्गे वृ-वरिषीष्ट, वृषीष्ट (नीयेना नियम लुभ्यो), ने स्तृ स्तरिषीष्ट, स्तृषीष्ट.

९. ङ्यारे प्रत्ययनी पूर्वे इ आवती तथा त्यारे अन्त्य ऋ अथवा ऋ नी अथवा उपान्त्य स्वरनो युषु यतो नथी. ङेभङ्गे हृ-हृषीष्ट, स्तृ-स्तरिषीष्ट, स्तीषीष्ट, मुच्-मुक्षीष्ट.

१. गण्युकार्थरहित कर्जोनां तैयार करेलां अंगोने आत्मनेपदना प्रत्ययो लगाडवाथी यता सङ्गलेदना नियमो उपरांत पा. १३४, नियम ३ आ अथर्भां पणु लाणु पडे छे.

कृ परस्मैपद

	अ. व.	द्वि. व.	तृ. व.
१ लो पु.	क्रियासम्	क्रियास्व	क्रियास्म
२ ङे ,,	क्रियाः	क्रियास्तम्	क्रियास्त
३ ङे ,,	क्रियात्	क्रियास्ताम्	क्रियास्तुः

कृ आत्मनेपद

	अ. व.	द्वि. व.	तृ. व.
१ लो पु.	कृषीय	कृषीवहि	कृषीमहि
२ ङे ,,	कृषीष्ठाः	कृषीयास्थाम्	कृषीद्वम
३ ङे ,,	कृषीष्ट	कृषीयास्ताम्	कृषीरज्

(अ) प्रत्ययने लाणु पडता नियमो आपी नीयेनां इपो समग्रयो—
दिश्यात्, दिक्षीष्ट, रुध्यात्, रुत्सीष्ट, उच्यात्, स्मर्यात्, स्तर्यात्,
नीयात्, नेषीष्ट, देयात्, दासीष्ट, घाक्षीष्ट, गाहिषीष्ट, घ्रेयात्
घ्रायात्, तीर्यात्, पूर्यात् उद्गात्, वक्षीष्ट, मोदिषीष्ट, धुक्षीष्ट दुद्गात्

(अ) नीयेना धातुभ्योनां आशीर्वादार्थ इपो आपो—

ह ह्वृ, वप्, यज्, सह, नह् रुह, लिह्, बन्ध्, ग्लै, हा, भिद्,
भू, वृत्, रुच्, दु, लृ, सौ, स्तु, क, शास्

પાઠ ૨૫ મો

ઇન્દ્રિયશિક્ષક રૂપ

૧. (અ) ધાતુને સ્ પ્રત્યય લગાડવામાં આવે છે. અને પછી સામાન્ય નિયમો (૧૧મા પાઠમાં અને પા. ૨૦૯, ૩ કલમમાં આપેલા) પ્રમાણે ધાતુનો અભ્યાસ થાય છે. ગણકાર્યવાળા કાળોમાં સ્ માં અ ઉમેરાય છે.

(બ) અભ્યસિત અક્ષરમાં અ નો હ થાય છે.

૨. ધાતુ સેદ્ છે કે અનિદ્ તે ઉપર ધ્યાન રાખી સ્ ની પહેલાં હ મૂકવી, પણ નીચેના અપવાદ ધ્યાનમાં રાખવા.

(અ)ગ્રહ, ગુહ અને જે ધાતુને છેડે (હ્રસ્વ કે દીર્ઘ) ડ હોય તેને હ લાગતી નથી. જેમકે જિઘૃક્ષતિ, લુભૂષતિ.

(બ) વૃ આત્મને૦, ઘૃ આત્મને૦, કૃ, ગૃ આટલા છઠ્ઠા ગણના ધાતુઓ અને સ્મિ, પૂ આત્મને૦, અઙ્, પ્રચ્છ, ઋ અને અશ્ એટલાને હ લાગે છે. જેમકે વિપૃચ્છિષતિ, દિઘરિષતે, ઈ૦.

(ક) દીર્ઘ ઋ અથવા ઈવ્ અંતે હોય એવા ધાતુઓ, અને વૃ, દમ્ભ, શ્રિ, યુ, મ્, જ્ઞ્ ને હ વિકલ્પે લાગે છે જેમકે દિવ્-દુચ્ષતિ કે દિદેવિષતિ; શ્રિ-શિષ્રીષતિ કે શિશ્રિયિષતિ, ઈ૦.

૩. નીચેના અપવાદ ધ્યાનમાં રાખી ગુણ વિધેના સામાન્ય નિયમો ધાતુને લગાડવા—

(અ) હ, ડ, ઋ(ત્રણે હ્રસ્વ કે દીર્ઘ) અંતે હોય એવા ધાતુઓ કે ઉપાન્ત્ય હોય એવા ધાતુઓમાં બ્યારે સ્ જે તેને લગાડવામાં આવે છે અને બ્યારે આ સ્ ની પૂર્વે હ આવતી નથી ત્યારે ગુણ થતો નથી. જેમકે લુભૂષતિ, નિનીષતિ.

(બ) ઠદ્, વિદ્ ને મુષ્ ગુણ પામતા નથી; જે સ્ ની પૂર્વે હ આગળ આવે તો જે ધાતુને ઉપાન્ત્યે (હ્રસ્વ) હ કે ડ હોય અને પહેલાં કોઈપણ વ્યંજન હોય અને અંતે ય કે ષ્ સિવાયના વ્યંજન

હોય તે ધાતુ વિકલ્પે ગુણ પામે છે. જેમકે રુદિષતિ, મુમુદિષતે કે મુમોદિષતે ઈત્યાદિ:

૪. સ્ પૂર્વે^૧ ઇ ન આવે ત્યારે અન્ત્ય સ્વરવાળા ધાતુઓનો અન્ત્ય સ્વર લાંબાય છે. જેમકે જિગીષતિ (જિ 'જીતવું'). હન્ માં પળ અ લાંબાય છે. જિષ્માંસતિ.

૫. (અ) ગ્રહ સ્વપ્ અને પ્રચ્છ માં ર અને ઙ્ નો ઋ અને ઌ થાય છે. જેમકે સુષુપ્સતિ.

(બ) હુત્ માં ય નો અભ્યસિત અક્ષરમાં ઙ્ થાય છે.

(ક) નીચેના ધાતુઓમાં સ્વરનો ઙ્ થાય છે, અને ધાતુઓનો અભ્યાસ થતો નથી. મિ, મી, મા દા, ઘા અને દા, ઘા ના અંગવાળા ધાતુઓ, રમ્, લમ્ શક્, પત્ પદ આમાંના સ્વરાંત ધાતુઓને ત્ લાગે છે.

(ક) આપ તું ઈચ્છાદર્શકે રૂપ ઈષ્સતિ થાય છે, અને જ્ઞપ્ નાં જ્ઞીષ્સતિ અને જિજ્ઞપયિષતિ થાય છે.

(ક) ડમ્મ્નાં ત્રણ રૂપ થાય છે: ઘિષ્સતિ, ધીષ્સતિ, વિદ્ગ્મિષ્સતિ. ઋતમ્નાં તિતાંસતિ, તિતાંસતિ અને તિતનિષતિ થાય છે; અને પત્નાં પિત્સતિ અને પિપતિષતિ થાય છે.

(ક) પૂ આત્મનેપદતું પિતવિષતે અને યુ તું ચિયવિષતિ થાય છે.

(ગ) ઋ તું અરિરિષતિ અને પ્રતિન્દ્ 'આતરી થવી' તું પ્રતીવિષતિ થાય છે. ઙ્ 'જવું' તું ગમ્ થાય છે.

(ક) અભ્યસિત અક્ષર પછી જિ ના જ્ નો ગ્ થાય છે. હિ અને હન્ ના હ્ નો ઘ્ થાય છે, અને ચિ ના ચ્ નો ક્ વિકલ્પે થાય છે.

૬. ઈચ્છાદર્શકે રૂપ પ્રેરકના અથવા દશમા ગણના અંગ ઉપરથી સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે થાય છે.

× તન્ અને પત્ આ સ્ પૂર્વે^૧ વિકલ્પે સેદ્ છે.

૭. પા. ૨૦૯, નિયમ ૪ પ્રેરક અને દશમા ગણના અંગ ઉપરથી બનેલાં ઈચ્છાદર્શક રૂપોને લાગુ પડે છે.

૮. (અ) ઈચ્છાદર્શક રૂપમાં ધાતુ મૂળનાં જે (પરસ્મે૦ કે આત્મને૦) ના પ્રત્યયો લે તે જ લાગે છે.

(બ) જ્ઞા, શ્રુ, સ્મૃ અને વૃશ્ નાં ઈચ્છાદર્શક રૂપો આત્મનેપદી છે. ક્લ+સ્-ક્લ ૪ પ્રમાણે; કેમકે ૨ પ્રમાણે સ્ ને જ્ લાગતી નથી-કીર્ પા. ૨, ૯ પ્રમાણે; કેમકે ઋનો ૩ (અ) પ્રમાણે ગુણુ થતો નથી-ચિકી ૧ (અ) પ્રમાણે-પછી સ્ નો ષ્ થયો અને ૧ પ્રમાણે તેને અ લગાજી એટલે ચિકીર્ષતિ સિદ્ધ થયું. મૃ ધાતુ ૮ (અ) પ્રમાણે પરસ્મે૦ પદી છે. મૃ+સ્-મૃ-મૃર-મુમૃર-મુમૃર્ષતિ મૂ+સ્-મુમૂ ૧ (અ) પ્રમાણે-મુમૂર્ષતિ એમાંના સ્ ને ૨ (અ) પ્રમાણે જ્ આગમ આવતી નથી અને ૩ (અ) પ્રમાણે ગુણુ યામતો નથી. ગ્રહ્+સ્ જગ્રહ્-જિગ્રહ્+સ્ કેમકે સ્ ની પૂર્વે ૨ (અ) પ્રમાણે જ્ આગમ આવતી નથી- જિગ્રહ્ ૫ (અ) પ્રમાણે-જિગ્રહ્-જિઘ્રહ્-જિઘ્રક્+જિઘ્રક્+સતિ-જિઘ્રશ્તિ. ઘૃત્+સ્-દિઘૃત્ ૫ (બ) પ્રમાણે-દિઘૃત્ અથવા દિઘૃત્ ૩ (બ) પ્રમાણે સ્ પૂર્વે જ્ આગમ ૨ પ્રમાણે અને ૮ (અ) પ્રમાણે આત્મનેપદ લાગ્યા એટલે દિઘૃતિષ્પતે કે દિઘૃતિષ્પતે. મિદ્+સ્-ભિમિદ્ ૧ (અ) પ્રમાણે; ૩ (અ) પ્રમાણે ગુણુ થતો નથી. એટલે ભિમિત્સતિ.

૯ (અ) ઈચ્છાદર્શક રૂપને ૩ લગાડવાથી 'ઈચ્છનાર' દર્શક નામ બને છે. આ ક્રિયાવાચક નામો ખીજ વિલક્ષિતલું નામ (કર્મ તરીકે) લે છે. જેમકે ચિકીર્ષુઃ કટમ્.

(બ) આ લગાડવાથી ભાવવાચક નામ થાય છે. જેમકે જિજ્ઞાસા 'જાણવાની ઈચ્છા'.

संस्कृत वाक्ये

प्रारिप्सितस्य ग्रन्थस्याविग्रपरिसमाप्तय इष्टदेवतां स्तौति ।
स्वयंवरकाले सीतां लिप्सवो रावणादयो बहवो राजानो
विदेहाजग्मुः । किं तु रुद्रधनुर्नमयितुमशक्ताः सर्वे भगवांशा बभूवुः ।

अभितापसंपदमथोष्णरुचिर्निजतेजसामसहमान इव ।
पयसि प्रपित्सुरपराम्बुनिधेरघिरोदुमस्तगिरिमभ्यपतत् ॥
ब्रह्मतत्त्वं जिज्ञासमानः कश्चिदाचार्यमुपेत्याध्यापय भो
ब्रह्मेत्युवाच ।

नस्यां सभायामेव दुर्याघनं गदाघातेन जिघांसुर्भीमसेनो
युधिष्ठिरेण निवारितः ।

यियक्षमाणेनाहृतः पार्थेनाथ द्विषन्मुरम् ।
अभिचंच प्रतिष्ठासुरासीत्कार्यद्वयाकुलः ॥
प्रासादतलमारुक्षुः सोपानपङ्क्तिषुः पदं निधत्ते ।
यूरोपीयवैभवं दिदृक्षमाणाः प्रतिसंवत्सरं कतिचिद्भरत-
खण्डीया यूरोपादिदेशानग्निनौकाभिर्गच्छन्ति ।
ब्राह्मणो बुभुषू राजर्षिर्विश्वामित्र उग्रं तपश्चक्रे ।
प्रभूतवर्षणादस्या नद्याः कूलं पिपतिषति । तदस्मिन्मा पदं
निधेहि ।

सूर्यवंशसंभवानां राज्ञां यशो जिगासुः कालिदास भाह ।
क्व सूर्यप्रभवो वंशः क्व चाल्पविषया मतिः ।
तितीर्षुर्दुस्तरं मोहादुद्धुपेनास्मि सागरम् ॥
भूरि घनमादित्सुना बलेनानुगम्यमानः शरदारम्भे दिगन्ता-
ग्निगीषू रघुरयोध्यायाः प्रतस्थे ।

बटुमुपनिनीषुगार्च्यः स्वाधिकारसिद्धये कृच्छ्रत्रयं कुर्यात् ।
राजगृहंप्रविशुश्चर्कृषिकुमारको ह्यतन्निःसारितो दुर्विनी-
तैर्द्वारपालैः ।

માત્મનઃ કૌશલં દિદર્શાયિષન્ત્યજ્ઞના મહાન્તં કાલમનૃત્યત્ ।
 અર્થવન્તે મ્નિજન્માનો યસ્માદર્થં યિયક્ષવઃ ।
 અર્થાપયત્યસૌ સમ્યગ્ દુર્બુદ્ધં વૈદિકં વચઃ ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧. દૂતરો મરવામાં છે* (મૃ); તેને છેડો નહીં.
૨. ઝાડની ડાળોને નાખવાની ઇચ્છા કરીને (નમ પ્રેરક) તેણે હાથ જીઓ કર્યો.
૩. ઘણું સખત તોફાન ચઢી આવ્યું, સૂઈ દેખાતો બંધ થયો અને જાણે પવન બધાં ઝાડોને મૂળમાંથી ઉખેડી નાખવા માગતો હોય (ઉદ્+મૂલ) અને બધાં ધરતો નાશ કરવા ઇચ્છતો હોય એવું લાગ્યું. (મજ્)
૪. હજારો વર્ષ સુધી વિશ્વામિત્રે તંપચર્યા કરી અને ત્યાં સુધીમાં તેનું બધું કાઠું બ્રહ્મના તનમાત્ર તત્ત્વથી દીપિત થયું અને પોતાના અદ્ભુત તેજથી આખી સૃષ્ટિને ખાળી નાખવાની તૈયારીમાં હોય એમ દેખાયું. (દહ)
૫. પોતાનાં સગાં પોતાની સાથે લડવાને તૈયાર (યુધ) બનેઈને તેનું મોં શીકું પડ્યું.
૬. આ છોકરું ઊંઘવામાં છે (સ્વપ્); થોડિયામાં સુવાડો અને તેને જુલાવી જિંધાડો.
૭. એક માણસ ખારણે જિભો છે; જરૂરના કામ માટે તમારી સાથે બોલવા ઇચ્છે છે. (વચ)
૮. જે સંસારબંધનથી મુક્ત થવા ઇચ્છે છે (મુચ) તેણે તત્ત્વદર્શી પાસે જવું; બ્રહ્મને ઓળખી તેનું ધ્યાન ધરવું;

* જે જાડા અક્ષરમાં જાપેલા છે તેને ઠેકાણે ઈચ્છાદર્શક રૂપ વાપરવું.

૯. જે પુનર્વિવાહનો -રિવાજ ચલાવવા માગે છે (પ્રમથુર પ્રેરક), તેણે તે કામ એકદમ શરૂ કરવું; વિવાહનો વખત ત્રયો છે.

૧૦. તે લગ્નમાં એક સિપાઈ હતો અને તે ધાયલ થવાથી ઘણી જ તરસથી [પાણી પીવાની ઇચ્છાથી] (જ) પીડાયો.

૧૧. પોતાની તરવારથી ધૃષ્ટકેતુ એક ઋષિને પોતાને શત્રુ બણી મારવા જતો હતો (પ્રમથુ) ત્યારે મેં તેને હાથથી પકડયો.

૧૨. ગંગાના પવિત્ર પાણીમાં નાહવાની ધારણા રાખી (સ્ના) અને સાંખ્યદર્શન લાણુવાને એ વર્ષ ત્યાં રહેવાની ઇચ્છાથી (નિવસ) હું કાશી ગયો.

૧૩. ફૂલ ભેગાં કરવાની ઇચ્છાથી (અવર્જિ) એ કન્યા બાગમાં ગઈ.

૧૪. સ્વયંભૂ ઇશ્વર સૃષ્ટિ રચવાની ઇચ્છાથી (સૃજ) સર્વ અવકાશને ઢાંકી મૂકનાર પાણીની સપાટી ઉપર દેખાયા.

૧૫. જે પોપટ આજ સવારે પાંજરામાં પુરાયો હતો તે ઊડી જવાની તૈયારીમાં છે. (હી કે ઉદ્-પત)

શબ્દકોશ ૨૫

મહિકાર પુ. કોઈપણ ધર્મક્રિયા કરવાને યોગ્યતા

અપરામ્બુનિધિ પુ. (અપર ખીજે એટલે પશ્ચિમનો, અને અમ્બુનિધિ સમુદ્ર) પશ્ચિમનો સમુદ્ર

અભિચૈવમ્ ક્રિ. વિ. (ચૈવ પુ. ચેદિનો રાજ અને કૃષ્ણનો શત્રુ, એ શબ્દ ઉપરથી) ચૈવ તરફ

અભિતાપ પુ. ઘણો જ બળનો તાપ અર્થ ૧૦ ગ. આત્મને ૦ યાચવું અર્થાવય નામધાતુ. પરસ્પૈઃ; આત્મને ૦ સ્પષ્ટ કરી સમજાવવું અભવિષયા સ્ત્રી. ટૂંકાવિષયવાળી, ટૂંકી

અચિન્ન પુ. સ્ત્રી. ન. વિમ્નરહિત, ઈન્ન વગરનું

મસ્તગિરિ પુ. પશ્ચિમનો પર્વત
 જેના ઉપર સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારા
 આથમે છે એવું કહેવાયું છે તે.
આચાર્ય પુ. વિદ્યાર્થીને જનોઈપહે-
 રાવી વેદ શીખવે છે તે ધર્મગુરુ
આશા સ્ત્રી. ઉમેદ
ઈષ્ટદેવતા સ્ત્રી. ઈષ્ટદેવ, આરાધ્ય
 દેવતા
ઉગ્ર પુ. સ્ત્રી. ન. સખત, તીક્ષ્ણ
ઉહુપ પુ. ત્રાપો, તરપો
ઉષ્ણરુચિ પુ. સૂર્ય
કતિચિત્ત સર્વં કેટલાએક
કાર્યદ્વયાકુલ પુ. સ્ત્રી.ન. એક જ
 વખતે બે વસ્તુઓ કરવાની
 હોવાથી વ્યગ્ર થયેલો
કૂલ ન. કિનારો
કૃચ્છ્રત્રયન.કૃચ્છ્ર ન.(પ્રાયશ્ચિત્ત
 અને ત્રય ત્રણ) ત્રણ પ્રાયશ્ચિત્ત
ગ્રહ સમ જોડેસંગ્રહ કરવો,બેસુંકરવું
દિશાન્ત પુ. દિશાઓનો છેડો, બધી
 દિશાઓનો દેશ
દુર્લુહ પુ. સ્ત્રી. ન સમજવું કઠણ
 પડે એવું, ગૂઢ
દ્વારપાલ પુ. દરવાન, દારરક્ષક
ની હવ જોડે,જનોઈ દેવું,ઉપનયન
બહુકિત સ્ત્રી. હાર, લીટી [કરવું.
પત્ મભિ જોડે, ડોહની તરફ ફેરવું

પરિસમાપ્તિ સ્ત્રી. છેડો, સંપૂર્ણત્વ
પ્રચણ્ડ પુ. સ્ત્રી. ન. બળવું, ઉચ્ચ
 શક્તિ ન. સૈન્ય
મગ્ર મજ્જનાશ કરવો 'તું કર્મજિ
 શૂ. ફ. નાશ પામેલું
મૂરિ પુ. સ્ત્રી. ન. શબ્દ
મુર પુ. વિષ્ણુ અથવા કૃષ્ણના
 શત્રુવું નામ છે.
યુરોપીય પુ. સ્ત્રી. ન. યુરોપખંડનું
રુહ અધિ જોડે, ચંદ્રવું
વર્ષણ ન. વરસવું તે, વરસાદ
 વૃ ૧૦ મ. નિ જોડે. સાક્ષા થવું
વૈદિક પુ. સ્ત્રી. ન. વેદનું [વારવું
મંભવ પુ. જન્મ
સાંખ્ય ન. એક દર્શન જેટલે
 શાસ્ત્રનું નામ છે.
સિદ્ધિ સ્ત્રી. સંપૂર્ણત્વ
સ્ત્ર (પ્રેરક)નિરુ જોડે, હાંકી કરવું,
 કાઠી મૂકવું
સૂર્યવંશ પુ. સૂર્યનું કુળ
સોપાન ન. ત્રાહર, પ્રથમથી
હટાત ક્રિ. વિ. નેરવૃલમથી

ઉપાનતું ઉદ્દાનતમ પ્રેરક
બોધિયું પ્રજ્ઞા સ્ત્રી.
ચમત્કારી અદ્ભુત પુ. સ્ત્રી. ન.
છેડવું તુદ્
તકરા વાદ્યવિવાદ પુ.

तत्त्व ज्ञानान्तरं तत्त्वत्रिदं पु.
 तन्मात्रं तन्मात्रं न.
 तीक्ष्णं प्रबलं पु. स्त्री. न.
 बलीयस् पु. स्त्री. न.
 तेजस्वी देहीप्यमान पु. स्त्री. न.
 त्रिभ्राजमानं वर्तमानं कृ.
 दीपतुं उत्तेजितं कर्मणि लृ. कृ.
 उद्दीपितं कर्मणि लृ. कृ.
 न देभाष्ठं शक्तिं श्रेयं महदृश्यं पु.
 स्त्री. न.

पांशुं पञ्जरं पु.
 पीडायुं, पीडायेतुं आर्तं लृ. कृ.
 अर्दितं कर्मणि लृ. कृ.
 शीतं पाण्डुं पु. स्त्री. न. विवर्णं
 पु. स्त्री. न.
 अधं बन्धनं न. निगडं पु. न.
 शक्तिं विधिं पु. पद्धतिं स्त्री.
 सम्पत् प्रचण्डं पु. स्त्री. न.
 सशुं ज्ञातिं पु. बन्धुं पु.
 डिडोणयुं, जुलावयुं दोलयं
 नामधातुं, आन्दोलयं नामधातुं,

पाठ २६ श्लो

धातुसाधित शब्दाः

१. सेद् धातुश्लो पक्षी हेत्वर्थं कृद्-तना प्रत्यय तुमनी पूर्वे इ
 लागे छे अनिद् धातुश्लोने इ लागती नथी. न्ने विकल्पे सेद् हेत्व
 छे तेने इ विकल्पे लागे छे.

२. अ. लुतकृद्-तना त अविधारी प्रत्यय x त्ररीके गणाय छे तथी
 शुष्णं थतो नथी. (पा. १६, ६ लुश्लो) अने पा. २. ६ अने पा
 १३६, ४ न्नेवा नियमो लाशु पडे छे. कृ-कृत, वद्-उदित.

३. सेद् धातुश्लोने लगाती इ विषेना सामान्य नियम ध्यानमां
 राप्पवे; ता पाण्डु कटलाकने ते लाशु पडतो नथी.

४. नीयेना धातुश्लोने इ लागती नथी.

(१) अन्त्य उ ऊ ने ऋयाणा धातुश्लो. न्नेमके-लु-लुत, भू-भूत,
 कृ-कीर्णं.

x अटले अंगमां शुष्ण के वृद्धि न करावे अवे। प्रत्ययः

(૨) હ્રષ્ અને ખીજી ધાતુઓ જે કોઇ પણ પ્રત્યય પૂર્વે વિકલ્પે હ લે છે. હ્રષ્-હ્રષ્ટ (પા. ૧૨૭, ૨ જુઓ), દમ્-દમ્ઘ (પા. ૨૩૪, ૨, ક), સિવ્-સ્યૂત* (પા. ૨૩૪, ૨, ક) મુહ-મુઘ ડે મઠ (પા. ૧૦૫, ૬ અને પા. ૧૧૭, ૧, અ), કમ્-ક્રાન્ત (પા. ૨૪૪, ૬, અ) અને ખીજી ડેટલાક વધારે પણ છે.

૩. અન્ત્ય દ્ અને દ્ ની પછી ત ને બદલે ન આવે છે, અને પૂર્વના દ્ નો પણ ન થાય છે. જેમકે મિદ્-મિત્ત, શૂ-શીર્ણ.

૪. આકારાન્ત ધાતુ હોય અને તેને આદિએ ય્, વ્, ર્, કે લ્ વાળો જોડાક્ષર હોય તો પણ તનો ન થાય છે; અને વળી ખીજી ડેટલાક ધાતુ પછી પણ તનો ન થાય છે.

અપવાદ—નુદ્, ચિદ્ ૭ ગ, ઉન્દ, ટ્રૈ, ઘા અને હ્રી એટલામાં તને બદલે ન વિકલ્પે થાય છે. અને ઘ્યે, ર્ઘ્યા અને મદ્ પછી ત નો ન થતો નથી.

૬. શો, સ્વિદ્ ૧ ગ., મિદ્, ઈન્દ અને ઘૃષ્ એટલા બ્યારે હ લે છે ત્યારે તેમના સ્વરનો ગુણ થાય છે.

ગ. યમ્, રમ્ નમ, ગમ, હન, મન, તન, ક્ષણ્. ક્ષિણ્, ઋણ્, અને ઘનના અનુનાસિકનો લોપ થાય છે. જેમકે ગમ્નો ગત, ને તન્નો તત.

૬. આ સિવાયના જે ધાતુઓને છેડે અમ્ ને અન્ હોય, તેવા ધાતુઓ બ્યારે હ લેતા નથી ત્યારે તેમનો સ્વર હીર્ષ થાય છે. જેમકે શમ્-શાન્ત, ક્ષમ્-ક્ષાન્ત, દમ્-દાન્ત (પા. ૨૪૪, ૬ (અ) અને પા. ૧૦૫, ૬ પ્રમાણે)

જ. બ્યારે ત પૂર્વે હ લાગતી નથી ત્યારે ઉપાન્ત્ય અનુનાસિકનો લોપ થાય છે, જેમકે, રજ્-રક્ત, અઙ્-અક્ત.

* અન્તસ્થ અથવા અનુનાસિક સિવાય કોઇ પણ વ્યંજનથી શરૂ થતા અવિહારક પ્રત્યય પૂર્વે અન્ત્ય વ્ નો ઙ થાય છે; અને ઙ પૂર્વનાં અ કે સા જોડે મળે ત્યારે એ સ્વરોને ટેકણે વૃદ્ધિ કે ઔ થાય છે.

૩. અ. કર્મણિ ભૂતકૃદંતને ચન્ લગાડવાથી કર્તારિ ભૂતકૃદંત થાય છે. જેમકે કૃ-કૃતવન્, લભ્-લઘ્વન્, કૃતવાન્, લઘ્વવાન્ પ્રથમા એકવચન.

બ. સ્ત્રીલિંગે ઈ ઉમેરવાથી થાય છે. જેમકે કૃતવતી.

૪. અ. પરોક્ષ ભૂતકાળનું કર્તારિ કૃદંત, પરસ્મૈપદમાં વસ્ ને આત્મનેપદમાં માન અવિદારી પ્રત્યય પૂર્વતા અંગને (જેવા કે ૩ પુ. બ. વ.) લગાડવાથી થાય છે.

બ બ્યારે આ રૂપમાં એક જ સ્વર હોય કે આ અંતે હોય તો વસ્ પૂર્વે ઈ લાગે છે. ઘસને પણ ઈ લાગે છે. જેમકે દા-દદિવસ પત્-પેતિવસ, કૃ-ચકૃવસ્-ચક્રાણ, હ-જહ્વસ્-જઘ્રાણ.

ક. ગમ, હન્. ત્રિદ્ કે ગ., વિન્ અને દૃન્ પછી વસ વિકલ્પે ઈ લે છે. જેમકે ગમ્-જગ્મિવસ્ કે જગન્વસ.

૬ વસ્ અને આન પૂર્વે વન્, અઙ્ ઈં ધાતુઓના અનુનાસિકનો લોપ થાય છે. અને દીર્ઘ ઋકારાન્ત ધાતુઓ ગુણ પામતા નથી. જેમકે આજિવસ્, તિતીર્વસ પહેલો ફેરફાર પરોક્ષ ભૂતકાળમાં થતો નથી અને ખીજો થાય છે.

(ઈ) પરોક્ષ ભૂતકાળનું ત્રીજું પુરુષ બહુવચનનું રૂપ કૃદંતના અંગ તરીકે દ્વિતીયા બ. વ. થી આગળ સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે ગણવું આજ અંગ સ્ત્રીલિંગની નિશાની છે પૂર્વે અને નપુંસકલિંગના પ્રથમા, દ્વિતીયા અને સંબોધન દિવચનમાં લેવાય છે. ચિક્રિવસ્-ચિક્રીયુષા વ. એ. ચિક્રિયુષી સ્ત્રી., જગન્વસ્ કે જગ્મિવસ ઉપરથી જગ્મુષા વ. એ., જગ્મુષી સ્ત્રી.

અમુક બાબતમાં આ રૂપમાં (૩) પ્રમાણે ફેરફાર થાય છે.

૫. સામાન્ય ભવિષ્યકાળનું કૃદંત કરવું હોય તો પરસ્મૈપદમાં અત્ અને આત્મનેપદમાં માન, પ્રત્યય રહિત તે કાળમાં અંગને લગાડવાથી થાય છે.

પૂર્વનામનો અન્ પહેલાં લોપ થાય છે. જેમકે, કરિષ્યન્ ‘કરનાર’, ‘કરવાનો’, કરિષ્યમાણ (કર્તરિ) ‘કરનાર’, (કર્મણિ) કરાવનાર. દ્રશ્યન્ ‘લેનાર’, ‘લેવાનો’, દ્રશ્યમાણ ‘દેખવાનું’, દેખાનાર.’ સ્યન્ડું સ્ત્રીલિંગ સ્યન્તી કે સ્યતી થાય છે.

૬. અ. અવ્યયભૂતકૃદંતનો ત્વા પ્રત્યય સેટ્ ધાતુ પૂર્વે હ લે છે, અને ધાતુને અંતે અમ્ ને અન્ આવે તે સેટ્ ધાતુ પૂર્વે વિકલ્પે હ લે છે.

બ. આ અવિકારી પ્રત્યય છે, પણ કેટલીકવાર બ્યારે તેની પૂર્વે હ આવે ત્યારે સ્વરનો ગુણ થાય છે.

ક. ઉપર કહેલા ૨, ગ. ને ઉ ત્વા પૂર્વે હ ન લાગે ત્યારે કામ લાગે છે. તન્-તત્વા કે તનિત્વા. ડ, અ. પ્રમાણે ને આ નિઘમ પ્રમાણે મન્-મત્વા, શમ્-શાન્ત્વા કે શમિત્વા ઈં

૭. યમ્, રમ્, ગમ્ અને નમ્માં અવ્યયભૂતકૃદંતતા ય પ્રત્યય પૂર્વે વિકલ્પે અન્ત્ય અનુનાસિકનો લોપ થાય છે. જે ધાતુઓ (૨,ગ.માં) ઉપર આપેલા છે તેમાંના બાકીના ધાતુઓમાં જરૂર લોપ થાય છે.

૭. અ. વિધ્યર્થઃ*કર્મણિ કૃદંતના પ્રત્યયો તદ્ય, અનીય અને ય છે.

બ. તદ્ય અને અનીય પૂર્વે અન્ત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય હસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે.

ક. તદ્યમાં સેટ્ ધાતુ પૂર્વે હ લાગે છે.

૩. ૧. ય પૂર્વે અન્ત્ય અને ઉપાન્ત્ય હ અને ડ નો ગુણ થાય છે, અને અન્ત્ય ઓનો અઙ્ થાય છે. જેમકે કુ-કો-કદ્ય, ની-નેય.

૨. અન્ત્ય અનો ણ થાય છે. જેમકે દા-દેય.

૩. ઋ કારાન્ત ધાતુઓમાં ઋની વૃદ્ધિ થાય છે. જેમકે કૃ-કાર્ય.

૪. હ સ્તુ, વૃ (પરસ્મૈન્ને આત્મને) વૃ જુષ્ અને ઋ ઉપાન્ત્ય હોય એના ધાતુઓ ય પૂર્વે પોતાના સ્વરમાં ફેરફાર થવા દેતા નથી.

* ધાતુ સકર્મક હોય તો કૃદંત ‘કર્મણિ’ થાય છે, અને અકર્મક હોય તો ‘લાવે’ થાય છે.

હ્રસ્વ સ્વર પછી ય પૂર્વે ત્ મુકાય છે, જેમકે, સ્તુત્ય આ નિયમના કેટલાએક અપવાદ છે. તે ઘણા હોવાથી લખી શકાતા નથી.

૮. અ. ત્ અને અક પ્રત્યયોથી ધાતુસંચિત ક્રિયા કરનાર નામો બનાવાય છે.

બ. ત્ પૂર્વે અન્ત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે.

ક. અક પૂર્વે અન્ત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય અ (મ્ અંતે હોય એવા સ્ત્ર ધાતુના ઉપાન્ત્ય અ સિવાય)ની વૃદ્ધિ થાય છે, અને ખીજી ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે. જેમકે ની-નેત્ અને નાયક, વચ્-વક્ત્ અને વાચક, બુધ્-બોદ્ અને બોધક, શમ્-શમક અને આ+ચમ્-આચામક થાય છે.

૩. માકારાન્ત ધાતુઓમાં આ અક પૂર્વે ય લાગે છે. જેમકે, સ્થા અને દા ઉપરથી સ્થાયક ને દાયક.

૪. વૃદ્ધિ કરનાર ધાતુસાધિત પ્રત્યય પૂર્વે હન ના ન્ નો ત્ થાય છે. જેમકે, ઘાતક (પા. ૨૨૩. ૧૯ જુઓ).

૬. ત્ સ્ત્રીલિંગ ણી અને અકતું ઙ્કા તથા કેટલીક વાર અકા થાય છે.

૯. અ. ધાતુને અન્ અ અને તિ લગાડવાથી ભાવવાચક નામ થાય છે.

બ. તિ અવિકારક પ્રત્યય છે. ભૂતકૃદંતના પ્રત્યય પૂર્વે જે ધાતુઓમાં ફેરફાર થાય છે. તે જ ફેરફાર ઘણું કરીને તેની પૂર્વે થાય છે. જેમકે, વચ્-વક્તિ, મુચ્-મુક્તિ.

૩. અ પૂર્વે કેટલાક ધાતુઓમાં ગુણ અને કેટલાકમાં વૃદ્ધિ થાય છે. અન્ પૂર્વે અન્ત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે.

જેમકે, મૂ-ભાવ-ભવન, જિ-જય, હન-ઘાત-હનન, બુધ્-બોધ-બોધન.

૩. અન્ત્ય ચ્ કે જ્ નો આ અ પૂર્વે ક્ કે ગ્ થાય છે. જેમકે પચ્-પાક, યુજ્-યોગ.

૪. જે નામને છેડે તિ હોય તે સ્ત્રીલિંગ છે, અ હોય તે પુલિંગ છે. અને અન્ હોય તે નપુલિંગ છે.

तस्मादेवं विदुषे ब्राह्मणायैवं चक्रुषे न क्षत्रियो ब्रुवन्त ।

राजा वक्ष्यमाणो ब्राह्मणं पुगेदधीत ।

*छन्दांसि वै देवेभ्यो हव्यमृद्वा भ्रान्तानि जघनार्धं यज्ञस्य
तिष्ठन्ति यथाश्रुवो वाश्वतरो वोहिषास्तिष्ठेदेवम् ।

असुरैः सह योत्स्यमान इन्द्रो वरुणस्य साहाय्यं ययाचं ।

वरुणसाहाय्यं लब्धवतस्तस्मात्सर्वेऽसुरा अविभयुः ।

द्वयर्थं मे जन्म न मया कृतं कर्तव्यं न भुक्तं भोक्तव्यं न
दृष्टं द्रष्टव्यं न श्रुतं श्रोतव्यम् ।

निषेदुषीं राक्षीं दृष्ट्वा दास्योऽपि सपत्नीवृत्तं कथयिष्य-
न्त्योऽधस्तस्थुः ।

ब्राह्मणेभ्यो दत्तसर्वस्वो रघुः प्रत्यग्रागतायार्थिने धनं दित्सुः
कुबेरात्तन्निष्कृष्टं चकमे । कुबेरस्तु तेनाभियास्यमानमात्मानं
प्रेक्ष्य स्वयमेव तस्य कोशे धनवृष्टिं पातयामास तत्सर्वं धन-
मात्मने ददित्वांसं रघुं वक्ष्यमाणामाशिषं सोऽथ्युवाच ।

आशास्यमन्यत्पुनरुक्तभूतं श्रेयांसि सर्वाण्यधिजग्मुषस्ते ।

पुत्रं लभस्वात्मगुणानुरूपं भवन्तमीड्यं भवतः पितेव ॥

ततो रघुः पुत्रं प्रापाजं नाम । तं कतिभिः संवत्सरैर्विवाह-
योग्यदशं ज्ञात्व सासैन्यमिन्दुमतीस्वयं वराय विद्भान्प्रस्था-
पितवान् ।

* यज्ञां के मंत्र ओलाय छे तेना छुं देव पासे यजिदान
सर्ष मन्य छे येषी कल्पना होय छे.

માર્ગે નર્મદારોધસ્યેકરાત્રમુષિતવતસ્તસ્ય સેનાનિવેશો વન્ય-
ગજત્વમૃષિશાપાત્સમાપેદાનેન કેનચિદ્રન્ધર્વેણ તુમુલશ્ચક્રે ।

તમાપતન્તં નૃપતેરવધ્યો વન્યઃ કરીતિ શ્રુતવાન્કુમારઃ ।

નિવર્તયિષ્યન્વિશિલ્વેન કુમ્ભે જઘાન નાત્યાયતકૃષ્ટચાપઃ ॥

સ વિદ્ધમાત્રઃ*સ્વીયં દિધ્યં રૂપં પ્રાપ । તતઃ પ્રજહુષેડપ્યાત્મન
ઉપચક્રુષેડજાય સંમોહનાશ્ચયમશ્નં દદૌ ।

एवं तयोरध्वनि दैवयोगादासेदुषोः सख्यमचिन्त्यहेतु ।

एको ययौ चैत्ररथप्रदेशान्सौराज्यरम्यानपरो विदर्भान् ॥

તં નગરોપકળ્ઠે તસ્થિવાંસં તદાગમનહૃષ્ટો વિદર્ભનાથઃ પ્રત્યુ-
જ્જગામ નગરં ચાનીય સર્વાં સત્ક્રિયાં ચકાર ।

त्रैलोक्यदीपके देवे लोकान्तरमुपेयुषि ।

तमस्तान्तमभૂद्विश्वं कः सुखी महदापदि ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧. નિષાદ કે જેણે કૌંચ પક્ષીની જોડમાંથી એકને મારી*
નાખ્યું હતું. (હન્) તેને વાદ્મીકિએ શાપ દીધો.

૨. જે રાજકુમારે તેને સો ગાયો આપવા વચન આપ્યું હતું
(પ્રતિશ્ઠ) તેને ઋષિએ આશીર્વાદ દીધો.

૩. પાંડવો જ્યારે વારણાવતી જવાની તૈયારીમાં હતા
(ગ કે હ) ત્યારે વિદુરે તેમને શિષ્યામણુ દીધી.

* નામ પછી જ્યારે માત્ર પ્રત્યય આવે ત્યારે તે પ્રત્યયનો અર્થ
'માત્ર' 'ફક્ત' થાય છે. વિદ્ધમાત્ર 'ધાયલ થતાં વાર જ.'

* જે શબ્દો અને શબ્દસમુદાયો જાડા અક્ષરમાં છાપેલા છે તેને
સ્થાને કૃદંત વાપરવાં.

૪. તેણે શબ્દર આજ્યુ' તે પહેલાં તે સેનાપતિએ તંમાંથી બધાં
ઘેરાંઠોકરને બહાર લઈ લીધાં

૫. તેને વૈસો પાછો આપવાનું કહેતાં પહેલાં (આન્દિશ)
ન્યાયાધીશે બરોબર ચાલવા શિખામણ આપી.

૬. કાશીમાંથી યજ્ઞદત્તને જવાની રજા મળી (અનુજ્ઞા) તે
પહેલાં દેવદત્તે તેને કરેલાં પાપો માટે તપ કરવા કહ્યું

૭. પતિને ઘેર બચારે શંકૃતલાને મોકલવાની હતી (પ્રમહિ
કે પ્રમહુષ) ત્યારે કણ્વે તેને અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરવા કહ્યું અને
પોતાની મોટાઈ માટે મગફર ન થવા શિખામણ આપી.

૮. જે લૂગડાં વિષ્ણુને આપવાનાં છે (વા) તે ધણાં સારાં
અને કીમતી છે.

૯. આડ કાપવાનું છે. (છિદ્)

૧૦. તેણે આ વિચિત્ર સંદેશો મોકલ્યો તંમાંથી શુ' સમજવાનું ?
(બુધ્)

૧૧. જરાસંધ કે જેણે બધા રાજાઓને છુટ્યા હતા (જિ) અને
કેડે કચા હતા તે કૃષ્ણ અને ભીમથી મરાયો.

૧૨. તેનાં વચન વિદ્વાસ કરવા યોગ્ય નથી. (વિ+શ્વસ્)
તેનાં કામ નિંદા કરવા યોગ્ય છે. (નિન્દ)

૧૩. તે ખાવા યોગ્ય નથી (મક્ષ, અભિ+મવ+હ) કે
પીવા યોગ્ય નથી. (પા) આપણે શા માટે શોધવું ?

૧૪. તેણે ડહાપણનાં ચિહ્નો બતાવ્યાં. હવે તેને મૂર્ખ ગણવાનો
નથી. (મન)

शब्द कोश २६

अज पु. रघुना दीकरानुं नाम छे.
 अत्यायत कि. वि. अथवा वि. पु.
 स्त्री. न. धातुं वेगळुं, धातुं वांशुं
 अधस् कि. वि. नीचे
 अनुरूप पु. स्त्री. न. मणतुं, योग्य
 अश्वतर पु. अव्यय
 आख्या स्त्री. नाम
 इन्दुमती स्त्री. ऐक स्त्रीनुं नाम छे.
 उपकण्ठ न. गाम अथवा शहेरनी
 पासेनी जगा. पाधर, सीम
 कुम्भ पु. ढाथीना कपाजना भाग
 उपरनी गोणो
 कृ उप जेडे, उपकार करवे
 गम् प्रति+उद् जेडे, सामुं जवुं
 चैत्ररथ पु. अर्धवर्षा देश
 छन्दस् न. पिंगण, छंद
 जघनार्धन. (जघन न. डड, कटिनी
 पूर्व भाग, अने अर्ध अडधुं)
 पाखलो भाग
 तम् ४ ग परस्मै० दुःप्पी थयुं
 दीपक पु. स्त्री. न. प्रकाशमान
 करनार
 धा पुरस् जेडे, दोधने गोर बनाववे
 नर्मदा स्त्री. नदीनुं नाम छे.
 पुनरुक्तभूत पु. स्त्री. न (पुनरुक्त
 इरीथा कडेथुं अथवा इरीथा कडेवी

वात, अने भूत थयेलुं) इरीथा
 कडेवा जेवुं
 प्रत्यय पु. स्त्री. न. अथवा कि.
 वि. तपुं, ताळुं
 प्रदेश पु. मुलक
 रोधस् न. किनारी
 लोकान्तरम् न. (अन्यो लोकः
 लोकान्तरम्) षीळ दुनिया
 वच् आशिषम् जेडे, आशीर्वाद
 हेवा
 वन्यपु. स्त्री. न. रानी अथवा वननुं
 वरण पु. समुद्रनी देवता
 विदर्भ पु. (अ. व. मां वपराय छे.
 देशनुं नाम छे, ढाल जेने वराड
 प्रांत कडे छे ते देश.
 विशिख पु. भातु
 वृष्टि स्त्री. वरसाद
 शाप पु. शाप
 शास् आत्मने० २ ग. आ जेडे,
 छंछयुं, आशिष आपवी.
 संमोहन न. ऐक अइलुत असनुं
 नाम छे.
 सत्क्रिया स्त्री. परोज्यागत, सत्कार
 सपत्नी स्त्री. शोक (अव्यय शोकथ
 जेवे करवे।)

સર્વસ્વ ન. (સર્વ સ્વધનું અને
સ્વ ન.ધન) બધી મિલકત, બધી
માલમતી

સેનાનિવેશ પુ. સરકારની ઠાવણી
સૌરાજ્ય ન. સારું, રાજ
હવ્ય ન. બિદિહાન

કીમતી મહાદે પુ. સ્ત્રી. ન.
કેદ કરવું કારાગૃહે નિશ્ચિપ્.
કૌંચ (એક બતતું પક્ષી છે.)
કૌશ્વ પુ.
જરાસંઘ (મગધ દેશનાં એક
રાજતું નામ છે.) જરાસંઘ પુ.
તરેહવાર વિલક્ષણ પુ. સ્ત્રી. ન.
નિષાદ (એક જંગલી બતતું
અથવા તે બતના શબ્દતું
નામ) નિપાદ પુ.

નિશાની ચિહ્ન ન.
પાથું આપવું પ્રતિ+દા
પ્રદક્ષિણા કરવી પ્રદક્ષિણીક્ર
મગરર ઉત્સિતકરમણિ ભૂ. કૃ.
ઉત્સેકિની સ્ત્રી.
શ્રોત્ય રીતે ચાલવું સદાચાર પ્રતિ-
પદ, સદાચારેણ વૃત્
વારણાવતી (એક જગતું નામ
છે.) વારણાવતી સ્ત્રી.
વિદુર (વિશેષ નામ છે.) વિદુર પુ.

भनोयत्न भाटे यूटी कठेला पाठ

(१. ऐतरेय ब्राह्मण पञ्चिका ७)

हरिश्चन्द्रो ह वैधस एश्वको राजाऽपुत्र * आस । तस्य ह शतं जाया बभूवुः । तान् पुत्रं न लेभे । तस्य ह पर्वतनारदौ गृह ऊषतुः । स ह नारदं पप्रच्छ ।

यन्निवमं पुत्रमिच्छन्ति ये विजानन्ति ये च न ।
किंस्त्रित्पुत्रेण विन्दते तन्म आचक्ष्व नारद ॥ इति ।
स एकया + पृष्टो दशभिः× प्रत्युवाच ।
ऋणमस्मिन्त्सेनयत्यमृतत्वं च गच्छति ।
पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येच्चेज्जीवतो मुग्धम् ॥
यावन्तः पृथिध्यां भोगा यावन्तो जातवेदसि ।
यावन्तो अप्सु प्राणिनां भूयान्पुत्रे पितुस्ततः ॥
शश्वत्पुत्रेण पितरोऽत्यायन्बहुलं तमः ।

*

*

*

अथैनमुवाच वरुणं राजानमुपधाव पुत्रो मे जायतां तेन त्वा यजा इति । तथेति । स वरुणं राजानमुपसार पुत्रो मे जायतां तेन त्वा यजा इति । तथेति । तस्य ह पुत्रो जज्ञे रोहितो नाम । तं होवाचाजनि ते वै पुत्रो यजस्व मानेनेति । स होवाच यदा वै पशुनिर्देशो भवत्यथ स मेध्यो भवति निर्देशो

* अस् 'होवु' एनो परोक्ष लूतकाण, काव्यादि पुस्तकाभां आम् युक्त परोक्ष लूतकाण प्नाववाभां मात्र सहायकारक क्रियापद तरीके अस् पपराय छे.

+ आनी पछी माथा अटले 'श्लोक' शब्द समजवे.

× आ दशमान्त इत आली श्लोक आपेक्षा छे.

÷ अन्त्य न् अने स् पश्ये त विकल्पे सुकाय छे.

न्वस्त्वथ त्वा यजा इति । तथेति । स ह निर्देश आस । तं होवाच निर्देशोऽन्वभूधजस्व मानेनेति । स होवाच यदा वै पशोर्दन्ता जायन्तेऽथ स मेध्यो भवति दन्ता न्वस्य जायन्तामथ त्वा यजा इति । तथेति । तस्य ह दन्ता जज्ञिरे । तं होवाचाज्ञत वा अस्य दन्ता यजस्व मानेनेति । स होवाच यदा वै पशोर्दन्ताः पद्यन्तेऽथ स मेध्यो भवति दन्ता न्वस्य पद्यन्तामथ त्वा यजा इति । तथेति । तस्य ह दन्ताः पेदिरे । तं होवाचापन्त वा अस्य दन्ता यजस्व मानेनेति । स होवाच यदा वै पशोर्दन्ताः पुनर्जायन्तेऽथ स मेध्यो भवति दन्ता न्वस्य पुनर्जायन्तामथ त्वा यजा इति । तथेति । तस्य ह दन्ताः पुनर्जज्ञिरे । तं होवाचाज्ञत वा अस्य पुनर्दन्ता यजस्व मानेनेति । स होवाच यदा वै क्षत्रियः संनाहुको भवत्यथ स मेध्यो भवति संनाहं नु प्राप्नोत्वथ त्वा यजा इति । तथेति । स ह संनाहं प्रापत्त होवाच संनाहं नु प्राप्नोद्यजस्व मानेनेति । स तथेत्युक्त्वा पुत्रप्रामन्त्रयामास ततायं वै महां त्वामद्दाद्धन्त त्वयाहमिमं यजा इति । स ह नेत्युक्त्वा धनुराशायारण्यमपातस्यौ । स संवत्सरमरण्ये चचार ।

• अथ हैक्ष्वाकं वरुणो जग्राह । तस्य होदरं जज्ञे । तदु ह रोहितः शुश्रुच । सोऽरण्याद्ग्राममेयाय तमिन्द्रः पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच ।

नानाध्रान्ताथ श्रीन्स्तीति रोहित शुश्रुम ।

पापो नृषद्वरो जन इन्द्र इक्वरत. सखा ॥

चरैवेति । चरैवेति वै मा ब्राह्मणोऽवोचदिति ह द्वितीयं संवत्सरमरण्ये चचार । सोऽरण्याद्ग्राममेयाय । तमिन्द्रः पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच ।

*जन् धातुना व्यधत्तन भूतक्षाणना त्रीन् पुत्रुपता अहुवयननुं वैदिकि इय.

पुष्पिण्यौ चरतो जङ्घि भूष्णुरात्मा फलधृतिः ।

*शैरेऽस्थ सर्वे पाप्मान भ्रमेण प्रपथे हनाः ॥

चरैवेति चरैवेति वै मा ब्राह्मणोऽवोचदिति ह तृतीयं संवत्सरमरण्ये चचार । सोऽरण्याद्ग्राममेयाय । तमिन्द्रः पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच ।

आस्ते भग आसीनस्योर्ध्वस्तिष्ठति तिष्ठतः ।

शेते निपद्यमानस्य चराति चरतो भगः ॥

चरैवेति । चरैवेति वै मा ब्राह्मणोऽवोचदिति ह चतुर्थं संवत्सरमरण्ये चचार । सोऽरण्याद्ग्राममेयाय । तमिन्द्रः पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच ।

कलिः शयानो भवति संजिहानस्तु द्वापरः ।

उत्तिष्ठन्नेता भवति कृतं संपश्यते चरन् ॥

चरैवेति । चरैवेति वै मा ब्राह्मणोऽवोचदिति ह पञ्चमं संवत्सरमरण्ये चचार । सोऽरण्याद्ग्राममेयाय । तमिन्द्रः पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच ।

चरन्वै मधु विन्दति चरन्त्स्वादुमुदुम्बरम् ।

सूर्यस्थ पश्य श्रेमाणं यो न तन्द्रयते चरन् ॥

चरैवेति । चरैवेति वै मा ब्राह्मणोऽवोचदिति ह षष्ठं संवत्सरमरण्ये चचार । सोऽजीगते सौयवसिमृषिमशनया परीतमरण्ये उपेयाय । तस्य ह त्रयः पुत्रा आसुः शुनःपुच्छः शुनःशेषः शुनोलाङ्गुल इति तं हीवाच ऋषेऽहं ते शतं द्दाम्यहमेषामेकैनात्मानं निष्क्रीणा इति । स ज्येष्ठं पुत्रं निगृह्णान उवाच न न्धिममिति

* शी धातुना वर्तमानकालना उग्र पु. प. व. तु वैदिक ३५.

नो पक्षेममिति कनिष्ठं माता । तो ह मध्यमे संपादयांचक्रतुः ।
शुनःशेषे तस्य ह शतं दत्त्वा स तमादाय सोऽरण्याद्ग्राममेवाय ।
स पितरमेत्योवाच तत हन्ताहमनेनात्मानं निष्क्रीणा इति । स
वरुणं राजानमुपसंसारानेन त्वा यज्ञा इति । तथेति भूयान्धै
ब्राह्मणयः क्षत्रियादिति वरुण उवाच । तस्मा एतं राजसूयं यज्ञकृतं
प्रोवाच तमेतमभिषेचनीये पुरुषं पशुमालेभे ।

तस्य ह विश्वामित्रो होतासीज्जमदग्निरध्वर्युर्वसिष्ठो ब्रह्मायास्य
उद्गाता । तस्मा उपाकृताय नियोक्तारं न विविदुः । स होवाचाजी-
गर्तः सौयवसिर्मह्यमपरं शतं दत्ताहमेनं नियोक्ष्यामिति । तस्मा
अपरं शतं ददुस्तं स *निनियोज्ज । तस्मा उपाकृताय नियुक्ता-
याप्रोताय पर्यग्निकृताय विशसितारं न विविदुः । स होवाचाजीगर्तः
सौयवसिमह्यपरं शतं दत्ताहमेनं विशसिष्यामीति । तस्मा अपरं
शतं ददुः । सोऽसि निःशान्त एवाय । अथ ह शुनःशेष
ईक्षांचक्रेऽमानुषमिव वै मा विशसिष्यन्ति हन्ताहं देवता उपधावा-
मीति । प्रजापतिमेव प्रथमं देवतानानुपसंसार । तं प्रजापतिरुवाचा-
ग्निर्वै देवानां नेदिष्ठस्तमेवोपधावेति । सोऽग्निमुपसंसार । तमग्नि-
रुवाच सविता वै प्रसधानामीशे* तमेवोपधावेति । सवितार-
मुपसंसार । तं सवितोवाच वरुणाय वै राज्ञे नियुक्तोऽसीति
तमेवोपधावेति स वरुणं राजानमुपसंसार । तं वरुण उवाचाग्निर्वै
देवानां मुखं सुहृदयतमस्तं नु स्तुह्यथ त्वोत्सक्ष्याम इति । सोऽग्नि
तुष्टाव । तमग्निरुवाच विश्वान्देवान्स्तुह्यथ त्वोत्सक्ष्याम इति । स
विश्वान्देवांस्तुष्टाव । तं विश्वेदेवा ऊचुरिन्द्रो वै देवानामोजिष्ठो
बलिष्ठः सद्भिष्ठः सस्तमः पारयिष्णुतमस्तं नु स्तुह्यथ त्वोत्सक्ष्याम

* आ धातुना पदेला अेक स्वरने षड्धे आ ठेडाणे उपशर्जना
द्विस्ववि थयो अेम वाणे छे.

xवतभानकाण ३. पु. अे. १. नियम प्रमाखे तो अे ३५ इष्टे
थपु' जेष्ठअे.

इति । स इन्द्रं तुष्टाव । तस्मा इन्द्रः स्तुयमानः प्रीतो मनसा हिरण्यरथं ददौ । तमिन्द्र उवाचाश्विनौ नु स्तुह्यथ त्वोत्स्रक्ष्याम इति । सोऽश्विनौ तुष्टाव तमश्विना ऊचतुरुषसं नु स्तुह्यथ त्वोत्स्रक्ष्यामइति । स उषसं तुष्टाव । तस्य * ह स्मर्च्युच्युक्तायां विपाशो मुमुचे । कनीय ऐश्वराकस्योदरं भवति । उतमस्थामेवच्युक्तायां विपाशो मुमुचे । अगद ऐश्वराक आस ।

२. त्रयाणां धूर्तानाम् ।

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने मित्रशर्मा नाम ब्राह्मणः प्रतिवसति स्म । स कदाचिन्मादमासे पशुप्रार्थनाय ग्रामान्तरं गतः । तत्र तेन कश्चिजमानो याचितः । भो यजमान आगामिन्याममावास्यायां यक्ष्यामि यज्ञं तद्देहि मे पशुमेकम् । अथ तेन तस्य शास्त्रोक्तः पीवरतनुः पशुः प्रदत्तः । सोऽपि तं समर्थमितश्चेतश्च गच्छन्तमवलोक्य स्कन्धे कृत्वा सत्वरं स्वपुराभिमुखः प्रतस्थे ।

अथ तस्य गच्छतो मार्गे त्रयो धूर्ताः संमुखा बभूवुः । तैश्च तादृशं पीवरतनुं पशुं स्कन्धमारूढमवलोक्य मिथोऽभिहितम् । अहो अस्य पशोर्भक्षणादद्यतनो हिमपातोऽव्यर्थतां नीयते । तदेनं वञ्चयित्वा पशुमादाय शीतत्राणं कुर्मः ।

अथ तेषामेकतमो वेषपरिवर्तनं विधाय संमुखो भूत्वा तमुचे । भो भोः किमेवं जनविरुद्धं हास्यकार्यमनुष्ठीयते यदेष सारमेयोऽपवित्रः स्कन्धारूढो नीयते । ततश्च तेन कोपाभिभूतेनाभिहितमहो किमन्धो भवान्यत्पशुं सारमेयं प्रतिपादयसि । सोऽब्रवीद्ब्रह्मन् कोपस्त्वया न कार्यो यथेच्छं गम्यतामिति ।

* शुनःशेषे प्रातःक्षणता स्तवनं करवाभां गायत्रेण कर्तव्यं अथवा १०६ सूत्रेण च ।

अथ यावत्किञ्चिदध्वान्तरं गच्छति तावद्वितीयो धृतः
संमुखः समुपेत्य तमुवाच । भो ब्रह्मन् कष्टं कष्टं यद्यपि बह्वभोऽयं
ते सारमेयस्तथापि स्कन्धमारोपयितुं न युज्यते । अथासौ
सकोपमिदमाह । भोः किमन्धो भवान्यत्पशुं सारमेयं वदसि ।
सोऽब्रवीद्ब्रह्मणन् मा कोपं कुर्वन्नानामयाभिहितम् । त्वमात्म-
रुचितं समाचरेति ।

अथ यावत्स्तोकं वर्तमानं गच्छति तावत्तृतीयोऽन्वयेपधारी
धृतः संमुखः समुपेत्य तमुवाच । भो अयुक्तमेतन्नृचं सारमेयं
स्कन्धाधिकरुहं नयसि तत्त्यज्यतामेष यावदन्यः कश्चिन्न पश्यति ।
अथासौ बहु विमृश्य तं पशुं सारमेयमेव मन्यमानो भयाद् भूमौ
प्रक्षिप्य स्वगृहमुद्दिश्य पलायितः । ततस्ते त्रयो मिल्किन्वा तं
पशुमादाय प्रतस्थिरे ।

ब्राह्मणभुजंगमयोः ।

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने हरिदत्तो नाम ब्राह्मणः । तस्य च
कृषिं कुर्वतः सदैव निष्फलः कालोऽतिवर्तते । अथैकस्मिन्दिवसे स
ब्राह्मणो घर्मानिः स्वक्षेत्रमध्ये वृक्षच्छायायां प्रसुप्तः । अनतिदूरे वल्मी-
कोपरि प्रसंगितं भीषणं भुजंगमं दृष्ट्वासौ चिन्तयामास । नूनमेवा
क्षेत्रदेवता कदाचिदपि न पूजिता तेनेदं मे कृषिकर्म निष्फली-
भवति तद्दहमस्याः पूजामयं कर्तुं प्रयामि । इत्यवधार्य कृतोऽपि श्रीरं-
याचित्वा शरावे निक्षिप्य वल्मीकान्तिकमुपगम्योवाच । योः क्षेत्र-
पाल मयैतावन्तं कालं न ज्ञातं यत्स्वमत्र ब्रससि तेन पूजा न कृता
तत्सांप्रतं क्षमस्वेति । एवमुक्त्वा वृग्धं निवेद्य गृहाभिमुखं
प्रायात् ।

अथ प्रातर्यावदागत्य पश्यति तावहीनारमेकं शरावे दृष्टवान् ।
एवं च प्रतिदिनमेकाकी समागत्य तस्मै क्षीरं ददात्येकैकं च
दीनारं गृह्णाति ।

अथैकस्मिन्दिवसे बल्मीके क्षीरनयनाय पुत्रं नियुज्य
ब्राह्मणो ग्रामं जगाम । पुत्रोऽपि क्षीरं तत्र नीत्वा संस्थाप्य च
पुनर्गृहं समायातः । दिनान्तरे तत्र गत्वा स दीनारमेकं दृष्ट्वा-
गृहीत्वा च चिन्तितवान् । नूनं सौवर्णदीनारपूर्णाऽथ बल्मीक
स्तदेनं भुजंगं हत्वा सर्वमेकवारं ग्रहीष्यामि । एवं संप्रधार्यान्येषुः
क्षीरं दत्ता ब्राह्मणपुत्रेण सर्पो लगुडेन शिरसि ताडितः । स
च देववशाद्मुक्तजीवितो रोषात्तं ब्राह्मणकुमारं तीव्रविषैर्दशनिस्त-
थादशद्यथा स सद्यः पञ्चत्वमुपागतः ।

अथ पुनरपि ब्राह्मणः प्रत्यूषे क्षीरं गृहीत्वा तत्र गत्वा तार-
स्वरेण सर्वमस्तौत् । तदा सर्पो बल्मीकान्तर्लीन एव ब्राह्मणं
प्रत्युवाच । त्वं लोभाद्प्रागतः पुत्रशोकमपि विहाय । इतः परं
तव मम च प्रीतिर्नोचिता । तव पुत्रेण यौवनोन्मत्तेनाहं ताडितो
मया च स दष्टः । कथं मया लगुडप्रहारो विस्मर्तव्यस्त्वया च
पुत्रशोकदुःखं कथं विस्मर्तव्यम् । इत्युक्त्वा बहुमूल्यं हीरकमणिं
तस्मै दत्त्वा पुनस्त्वया नागन्तव्यमिति कथयित्वा विवरं प्रविष्टः ।
ब्राह्मणोऽपि मणिं गृहीत्वा पुत्रबुद्धिं निन्दन्स्वगृहमागतः ।

३. (लतृंहरिना नीतिशतकमांथी)

अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतममाराध्यते विशेषज्ञः ।

ज्ञानलक्षदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न गञ्जयति ॥ १ ॥

लभेत सिकतासु तैलमपि यत्नतः पीडय-

न्निबेच्च मृगवृष्णिकासु सलिलं पिपासादितः ।

कदाचिदपि पर्यटञ्जशशिषाणमासादये -

न्न तु प्रतिनिधिप्रमुखजनचित्तमाराधयेत् ॥ २ ॥

व्यालं बालमृणालतन्तुभिर्मौ गोडुं समञ्जसभते

छेतुं वज्रमणीञ्जिशीरीषकुसुमप्राप्तेन संनहते ।

माधुर्यं मधुविन्दुना रचयितुं क्षामम्बुधेरीहते ।

नेतुं वाञ्छति यः खलान्पथि सतां सक्तैः सुधास्यन्दिभिः ॥३॥

स्वायत्तमेकान्तगुणं विधात्रः विनिर्मितं ह्यादन्नमज्ञतायाः ।

विशेषतः सर्वविदां समाजे विभूषण मौनमण्डितानाम् ॥४॥

साहित्यसंगीतकलाविहीनः साक्षात्पशुः पुच्छविषाणहीनः ।

तृणं न खादन्नपि जीवमानस्तद्भागधेयं परमं पशुताम् ॥५॥

येषां न विद्या न तपो न दानं ज्ञानं न शीलं न गुणो न धर्मः ।

ते मृन्मुलाके भुवि भारभूता मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति ॥६॥

वरं गहनदुर्गेषु भ्रान्तं वनचरैः सह ।

न मुखजनसंपर्कः सुरेन्द्रभवनेष्वपि ॥ ७ ॥

हर्तुर्याति न गोचरं किमपि शं पुष्पाति यत्सर्वदा-

प्यर्थिभ्यः प्रतिपाद्यमानमतिशं प्राप्नोति वृद्धिं पराम् ।

कल्पान्तेष्वपि न प्रयाति निधनं विद्यालयमन्तधेनं

येषां तान्प्रति मानमृञ्जन्न नृपाः कस्तैः सह स्पधते ॥८॥

अम्भोजिनीवननिवासधिलासमेव

हंसस्य हन्ति नितरां कुपितो विधाता ।

न त्वस्य दुग्धजलभेदविधौ प्रसिद्धां

दैर्गध्यकीर्तिमपहर्तुमसौ समर्थः ॥ ९ ॥

केचुरा न विभूषयन्ति पुरुषं हारा न चन्द्रोज्ज्वला
 न स्नानं न विलेपनं न कुसुमं नालङ्कृता मूर्धजाः ।
 वाण्येका समलङ्करोति पुरुषं या संस्कृता धार्यते
 क्षीयन्ते खलु भूषणानि सततं वाग्भूषणं भूषणम् ॥ १० ॥

विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं
 विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या गुरुणां गुरुः ।
 विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परा देवता
 विद्या राजसु पूजिता न तु धनं विद्याविहीनः पशुः ॥११॥

सुनुः सच्चरितः सती प्रियतमा स्वामी प्रसादोऽमुखः
 स्निग्धं मित्रमवञ्चकः परिजनो निष्कलेशलेशं मनः ।
 आकारो रुचिरः स्थिरश्च विभवो विद्यावदातं मुखं
 तुष्टे विष्टपहारिणीष्टदहरौ संप्राप्यते देहिना ॥ १२ ॥

प्राणाघातान्निवृत्तिः परधनहरणे संजमः सत्यवाक्यं
 काले शक्त्या प्रदानं युवतिजनकथामूकभावः परेषाम् ।
 तृष्णाघोतोविभङ्गो गुरुषु च विनयः सर्वभूतानुकम्पा
 सामान्यः सर्वशास्त्रेष्वनुपहतविधिः श्रेयस्सामेष पन्थाः ॥१३॥

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः
 प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ति मध्याः ।
 विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः
 प्रारब्धमुत्तमजना न परित्यजन्ति ॥ १४ ॥

प्रिया न्याय्या वृत्तिर्मलिनमसुभङ्गेऽप्यसुकर-
 मसन्तो नाभ्यर्थ्याः सुहृदपि न याच्यः कुशधनः ।
 विपद्युच्चैः स्थेयं पदमनुविधेयं च महतां
 सतां केनोद्दिष्टं विषममसिद्धाराव्रतमिदम् ॥ १५ ॥

स्वल्पं स्नायुवसावशेषमलिनं निर्मासमप्यस्थिकं
 श्वा लब्ध्वा परितोषमेति न तु तत्तस्य क्षुधाशान्तये ।
 सिंहो जम्बुकमङ्गमागतमपि त्यक्त्वा निहन्ति द्विपं
 सर्वः कृच्छ्रगतोऽपि वाञ्छति जनः सत्त्वानुरूपं फलम् ॥१६॥

लाङ्गूलचालनमधश्चरणावपातं
 भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनं च ।
 श्वा पिण्डदस्य कुरुते गजपुंगवस्तु
 धीरं विलोकयति चादुशतश्च भुङ्क्ते ॥ १७ ॥

परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।
 स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिम् ॥ १८ ॥
 कुसुमस्तषकस्येव द्वयो वृत्तिर्मनस्विनः ।
 मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य विशीर्यते वनेऽथवा ॥ १९ ॥

तानीन्द्रियाणि सकलानि तदेव कर्म
 सा बुद्धिरप्रतिहता वचनं तदेव ।
 अर्थात्मणा विरहितः पुरुषः स एव
 अन्यः क्षणेन भवतीति विचित्रमेतत् ॥ २० ॥

दौर्मन्व्यान्तृपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात्सुतो लालना-
 द्विप्रोऽनध्ययनान्कुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात् ।
 ह्रीर्मद्यादनवेक्षणोऽपि कृपिः स्नेहः प्रवासाश्रया-
 न्मैत्री चाप्रणयात्समृद्धिरनयास्यागात्प्रमादाद्धनम् ॥२१॥

दानं भोगो नाशस्तिष्ठो गतयो भवन्ति वित्तस्य ।
 यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति ॥२२॥

रे रे चातक सावधानमनसा मित्र क्षणं भ्रूयता-
 मम्भोदा बहुधो वसन्ति गगने सर्वेऽपि नैतादृशाः ।
 केचिद्वृष्टिभिरार्द्रयन्ति धरणीं गर्जन्ति केचिद्वृथा
 यं यं पश्यसि तस्य तस्य पुरतो मा ब्रूहि दीनं वचः ॥२३॥

जाड्यं ह्रीमति गण्यते व्रतरुचो दम्भः शुचो केतवं
शूरे निर्घृणता ऋजो विमतिता दैन्यं प्रियालापिनि ।
तेजस्विन्यधलिमता मुखरता वक्तव्यशक्तिः स्थिरे
तत्को नाम गुणो भवेत्सुगुणिनां यो दुर्जनैर्नाङ्कितः ॥२४॥

लोभश्चेदगुणेन किं पिशुनता यद्यस्ति किं पातकैः
सत्यं चेत्तपसा च किं शुचि मनो यद्यस्ति तीर्थेन किम् ।
सौजन्यं यदि किं निजैः सुमहिमा यद्यस्ति किं मण्डनैः
सद्विद्या यदि किं धनैरप्यशो यद्यस्ति किं मृत्युना ॥२५॥

न कश्चिच्चण्डकोपानामात्मीयो नाम भूभुजाम् ।
होतारमपि जुह्वानं स्पृष्टो दहति पावकः ॥ २६ ॥
आरम्भगुर्वी क्षयिणी क्रमेण लध्वी पुरा वृद्धिमती च पश्चात् ।
दिनस्य पूर्वाधपरार्धभिन्ना ह्यायेव मैत्री खलसज्जनानाम् ॥२७॥

मृगमीनसज्जनानां तृणजलसंतोषविहितवृत्तीनाम् ।
लुब्धकधीवरपिशुना निष्कारणवैरिणो जगति ॥ २८ ॥
वाञ्छा सज्जनसंगमे परगुणे प्रीतिर्गुरौ नम्रता
विद्यायां द्यसनं स्वयोषिति रतिर्लोकपवादाद्भयम् ।
भक्तिः शूलिनि शक्तिरात्मदमने संसर्गमुक्तिः खले-
ष्वेते येषु वसन्ति निर्मलगुणास्तेभ्यो नरेभ्यो नमः ॥२९॥

प्रदानं प्रच्छन्नं गृहमुपगते संभ्रमविधिः
प्रित्यं कृत्वा मौनं सदसि कथनं नाप्युपकृतेः ।
अनुत्सेको लक्ष्यां निरमिभवसाराः परकथाः
सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधारावतमिदम् ॥ ३० ॥
संपत्सु महतां चित्तं भवत्युत्पलकोमलम् ।
आपत्सु च महाशैलशिलासंघातकर्कशम् ॥ ३१ ॥
संतप्तायसि संस्थितस्य पयसो नामापि न ह्यायते
मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते ।

स्वात्यां सागरशुक्तिमध्यपतितं सन्मौक्तिकं जायते
प्रायेणाघममध्यमोत्तमगुणः संवासतो जायते ॥ ३२ ॥

नम्रत्वेनोन्नमन्तः परगुणकथनैः स्वान्गुणान्ख्यापयन्तः

स्वार्थान्संपादयन्तो धिततबहुतरारम्भयन्ताः परार्थे ।

क्षान्त्यैवाक्षेपरुक्षाक्षरमुखरमुखान्दुर्मुखान्दूषयन्तः

सन्तः साश्चर्यचर्या जगति बहुमताः कस्य नाभ्यर्चनीया ॥ ३३ ॥

भवन्ति नम्रास्तरवः फलोद्गमै-

र्नवाम्बुभिर्भूरिविलम्बिनो घनाः ।

अनुद्धताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः

स्वभाव एवैष परोपकारिणाम् ॥ ३४ ॥

श्रोत्रं ध्रुतेनैव न कुण्डलेन

दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन ।

विभाति कायः करुणापराणां

परोपकारैर्न तु चन्दनेन ॥ ३५ ॥

पापान्निवारति योजयते हिताय

गुह्यं च ग्रहति गुणान्प्रकटीकरोति ।

आपदगतं न च जहाति ददाति काले

सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः ॥ ३६ ॥

एते सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थान्परित्यज्य ये

सामान्यास्तु परार्थमुच्यमभृतः स्वार्थाविरोधेन ये ।

तेऽमी मानवराक्षसाः परहितं स्वार्थाय निघ्नन्ति ये

ये तु घ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे ॥ ३७ ॥

इतः स्वपिति केशवः कुलमितस्तदीयद्विषा-

मितश्च शरणार्थिनः शिखणिणां गणाः शरते ।

इतोऽपि बडवानलः सह समस्तसंनतकै-

रहोव्रिततमृजितं भरसहं च सिन्धोर्वपुः ॥ ३८ ॥

तृष्णां छिन्धि भक्त क्षमां जहि मद् पापे रतिं मा कृथाः

सत्यं ब्रह्मनुयाहि साधुपदार्थां सेषस्व विद्वज्जानान् ।

मान्यान्मानय विद्विषोऽप्यनुनय प्रच्छादय स्वान्गुणा-
न्कीर्तिं पालय दुःखिते कुरु दयामेतत्सतां लक्षणम् ॥३९॥

मनसि वचसि काये पुण्यपीयूषपूर्णा-

स्त्रिभुवनमुपकारश्रेणिभिः प्रीणयन्तः ।

परगुणपरमाणून्पर्वतीकृत्य नित्यं

निजहृदि विकसन्तः सन्ति सन्तः कियन्तः ॥ ४० ॥

रत्नैर्महार्हेस्तुतुष्टुर्न देवा न भेजिरे भीमविषेण भीतिम् ।

सुधां विना न प्रययुर्विरामं न निश्चितार्थाद्विरमन्ति धीराः ॥४१॥

ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्यस्य वाक्संयमो

ज्ञानस्योपशमः श्रुतस्य विनयो वित्तस्य पात्रे ह्ययः ।

अक्रोधस्तपसः क्षमा प्रभवितुर्धर्मस्य निर्दयान्नता

सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणम् ॥ ४२ ॥

४. (६६भ्ररी पूर्वभागभांथी)

*देवि किमत्र क्रियतां देवायत्ते वस्तुनि । अलं हृदितेन ।
न वयमनुग्राह्याः प्रायो देवतानाम् । अहमजपरिष्वङ्गामृता-
स्वादसुखस्य नूनमभाजनमस्माकं हृदयम् । अन्यस्मिञ्जन्मनि
न कृतमवदातं कर्म । जन्मान्तरविहितं हि कर्म फलमुपनयति
पुरुषस्येह जन्मनि । न हि शक्यं दैवमन्यथा कर्तुमभियुक्तनापि ।
यावत्तु मानुष्यके शक्यमुपपादयितुं तावत्सर्वमुपपाद्यताम् ।
अधिकां कुरु देवि गुरुषु भक्तिम् । द्विगुणामुपपाद्य देवतासु
पूजाम् । ऋषिजनपरिचर्यासु दर्शितादरा भव । परं हि
दैवतमृषयो यत्नेनाराधिता यथासमीहितफलानामतिदुर्लभा-

* छोकरी न होवाथी शोकग्रस्त थयेली पोतानी राणीने जेक राजजे
आ प्रमाणे कर्तुं छे.

नामपि दातारो भवन्ति । श्रूयते हि पुंगु चण्डकौशिक-
 प्रसादान्मगधेषु बृहद्रथो नाम राजा जनार्दनस्य जेतारमतुल-
 बलपराक्रमं जरासंधं नाम तनयं लेभे । दशरथश्च
 राजा परिणतवया अपि विभाण्डकमहामुनिसुतस्यर्ष्यशृङ्गस्य
 प्रसादान्नारायणभुजानिवाप्रतिहतानुद्धीनिवाक्षोभ्यान्वाप चतुरः
 पुत्रान् । अन्ये च राजर्षयस्तपोधनानाराध्य पुत्रदर्शनामृतस्वाद्-
 सुखभाजो बभूवुः । अमोघफला हि महामुनिजनसेवा । अहमपि
 खलु कदा समुपारूढगर्भभरालसामापाण्डुरमुखीमासन्नचन्द्रो-
 दयामित्र पौर्णमासीनिशां देवीं द्रक्ष्यामि । कदा मे तनयजन्म-
 महोत्सवानन्दनिर्भरो हरिष्यति पूर्णपात्रं परिजनः । कदा हारिद्र-
 वसनधारिणी सुतसनाथोत्सङ्गा द्यौरिवोदितरत्रिमण्डला सवाल-
 तपा मामानन्दयिष्यति देवी । कदा सर्वौषधिपिञ्जरजटिलकेशां
 गोरोचनाचित्रितकण्ठसूत्रग्रन्थिरुत्तानशयो दशनशून्यस्मिताननः
 पुत्रको जनयिष्यति मे हृदयाह्लादम् । कदा गोरोचनाकपिल-
 बुतिरन्तःपुरिकाकरतलपरंपरासंचार्यमाणमूर्तिरशेषजनाभिनंदितो
 मङ्गल प्रदीप इव मे शोकान्धकारमुन्मूलयिष्यति चक्षुषोः । कदा च
 क्षितितलरेणुधूसरो मण्डयिष्यति मम हृदयेन दृष्ट्या च सह
 परिभ्रमन्भवनाङ्गणम् । कदा केसरिकिशोरक इव संजातजानु-
 चङ्कमणारम्भः संचरिष्यतीतस्तः स्फटिकमणिमयभिस्यन्तरि-
 तान्भवनमृगशावकानाजिवृक्षुः । कदान्तःपुरिकानू पुरनिनादसंग-
 तान्गृहकलहंसकाननुसरन्कक्षान्तरप्रधावितः कनकमेखलाघण्टि-
 कारवानुसारिणीमायासयिष्यति धात्रीम् । कदा मानुश्चरणरागो-
 पथुकशेषेण पिण्डालककरसेन कम्पुकितां विदम्बयिष्यति

मुखानि । कदा कुवहललोललोचनो मणिकुट्टिमेष्वधोदसदृष्टिरनु-
सरिष्यति स्वलद्गतिरात्मनः प्रतिबिम्बानि । कदा नरेन्द्रसहस्र-
प्रसारितभुजयुगलाभिनन्धमानागमनो भूषणमणिमयूखलेखा-
कुलीक्रियमाणलोलदृष्टिरास्थानस्थितस्य मम पुरः पर्यटिष्यति
सभान्तरेषु । इत्येतानि चान्यानि मनोरथशतानि चिन्तयतोऽन्तः
संतप्यमानस्य यान्ति रजन्यः । मामपि दहत्येवायमहर्निशमनल
इवानपत्यतासमुद्भवः शोकः । शून्यमिव मे प्रतिभाति जगत् ।
अफलमिवाखिलं पश्यामि जीवितं राज्यं च । अप्रतिविधेये तु
विधातरि किं करोमि । तन्मुच्यतां देवि शोकानुबन्धः । आधीयतां
धैर्ये धर्मे च धीः । धर्मपरायणानां हि सदा समीपसंचारिण्यः
कल्याणसंपदो भवन्ति । पशुमभिधाय सलिलमादाय स्वयं
करतलेनाभिनवपल्लवेनेव विकचकमल-तुल्यमाननमस्याः साश्रुलेखं
ममाङ्ग ।

૧. આ ગ્રંથમાં આવેલા સંસ્કૃત શબ્દોનો

સામાન્ય કોશ

અ

અકરુણ પુ. સ્ત્રી. ન. (અ તલિ, કરુણા સ્ત્રી. દયા) નિર્દય,

દયાહીન

અકિંચન પુ. સ્ત્રી. ન. (અ તલિ, કિંચન ત. કંઈક) બેની પાસે કંઈ પણ નહિ હોય તે, ગરીબ

અક્ષ પુ. જૂઠાના પાસા

અક્ષણ પુ. સ્ત્રી. ન. પાસાથી રમવાની કળા અણુતાર

અક્ષત્રિય પુ. સ્ત્રી. ક્ષત્રિય વિનાનું

અક્ષનૈપુણ પુ. સ્ત્રી ન. પાસા તાંખવામાં હોશિયાર

અક્ષમ પુ. સ્ત્રી. ન. અશક્ત

અક્ષમાલા સ્ત્રી. (અક્ષ પુ. એક છોડનું અને તેના ખીજનું નામ છે, માલા સ્ત્રી. કંડી, માળા)

રુદાક્ષની માળા

અક્ષરશઃ ક્રિ. વિ. અક્ષરેઅક્ષર

અક્ષહૃદય ન. પાસા તાંખવાની કળા

અક્ષિ ન. આંખ

અક્ષોભ્ય પુ. સ્ત્રી. ન. ક્ષોભ ન પામે એવું, ખીએ તલિ એવું

ડગે તલિ એવું.

અગદ પુ. સ્ત્રી. ન. રોગ વગરનું, નીરોગી, સ્વસ્થ, આરોગ્ય અગસ્ત્ય પુ. ઋષિનું નામ છે.

અગાર ન. ઘર

અગ્નિતપ્ત પુ. સ્ત્રી. ન. (અગ્નિ અગ્નિ તપ્ત તપેલું) દેવતાથી તપેલું

અગ્નિરથ પુ. આગખાડી

અગ્નિષ્ટોમ પુ. એક બતનો યજ્ઞ

અગ્નિહોત્ર ન. અગ્નિ દેવતાને આપેલો યજ્ઞ

અઙ્ક પુ. ખોળો

અઙ્કિત પુ. સ્ત્રી. ન. નિંદિત, દૂષિત

અઙ્ગ ન. અવયવ

અઙ્ગન ન. આંગણું

અઙ્ગાર પુ. સ્ત્રી. અંગારો

અચિન્ત્ય પુ. સ્ત્રી. ન. અવિચાર્ય. ન ધારી શકાય એવું

અજ પુ. રઘુના પુત્રનું નામ છે; પુ. સ્ત્રી. ન. તલિ જન્મેલું

અજન્ન પુ. સ્ત્રી. ન. હંમેશનું, નિરંતરનું. અજન્નમ્ ક્રિ. વિ.

અજા સ્ત્રી. યકરી

અઙ્ગીર્ત પુ. બ્રાહ્મણનું નામ છે.

अञ्ज् ७ ग, परस्मै० तेल.
 शोधः वि+अञ्ज् पुष्पुं
 करुं, विधातुं करुं.
 अञ्जन न. काञ्चन, मेश
 अञ्जलि पु. ज्योतिः
 अण् ४ ग. आत्मने० श्वास
 लेवा, लवुं
 अणु पु. स्त्री. न. नातुं; पु.
 नाना रजकणु
 अतिघोर पु. स्त्री. न. (अति
 धलुं) धलुं लयंकर, दूर
 अतिनिष्कण्ड पु. स्त्री. न.
 (अति धलुं अतिशय) धलुं
 निर्दय, दूर
 अतिनिष्फल पु. स्त्री. न. छेदक्यर्थ
 अतिप्रमाद पु. मोटी चूक, धलुं
 मेडिकराध
 अनुल पु. स्त्री. न. अनुपम
 अत्यर्थम् क्रि. वि. धलुं
 अत्यरातिपु. ऐकक्षत्रियतुं नाम छे.
 अत्यायत क्रि. वि. अथवा पु. स्त्री.
 न. धलुं वांशुं, धलुं दूर
 अद्भुत पु. स्त्री. न. आश्चर्यकारक
 अद्यतन पु. स्त्री. न. आजन्तुं,
 आजन्ते लगतुं
 अद्यप्रभृति क्रि. वि. (अद्य आज,
 प्रभृति भांडीने, थी) आजथी
 अत्यार पक्षीथी

अद्यम पु. स्त्री. न. नीच
 अद्यर सर्व० पु. स्त्री. न.
 नीचलुं, नीचेलुं
 अद्यम पु. दुष्कृत्य
 अद्यस् अव्यय. नीचे, तणे
 अधिकार पु. जगा, अपत्यार,
 होदी, काष्ठपणु धर्मक्रिया करवाने
 योग्यता
 अधिज्यघन्वन् पु. जेतुं धनुष
 जेतुं होय ते
 अधिष्ठान न. जगा
 अधीर पु. स्त्री. न. सायूत के
 गंलीर मन वगरतुं, अल्प
 मनवाणुं, अधीरुं
 अध्वन् पु. मार्ग
 अध्वर्यु पु. याज्ञिक, गोर
 अन् २ ग. परस्मै० श्वास लेवा;
 प्र+अन् श्वास लेवा, लवुं.
 अनडुह पु. जण्ड
 अनुष्ठान न. (अन् नडि,
 अनुष्ठान न. करवुं ते, साधवुं
 ते) न करवुं ते, न करवानीं कसर
 अनपत्यता स्त्री. (अपत्य न.
 छाकतुं) वाञ्छियापणुं
 अनपराधिन् पु. स्त्री. न.
 निरपराधी, निर्दोष
 अनय पु. उदापणुनी अलाव

अनर्ह पु. स्त्री. न. अयोग्य
 अनल पु. अग्नि
 अनवेक्षण न. संलापन लेखी ते
 अनागस् पु. स्त्री. न. निरपराधी
 अनाथ पु. स्त्री. न. लायार,
 धष्ठी वगरनुं, आश्रयहीन
 अनाद्यन्त पु. स्त्री. न. (अनादि
 जेना आरंभ नहि ते, अनन्त
 जेना छेडा नहि ते) आरंभ
 अने छेडा विनातुं
 अनारम्भ पु. आरंभ नहि ते
 अनार्जवोपेत पु. स्त्री. न. (अन्
 नहि, अर्जव न. प्रमाणिक्युं,
 उपेत उप+इतुं कर्मणि भू.
 कृ. युक्त) अप्रमाणिक्युं
 अनिग्रह पु. (निग्रह पु. कण्ठे,
 नियम) कण्ठमां न राभुं ते
 निरंकुशपणुं
 अनिल पु. पवन
 अनिशम् क्रि. वि. वारंवार,
 निरंतर, उमेशां
 अनिवर्ण पु. स्त्री. न. भेडेनुं नहि ते
 अनीक न. सैन्य, सेना
 अनीकस्थ पु. स्त्री. न. (अनीकन.
 लक्षर, स्था रहेवुं) लक्षरमांने
 ऐक सिपाई
 अनुकम्पित पु. स्त्री. न. दयावान

अनुचर पु. आकर, मोडर
 अनुत्सेक पु. नभ्रतां, गर्वाभाव
 अनुपहत पु. स्त्री. न. अविच्छिन्न
 अनुबन्ध पु. जरी रहेवुं ते
 अनुमरण न. सती धवुं ते, भर-
 नारनी पाछण भरवुं ते
 अनुराग पु. प्रीति, भडेरभांनी
 अनुरूप पु. स्त्री. न. मणतुं,
 मुण्यतुं, प्रमाण्युं
 अनुलेपन न. मलम, अंगने
 लगाडवातो सुगंधीदार पदार्थ
 अनुविधेय पु. स्त्री. न. अनुसरवा
 योग्य, प्रमाण्ये यालवा योग्य
 अनुषक्त (अनु अने सक सकनुं
 कर्मणि भू. कृ.) साथे रहेवुं,
 जेडायेवुं
 अनुष्ठान न. करवुं ते
 अनुष्ठेय अनु+स्था तुं विध्यथ
 कृ. करवानुं होय ते
 अनुच्य अनु+वच्नुं विध्यथ कृ.
 लष्ठी जवानुं
 अन्त पु. छेडा, नाश
 अन्तःपुरिका स्त्री. ज्ञानापानासां
 रडेनारी स्त्री
 अन्तक -पु. यमराज
 अन्तगमन न. अंत जेवुं ते
 अन्ततः क्रि. वि. आपरे

अन्तर न. ईर
 अन्तरित पु. स्त्री. न. तक्षवतवाणुं,
 लुङ् पठेत्
 अन्य सर्व० पु. स्त्री. न. धतर,
 भीष्म
 अन्यथा कि. वि. भीष्मरीते, नडि तो
 अन्येषु: कि. वि. भीष्म द्विवसे
 अन्वाह (अनु+आह ते षोले छे.
 अन्वित अनु+इत् कर्म शिष्म. कृ.
 युक्त, रडित, लरेत्
 अन्वष्यत् (इष् ४ ग. परस्मै० तुं
 वर्तमान कृ. अनुपूर्वक) शोधतां
 अप् स्त्री. पाणी (प. व. मां
 वपराय छे)
 अपचिति स्त्री पूज्ज
 अपथ्य न. अवयुलुकारक श्रीज्
 अपयज्ञस् न. अपकीर्ति
 अपर सर्व० पु. स्त्री. न. भीष्म
 अपराधसहस्र न. (सहस्र न.
 लभर) लभर अपराधी
 अपराम्बुनिधि पु. (अपर भीष्मे
 अटले पश्चिम, अने अम्बुनिधि
 समुद्र) पश्चिमनो समुद्र
 अपवित्र पु. स्त्री. न. अपवित्र,
 पापी
 अपेक्षित न. अप+ईक्ष् शिषुं कर्म
 श्. कृ., जे धरेत् छेत् छाय ते

अप्रणय पु. कठोरता.
 अप्रतिविधेय पु. स्त्री. न. उपाय
 रडित, दुःसाध्य
 अप्रतिहत पु. स्त्री. न. प्रतिबंध
 रडित, अटकावाय नडि अेवुं
 अप्रमत्त पु. स्त्री. न. (अ नडि,
 प्रमत्त षेक्षिकरुं) षेक्षिकरुं नडि
 ते, सावयेत
 अप्रवक्तृ पु. जे षोलेतो अथवा
 शीष्यवतो नथी.
 अब्ज न. कमण
 अब्द पु. वर्ष
 अभाजन न. अघात्र, नालायक.
 असुक कार्यने माटे निर्मित नथी ते
 अभिगीत (अभि+गै १ ग. परस्मै०
 तुं कर्म शिष्म. कृ.) गायेत्,
 गवायेत्
 अभिचैद्यम् कि. वि. (चैद्य पु.
 येद्विने राज, जे कृष्णने शत्रु
 डतो.) यैद्य तरङ्ग
 अभिताप पु. धरो ज् षणतो ताप
 अभिनव पु. स्त्री. न. नवीन, कामण
 अभिमन्यु पु. अर्जुननो पुत्र
 अभिमुख पु. स्त्री. न. सामुं
 अभियुक्त पु. स्त्री. न. शृणी,
 योग्य, पुष्यशाणी

अभिवेचनीय पु. रत्नस्य यत्नमां
 ने क्रिया करवानां आवे छे तेनुं
 नाम, ते यत्न करवानो द्विवस
 अभिसंधा स्त्री. वयन, निश्चय
 अभिहित (अभि+धा तुं कर्माणि
 लृ. कृ.) जोलायेलुं
 अभ्यागत (अभि+आ पूर्व+क गम्
 तुं लृ. कृ. आवेलुं; पु. परोष्ठो।
 अम् १ ग. परस्मै० ङालवुं
 अमावास्या स्त्री. अभास
 अमित्र पु. शत्रु
 अमुत्र कि. वि. परलोकमां
 अमृत न. ईश्वरतुं पीलुं, अमृत
 अमोघ पु. स्त्री. न. सकृण, अमुं
 अम्भस् न. पाणी
 अम्भोजिनी स्त्री. कभने। छोड
 अय् १ ग. आत्मने० उद्
 जेडे, छेदय थवे।
 अयस् न. लोडुं
 अरण्यवास पु. (अरण्य न.
 ङगल, वन, अने वास पु.
 रडेडाणु) वनमांतुं रडेडाणु
 अरिस्त्री स्त्री. दुश्मननी कैरी
 अरुण पु. सूर्यने। सारथि
 अरुष पु. न. धा, अम्भ
 अर्घ्यसत्कारपु. (सत्कार पु.मान)

अर्च्यथी अटले अतिथिनी पूज
 करवाना अथवा तने मान आप-
 वाना साहित्यथी आपेलुं मान.
 अर्ज १ ग. परस्मै०, १० ग.
 मेणववुं, कमावुं
 अर्थ १० ग. आत्मने० वायवुं;
 प्र+अर्थ अरुण करवी.
 अर्थ पु. परो लाव, अर्थ,
 छेछेली वस्तु
 अर्थसंशय पु. (संशय पु. शक,
 लय) धनने लगता लय
 अर्थावय नामधातु. परस्मै०
 आत्मने० स्पष्ट करी समगववुं
 अर्थिन पु. गरुवान, अत्यक
 अर्द्ध १ग. अने १० ग० पीडवुं, अर्द्ध
 अर्धकोटी स्त्री. (अर्ध न. अडधुं,
 कोटी स्त्री. करोड)अडधो करोड
 अथवा पयास लाण
 अर्यमन् पु. देवलोकगत, पूर्वज
 अर्वन् पु. वेरो।
 अर्ह १ ग. परस्मै० अने १० ग.
 घटवुं, छाणवुं.
 अलक्ष्मी स्त्री. जोटुं नसीअ, दरिद्रता
 अलस पु. स्त्री. न. सुस्त, भेद,
 आणसु.
 अलाभ पु. नुकसान

अलोभ पु. संतोष
 अल्प पु. स्त्री. न. नातुं, थोडुं
 अनल्प पु. स्त्री. न. धन्य, धन्युं
 अल्पविषया स्त्री. दूंकटा विषय-
 वाणी, दूंकटी
 अवज्ञात अव+ज्ञातुं कर्मणि लृ.
 कृ. धिक्कारायेलुं
 अवदात पु. स्त्री. न. सुंदर,
 सुंदर, श्वेत, स्वच्छ, पुण्यशाली
 अवर सर्वान् पु. स्त्री. न. पाछलुं
 पछीनुं
 अवलम्बमान पु. स्त्री. न. (अव+
 लम्बुनुं कर्त्तमान कृदंत) लटकतुं
 अवलेप पु. गर्व
 अवश पु. स्त्री. न. पराधीन.
 परवश, आश्रयरहित
 अवश्यम् कि. वि. नक्की
 अवस्थान न. रहैछायु
 अवहित(अव+धातुं लृ. कृ.)
 ध्यान राप्तेलुं
 अवाच् पु. स्त्री. न. दक्षिणतुं
 अविघ्नपु. स्त्री. न. अडथलु वगरनुं
 अविनाशिन पु. स्त्री. न. नाश
 नहि पामे ऐवुं
 अविलम्बितम् कि. वि. तरत
 अव्यय पु. स्त्री. न. इरे नहि
 ऐवुं. निर्विकार

अश् ५ ग. आत्मने० भेगवतुं,
 भोगवतुं, व्यापवतुं; वि+अश् व्यापुं
 अश् ६. ग. परस्मै० भावुं
 अशक्त पु. स्त्री. न. तप्युं,
 अशक्तिमान
 अशन न. भावुं ते, भोजन
 अज्ञाना न. स्त्री. भूष
 अशोक पु. आसोपालवतुं आड
 अश्वतर पु. भय्यर
 अश्वमेध पु. ऐक प्रकारनी यज्ञ
 (ऐमां अश्वतुं बलिदान थाय छे.)
 अश्वहृदय न. घोडायालावानी कणा
 अश्विनपु. (दि. व. भांवपराय छे.)मे
 स्वर्गलोडनी वैद्यो(साथेजन्मेला)
 अष्टावक्र पु. पुरुषतुं नाम छे.
 अस् ४ ग. निरुं जेडे, रद करतुं,
 डाढी. नाप्पुं
 अस् २ ग. परस्मै० होवुं
 असंशयम् कि. वि. नक्की
 असत्पुरुषसेवा स्त्री. (सत्पु. स्त्री.
 न. सारुं, सेवा स्त्री. याकरी)दुष्ट
 अथवा निर्दय पुरुषनी याकरी
 असन् न. दोढी
 असह्य पु. स्त्री. न. (सह्यतुं विध्यर्थ
 कृदंत अ जेडे) सहैवाय नहि तेषुं

असार पु. स्त्री. न. (सारपु. ७५,
तत्व) तत्व वगरनुं, क्षयदा
वगरनुं, नक्षत्रं.

असिधारा स्त्री. (धारास्त्री. धार)
तलवारनी धार

असिधाराव्रत न. तलवारनी धार
७परस्रष्टं रडेवाना जेवुं कठणु वत

असु पु. ७५, प्राणु (आ अर्थभां
७मेशां ७. व. मां वपराय छे,
'कर्मके प्राणु पांय छे)

असुभङ्ग पु. भोत

अस्यय नामधातु. द्वेषभाव राभवे

असृज् न. लोडी

अस्त पु. सूर्यनुं आथभवुं ते

अस्तगिरिपु पश्चिमनो पर्वत
जेना ७पर सूर्य, अद्रं अने तारा
आथमे छे अेवुं कल्पेकुं छे ते.

अस्थि न. ढाडकुं

अहन् न. द्विवस

अहरहः अ. दररोज

अहर्निशम् क्रि. वि. ढडाडो ने रात

अहर्निशम् न. (सभाडारद-द)
ढडाडो ने रात

अहि पु. सर्प

अहोरात्र पु. रातद्विवस

अहाय क्रि. वि. अ. तद्विषु, तरत
ज, जलदीया

आ

आ भर्थाद्य द्वाभ्यन्तार अव्यय,
अवधिदर्शक अव्यय

आकार पु. आकार, रूप

आकाशवायु पु. आकाशमानो वायु

आक्षेप पु. महेषुं, निंदा

आख्या स्त्री. नाम

आगामिन् पु. स्त्री न. आवतारो-
री-रुं

आङ्गिरसपु. अङ्गिरसुनो वंशज

आचरित पु. स्त्री. न. आचरेकुं,
वतेकुं; न. आचरेषु, कृत्य.

आचार्य पु. विद्यार्थिने जनोर्ध
पडेरावी वेद शीभवे ते धर्मशुः

आजि पु. स्त्री. लडाई, युद्ध

आज्ञप्त कर्मणि लू. कृ. हुकम करेकुं,

आत्त पु. स्त्री. न. (आ+दत्त, दा
'आप्यु' नुं कर्मणि लू. कृ.)

लई लीवेकुं

आत्मघातकपु. न. (आत्मन् पोते
घातक भारतार) पोतानो नाश

आत्मघातिन् पु. स्त्री. न. आपघात
करतार

आत्मदमन न. मननो कथलो
राभवे ते

आत्मभाज् पु. जेनो आत्मा छे
ते भाजुस

आत्मरुचिपु. स्त्री. न. पोतानेगमेलुं
 आत्महितन. (आत्मन् पोते अने
 हित लक्षुं) पोतानुं लक्षुं
 आत्मीय पु. स्त्री. न. पोतानुं
 आदर पु. लक्ष, मान
 आदिहेतु पु. भूण कारण्य
 आनन न. मुभ
 आनीत आ+नीनुं कर्मणि लू. कृ.
 आखेलुं
 आन्तर पु. स्त्री. न. अंदरनुं
 आप् प ग. परस्मै० भेणवणुं,
 संपादन करणुं, अव+आप्
 भेणवणुं, पामणुं.
 आपरहणिकपु. स्त्री. न. पाछला
 पडोरने लगणुं, शितरता दिवसने
 लगणुं
 अपाण्डुर पु. स्त्री. न. धोडुं शीडुं
 आप्त पु. मित्र, हित धरुणार
 आप्रीत पु. स्त्री. न. आप्री नामनी
 डेटलीक क्रया लणुंने अलिषेक
 करणेलुं.
 आमिष पु. न. मांस
 आमोदपु. सुगंध सुवास, पुशभो
 आयत्त पु. स्त्री. न. आधीन,
 सतामां रडेणुं, वश
 आयास्य पु. ऋषितुं नाम छे.
 आयुष्काम पु. लांभी आवरदा
 धरुणार

आयुस् न. जिह्वी
 आराधना स्त्री. पूज
 आराधितपु. स्त्री. न. संतुष्ट करेलुं
 आरूढ आ+रूहणुं लू. कृ. यथेलुं
 आर्त पु. स्त्री. न. दुःखित, पीडित
 आर्द्र पु. स्त्री. न. लीनुं
 आर्द्रा स्त्री. यंरुं छडुं नक्षत्र
 आलवाल न. आडना भूणनी
 आसपास पाणी लरी भूकवा माटे
 करेलुं कुंडाणुं, क्यारे
 आलाप पु. वातयित
 आली स्त्री. ओण, पंडित
 आविशित पु. अवि क्षिप्तो पुत्र
 आवृत आ+वृनुं कर्मणि लू. कृ.
 लरेणुं, कंडायेणुं
 आशा स्त्री. उभेद
 आशिस् स्त्री. आशीर्वाद
 आशीविष पु. सप
 आस् २ग. आत्मनेप्रेसवुं, अघि+
 आस् प्रेसवुं+उप+आस् पूणवुं,
 उपासना करणी; सत्रम्+आस्
 यज्ञ समारंभ करवो, धला यज्ञे
 अनुक्रमे करवा.
 आसन् न. मुभ
 आसन्नमरणपु. स्त्री. न. (आसन्न
 पु. स्त्री. न. पासेनुं अने मरण
 न. मेत) जेनुं मेत पासे आण्युं
 होय ते, योडे नाणेलुं

आसाद्य पु. स्त्री. न. मेणवाय तेवुं
 आसीन (आस्त्वं) वर्तमान कृ०
 पु. स्त्री. न. भेरेषुं
 आस्थानन. सभास्थान, सभामंडप
 आस्थ न. मोक्ष, सुख
 आस्वाद पु. दुग्धि
 आहव पु. युद्ध, लडाई
 आहुति स्त्री. यज्ञतुं अलिखान

इ

इ २ ग. परस्मै० ऋषुं; अभि+इ
 तरङ्गेषुं; अव+इ अणुषुं; आ+इ
 आवेषुं; उद्+इ गिगुं, आभाद
 थुं, उदयथवो; निरु+इ नीक्षणेषुं
 परि+इ आसपास इरे इरेवो;

व्यति+इ ज्ञता रक्षेषुं; वि+अप्+
 इ ऋषुं पठुं; शरणम्+उप+
 इ तापे थुं, शरणे ऋषुं;
 सम्+इ ऐक्युं थुं, साथे आवुं.

इ १ ग. परस्मै० उद् जेडे,
 गिगुं, उदय, उदय थवो

इ २ ग. आत्मने० अधि जेडे,
 अभ्यास करवो. अथथन करुं
 इक्ष्वाकु पु. सूर्यवंशी राज्ञोऽभिनो
 भूण पुरुष

इच्छु पु. स्त्री. न. चञ्चुं, चञ्चनार
 इतस्ततः कि. वि. आम तेम
 अडीथी तडीथी

इतिकर्तव्यतास्त्री. कर्ष करवानीरीत
 इन्द्रादि (इन्द्रअने आदि प्रारंभ)
 जेमां छन्द सुप्य छे ते, छन्द
 वगेरे.

इन्द्रिय न. जेरे (अंगुं)

इन्द्रियसौष्टव न. (इन्द्रिय न.
 अवयव अथवा छन्दिय अने
 सौष्टव न. भूषणरती) इषवाणा
 घाट, आरोग्य शरीर

इन्द्रियार्थोपसेवनन. (इन्द्रिय न.
 छन्दिय, अर्थ पु. पदार्थ, उपसेवन
 न आश्रय करवो ते, उपभोग)
 छन्दिय विषयने उपभोग करवो
 ते, विषयापह्नुं, विषयलपटपह्नुं
 इन्दुमती स्त्री. ऐक स्त्रीनुं नाम छे
 इन्धु ७ग. आत्मने० सणभावेषुं,
 सेतावेषुं

इष्ट पु. स्त्री. न. छच्छेषुं आपनार
 इष्टदेवता स्त्री. छष्टदेव, आराध्य
 देवता, रक्षण करनारा देव

ई

ई ४ ग. आत्मने० उद् जेडे,
 गिगुं, गीचे गिगुं

ईक्ष् प्रतिजेडे, जेपुं, संभाण जेपुं

ईह २ ग. आत्मने० अने १० ग.
 वभाणुषुं

ईदृश पु. स्त्री. न. आवुं

ईर १. ग. परस्मै० अने १० ग.

उद नेडे, भोलवुं

ईश १. ग. आत्मने० धरुणी थवुं,

राज करवुं

ईश्वर पु. राज

ईह १. आत्मने० यत्न करवे,

तकासवुं

उ

उ अव्यय वणी

उख १ ग. परस्मै० जवुं

उग्र पु. स्त्री. न. सभत, तीक्ष्ण,

आकरुं

उग्रम् किं. वि. जोरधी, सभत,

आकरो, करडे

उच्चैः अ. किं. वि. मोठधी

उज्ज १ ग. परस्मै० ताप्ती हेवुं

त्याग करवे

उडुप पु. स्त्री. न. तरापे; डाटियुं

उत्तम पु. स्त्री. न. छेल्लुं

उत्तमफलक पु. स्त्री. न. (उत्तम

पु. स्त्री. न. सुंदर, श्रेष्ठ, फल न.

इण अने क प्रत्यय) सारा इण-

वाणुं, सारा परिष्णामवाणुं

उत्तर सर्व० पु. स्त्री. न. उपरनुं,

पडीनुं

उत्तरकुरवः पु. अ. व. डिमालयनी

पेडी पाल्लुता देशनुं नाम छे. (धलुं

करीने आर्थ लोडनुं असल

स्थान जे छतुं.)

उत्तरा स्त्री. विराट नामना

राजनी पुत्री

उत्तरीय न. उपलुं वस्त्र, उपरने

पोशाक

उत्तान पु. स्त्री. न. यतुं

उत्पथास्थित पु. स्त्री. न. (उत्पथ

पु. भोटो रस्तो, दोषवाजो मार्ग,

आस्थित आ+स्थानुं भू. कृ. प्राप्त

थयेलुं) भोटो रस्ते गयेलुं

उत्पन्न उद्+पद् भू. कृ. जन्मेलुं,

जिपनेलुं

उत्पल न. कमण

उत्सङ्ग पु. भोजि

उत्सृष्ट उद्+सृज् तुं कर्मणि भू. कृ.

छोडेलुं

उदच् पु. स्त्री. न. उत्तर दिशानुं

उदक पु. पाणी

उदर न. पेट, जठर

उदरंभरि पु. स्त्री. न. (उदर न.

पेट अने भू लरवुं) पोतानुं पेट

लरे ते, पेटलरुं. जेकलपेटुं

अने दोली

उदार पु. स्त्री. न. उमदा, मोटा

मनवाणुं, उदार

उदुम्बर पु. जेक आडनुं नामछे;

न. जे आडनुं इण

ઉદ્ગમ પુ. મૂળ. ઉત્પત્તિ, નીકળવું તે
ઉદ્ગાતૃપુ. યાત્રિક ગોર, તેવું કામ
એટલું જ કે સામવેદના મંત્ર
ભણવા.

ઉદ્દામવૃત્તિ પુ. ઉદ્ધત સ્વભાવ-
વાળું, અમર્યાદ

ઉદ્દાલક પુ. પુરુષનું નામ છે.

ઉદ્ધત પુ. સ્ત્રી. ન. ગર્વિષ્ઠ

ઉદ્ધતમ ઉદ્+હનું ભૂ. કૃ.

કિ. વિ. તરીકે વપરાય છે.)

બેફિકરાઈથી, ઉદ્ધતાઈથી

ઉદ્ભૂતવિસ્મયપુ. સ્ત્રી. ન. (ઉદ્ભૂત

ઉદ્+ભૂ ઉત્પન્ન થવું ત્ર. ભૂ. કૃ.

જેનામાં અચંબો ઉત્પન્ન થયો છે તે

ઉદ્દમમૃત્ પુ. સ્ત્રી. ન. ઉદ્દોગી

ઉન્નતિ સ્ત્રી. ચડતી મોટાઈ

ઉન્માદ પુ. ઉપ, પ્રકૃત્વિલતથવું તે,
વિકાસ

ઉપકળ્ઠ ન. ગામ અથવા શહેરની
પાસેની જગા, પાધર, સીમ

ઉપકાર પુ. પગરજી કામ, ખીજનું
ભણું કરવું તે

ઉપકારિન્ પુ. સ્ત્રી. ન. ઉપકારકરનારું

ઉપકૃતિ સ્ત્રી. ઉપકાર

ઉપચય પુ. ખળનો, સંધરો
અથવા સંચય કરવો તે

ઉપચિત ઉપ+ચિતું કર્મણિ ભૂ.
કૃ. એકઠું કરેલું

ઉપજનિત ઉપ+જનનું પ્રેર
કર્મણિ ભૂ. કૃ. ઉપભવેલું

ઉપનાયન } ન. જનોઈની ક્રિયા
ઉપનયન }

ઉપભોગ પુ. ભોગવવું તે

ઉપયુક્ત પુ. સ્ત્રી. ન. ઉપયોગ
કરેલું, વાપરેલું

ઉપગત પુ. સ્ત્રી. ન. મૂએલું, બંધ
થયેલું

ઉપરિ કિ વિ. ઉપર

ઉપરિતન પુ. સ્ત્રી. ન. ઉપલું

ઉપકામ પુ. સંતોષ

ઉપાકૃત પુ. સ્ત્રી. ન. લાવેલું

ઉપાયન ન. નજરાણું

ઉપાલભ્ય પુ. સ્ત્રી. ન. ઠપકાલાયક,
દોષપાત્ર

ઉપેત ઉપ+કૃતું કર્મણિ ભૂ. કૃ.
જોડાયેલું, યુક્ત

ઉમ સર્વં બન્ને

ઉમ્મય સર્વં પુ. સ્ત્રી. ન. બે પક્ષને
લગતું

ઉર્વી સ્ત્રી. પૃથ્વી

ઉલૂપી સ્ત્રી. એક નાગકન્યાનું નામ
છે, જે થોડાદિવસ અજીવની

ભાર્યા હતી.

ઉશનસ્ પુ. અસુરોના યુરુનું નામ

ઉષ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં બળવું

उषस् स्त्री. प्रातःकाली देवी,
भणसक्तं
उष्णम् क्रि.वि. गरमीधी जलुं जलुं
उष्णरुचि पु. सूर्य
उष्मन् पु. गरमी

ऊ

ऊर्जित पु. स्त्री. न. मोडुं, श्रेष्ठ,
जडुं, जभुं
ऊर्ध्व पु. स्त्री. न. जलुं, जियुं

ऋ

ऋ १ ग. परस्मै० जपुं
ऋज् १ ग. आत्मने० भेजवपुं
ऋजुपु. स्त्री. न. साहुं, सीधुं, साधु
ऋण न. हेवुं
ऋत्विज् पु. याज्ञिक गोर
ऋभुक्षिन् पु. छन्दसुं नाम छे.

ए

एकदा क्रि. वि. ऐक वपत
एकमनस् पु. स्त्री. न. ऐक मनसुं
एकरात्र न. ऐक रात
एकाकिन् पु. स्त्री. न. ऐकलुं,
ऐकान्तवारी
एकान्त पु. स्त्री. न. ऐकसरपुं
एकान्तगुण पु. स्त्री. न. निश्चित
शुलुवाणुं, जेना शुलु इरे नहीं ते
एकान्ततः क्रि. वि. ऐकसरपी रीते

एकैक सर्व० पु. स्त्री. न. ऐकैक,
दरेक
एतादृश पु. स्त्री. न. आ तरेकसुं,
आवुं
एनस् न. पाप

ऐ

ऐक्ष्वाक पु. छक्ष्वाकुनो वंशज
ऐन्द्र पु. स्त्री. न. छन्द्र सम्बंधी
ऐलूष पु. छद्रूषानो पुत्र

औ

औषध न. औसड, दवा

क

कक्षा स्त्री. आरडो
कङ्कण न. कङ्कण
कच पु. वाण
कट पु. साहडी
कण्व पु. ऋषितुं नाम छे.
कतिचित् सर्व० डेटलाऐक
कनक न. सुवर्ण
कन्यका स्त्री. दीकरी
कपाल पु. न. माथुं, ओपरी
कपिल पु. स्त्री. न. पीलाश पडतो,
तपपीरिया, भदामी
कम् १० ग. आत्मने० प्रीति करवी
करणीय न. जे काम करवानुं होय
ते, कायै, कर्तव्य

કરિન્ પુ. હાથી
 કરુણ પુ. સ્ત્રી. ન. શોકકારક
 કરુણાપર પુ. સ્ત્રી.ન. દયાળુ
 કર્કોટક પુ. સાપતું નામ છે.
 કર્ણ પુ. વિશેષ નામ છે.
 કર્મપથ પુ. (કર્મન્ કર્મ અને
 પથિન્ માર્ગ, રસ્તો) કર્મનો
 માર્ગ એટલે મોક્ષ અથવા નિલ-
 સુખ મેળવવાને ધર્મ સંબંધી
 ક્રિયાકર્મ કરવાં તે.
 કલત્ર ન. સ્ત્રી વહુ
 કલહ પુ. કબિથો
 કલહંસકપુ (પુ.એક ખતનો હંસ)
 કલા સ્ત્રી. હુતર
 કલાપ પુ. સમૂહ
 કલિ પુ. કળિયુગ એટલે ચાર
 યુગમાંનો છેલ્લો અને પાપિષ્ઠ
 હાલ દુનિયામાં જે યુગ ચાલે
 છે તે, પાપરૂપી તરવ
 કલિઙ્ગ પુ. દેશનું નામ છે. (બ.
 વ. માં વપરાય છે.)
 કલ્પાન્ત પુ. (કલ્પ પુ. સૃષ્ટિની
 અવધિ, અને અન્ત પુ. છેડો)
 સૃષ્ટિની અવધિનો છેડો
 કલ્પિત વલ્લખનું પ્રેરક કર્મણિષુ
 કૃ.કલ્પનું, યોગેવું.શોધી કાઢવું
 કવચ પુ. પુરુષનું નામ છે.

કવિતા સ્ત્રી. કવિતા, વિદ્યા
 કષ્ટ પુ. સ્ત્રી. ન. દુઃખિત
 કષ્ટં કષ્ટમ્ ક્રિ. વિ. હાય હાય
 કસ્ પગ. પરસ્મૈન્વિન્તે, ખીલવું
 (ફૂલની માફક), વિકસવું
 કાકુત્સ્થપુ.કકુત્સ્થનોવંશજ,રામ
 કાત્યાયન પુ. એક મોટા વૈયા-
 કરણીનું નામ છે.
 કાદમ્બરી સ્ત્રી.અપ્સરાનું નામ છે.
 કાનન ન. વન, અરણ્ય
 કામ પુ. ઇચ્છા
 કામદુહ પુ. સ્ત્રી. ન. ડાઈ પશુ
 ઇચ્છા પૂર્ણ કરનાર
 કામપ્રિ પુ. જેની ઇચ્છા પૂર્ણ
 થઈ છે તે.
 કાય પુ. શરીર
 કારય ક્રુનું પ્રેરક, કંઈ પણ ચીજ
 કરાવવી
 કાર્તિક્યેકાદશી સ્ત્રી.(કાર્તિકી
 સ્ત્રી.કાર્તિક મહિનાને લગતી અને
 ઇકાદશી સ્ત્રી. અગિયારશ)
 કાર્તિક મહિનાની અગિયારશ
 કાર્પણ્ય ન. હલકાઈ, લઘુતા,
 નીચપણું
 કાર્મુક ન. ધનુષ, કાનડું, ધાણ;
 અધિજ્ય+કાર્મુક પુ. સ્ત્રી. ન.
 રેનું વાનુ ખંચેલું છે. તે

कार्य पु. स्त्री. न. डरवा लायक
कृत्य, काम

कार्यकर पु. स्त्री. न. (भीमने
भाठे) कर्णपंथु काम जे डोर्छ
करे ते

कार्यद्वयाकुल पु. स्त्री. न. अेकी
वभते जे काम करवाने लीधे
गलरायेलुं

कालेय पु. डेटलाक राक्षसेतुं नाम छे.

काव्य न. कविता

काश पु. न. अेक नतनुं धौणुं इल

काष्ठलोष्टसम पु. स्त्री. न. (काष्ठ
न. लाकड़ुं, लोष्ट पु. न. माटीनुं
ढेकुं, अने सम सरपुं, जेवुं)
लाकडां अने माटीनां ढेकां जेवुं

काहल पु. शब्द

किनर पु. देवयोनिविशेष

किंस्वित् पु. कर्छ अतनी वस्तु ?

कितव पु. डंग, अप्रमाथिक भाणुस

कियत् पु. स्त्री. न. डेटलुं

किरण पु. प्रकाशनुं डिरलु

किर्मीर पु. राक्षसनुं नाम छे.

किशोरक पु. शिशु, छोकरुं
(जेभके सिंढनुं)

कीर्ति स्त्री. कीर्ति

कु (नामनी आगण भूकवामां
आवे छे.) अपराण, निहित

कुक्कुर पु. इतरा

कुञ्जर पु. डायी

कुटुम्बक न. कुटुम्ब

कुट्टिम पु. न. इरसणधी; मणि-

कुट्टिम मलिनी इरसणधी,
स्फटिकनी इरसणधी

कुडव पु. धाननुं माप

कुण्डल न. काननुं धरेलुं

कुण्डिनपुर न. शङ्करनुं नाम छे,

विदल अथवा वराडनी राजधानी

कुत्तहल न. आश्चर्य, जिज्ञासा

कुमारक पु. कुमार

कुमुद न. रात्रे फीलतुं कमण

कुम्भ पु. डायीना कपाणता लाग,
उपरना गोलो

कुम्भकर्ण पु. रावणुना लार्छनुं
नाम छे.

कुरुक्षेत्र न. डौरव लड्या ते
जगलुं नाम

कुल न. कुण

कुलज पु. स्त्री. न. (कुल न.

कुण, अने जा जनू 'पेदा थनुं'

उपरथी) कुणमां ज-मेलुं, कुणतुं

कुश पु. अने लव पु. रामना
दीकराओ

कुसुमपुर न. शङ्करनुं नाम छे.

कूल न. दिनारा

કૃ ૮ ગ. પરસ્મૈં, આત્મનેં
કરવું; અઙ્ગી+કૃ આશ્રય લેવો,
અંગીકાર કરવો; અધિ+કૃ તાકવું,
લાથું પાડવું; અધિકૃત્ય તાકીને,
એટલે સંબંધ રાખીને, લાથ
પાડીને; અષ+આ+કૃ દૂર કરવું;
અલમ્+કૃ શણગારવું; આવિસ્+કૃ
પ્રુલ્લં કરવું, ઉધાડવું; ઉપ+કૃ
ઉપકાર કરવો, ભલું કરવું;

તિરસ્+કૃ ધિક્કારવું, નમસ્+કૃ
નમસ્કાર કરવો, નમત કરવું નિ+
કૃ ઇળ કરવી, અપકાર કરવો;
નિસ્+આ(નિરા)+કૃ નિરાકરણ
કરવું. ત્યાગ કરવો, છોડી દેવું;
પ્રતિ+કૃ વેર લેવું. સામા થવું;
વશી+કૃ વશ કરવું.

કૃ ૫ ગ. પરસ્મૈં, આત્મનેં
મારવું

કૃચ્છ્રત્રય ન. (કૃચ્છ્ર ન. પ્રાય-
શ્રિત અને ત્રય ત્રણ) ત્રણ પ્રાયશ્રિત
કૃત્ ૬ ગ. પરસ્મૈં કાપવું

કૃત } ન. સત્યયુગ. ચાર યુગમાંનો
કૃતયુગ } પહેલોયુગ, જગતનો પહેલો
કૃતયુગ } અને ઉત્તમ કાળ

કૃતિકા સ્ત્રી. દત્તક લીલિલી(પુત્રી)

કૃતિન પુ. સ્ત્રી. ન. જ્યેતું કાર્ય
સફળ થયું છે, કૃતકૃત્ય. સારું,
શણવાળું

કૃતે અ. લીધે, વાસ્તે

કૃત્સન પુ. સ્ત્રી. નં. આપું

કૃપણ પુ. સ્ત્રી. નં. કદરી, ઉલકા
મનવાળું

કૃપાનિધિ પુ. (કૃપા સ્ત્રી. દયા
અને નિધિ પુ. ભંડાર) દયાનો
ભંડાર, ધણો માયાળુ

કૃપાલુ પુ, સ્ત્રી. ન. માયાળુ

કૃશ પુ. સ્ત્રી. ન. અશક્ત, પાતળું

કૃષ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં ખેંચવું; વિ+
પ્ર+કૃષ્(નિકૃષ્ટસ્થિતિમાં આણવું).

કૃષિ સ્ત્રી. ખેતી

કૃષ્ણ પુ. વિષ્ણુનો આડમો અવતાર

કૃષ્ણપક્ષ પુ. અધારિયું

કૃષ્ણવર્મન પુ. પુરુષવું તામ છે.

કૃષ્ણસાર પુ. હરણું

કૃષ્ણસાહાય્ય ન. દૃષ્યની મદદ

કૃ ૬ ગ. પરસ્મૈં વિખેરવું;

વિ+કૃ પાથરવું.

કૃ ૯ ગ. પરસ્મૈં, આત્મનેં

મારવું, નાશ કરવો

કૃત ૧૦ ગ. તારીફ કરવી,

વખાણવું, સ્તુતિ કરવી

કેયૂઠ પુ. બાહુબંધ, બાહુબુધ્ણ,

કાશી ઉપર પહેરવાનું ધરણું

કેશ પુ. વાળ

केसरिन् पु. सिंह
 कतव न. कथा, कपट
 कोटी-टि स्त्री. करोड
 कोप पु. कोप, गुस्से
 कोशागार न. तिब्बेरी
 कौमारक न. आणयलु
 कन्दित (भू. कृ. नाम तरीके
 वपराय छे) न. भूम
 कम् १ ग. अने ४ ग. परस्मै०
 यालवुं, पगलुं लरवुं; आत्मने०
 लागु यवुं, असर करवी; अति+कम्
 पेदी तरक्ष यालवुं अथवा जवुं,
 बुधा पडवुं, आणगवुं, पार जवुं
 आ+कम् उपर थथने यालवुं.
 जगवुं, जिये जगवुं.
 की ६ ग. परस्मै०, आत्मने०
 भरीदवुं; निस्+की रुशवत आपी
 पोतानुं करी लेवुं, निष्कथ
 आपवो, अंउणी आपी छेडा-
 ववुं; वि+की वेयवुं.
 कीडाशैल पु (कीडा स्त्री. रमत
 गमत, शैल पु. पर्वत) गमतने
 भाटे पर्वत, मोज करवानो पर्वत
 क्रुध ४ ग. परस्मै० गुस्से थवुं;
 अधि+सम्+क्रुध डापवुं, क्रोधकरवो
 कुश १ ग. परस्मै० वि जेडे, रडवुं,
 शोक करवो

कम् १ ग. अने ४ ग. परस्मै०
 थाडवुं, भरी जवुं, परिश्रम
 पामवो, नरम पडवुं, उदासीमां
 होवुं
 क्लान्त क्लमनुं भू. कृ. थाडीगयेलुं,
 निर्गत थयेलुं, करमायेलुं,
 ग्लानि पामेलुं
 क्लिद् ४ ग. परस्मै० लीना थवुं
 क्लिन्द १ ग. परस्मै० शोक करवो
 क्लिश् ६ ग. परस्मै० दुःख देवुं
 पीडा करवी, पीडवुं
 क्लीब पु. न. नपुंसक
 क्वथ १ ग. परस्मै० उद्वेग, जिकणवुं
 क्षण-क्षिण् ८ ग. परस्मै०
 धायल करवुं
 क्षणध्वंसिन् पु. स्त्री. न. (क्षणपु.
 पण अने ध्वंसिन् नाश पामतुं
 क्षणमां नाश पामतुं, क्षणिकं,
 क्षणभंगुर
 क्षणिकत्व न. क्षणभंगुरपणुं
 क्षत क्षणतुं कर्मणि भू. कृ.
 धायल थयेलुं
 क्षम ४ ग. परस्मै० माइ करवुं
 क्षमिन् पु. स्त्री. न. क्षमा करनार
 क्षय पु. नाश, घटाडो
 क्षिति स्त्री. पृथ्वी, जमीन
 क्षितीशपु. (क्षिति स्त्री. पृथ्वी) राज

ક્ષીર ન. દૂધ

ક્ષુદ્ર ૭ ગ. પરસ્મૈં, આત્મનેં
ખાંડવું, ભૂકો અથવા ચૂરો કરવો
ક્ષુદ્ર પુ. સ્ત્રી. ન. હલકું, નીચ
ક્ષુમ્ ૯ગ. પરસ્મૈં ક્ષોભ પમાડવું,
ગભરાવવું, આકુળવ્યાકુળી કરવું
ક્ષેત્રદેવતા સ્ત્રી. (ક્ષેત્ર ન. ખેતર
અને દેવતા દેવ) ખેતરપાળ
ક્ષે ૧ ગ. પરસ્મૈં ક્ષય પામવો

ખ

ખ ન. માણસના શરીરના પોલા
ભાગ જેવા કે મોઢું, નાક વગેરે.

ખજ્જકૃષ્ટ પુ. સ્ત્રી. ન. (ખજ્જ પુ.
તલવાર) જેણે તલવાર ખેંચી
છે તે

ખલમુજજ્ઞપુ. (ખલ ક્ર. દુષ્ટ, મુજજ્ઞ
પુ. સાપ) દુષ્ટ માણસરૂપી સર્પ

ખલુ અ. નિશ્ચય

ખાદિર પુ. સ્ત્રી. ન. યદિર પુ.
ખેરતું આંડ ખેરતું

ખિદ્ ૭ ગ. અને ૪ ગ. આત્મનેં
અને ૬ ગ. પરસ્મૈં પિન્ન થવું

નાખુશ થવું, ખોટું લગાડવું
ખ્યા ૨ ગ. પરસ્મૈં કહેવું

ગ

ગગનમધ્ય પુ. ન. ગગન ન.
આકાશ. મધ્ય પુ. ન. વચ્ચે
ભાગ) આકાશનો વચ્ચે ભાગ

ગજઘટાશત ન. ઘટાસ્ત્રી. રચના,
સમૂહ. સમુદાય, શત ન. સો)
હાથીઓની સો હાર. સેકડો
હાથીઓ

ગજપુંગવ પુ. સારામાં સારો હાથી

ગણકી સ્ત્રી. નદીતું નામ છે.

ગણકીતીર ન. ગંડકીનો કિનારો

ગણસ્થલ ન. હાથીનાં લમણાં

ગતજીવિત પુ. સ્ત્રી. ન મૂએલું

ગતિ સ્ત્રી. આશ્રય, આશરો, આલવું તે

ગદ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં ખોલવું

ગદા સ્ત્રી. ગદા

ગન્તુકામ પુ. સ્ત્રી. ન જવાને આતુ

ગન્ધવંકન્યા સ્ત્રી. ગંધર્વની છાકરી

ગંભીર પુ. ન. ગંભીર

ગમ્ અભિ જોડે, હુમલો કરવો;

પ્રતિ+ઉદ્ જોડે, તરફ જવું.

ગરુડ પુ. વિષ્ણુદેવતું વાહન

ગરુડાજ્ઞા સ્ત્રી. સર્પવ્યતિનાં શત્રુ

ગરુડનો હુકમ

ગર્ભ પુ. ગર્ભ

ગર્ભાષ્ટમ પુ. સ્ત્રી. ન. (ગર્ભપુ.

ગર્ભ રહેવો તે, અને અષ્ટમ આઠમું

ગર્ભ રહ્યા પછી આઠમું

ગર્હ ૧ ગ. પરસ્મૈં, અને ૧૦ ગ.

હલંદ્રા વિચાર બાંધવો, નિંદવું

ગલ પુ. ગળું

गलित गल् तुं लू. कृ. गणेषुं,
पडेसुं

गहन पु. स्त्री. न. दुर्गम, लेहाय
क पेसाय नडीं ऐवुं; न. अरण्य,
आडी

गाण्डीवन. अलुं ननाधनुषनुं नाम छे.

गात्र न. अवयव, शरीर

गाधोदक न. (गाध पु. स्त्री. न.
छाछर, अने उदक न. पाणी)
छाछर पाणी

गान्धर्व पु. ऐक प्रकारनी लक्ष क्रिया
छे. ऐ क्रिया प्रमाणेवरकन्यानी
परस्पर अनुमति थई अटले
लक्ष थाय, पीठुं कथुं न्नेछै
नडीं.

गार्हपत्य पु. गृहस्थ ङंभेशां न्ने
पवित्र असि राप्ते छे ते असिनुं
नाम छे, गृहकृत्य

गिर स्त्री. वाणी

गुण पु. शयदे

गुर् १ ग. परस्मै० रक्षण्य करवुं

गुप्ति स्त्री. गुप्तपणुं, रक्षण्य

गुरुता स्त्री. मोटाछ. दण्डयो, लपका

गुर्वी, गुरु तुं स्त्री. मोटी, मोटा
दण्डवाणी

गुल्मपाल पु. (गुल्म पु. किलो)
किलानुं रक्षण्य करनार

गृह १ ग. परस्मै० आत्मने०
छानुं राप्पवुं, गुप्त राप्पवुं
गृध् ४ ग. परस्मै० लोल करवो

गृह १ ग. आत्मने० ङलका विचार
भांधवो, निंदवुं

गृहदेवता स्त्री. कुणदेवता, धरनी
अथवा कुणनी देवी

गृहमेधिन् पु. गृहस्थधर्म प्रमाणे
वर्तनार

गृ ६ ग. परस्मै० गणवुं; सम्-गृ
आत्मने० वयन आपवुं

गृ ६ ग. परस्मै० सम्-गृ, योलवुं
गो पु. आपलो; स्त्री. गाय,
वाणी, पृथ्वी

गोचर पु. विषय, कंठपणु पढांयी
शकं अटली ङद

गोमती स्त्री. नदीनुं नाम छे.

गोरोचना स्त्री. ऐक जतनुं यक-
यक्ति पीठुं अनुलेपन

ग्रन्थ् ६ ग. परस्मै० गूंधवुं, ऐकत्र
करवुं, रयवुं

ग्रन्थि पु. गांठ

ग्रह (गृह) ६ ग. परस्मै०, आत्मने०
लेवुं, ग्रहण्य करवुं; अनु-ग्रह अनु-

अल करवो, भडेरथानी करवी;
नि+ग्रह् कथजे राणवुं; वि+ग्रह्
लडाई करवी, विग्रह करवो; सम्+
ग्रह् ओकहुं करवुं, स'ग्रह करवो.

ग्रामीण पु. गामनो मुष्पी

ग्रावन् पु. पथर

ग्लै १ ग. परस्मै० याडी जवुं;

ग्लानि पामवी

ग्लौ पु. यं०

घ

घण्टिका स्त्री. नानो घं०, घं०टी

घर्म पु. गरमी

घर्मजपु. स्त्री न. (घर्मपु. उष्णता)

गरभीथा उत्पन्न थयेंवुं

घस् १ ग. परस्मै० 'आवुं'

घोर पु. स्त्री. न. लयं० कर लयातक

घ्रा १ ग. परस्मै० उपजे०सू'धवुं'

च

चकास् २ ग. परस्मै० प्रकाशवुं

चक्रघट्गति पु. स्त्री. न. (चक्रवत्

यक अथवा पैडानी साइड)

जेनी गति पैडानी गति जेवी

छे ते, उ'मेश इरतुं

चक्ष् २ ग. आत्मने० ज्योलवुं; आ+

चक्ष् कळेवुं; +वि+आ+चक्ष्

समजववुं.

चङ्कमण न. इरवुं ते

चण्डकौशिक पु. ऋषितुं नामछे.

चत्वारः सं'ज्यावायक प्र० अ.

व. यार

चन्दन पु. न. सुपडतुं लाकडुं

चन्दनमञ्जरी स्त्री. (चन्दन पु.

सुपडतुं आड, मञ्जरी स्त्री. अ'दुर

भां०र, इल अथवा मेर)

य'दनना आडतुं डीयडुं, इलुगी,

मेर, इल वगेरे.

चन्द्रगुप्त पु. राब्नुं नाम छे.

चन्द्रापीड पु. राब्नुं वरनुं नामछे.

चम् १ ग. परस्मै० याटी जवुं,

पीवुं आ+चम् आयमन करवुं

(थोडुं पाणुी मेांमां लठ धर्म

क्रियामां करवामां आवे छे तेम

पी जवुं)

चम्पकपुष्परेणु पु. (चम्पक पु.

ओके मतनुं सुग'धीदार इलवाणुं

आड य'पानुं आड, रेणु पु.

पराग, रज)

य'पाना इलनी रज के पराग

चम्पकवन पु. य'पाना आडना

समूह

चर् १ ग. परस्मै० जवुं, पडार

इरवुं

चरणराग पु. पजने रंगवा ते,

पजने रंग

चरम पु. स्त्री. न. छेवुं

ચરિત ચરતું કર્મણિ ભૂ. કૃ.
આચરેલું, કરેલું
ચચિત ચર્ચતું કર્મણિ ભૂ. કૃ.
લેખ કરેલું, ચોપડેલું
ચર્મચક્ષુસ્ ન. (ચર્મન્ ન. ચામડું
અને ચક્ષુસ્ ન. આંખ) શારી-
રિક દષ્ટિ
ચલ પ્ર+ચિ જોડે દૂર ચાલવું,
એક ડારે ચાલવું
ચાટુ પુ. ન. મધુર લાષણ્ય
ચાણક્ય પુ. પુરુષતું નામ છે.
ચાણ્ડાલ પુ. ચાંડાળ, ભંગિયો
ચારણસ્તુત પુ. સ્ત્રી. ન. ચારણ
પુ. ભાટ) ભાટથી વખણાયેલું
ચારુદત્ત પુ. પુરુષતું નામ છે.
ચાહસર્વાંગી સ્ત્રી. (ચાહ ખૂબસૂરત,
સર્વાંગ સઘળાં અવયવ) જેનાં
સઘળાં અવયવ સુંદર છે એવી સ્ત્રી
ચાર્વકી સ્ત્રી. ખૂબસૂરત સ્ત્રી,
અલખેલી
ચિ ૫ ગ. પરસ્મૈન્ ને આત્મનેન્
એકકું કરવું; ઉપ+ચિન્નડાયલું;
નિસ્+ચિ નિશ્ચય કરવો, ઠરાવ
કરવો; વિ+ચિ શોધવું, ખોળવું,
હુંઠવું સમ્+ચિ સંગ્રહ કરવો.
ચિત્ ૧૦ ગ. આત્મનેન્ ચેતન
હોવું, ગતિ હોવી

ચિત્રવન ન વનતું નામ છે.
ચિત્રાલાપ પુ. (ચિત્ર જુદી જુદી
તરેહની, અને આલાપ પુ. વાત-
ચીત) જુદા જુદા વિષયો ઉપર
વાતચીત
ચિત્રિત પુ. સ્ત્રી. ન. ચિત્રવિચિત્ર
કરેલું, સુશોભિત કરેલું
ચિરપ્રવૃત્ત પુ. સ્ત્રી. ન. લાંબા
વખતથી ચાલતું
ચિરાદ ક્રિ. વિ. લાંબા કાળ પછી
ચૂત પુ. આત્રવૃક્ષ, આંખાતું ઝાડ;
ન. આંખાના ઝાડતું ફળ
ચૂર્ણ પુ. ન. ભૂકા, ચૂરણ; ચૂર્ણવત્
ભૂકાના જેવું, ધુળ જેવું
ચેત્ અ. જો
ચેતસ્ ન મન, ચિત્ત
ચૈત્ર પુ. શાલિવાહન હિંદુ વર્ષનો
પહેલો માસ, ચૈત્ર
ચૈત્રરથ પુ. ગંધર્વ લોકોનો દેશ

છ

છદ્ ૧૦ ગ. પ્ર જોડે, ઝાઈપણ્ય
ચીજ ઢાંકવી
છન્દસ્ ન. છંદ, વૃત્ત
છલ ન જળ, કપટ
છાદન ન. ઢાંકણ

હિદ્ ૧૦ ગ. અને ૭ ગ. પરસ્મૈ૦
આત્મને૦ કાપવું, કાપી નાખવું,
ભાગ કરવા

જ

જક્ષ્ ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ આવું
જગદાત્મન પુ. જગત્ ન. જગત,
દુનિયા, અને આત્મન પુ. આત્મા)
જગતનો આત્મા

જગન્નાથ પુ. (જગત્ ન. દુનિયા
અને નાથ પુ. ધણી) જગતનો
ધણી, જગતપતિ, જગ-નાયક,
ઈશ્વર

જગન્નાયક પુ. જગત્ ન. દુનિયા
નાયક પુ. ધણી, પતિ) જગતપતિ
જઘનાર્થ ન. (જઘન ન. કેડ,
કટિનો પૂર્વ ભાગ, કાઈપણ
વસ્તુનો પાછલો ભાગ અને અર્ધ
અડધું) પાછલો ભાગ

જહ્વા સ્ત્રી. અંધ

જટા સ્ત્રી. જટા, ચૂંચવાયેલા
વાળતું ઝૂંડ

જટિલ પુ. સ્ત્રી. ન. લેપ કરેલું
મિશ્ર કરેલું

જહ પુ. સ્ત્રી. ન. જીવ વગરતું
અચેતન, નિર્જીવ

જન્ સમ્ બેડે, જન્-મવું, આભાદ
થવું, ધઈ જવું

જનમેજય પુ. પરીક્ષિતના એક
છોકરાનું નામ છે. એ અર્ચુનનો
પૌત્ર હતો

જનય જન 'ઉપજ કરવું', પેદા
કરવું'-નું પ્રેરક; જનયિતુમ
હેતુર્થ કૃદંત

જનાર્દન પુ. કૃષ્ણનું નામ છે.
જન્તુ પુ. પ્રાણી

જન્મ ભાજ્ પુ. સ્ત્રી. ન. જન્મેલું;
પુ. માણસ

જન્માન્તર ન. (અન્યજન્મ
જન્માન્તરમ) ખીજો જન્મ

જપ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ જપવું, ધીમે
સાદે બોલવું અથવા પઢવું
(મંત્રની માફક)

જમ્બુમાલિન પુ. રાક્ષસનું નામ છે.
જય પુ. જીત

જયાવહ પુ. સ્ત્રી. ન. જીત લાવનારું.
જય આપનારું

જામ્ ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ જામવું
જાહય ન. જડતા, સુસ્તી

જાત ન. સમૂહ

જાતકર્મન ન. ઉત્પત્તિકાળનો સંસ્કાર
જાતવેદસ્ પુ. અગ્નિ

જાનંતાપ પુ. જન્મંતપનો પુત્ર
જાનુ પુ. નં. ઘૂંટણ

जाया स्त्री. स्त्री, साया, पत्नी
जाह्नवी स्त्री. गंगा, जह्नुपुत्री
जीवन न. जिहंगी, उपलविका
जीवनाशा स्त्री. (जीवनन. लवुं
ते जिहंगी, आशा स्त्री. उमेह)
लववानी धरु

जीवलोक पु. मृत्युलोक, सलव
प्राणीयानी दुनिया

जीवित न. जिहंगी

जीवितलघुकृत पु. स्त्री. न.
जिहंगीथी अथवा लवता रहेवाथी
नामोशी पामेलुके मानप्रष्ट थयेलुं

जृम्भ् १ ग. आत्मने० सम्+उद्
नेडे, यत्न करवो, साधुं,
सिद्ध करुं

जू १, ४ अने ६ग. परस्मै० अने
१० ग. धरुडा थुं, क्षीयु थुं
धसाधं लुं

जैन पु. जिनमतने अनुसरनार,
जैन लोकमानो अेक

ज्ञा (ज) ६ग. परस्मै० आत्मने०
गलुलुं; अनु+ज्ञा परवानगी
आपनी, रज आपनी; अभि+ज्ञा
आणलुं.

ज्ञानमार्ग पु. (ज्ञानन. ज्ञान, मार्ग
पु. रस्तो) मोक्ष मेणववा माटे
धरुनना ज्ञाननो रस्तो

ज्वल १ ग. परस्मै० लणुं
तपुं, धग्धगुं

त

तक्ष् १ ग. परस्मै० लणुं कापी
नालुं सम्+तक्ष् कडा करवा,
धायल करुं, शणुवडे वीधुं.

तट पु. न. किनारो डार

तत्त पु. डोडपणु रगतुं (लकरातुं
के आपतुं) के वडालातुं नाम

तत्त्ववेदिन् पु. स्त्री. न. तत्त्व
लणुनार

तदीय पु. स्त्री. न. तेने लगतुं
तद्वत् द्वि. वि. तेना लुं,
अेवी ल रीते

तद्विषयक पु. स्त्री. न. तेने लगतुं

तन् ८ ग. परस्मै० ने आत्मने०
तालुलुं, पाथरुं, प्रवर्तावुं,
लेमके यत्न प्रवर्तावो अथवा
करवो; प्र+तन् ईलावुं.

तनय पु. दीकरो

तनु-तनू स्त्री. शरीर

तन्तु पु. डोरी, तांतु

तन्त्री स्त्री. वाजिन, वीण

तन्त्रय नामधातु अथवा साधित
धातु (तन्त्रा स्त्री. आणस
उपरथी) आणलु थुं

तन्मध्ये तेनी वश्ये
 तप् १ ग. परस्मै० तप करवुं
 तप् ४ ग. आत्मने० सम् लोडे,
 दुःष्पी थपुं
 तपन पु. लुलमी
 तपोधनपु. तप छे धन जेनुं ते,
 ऋषि
 तम् ४ ग. परस्मै० दुःष्पिन थपुं
 तरी स्त्री. मछवे।
 तर्ज् १ ग. परस्मै० अने १० ग.
 आत्मने० धमकावपुं, धमका
 आपधी, डपडा देवो, निर्वात्सना
 करवी
 तादृश् पु. स्त्री. न. तेवा जेवुं
 ताप पु. ताप
 ताय् १ ग. आत्मने० ईलावपुं
 तार न तीक्ष्णो स्वरः पु. स्त्री. न.
 तीक्ष्णं
 तावत्कालम् क्रि. वि. तेतलावभत
 सुधी
 तावद् क्रि. वि. ते वभतमां, अ
 दरभियानमां
 तिग्म पु. स्त्री. न. सभत, तीक्ष्ण
 तिथि स्त्री. मळितानो डोर्धपलुदिवस
 तिमिर पु. न. अंधकार
 तिर्यच् पु. ललका वर्गपुं प्राणी; पु.
 स्त्री. न. आडुं, आणु पडतुं, रांसु

तीर्थोदक न. तीर्थ न. नदी जेवी
 पवित्र वस्तु, अने उदक न.
 पाणी) पवित्र पाणी
 तुमुल पु. स्त्री. न. प्रयंड, लयंडर,
 लारे, ज्युष जमेकुं
 तुरग पु. घोडे
 तुरासाह् पु. छन्दुं नाम
 तूर्णम् क्रि. वि. उतावणधी
 तृणराजफल न. (तृणराज पु.
 ताड) ज्युरीनी जतना आडतुं क्षण
 तृप् ४ ग. परस्मै० तृप्त थपुं,
 संतुष्ट थपुं
 तृप् ४ ग. परस्मै० तरस्या थपुं
 तृष्णा स्त्री. तरस, लोल
 तृह् ७ ग. परस्मै० मारपुं, नाश
 करवो।
 तेजस्विन् पु. स्त्री. न. प्रकाशनमान
 तोय न. जल
 त्याग पु. दान
 त्रय न. त्रयुतो समुदाय
 त्रस् १ ग. अने ४ ग. परस्मै०
 त्रुजपुं, पीपुं; सम+त्रस् त्रास
 पाभवे।
 त्राण न. रक्षक
 त्रिः क्रि. वि. त्रयु वार
 त्रिवर्ग पु. त्रयु वस्तु अटले घमं
 अथवा पुण्य, अर्थ अटले पैसा,

अने काम अटके छळा अथवा
छळा पूर्ण करवी अे त्रय
वस्तुओंना समुदाय.

त्रिविष्टपास्थान न. (त्रिविष्टपन.
स्वभ, आस्थानन. सला) देवानी
सला

त्रुद्ग, अने इग. परस्मै० तूटवुं,
लांगवुं, कडाक दई कडा था
त्रेता स्त्री. त्रेतायुग, चार युगमांनो
भीजे युग

त्रैलोक्य न. त्रय लोक
त्र्यम्बक पु. रुद्रवुं नाम छे, शिव,
त्रिनेत्र

त्रिविष् स्त्री. तेष, यणकट

द

दंश १ ग. परस्मै० अने १० ग.
आत्मने० उंअ देवा, करडवुं

दंष्ट्रा स्त्री. दाद, अष्टीदार दांत

दंष्ट्रिन् पु. तीक्ष्ण दांतवाणुं

प्राणी, साप

दक्षिण सर्व० पु स्त्री. न. दक्षिण

दिशाने लगवुं

दक्षिणीय पु. स्त्री. न. दक्षिणने

योग्य

दत् पु. दांत

दत्त्वा दा 'आपवु'वुं अव्यय लु.

इ. आपीने

१६

दद् १ ग. आत्मने० आपवुं
दवत् दा 'आपवु'वुं वर्तमान इ.

दधि न. दही

दन्त पु. दांत

दन्वशुक पु. साप

दमयन्ती स्त्री. नगनी स्त्री.

दम्पती पु. द्वि. व. धर्षिध-

खियाणी, जयापति

दम्भ पु. डोंग

दय १. ग. आत्मने० ह्या आवपी

दयाकुल न. ह्याणुपणुं

दरिद्र पु. स्त्री. न. गरीब

दरिद्रा रग, परस्मै० गरीब होवुं

दरिद्र होवुं

दर्प पु. अलिमान

दल १ ग. परस्मै० डैडवुं, शटवुं

दशन पु. दांत

दशम पु. स्त्री. दशम

दशा स्त्री, स्थिति, अवस्था

दह १ ग. परस्मै० जणवुं

दा ३ ग. परस्मै०, आत्मने०

आपवुं

दा २ ग. परस्मै० आपवुं

दानव पु. दैत्य

दारक पु. पुत्र

दास पु. दासि, वनमां सणगतो

असि, वन

दाशरथि पु. दशरथना पुत्र

दिगन्त पु. दिशाओंना अंत,

सधणी दिशाओंना देशा

दिग्विजय पु. (दिग् स्त्री.

दिशाओ, विजय पु एत) दिशा-

ओंनी एत, सधणा देशानी एत

दिवृक्षु पु. स्त्री. न. जेवाने आतुर

दिनेदिने क्रि. वि. दररोज,

प्रतिदिवस

दिव् स्त्री. दिवस, स्वर्ग

दिषा क्रि. वि. अ. दिवसे

दिव्य पु. स्त्री. न. स्वर्गीय सुंदर

दिव्याश्रमपद न. (दिव्य, आश्रम

पद न. आश्रम) सुंदर आश्रम

दिग् स्त्री. दिशा

दिह् २ ग. परस्मै०, आत्मने०

लेप करवा

दीक्ष् १ ग. आत्मने० पवित्र

करी यज्ञ करवाने योग्य थवुं,

दीक्षा लेवी

दीन पु. स्त्री. न. गरीब, गरज-

वान, दुःभी, लायार

दीनबन्धु पु. (दीन, बन्धु पु.

लाछ, गरीबाना पांघु) पशु

दीनार पु. एक नतना सिक्को

(रोमन)

दीप् ४ ग. आत्मने० प्रकाशवुं

दीपक पु. स्त्री. न. प्रकाशमान

करनार

दीप्ति स्त्री. यणकाट

दीर्घम् क्रि. वि. चिरकालपर्यंत,

लांबुं जीवुं

दु ५ ग. परस्मै० दुःख देवुं,

पञ्चवुं, पीडवुं

दुःखपीडित पु. स्त्री. न. दुःखी

पीडायेलुं

दुःखभाज् पु. स्त्री. न. दुःख

भोगवनार, दुःभी

दुःखसंताप पु. (दुःख, संताप पु.

ताप, गरभी) हिलगीरी, पीडा

दुःखित पु. स्त्री. न. दुःभी थयेलुं

दुग्ध न. दूध

दुग्न्त पु. स्त्री. न. जेने छे

पहोयवुं मुश्केल छे ते, अपार

दुराप पु. स्त्री. न. दुःप्राप्य,

मुश्केलीओथी मेणवाय येवुं

दुरुक्त न. अयोग्य शब्दो, सारी

रीते नहो मोलायेला शब्दो

दुर्ग न. संकटथी बेरायेली जग,

दुर्गस्थान

दुर्गंत पु; स्त्री. नः दुःमित, दुःभी

स्थितिमां आवेलुं

दुर्दम पु. स्त्री. न. मुश्केलीथी

वश कराय येवुं

दुर्धर्षं पु. स्त्री. न. पक्षेऽग्नीशकायस्त्रेवुं
 दुर्नीति न. दुराचरण्य
 दुर्बुद्ध पु. स्त्री. न. समञ्जसुं
 मुश्केल, अग्रसिद्ध
 दुर्मुख पु. स्त्री. न. दुष्ट छे मुष्प
 जेनुं ते, दुर्भाषण्य करनार
 दुर्योधनभीमसेनौ पु. द्वि. व.
 दुर्योधन अने भीमसेन (संभास छे.)
 दुर्विदग्ध पु. स्त्री. न. विद्वत्ताने
 व्यर्थं गर्व करनार
 दुर्विनीत पु. स्त्री. न. उद्धत
 दुष्कृत न. दुष्ट कृत्य, दुष्टपाण्युं, पाप
 दुष्ट पु. स्त्री. न. निदोष्य
 दुस्तर पु. स्त्री. न. ओणंगता
 मुश्केल पडे जेवुं, दुर्लभ्य
 दुह २ ग. परस्मै० ने आत्मने०
 होडवुं
 दु ४ ग. आत्मने० दुःखी थवुं
 दु ५ ग. आत्मने० आ जेडे,
 आदर आपवा, मान आपवुं
 दूढ पु. स्त्री. न. मञ्जुत, स्थिर
 दूष् ४ ग. परस्मै० मगरेण थवुं
 दूष् स्त्री. आंभ, नजर
 दू ६ ग. परस्मै० होडवुं
 देव पु. स्त्री. न. प्रकाशमान
 देवकी स्त्री. कृष्णनी मा
 देवक्षेत्र न. देवभूमि
 देवता स्त्री. देवता

देवशुनी स्त्री. देवानी इतरी
 देवेज् पु. स्त्री. न. देवानो पूज-
 नार, देवपूजक
 देश पु. देश
 देहिन पु. शरीरी, मायुस; पु.
 स्त्री. न. शरीरवाणुं
 दे १ ग. परस्मै० अब जेडे,
 पवित्र करवुं, साइ करवुं
 दो ४ ग. परस्मै० अब जेडे,
 कापवुं, कापी नापवुं
 दोष पु. निंदा, बध्मो
 दोषन पु. न. पाडु
 दोहनकाल पु. (दोहन न. होडवुं
 ते, कालपु. वप्यत) होडवानो वप्यत
 दौर्बल्य न. नयणाई
 दौर्मन्थ्य न. दुष्ट मसलत, पोटी
 सलाह
 द्युति स्त्री. कांति, वर्युं
 द्युम्न न. पैसो, वित्त
 द्यौ स्त्री. स्वर्ग
 द्रविण न. पैसो, धन
 द्रव्य न. पदार्थ, धन
 द्रु १ ग. परस्मै० होडवुं
 द्रोण पु. विशेष नाम छे.
 द्रय न. यीजेनेना समूह, जेडकुं
 द्रयी स्त्री. जे प्रकारनी
 द्वाःस्थ पु. स्त्री. न. द्वारपालक

द्वारपु. त्रीन्ने युग, द्वारपु युग

द्वार न. द्वार

द्वारपाल पु. द्वाररक्षक

द्विगुण पु. स्त्री. न. द्वेवत्

द्विजन्मन् पु. (द्विजन्मन् न.

जन्म) द्वे जन्मवाणो, प्रथम

त्रय वलुंभांती गमे ते वलुंभांती

डोर्ष शपस, आत्मवु

द्विजिह्व पु. जिह्वा स्त्री लल

द्वे ललवाणो, साप

द्विजोत्तम पु. आत्मवुमां श्रेष्ठ

द्विर् २ ग परस्मै० ने आत्मने०

धिकारवुं, द्वेष करवे

द्विष् पु. शत्रु

ध

धनाशा स्त्री. पैसानी धन्वा

धनुर्व्या स्त्री. (ज्या स्त्री. दोरी

[कामठानी]) धनुषनी दोरी

धमनी स्त्री. भूगर्णी

धराधिप पु. (धरास्त्री. पृथ्वी, अधिप

पु. पति) पृथ्वीपति, राज

धरित्री स्त्री. पृथ्वी

धर्मदूषण पु. स्त्री. न. धर्मने कलंक

लगानार

धर्मपञ्चाशभाग पु. पुण्यनोष्ठोभाग

धर्मसूत्रकार पु. (धर्म पु. कायदा

सूत्र न. अथ वयन) कायदानां

वयन अनावनार, धर्मशास्त्र

लाभनार

धा ३ ग. परस्मै० ने आत्मने०

भूकवुं, धरवुं; अन्तर+धा+अंताडवुं;

अपि+धा+केपि+धा अ+ध करवुं;

अव+धा ध्यान आपवुं नि+धा

भूकवुं परि+धा+पठेरवुं, पुरस्+धा

डोर्षमे गोरकरवे; वि+धा+करवुं,

अन्वववुं, शासन करवुं, नियम

वांधवे। विधानकरवुं (धर्मशास्त्रमां

थायछेतेम); सम+धा भंघि करवी,

येंटाडवुं; उप+सम्+धा+अंठवुं.

धात्री स्त्री. धाव

धामन् न. तेज, प्रलाव

धारा स्त्री. (पाणीनी), डोर

धि ६ ग. परस्मै० सम् ज्ञेडे,

संघि करवी

धिक् अ. धिकार अव्यय सूचक

धी स्त्री. धुद्धि

धीवर पु. माछीमार

धुकेधू ५ ग. परस्मै० ने आत्मने०

धून्ववुं, डलाववुं

धुर स्त्री. अंसरी, जेतार

ध्वा अने ६ ग. परस्मै० आत्मने०

अने ६ ग परस्मै०-धून्ववुं, डलाववुं

धू (धून) १० ग. विन्नेडे धून्ववुं

धूष् १ ग. परस्मै० तपाववुं

ધૂપ પુ. ધૂપ
 ધૂર્ત પુ. ધુતારો
 ધૂસર પુ. સ્ત્રી. ન. આંખું, ધૂળના
 રંગ જેવું
 ધૃ ૧૦ગ. અથ જેડે, અથવા પ્રેરક,
 ચોકસાઈથી જાણવું, નક્કો કરવું
 ધૃ ઉદ્ જેડે, ઉદ્ધાર કરવો, તારવું
 ખેંચી કાઢવું
 ધૃષ્ટ પ ગ. પરસ્મૈં હામ ભીડવી,
 હોડ બકવી, કોઈની સામા છાતી
 ચલાવવી
 ધે ૧ગ. પરસ્મૈં ધારવું, સ્તનપાન
 કરવું
 ધૈર્ય ધન પુ. સ્ત્રી. ન. (ધૈર્ય ન.
 ધીરજ, હિંમત) ધૈર્ય છે ધન
 જેવું તે
 ધ્મા ૧ ગ. પરસ્મૈં ફૂંકવું
 ધ્યૈ ૧ ગ. પરસ્મૈં ધ્યાન ધરવું,
 ચિંતન કરવું; અનુ+ધ્યૈ વિચાર
 કરવો, ચિંતન કરવું.
 ધ્રુવમ્ ક્રિ. વિ. નક્કી
 ધ્વન્ ૧ ગ. પરસ્મૈં શબ્દ કરવો
 ન
 નક પુ. મગર
 નગેન્દ્ર પુ. પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ, હિમાલય
 નદ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં શબ્દ કરવો,
 ગર્જના કરવી, ગાજવું

નન્દ અભિ જેડે, અભિનન્દન કરવું
 સત્કાર કરવો
 નન્દ પુ. રાજવંશનું નામ, એ
 વંશનો માણસ
 નન્ન પુ. સ્ત્રી. ન. તરમ
 નરક પુ. તરક, નિરય
 નર્મદા સ્ત્રી. નદીનું નામ છે.
 નલતુલ્યાકૃતિ પુ. સ્ત્રી. ન. (નલ
 પુ. તુલ્ય પુ. સ્ત્રી. ન. સરખુ,
 અને આકૃતિ સ્ત્રી. આકાર)
 નળના જેવા આકારવાળું
 નલરૂપધારિન્ પુ. સ્ત્રી. ન. (નલ
 પુ. રૂપન. આકાર, અને ધારિન્
 પુ. ધારણ કરનાર) નળનું રૂપ
 ધારણ કરનાર
 નલિની સ્ત્રી. કમળનો છોડ
 નવમી સ્ત્રી. નામ
 નવીન પુ. સ્ત્રી. ન. નવું
 નશ્ વિ જેડે, નાશ પામવું
 નશ્વર પુ. સ્ત્રી. ન. નાશવંત
 નસ્ સ્ત્રી. નાક
 નહ્ ૪ ગ. પરસ્મૈંને આત્મને
 સમ્ જેડે, તૈયાર થવું, સજ્જ
 થવું, કમર બાંધવી
 નાના અં બુદ્ બુદ્, અનેક
 પ્રકારનું, ધણું
 નારદ પુ. ઋષિનું નામ છે.

नारायण पु. विष्णुत्वं नाम
 निःज्ञान शो (२ ग. आत्मने०
 आ१९, वैदिक) तुं वर्तमान कृ. निस्
 ज्ञेडे, तीक्ष्ण धतुं तीक्ष्ण ङरतुं
 निःशुक्र पु. स्त्री. न. शक्तिहीन
 निःश्रेयस न. मोक्ष
 निज् ३ ग. परस्मै ने आत्मने०
 स्वयं ङरतुं; अव+निज् धातुं.
 निज पु. स्त्री न. पोतानुं (सथुं)
 निञ् २ ग. आत्मने० प्र ज्ञेडे,
 धाँ नाप्पुं
 नितराम् क्रि. वि. अत्यंत
 नित्य पु. स्त्री. न. ङ. भेशतुं, निरंतरतुं
 नित्यकर्मन् न. धर्मसंभंधी नित्यकर्म
 निदाघ पु. उनायो, गरम ऋतु
 निघ्न न. मोत, नाश
 निनाद पु. शब्द
 निन्दित निन्द् तुं कर्मणि भू. कृ
 निंदायेषु, निंदाया योग्य
 निपद्यमान नि+पद् तुं वर्त-
 मान कृ. स्रष्ट रहेषुं
 निबिड पु. स्त्री. न. ङाट के
 श्रीरा वगरतुं, घट, धातुं
 नियतम् क्रि. वि. निश्च
 नियति स्त्री. आरब्ध, देव
 नियोक्तृ पु. साधनार, साधनार

नियोगिन् पु. प्रधान, कामदार
 निरर्थक पु. स्त्री. न. निरुपयोगी,
 नकामुं, व्यर्थ, निष्फल
 निरन्तरम् क्रि. वि. अंतर
 वगर, पासे पासे
 निरभिभवसार पु. स्त्री. न. उत्कृष्टता
 वाणुं (भिन्दिशत दोश), जया
 अपमान तथा ऐतुं, मान सहित
 निरय पु. नरक
 निरस्त अस् 'नाप्पुं', 'ङ्कुं' तुं
 कर्मणि भू. कृ. निर ज्ञेडे,
 वीभशयेषुं
 निराहार पु. स्त्री. न. आहार
 रहित, उपवासी
 निर्घृणता स्त्री. निर्दयता
 निर्जन पु. स्त्री. न. जनरहित,
 अकांत
 निर्जर पु. देव
 निर्दय पु. स्त्री. न. दयारहित,
 धातकी
 निर्दश पु. स्त्री. न. दश
 दिवसतुं (छाकुरुं)
 निर्घन पु. स्त्री. न. पैसा
 वगरतुं, गरीय
 निर्भर पु. स्त्री. न. लरेषुं; पूषुं
 निर्व्याजता स्त्री. सत्य, पशुपक्षुं

निवर्तन न. अथ रडेवुं ते, पर-
 डेल करवा ते, परडेल, अटकवुं
 ते, पाळा इरवुं- ते
 निशू स्त्री. रात
 निषघेश्वर पु. निषघ देशनो
 राज, नण
 निष्ठाशून्य पु, स्त्री. न. (निष्ठास्त्री.
 स्थिरता, शून्य पु. स्त्री. न.
 रडित) स्थिरता रडित, अस्थिर
 निष्फलता स्त्री. निष्कणपणुं
 निसर्ग पु. स्वभाव
 नि उप जेडे, उपनयन क्रिया
 करवी, जनेोर्ठ हेनी
 नीच पु. स्त्री न. नीयुं, डलकुं,
 अधम, अतरती स्थितिनुं
 नीचग पु. स्त्री. न. नीय पुरुष-
 पासे जनार, नीय अथवा
 अतरती स्थितिवाणा भाषुस
 पासेनुं, नीयीजमीन तरर वडेवुं
 नीचैः कि. वि. नीये
 नीतिनिपुण पु. स्त्री. न. (नीति
 स्त्री. राजकीय आप्तनुं गान
 अथवा. व्यवहार, निपुण पु. स्त्री.
 न. यतुर) राजनीतिमां यतुर,
 यवहारमां हेांशियार, शाणु।
 कुर म. परस्मै० वभाषुवुं
 तु। शंका डे वितकं सूयक अव्यय

चूनम् कि. वि. निश्चे
 चूपूर पु. टोडा, अंअर.
 चृषद्वर पु. स्त्री. न. भाषुसोमां
 रडेनारुं, अक जगाये स्थिर
 रडेवुं
 नेमि स्त्री. ऐडानो घेर
 नैपुण्य न. यतुरार्थ
 नैषघ पु. निषघ देशनो राज, नण
 न्यायप्रवृत्त पु. स्त्री. न. (न्याय
 पु. न्याय, वाजपीपणुं प्रवृत्त प्र-
 वृत्त 'आगण आलवु' तुंभू. कृ.)
 जेनी वर्तीणुं क. वाजपी छे ते,
 न्यायभागमां वर्तनार
 भोदनार
 न्यायवादिन पु. स्त्री. न. (न्याय
 पु. वाजपी डेय ते) वाजपी
 भोदनार
 न्याय्य पु. स्त्री. न. वाजपी, योज्य,
 अडल न्यायथी दूर नडीं अेवुं
 प
 पडिक्त स्त्री. डार, आण
 पञ्च संध्यावायक प्र. अने द्वि.
 थ. व. पांय
 पट्ट १ म. परस्मै० पडवुं वांयवुं
 पठ्यमान (पट्ट 'पडवुं, वांयवुं'
 तुं कर्मणि वर्तमान कृ.) पडावुं,
 वंयावुं

पण १ ग. वभाष्युं पञ्चमां भूकपुं
शरत अथवा होडमां भूकपुं
घूत रभपुं
पत् मभि जेडे; (डाईपलु पदार्थ
तरक इहपुं; प्र+उद्+पत् ७डपुं.
पतङ्गवत् कि. वि. पतंगियानीपेडे
पतङ्गलि पु. भडाबाष्य नामना
भोटा व्याकरण्यु अर्थनो कर्ता
पतन न. पडपुं ते, सह्युष्युमांथी
अष्ट थपुं ते, अष्टता, नाश
पति पु. धरुणी, पर
पतित पु. स्त्री. न. पापी, धर्मअष्ट
पथः (पथिन् पु. 'रस्तो'-पुं
पंथनी अ. व. रस्तामांथी
पथिन् पु. रस्तो, मार्ग
पथ्य न. छितकारक स्त्री
पद् ४ग. आत्मने० गणपुं; पडपुं;
स्थानथी प्रसवुं; प्रति+पद् ७अपुं,
समपुं; अंगीकार करवो, करपुं,
आयरपुं; प्राप् करपुं; सम्+पद्
थपुं अकंठर मणीने थपुं प्रति+पद्
(प्रेरकइपमां) विचारपुं; ध्यानमां
लेपुं; सिद्ध करपुं; आपपुं; सोपपुं
सम् + पद् (प्रेरक इपमां)
सोदा करवो.
पद् पु. पग
पद् न. पगपुं
पदवी स्त्री. रस्तो, मार्ग

पदार्थ पु. स्त्री, वस्तु
पद्धति स्त्री. रस्तो, वहीवट
पद्म न. दिवसे पीलतुं कमण
पद् १ ग. वभाष्युं
पपी पु. सूर्य, रक्षाय करनार
पर सर्व० पु. स्त्री. न. भीष्म
भीष्मने लगतुं, भीष्म पक्षने
लगतुं
पर पु. न. अष्ट वस्तु, धर्म
परंपरा स्त्री. डार, ओव,
अनुक्रम
परम उलयान्वयी अ पापु, श्चि
परमेश्वर पु. जगतनो अष्ट राज-
कर्ता जगन्निधांता, धर्मर
परमेष्ठिन् पु. अहदेव
परायण न. जे पदार्थ पर ध्यात
आर्युं होय ते
परार्थवटक पु. स्त्री. न. पारशतुं
अलु करनार
परासु पु. स्त्री. न. मूअेषुं
परिकीर्तित परि+कृतपुं क. अ. क.
अेषुं
परिक्षित पु. अलिमन्युनो पुत्र
अने अर्जुननो पौत्र
परिचर्या स्त्री. मोकरी, सेव
आराधना
परिचारक पु. सेवक जिजमार

परिजन पु. याकर, सेवक
 परिणत पु. स्त्री. न धरकुं,
 वृद्ध, शून्य -
 परित्यक्त परि+त्यज्+तुं कर्मणि
 भू. कृ. तलेलुं
 परित्याज्य पु. स्त्री. न. परि+त्यज्
 तुं विध्यर्थे कृ. तलेवा लायक
 परिपन्थिन् पु. स्त्री. न. काष्ठनी
 वयमां आवनार, हरकत करनार
 तत्परिपन्थिनी स्त्री. तेना
 वयमां आवनारी
 परिपाक पु. पाकलुं ते, परिपकव
 थलुं ते, परिपकवता
 परिप्लुष्ट परि+प्लुष्+तुं भू. कृ.
 भणलुं
 परिभ्रष्ट परि+भ्रश्+तुं भू. कृ. छीनवी
 लीधेलुं, पडेलुं, भ्रष्ट थयेलुं
 परिषर्तन न. इरक्षार
 परिवर्तिन् पु. स्त्री. न. इरक्षार
 थतुं, इरतुं, भद्रलातुं
 परिघार पु. रसालो
 परिवृढ पु. धशी, स्वामी
 परिवेष्ट पु. पीरसनार
 परिव्राज् पु. संन्यासी
 परिष्वङ्ग पु. आलिंगन
 परिसमाप्ति स्त्री. छोडो सिद्धांत

परिताप पु. याकर, सेवक
 परोपकार पु. ललुं काम, पर-
 मशु काम
 पर्जन्य पु. वरसाढ
 पर्यग्निकृत पु. स्त्री. न. नेनी
 आसपास देवता इरव्यो होय ते,
 भणिदानने माथां पहेलां तेनी
 आसपास देवता लर्थ गय छे.
 पर्याप्तम् कि. वि. नेछंय्ये अटलुं,
 मनसं तोपपामे अटलुं, छञ्छानुरप
 पर्वत पु. ऋषिनुं नाम छे.
 पलायमान (परा+अय् १ ग.
 आत्मने ०'ज्वलुं'तुं वर्तमान
 कृ., अये इपमां रा तो ला
 थाय छे.) होडतुं
 पलाश पु. अेक जलतुं आड छे.
 पल्लव पु. न. नाशुक पांढकुं
 पार ग. परस्मै ० रक्षणु करतुं
 पात पुं. पडतुं ते, पतन
 पातित (पत् तुं प्रेरक कर्मणि
 भू. कृ.) पाडेलुं
 पात्र न. योग्य पुरुष (दान
 आपवा भाटे)
 पान्थ पु. मुसाहर
 पापकृत् पु. स्त्री. न. (पाप न.
 अने कृ करतुं) पाप करनार

પાપહર પુ. સ્ત્રી. ન. પાપ કરનાર
 પારયિષ્ણુતમ પુ. સ્ત્રી. ન. કથું
 પાર મૂકવાને ધણું જ શક્તિમાન
 પારિક્ષિત પુ. પરિક્ષિતનો પુત્ર
 પાર્થ પુ. પૃથાનો પુત્ર, (પાંડવોતું
 નામ છે) અર્જુન
 પાવક પુ. અગ્નિ
 પાવન પુ. સ્ત્રી. ન. પવિત્ર કરનાર,
 પવિત્ર, સ્વચ્છ
 પાશ પુ. અળ
 પિઞ્જર પુ. ન. કંકુ
 પિણ્ડદ પુ. સ્ત્રી. ન. અન્નઆપનાર.
 પિણ્ડાલક્તક પુ. રાતો રંગ
 પિનાકિન્ પુ શિવનું નામ છે.
 વિશુન પુ. સ્ત્રી. ન. દુષ્ટબુદ્ધિવાળું
 વિશુનતા સ્ત્રી. દુષ્ટ બુદ્ધિ
 વિષ્ ૭ ગ. પરસ્મૈં દળવું
 પીઢાકર પુ. સ્ત્રી. ન. દુઃખ દેનાર
 પીયૂષ ન. અમૃત
 પુંસ પુ. પુરુષ
 પુણ્ડરીક પુ. વિશેષ નામ છે;
 ન. કમળવું ફૂલ
 પુણ્યકૃત્ પુ. સ્ત્રી. ન. (પુણ્ય પુ.
 ધર્મકૃત્ય, કૃ કરવું) પુણ્યશાળી,
 પુણ્યવાન

પુણ્યપુરુષ પુ. પવિત્ર અથવા
 સદ્ગુણી માણસ
 પુનરુક્તમૂત પુ. સ્ત્રી. ન. (પુનરુક્ત
 ફરી બોલેલું, અને મૂત થયેલું)
 ફરી બોલ્યા બેવું
 પુનર્મૂ સ્ત્રી. ફરીથીપરણેલીવિધવા,
 બે વિધવાએ પુનર્વિવાહ કરેલો
 હોય તે
 પુરૂ સ્ત્રી. શહેર
 પુરંધિ પુ. એક દેવતાનું નામ છે.
 પુરદ્વાર ન. શહેરનો દરવાજો
 પુરસ્ અ. આગળ
 પુરસ્તાત્ ક્રિ. વિ આગળ, મોં
 આગળ
 પુરોઘસ પુ. કુળગૌર
 પુરોહિત પુ. ઉપાધ્યાય
 પુષ્ ૯ ગ. પરસ્મૈં પોષણ કરવું
 પુષ્કર પુ. વિશેષ નામ છે.
 પુષ્ટિ સ્ત્રી. પોષણ
 પુષ્પમિત્ર પુ. રાગનું નામ છે,
 પુષ્પમ્લજ્ સ્ત્રી (પુષ્પ ન. અને
 મ્લજ્ સ્ત્રી હાર) ફૂલનો હાર,
 ફૂલની માળા
 પુષ્પિણી સ્ત્રી. પુષ્પયુક્ત, સદ્ગુણ
 પૂ ૯ ગ. પરસ્મૈં ને આત્મને
 પાવન કરવું
 પૂર્ણ પુ તું કર્મશિલ્ કૃ. ભરેલું

पूर्णपात्रन.भांगलिङ्ग प्रसंगेयाकरने
अने भाष्यने आपेक्षी अक्षिस

पूर्व सर्वान् पु. स्त्री. न.आगलुं,
पूर्व दिशानुं

पूर्वरात्र पु. (पूर्व आगली, रात्रि
स्त्री. रात) पहेली रात, रातने
पूर्व भाग

पूर्वाहण पु. दिवसने पहेलो भाग
पृ अथवा पृ उ ग. परस्मै०
भरवुं

पृच् १ ग. अने ७ ग. परस्मै०;
२ ग. आत्मने०, अने १० ग.

सम् भेडे, समागम करवे;
संभ्रम राभवे

पृत् स्त्री. सेना

पृथग्जन पु. ढलडो भाष्यसे,
सामान्य मनुष्य

पृथु पु. स्त्री. न. मोटुं

पृ उ. ग. अने ६ ग. परस्मै० भरवुं

पौराणिक पु. पुराण वाच्यनार
तथा समन्वयनार, पुराणु

पौरुष न. पुरुषत्व, पराक्रम

पौर्णमासी स्त्री. पूनम

प्रकृति स्त्री. (प्र.व.) प्रकृति,
प्रधानमंडण, स्वभाव

प्रकृष्ट पु. स्त्री. न. उत्कृष्ट. मोटुं

प्रचण्ड पु. स्त्री. न. गरम,
उग्र, तीक्ष्ण

प्रचार पु. प्रसरवुं ते प्रचार

प्रच्युत च्यु 'पडवुं' तुं भू. कृ.
प्र भेडे

प्रजापति पु. अक्षदेव

प्रजापशुकाम (प्रजा स्त्री. संतान
पशु पु. ढार अने काम पु.
ईच्छा) संतति अने ढारनी
ईच्छा करनार

प्रजापीडनज. पु. स्त्री. न. (प्रजा
स्त्री. रैयत, पीडन न. लुलम,
अने ज जन् उपरथी उत्पन्न
थतुं) रैयत उपर लुलम कर-
वाथी उत्पन्न थतुं

प्रणिहित प्र+नि भेडे धा तुं
कर्मणि भू. कृ. भूकेलुं; सम्यक्-
प्रणिहित सारी रीते व्यवस्थित
करेलुं; सारीरीतेनियममां राणेलुं.

प्रतार्पणधि पु. (प्रताप पु.
गरभी) गरभीने लंडार

प्रतिकार पु. उपाय, पीडा हर
प्रतिकार करवा ने उपाय

प्रतिनिविष्ट पु. स्त्री. न. धनु
दिवसतुं अथवा भूतुं, सुधरे
नडीअवुं, आपमतीलुं, स्वेच्छा-
यारी, ढडीलुं, लुदी

प्रतिपक्ष पु. शत्रु

પ્રતિબિમ્બ ન. પ્રતિમા, આર-
 સીમાં પડે છે તેવો પડછાયો
 પ્રતિષિદ્ધ પ્રતિ+સિધ્ તું
 કર્મણિ ભૂ. કૃ. મના કરેલું
 પ્રતિહારી સ્ત્રી. દ્વારપાલિકા
 પ્રત્યગ્ર પુ. સ્ત્રી. ન. અથવા
 કિ. વિ. તાજું, નવું
 પ્રત્યચ્ પુ. સ્ત્રી. ન. પશ્ચિમતું
 પ્રત્યહન અ. (પ્રતિ દરેક, અંહન
 ન. દિવસ) દરરોજ
 પ્રત્યુજ્જીવન ન.કરીથીજીવતુંકરવુંતે
 પ્રત્યુત્પન્નમતિ પુ.સ્ત્રી ન. (પ્રત્યુ-
 ત્પન્ન પ્રતિ+ઉદ્+પદ્ તું ભૂ. કૃ.)
 હાજરજવાખી,સમયસ્ફૂર્તિવાળું,
 ચાલાક, તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળું
 પ્રત્યૂષ પુ. સવાર
 પ્રવીપ્ત પ્ર+વીપ ‘પ્રકાશનું’ તું
 ભૂ. કૃ. ચકચકિત, પ્રકાશતું
 પ્રદેશ પુ. પ્રાંત, મુલક
 પ્રચુન્ન પુ. કામદેવ
 પ્રધી પુ. સ્ત્રી. ન. કુશાત્ર બુદ્ધિ-
 વાળું, તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળું
 પ્રપન્ન પુ. સ્ત્રી. ન. (પ્ર+પમાતું
 ભૂ. કૃ.) શરણે થયેલું
 પ્રમલિત પુ. પ્રભુ
 પ્રમાત પુ. સ્ત્રી. ન. પ્ર+મા તું
 ભૂ. કૃ., (અધારાના રૂપમાં)જતું

રહેલું અને (અજવાળાના રૂપમાં)
 દેખાયેલું; ન. સવાર, પ્રાતઃકાળ
 પ્રભાવ પુ. પરાક્રમ, મોટાઈ
 પ્રમતિ પુ. એક પુરુષતું નામ છે.
 પ્રમદ્ધરા સ્ત્રી. એક સ્ત્રીતું નામ છે.
 પ્રમાદ પુ. ભૂલચૂક
 પ્રયાણ ન. ગમન, કૃત્ય
 પ્રયુક્ત પ્ર+યુજ્ તું કર્મણિ ભૂ.
 કૃ. વાપરેલું
 પ્રવાસિન્ પુ. મુસાફર, પ્રવાસકરનાર
 પ્રવૃત્યુપલબ્ધિ સ્ત્રી. (પ્રવૃત્તિ સ્ત્રી.
 ખખર, અને ઉપલબ્ધિ મેળવવું
 તે) ખખર મેળવવી તે, ખખર
 અંતરની પ્રાપ્તિ
 પ્રવ્રજિત પ્ર+વ્રજ્ તું ભૂ. કૃ. દેશ
 નિકાલ કરેલો, સંન્યાસી થયેલો
 પ્રસન્ન પ્ર+સદ્ તું ભૂ. કૃ. ખુશ
 થયેલું, સંતુષ્ટ, અતુલ
 પ્રસવ પુ. પાક, ફળ અથવા
 ઉત્પન્ન થયેલો પદાર્થ
 પ્રાગલ્ભ્ય ન. બહાદુરી
 પ્રાચ્ પુ. સ્ત્રી. ન. પૂર્વ દિશાતું
 પ્રાણ પુ. (અ. વ. માં વપરાય છે.)
 પ્રાણ, જીવ
 પ્રાણવાત પુ. પ્રાણનો નાશ
 પ્રાદુસ્ કિ. વિ. અથવા શબ્દ-
 અ. (કિવાપદ સાથે વપરાય છે.)
 દેખીતું, ઉઘાડું

प्राप्त पु. डार. किनारे
 प्रापितवत् प्र+आप्तुं प्रेरक कर्त्तरि
 लू. कृ. पमाडेनार, आपनार
 प्राप्तकाल पु. स्त्री. न. (प्राप्त प्र+
 आप्तुं लू. कृ. प्राप्त थयेलुं, आवेलुं
 अने काल पु. समय) जेना समय
 आवेला छे ते, प्रसंगमे योग्य
 प्रायस् अ. धलुं करीने, सामान्यरीते
 प्रार्थना स्त्री. भांगवुं ते
 प्रियदर्शन पु. स्त्री. न. जेनेनेछने
 प्रीति उत्पन्न थाय जेवुं,
 मनोहर देखावणुं
 प्रियशर्मन पु. ऐक आहणुनुं
 नाम छे.
 प्रियसंवासा पु. (संवासा पु. साथे
 रहेवुं ते) प्रीत राप्पनार
 भाणुसोनी साथे रहेवुं ते
 प्री ६ ग. परस्मै० अने आत्मने०
 प्रीत करवी, पुश करवुं
 प्रीत प्री नुं कर्मणि लू. कृ.
 पुश थयेलुं
 प्लवंगम पु. वानर
 प्लुष् १ ग. अने ६ ग. परस्मै०
 पणवुं
 प्ला २ ग. परस्मै० पावुं

फ

फण् १ ग. परस्मै० जवुं
 फल् १ ग. परस्मै० इणवुं,
 सङ्ग थवुं
 फलग्रहि पु. स्त्री. न. इण सेनार
 अथवा जेने अमुक कृत्यवी
 नई मज्यो होय ते.
 फलमूलादि पु. स्त्री. न. (मूल
 मूण) इण, मूण अने पीण यीजे
 फूत्कार पु. इसकां लरवां ते

ब

बहु पु. छोकरे
 बत अ. आश्रय, जेद वजेरे
 सूयवे छे.
 बन्ध् ६ ग. परस्मै० बांधवुं,
 योटाडवुं, जडवुं
 बन्धन न. कपले, डेद
 बल न. सैन्य
 बहिरुपाधि पु. (उपाधि पु.
 धर्म, विशेष गुण, आसपासनी
 अथवा वीटणायेली भाषतो)
 बाह्य गुणो, बाह्य हेतु
 बहिम् अ. लडार
 बहु कि. वि धलुं
 बहुविध पु. स्त्री. न. धणा प्रकारनुं
 बाणजाल न. (जाल न. समूह)
 बाणुनो समूह

વાણપથ પુ. (પથિન્ પુ. માર્ગ, રસ્તો) બાણુનો માર્ગ, બ્યાં સુધી પહોંચે ત્યાં સુધીની જગા બાણુની મર્યાદા

વાણવૃષ્ટિ સ્ત્રી. (વૃષ્ટિ સ્ત્રી. વરસાદ) બાણુનો વરસાદ

વાલાતપ પુ. સવારનો તડકા

વાલિકા સ્ત્રી. છોકરી

વાપ્ પુ. ન. આંસુ

વાહુક પુ. નળે સારથિતું રૂપધારણુ કથું હતું ત્યારતું નળતું નામ.

વિમીષણ પુ. રાવણુનો ભાઈ

બુદ્ધિલક્ષણ ન. (બુદ્ધિ સ્ત્રી. બુદ્ધિ, અક્ષલ, લક્ષણ ન. ચિહ્ન) બુદ્ધિતું ચિહ્ન

બુમુક્ષિત પુ. સ્ત્રી. ન. ભૂખ્યું

બૃહદ્રથ પુ. મગધનો રાજા, એ જરાસંધનો બાપ થાય

બોધ પુ. જાગૃતું તે

બ્રહ્મન્ ન. સૃષ્ટિતું ઈશ્વરી કારણ અને તત્ત્વ; પુ. એક યાત્રિક ગોર. જેતું કામ યજ્ઞ ઉપર સામાન્ય દેખરેખ રાખવાનું છે.

બ્રહ્મવર્ચસિન્ પુ. સ્ત્રી. ન. વેદથી પ્રકાશમાન વૈદિક ક્રિયાના આચરણથી પ્રાપ્ત થતું તેજ જેનામાં હોય તે.

બ્રહ્મદિ પુ. (બ્રહ્મન્ અને આદિ પ્રારંભ) બ્રહ્મા વગેરે દેવો

બ્રાહ્મ પુ. બ્રાહ્મણોમાં ચાલતું અમુક પ્રકારતું લક્ષ

બ્ર ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦ બોલવું

મ

મક્તિમાર્ગ પુ. (મક્તિ સ્ત્રી. પ્રીતિ, નિક્ષા, અને માર્ગ પુ. રસ્તો) મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા ઈશ્વરની ભક્તિ અથવા પ્રીતિનો માર્ગ

મગ પુ. એક દેવતું નામ, ભાગ્ય, ઉદય

મગ્ન મગ્ન તું કર્મણિ ભૂ. કૃ. ભાંગેલું, નાશ થયેલું, નાસી ગયેલું (રણમાંથી)

મજ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦ આશ્રય લેવો; વિ+મજ્ વિભાગ કરવા; સમ્+વિ+મજ્ ભાગ આપવો, આપવું.

મજ્ ૭ ગ. પરસ્મૈ૦ નાશ કરવો, ભાંગવું

મટ પુ. યોદ્ધો

મળ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ બોલવું

મયાક્રાન્ત પુ. સ્ત્રી. ન. (આક્રાન્ત આ+ક્રમ્ તું કર્મણિ ભૂ. કૃ. પકડી પડાયેલું, વશ કરાયેલું) ભયથી વશ થયેલું

भव पु. दुनिया, संसार
 भवन न. घर -
 भवितव्यता स्त्री. हैव, प्रारब्ध
 भा २ ग. परस्मै० लासवुं,
 हेप्पावुं, प्रकाशवुं
 भाग पु. लाग
 भागधेय न. नसीप
 भाग्ययोग पु (भाग्य न. नसीप,
 सारुं नसीप, योग पु. प्राप्ति)
 सारा नसीपना योग
 भाज् १० ग. सम्+वि जेडे,
 लाग आपवे, आपवुं.
 भानु पु. सूर्य
 भानुमती स्त्री. धृतराष्ट्रना मोटा
 दीकरा दुयोधिननी स्त्री
 भार्गव पु. ऋषिनुं नाम छे.
 भाष पु. पदार्थ
 भाष् १ ग आत्मने० प्रति जेडे
 ज्वाप्य हेवो
 भाष्यकृत् पु. लाप्य अटले विवरण
 करनार, टीकाकार
 भास्कर पु. सूर्य
 भित्ति स्त्री. लीत, दीवाल
 भिद् ७ ग. परस्मै० ने आत्मने०
 शउवुं
 भिन्न पु. स्त्री. न. शुद्धं

भी ३ ग. परस्मै० षीवुं
 भीषण पु. स्त्री. न लयंकर
 भुक्ति स्त्री. कथले उपभोग
 भुज् ७ परस्मै० भोगववुं,
 आत्मने० भावुं, भोजन करवुं
 भुजङ्गम-भुजग पु. साप, नाग
 भू स्त्री. पृथ्वी
 भू अभि जेडे, डराववुं; परि+भू
 धिक्कारवुं, परिलव अथवा
 अवगणना करवी.
 भूतसमागम पु. प्राणीजोनुं साथे
 आववुं ते
 भूरि पु. स्त्री. न. धनुं
 भूरुण पु. स्त्री. न. थनारुं
 भृ ३ ग. परस्मै० ने आत्मने०
 लरणुपोषणु करवुं, लरुं जवुं
 भृश पु स्त्री. न. धनुं, पुष्कण जणरुं
 भेक पु. हेडका
 भोगकर (पु. स्त्री. न. भोग उत्पन्न
 करनार (भोगकरी स्त्री.)
 भोगतृष्णा स्त्री. (भोग पु. सांसारिक
 सुप्पना उपभोग, तृष्णा स्त्री.
 तरस) सांसारिक सुप्प भोगव-
 वानी धम्मा
 भ्रंश् १ ग. आत्मने० अने ३ ग.
 परस्मै० पउवुं

अम् १ ग. अने ४ ग. परस्मै०
लभतुं, करतुं

अस्ज् ६ ग. परस्मै० ने
आत्मने० शकतुं, आणतुं

आञ् १ ग. आत्मने० प्रकाशतुं

आश् १ ग. आत्मने० प्रकाशतुं

अ स्त्री. आंभनां लवां

भ्लाश् १ ग. आत्मने० प्रकाशतुं

म

मघवन् पु. ईन्द्रतुं नाम छे

मङ्गल न. कल्याण, उदय, पवित्र
वस्तु, शुभकारक स्त्री

मङ्गलकाल पु. (मङ्गल न. अने
काल वषत) शुभ. समय

मङ्गलप्रदीप पु. मांगलिक दीवा

मञ्जु पु. स्त्री. न. प्रिय, मधुर

मण्डन न. अलंकार भूषण

मण्डप पु. मांगलिक प्रसंगे

गोलो करेलो मांडवो

मण्डल न. वर्तुल, गोण

मत न. अलिप्राय, सलाह, उपदेश

मत्त मदतुं श्. कृ. मद् यहेलो

मथिन् पु. रवैयो

मदर्धे किं. वि. भारे माटे

मघ न. दार

मधुपर्क पु. आवेला अतिथिने
मध, हठीं वगेरेतुं अर्पण

मधुरमङ्कि. वि. मधुररीति, मधुराढी

मधुलिह् पु. माभी

मध्यम पु. स्त्री. न. वयलुं; न
कम्भर.

मध्याह्न पु. मध्य वयलो अने
अह्न न. द्विपस) लपोर

मन् अव जेडे, अवगलुना करवी

मनस्विन् पु. स्त्री. न. लुद्धिमान

मनुज पु. माणुस

मनुजन्मन् पु. (मनु पु. मनु-
ष्यना मूल पुरुषोमानो ऐक)

मनुथी उत्पन्न थयेलो मनुष्य

मनोरथ पु. छत्र

मन्त्र १० ग आत्मने० शुभ
विचार करवो, मसलत करवी

मन्त्राक्षर न. मंत्र अथवा वैदिक
कवितानो गोध

मन्थ् ६ ग. परस्मै० दौडतुं; वलोवतुं

मन्दता स्त्री. मंदपणुं, सुस्ती,
करमायेवी स्थिति

मन्दभाग्यता स्त्री. (मन्द णड,
भाग्य नसीण, मन्दभाग्य कभ

नसीणवान) कभनसीण, दुईव

मय पु. ऐक शिल्पीतुं नाम छे

मयूख पु. ऐक डिरण

मराली स्त्री. हंसी

मरुत् पु. देव
मरुत्त पु. अक राजतुं नाम छे.
मरुत्सुत पु. पवननो पुत्र, भारुती,
डनुमान

मर्यादा स्त्री. डड
मरुज् ६ ग. परस्मै ० इषुं
मस्तक पु. न. भायुं
महत् न. तेज, मोटाछं
महत्त्व न. मोटाछं, प्रभाव
महाज पु. मोटा अकरे
महाजव पु. स्त्री. न. (महत् मोटा
अने जव पु. वेग) मोटा वेगवाणुं
महानुभाव पु. स्त्री. न. कुलीन
महाभिषेक पु. (महत् पु. स्त्री. न.
मोटुं अने अभिषेक पु. पाणुं
छांटवुं ते; जेभडे राज गद्दी पर
जेसे लारे तेना माथा पर पाणुं
छांटे छे तेम.) मोटा राज्याभिषेक

महाराज पु. मोटा राज
महार्ह पु. स्त्री. न. धणुं योज्यता
अथवा किंमतवाणुं
महार्हशयनोचितपु. स्त्री. न. (महार्ह
शयन न. पथारी, उचित पु. स्त्री.
न. योज्य, टेवायेखुं) किमती पथारी
पर शयन करवाने टेवायेखुं

२०

महाश्वेता स्त्री. अक गंधर्वनी
छोकरीनुं नाम छे.
महोक्ष पु. (उक्षन् पु. आभलो)
मोटा आभलो, मोटा अणद
महोदधि पु. मोटा समुद्र
महोपकारिन् पु. स्त्री. न. धणुं
उपकारी, धणुं आलारी
मा ३ ग. आत्मने ० भापवुं
मान पु. मान, भगइणी, गविष्ठपणुं
मानव पु. भाणुंस
मानवराक्षस पु. मनुष्यइपी राक्षस
मानुष्यक न. मनुष्यमति
मानोन्नति स्त्री. (मान पु. आणइ)
माननी मोटाछं, धणुं मान, प्रौढ
स्वमान
मामक पु. स्त्री. न. भारुं
माया स्त्री. छं-प्रबल, अदुविद्या,
इसाववानी बुझि
मारुत पु. पवन
मारुतात्मज पु. भरुतनो पुत्र,
भारति, डनुमान
मालाकार पु. भाणी
मालिन्य न. अंधारुं, मलिनपणुं
माल्यवत् पु. राक्षसनुं नाम छे.
अे रावणुने भाताभड डतो.

मांस | न. भांस
मांस

मास पु. भङ्गिनो
 मिथः क्रि. वि. परस्पर, साथे
 मिथुन न. ज्येष्ठ, युग्म
 मिथ्या क्रि. वि. शैवट
 मी ६ ग. परस्मै०, आत्मने०
 नाश करवे
 मुकुटज्योत्स्नाजल न. (मुकुट न.
 मुगट) मुगटना प्रकाशरूपी माण्डू
 मुक्तकेशी स्त्री. छटा अने विभ्ररा-
 येला वाणवाणी
 मुक्ता स्त्री. } मोती
 मौक्तिक न. }
 मुखरता स्त्री. वायाणपण्यं
 मुखोच्छ्वासगन्धपु. (उच्छ्वास
 पु. श्वास सेवे ते गन्धपु. सुवास,
 सुगंध) सुपना श्वासनी सुगंध
 मुग्धाकृति पु. स्त्री न. रमाशुभ
 आकृतिवाण्यं
 मुर पु. विष्णु अथवा कृष्णता
 शत्रुं नाम छे.
 मुष् ६ ग. परस्मै० योरुं
 मुह प्र ज्येष्ठे, मूर्छा पामनी, मोह
 पामवे
 मूकभाव पु. मूर्गापण्यं
 मूर्च्छ १ ग. परस्मै० मूर्च्छा पामनी
 मूर्धन्य पु. भायुं
 मूल न. पायो

मूषक पु. उदर; मूषकराज पु.
 उदरनी राज
 मृग् १० ग. आत्मने० शोधयुं,
 षोणयुं
 मृगवृष्णिका स्त्री. मृगजण
 मृगया स्त्री. शिक्षार
 मृगानुसारिन् पु. स्त्री न. मृगनी
 पाछण जनार
 मृज् २ ग. परस्मै० अने १०
 ग. दोहयुं, मांज्युं, लूथी नांज्युं,
 साक्ष करयुं; प्र+मृज् साक्ष करयुं
 सम+मृज् वाणयुं.
 मृजाल पु. न. कभणताछोडमोदांछे
 मृद ६ ग. परस्मै० पांडयुं,
 युरेयुरा करवा
 मृषा अन्यथ शैवट
 मेखला स्त्री. कभरपट्टा
 मेध्य पु. स्त्री. न. षण्णितकरवायोञ्ज
 अथवा षण्णित करवा नीमेयुं
 मेनका स्त्री. ज्येष्ठ अप्सरायुं नाम.
 मैथिली स्त्री. मिथिलादेशनारायणी
 पुत्री सीता
 मोह पु. मूर्धाँ, मोह
 मौन न. मूर्गापण्यं
 मौर्ख्य न. मूर्धाँ
 म्ना १ ग. परस्मै० मनन करयुं,
 वारं वारकहेयुंसम+आ+म्ना वारं वार

कहेषु. परंपरायी आलती रीत
प्रमाणे पठन करवुं, नियम करवो.
म्लेच्छ पु. भवेच्छ
म्लै १. ग. परस्मै० याकी जवुं,
ज्जानि पामवी

य

यजमान पुं. यज्ञ करनार
यज्ञ पुं. याग
यज्ञकृत पु यज्ञ संभंधीकृतनोभाग
यज्ञमण्डप पु. यज्ञ करवा तैयार
करेद्रो भांडवे
यज्ञवर्मन् पु. विशेष नाम छे.
यज्ञिय पु. स्त्री. न. यज्ञ संभंधी
यत् सम् लोडे, प्रयत्न करवो, लडवुं
यत्कृते अ. जेने भाटे, जेने लीधे
यत्नतः क्रि. वि. यत्नथी
यथाविधि क्रि. वि. धर्मशास्त्रमां
कहेला नियम प्रमाणे
यथेष्टम् क्रि. वि. छव्छानेअलुसरीने
मन संतोषे तेवी रीते, मनमान्थुं
यम् १ ग. परस्मै० कण्णमांराभवुं
यम पु. जमराज, अन्तक
यमुना स्त्री. जमना नदी
ययी पु. माग
यस् ४ ग. परस्मै० यत्न करवो;
प्र+यस् कोशीश करवी.

या २ ग. परस्मै० जवुं;
वि+निस्+या जता रहेषुं.
यावज्जीवेन क्रि. वि. जवे त्यां
सुधी जवन पर्यन्त
यावद् क्रि. वि. ज्यां सुधी
यु २ ग. परस्मै० जेडवुं
युग न. जेडुं; वासोयुग न.
लूगडानो जेडा
युग पु. न. धूसरी, जेतार
युगान्तर न. (युग काण-कृत,
त्रेता धत्यादि, अन्तर जीजे)
जीजे युग अथवा काण
युज् १ ग. परस्मै० अने १० ग.
जेडवुं; नि+यज् नीमवुं.
युज् ७ परस्मै० ने आत्मने०
जेडवुं; अनु+युज् सवाल पूछवो;
उद्+युज् क्षशिश करवी, उद्योग
करवो; नि+युज् नीमवुं.
युज् ४ ग. आत्मने० मनोवृत्ति
वश करवी, मनने कण्णमां
राभवुं
युज् वि जेडे, (कर्मणि प्रयोगमां)
जुडा पडवुं, वियोग थवे
युष् स्त्री. युद्ध, लडाई
युषति स्त्री. जुवान स्त्री
युवन् पु. जुवान

ચૂપ પુ. યજ્ઞકર્મ માં પશુ બાંધ-
વાનો ખીલો

યુરોપીય પુ. સ્ત્રી. ન. યુરોપ
ખંડને લગતું

યોજિતવત્ યુજ્ઞુ પ્રેરક કર્તારિ
ભૂ કૃ. જોડાવનાર

યોધસમાજ પુ. (યોધ પુ. યોદ્ધો,
સમાજ પુ. ઠાળું) યોદ્ધાઓનું
ઠાળું, સૈન્ય

યૌવન ન. જુવાની

ર

રક્ત ન. રુધિર, લોહી

રક્ત પુ. મોટો સમારંભ થવાની
જગા, નાટકસ્થળ, રંગભૂમિ, સલા

રક્તગત પુ. સ્ત્રી. ન. સભામાં
આવેલું, રંગમંડપમાં આવેલું

રચ્ વિ જોડે રચવું, કરવું

રજ્જુ સ્ત્રી. દોરડું

રણ પુ. ન. લડાઈ, લડાઈ કર-
વાની જગા, યુદ્ધભૂમિ

રતિ સ્ત્રી. પ્રીતિ

રઘ્ ૪ ગ. પરસ્મૈં ઈજા કરવી

રમસ્ પુ. ઉતાવળ, અવિચારીપણું

રમ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં ઉપ જોડે,
મરવું; વિ+રમ્ અટકવું.

રમ્ય પુ. સ્ત્રી. ન. રમણીય

રશ્મિવત્ પુ. (રશ્મિ પુ. કિરણ) સૂર્ય
રસ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં જૂમ પાડવી
રહ્ ૧૦ ગ. છોડવું

રહસ્ ન. ગુપ્તપણું, એકાંતપણું, છૂપી
વાત; ક્રિવિ. છૂપી રીતે, ગુપ્તપણે

રહિત પુ. સ્ત્રી. ન. વિનાવું

રા ૨ ગ. પરસ્મૈં આપવું

રાઘવ પુ. રઘુનો વંશજ

રાજ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં આપવું

વિ જોડે, પ્રકાશવું

રાજક ન. રાજસમૂહ, સંઘના
રાજાઓ

રાજકુલ ન. (રાજા પુ. અને
કુલ ન. ઘર, મહેલ) રાજમહેલ

રાજસૂય પુ. એક અતનો યજ્ઞ છે,
એ રાજાઓ કરે છે.

રાધ્ આ જોડે, પ્રેરક, આરાધના
કરવી, સંતુષ્ટ કરવું

રામભાર્યા સ્ત્રી. રામની સ્ત્રી

રામાદિ પુ. (રામવિશેષ નામ છે,
અને આદિ આરંભ) રામ વગેરે,
રામ અને ખીજ પુરુષો

રાષ્ટ્ર ન. રાજ્ય, પ્રજા

રિવથ ન. દ્રવ્ય, સંપત્તિ

રિચ્ ૭. ગ. પરસ્મૈં આત્મને
ખાલી કરવું

ह २ ग. परस्मै० शब्द करवो,
 भूम पाउवी, शोर करवो
 हक्ष पु. स्त्री. न. पशुष, कठोर
 हचिकर पु. स्त्री. न. रुये ओवुं,
 गमे ओवुं
 हचिर पु. स्त्री. न. सुंदर, मनोहर
 हद् २ ग. परस्मै० रउवुं, शोक
 करवो. रुदन करवुं.
 हद्र पु. शिवनुं नाम छे.
 हृ ७ ग. परस्मै० ने आत्मने०
 अटकाववुं, घेरो घालवो
 हरु पु. पुरुषनुं नाम छे.
 हृष् स्त्री. क्रोध
 हृद् अघि जेडे यठवुं
 हूप न. आकार
 रेणु पु. धूण
 रै पु. धन
 रोग पु. रोग, मंद्वाड, मांद्गी
 रोदसी (न. द्वि. व. भां वपराय छे)
 आकाश अने पृथ्वी
 रोघस् न. किनारी, तट, तीर
 रोहित पु. हरिश्चन्द्रना पुत्रनुं
 नाम छे.

ल

लक्ष्मी स्त्री. संपत्तिनी देवी, शोभा
 वैभव
 लगुड पु. लाकडी, सोटी

लघु पु. स्त्री. न. नावुं
 लघुलघु कि. वि. वडेलां
 लङ् १ ग. अने १० ग. परस्मै०
 ने आत्मने० जवुं; उद्+लङ्
 तोडवुं, उल्लंघन करवुं.
 लप् १ ग. परस्मै० प्र जेडे,
 जेलेवुं; जणउवुं; वि+लप् शोक
 करवो विलाप करवो.
 लभ् आ जेडे, अमुक्त प्राणीने
 जणिदान करवा जेणववुं अथवा
 नक्की करवुं.
 लम् १ ग. आत्मने० अव जेडे
 आधार राखवो.
 लष् १ ग. अने ४ ग. परस्मै०
 छुंअवुं; अभि+लष् अलिलाप
 करवो, लोल करवो, तृष्णा करवी.
 ला २ ग. परस्मै० आपवुं अथवा
 लाभ पु. प्राप्ति क्षयदो [लेवुं]
 लालन न. लाड
 लावण्य न. भूषणरती, रमणीयता
 सौन्दर्य
 लिप् ६ ग. परस्मै० अने आत्मने०
 लेप करवो, ज्योपडवुं,
 लिह् २ ग. परस्मै० अने आत्मने
 ज्योडवुं
 ली ४ ग. आत्मने० सज्जड
 ज्योडवुं अथवा जणजवुं, लीन
 थवुं; गरक थवुं, पीगणवुं.

લી ૯ ગ. પરસ્મૈ૦ પીગળવું, લીન
થવું; વિ+લી પીગળવું.

લીન લીનું ભૂ. કૃ. યુત્ત થયેલું.
જ્ઞપું થયેલું

લુદ્ધે ૧ ગ. આત્મને૦ જમીન ઉપર
આગોટવું

લુપ્ ૪ ગ. પરસ્મૈ૦ નાશ પામવું,
યુત્ત થવું, અદષ્ટ થવું, અલોપ થવું

લુપ્ ૬ ગ. પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
લઈ લેવું, ચોરવું, લૂંટવું, છીનવી
લેવું

લુઘ્ચક પુ. શિકારી, પારથી

લૂ ૯ ગ. પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
કાપવું, કાપી નાંખવું

લેખા સ્ત્રી. લીટી

લોક ૧ ગ. આત્મને૦ અને ૧૦ ગ.

મથ જોડે, જોડે અવલોકન કરવું.

લોકત્રયપતિ પુ (ત્રય ન. ત્રણ
વસ્તુનો સમૂહ, પતિ પુ. ધણી.)
ત્રણ લોક, એટલે પૃથ્વી, સ્વર્ગ
અને પાતાળનો ધણી.

લોકવાદ પુ. લોકોની નિંદા

લોકાન્તરમ્ ન. (અન્યો લોકઃ
લોકાન્તરમ્) ખીજ દુનિયા

લોકાપવાદ પુ, લોકોએ કરેલી
નિંદા, કુબીતિ

લોચન ન. આંખ, નેત્ર

લોમન ન. વાળ

લોમશ પુ. ઋષિનું નામ છે.

લોલ પુ. સ્ત્રી. ન ચંચળ, ચપળ,
અસ્થિર

લોહબન્ધ પુ. (લોહ પુ.ન. લોહું,
બન્ધ પુ. બેડી) લોહાની બેડી

વ

વજ્રઃ પુ. (બ. વ. માં વપરાય છે.)

એક દેશનું અથવા તે દેશના
લોકોનું નામ છે.

વચ્ આશિવમ્ જોડે, આશીવાદદેવો

વચ્ પ્રતિ જોડે, જવાબ દેવો,
પ્રત્યુત્તર દેવો, પ્રતિવચન આપવું

વજ્ર પુ. ન. વજ્રજર, ધણી કડણ
પથ્થર

વઙ્ ૧૦ ગ. આત્મને૦ ઠગવું

વટવૃક્ષ પુ. વડનું ઝાડ

વહવાનલ પુ વડવામિ, એ સમુદ્ર-
માં રહે છે એમ કહેવાય છે.

વણિગ્જન પુ. (વણિજ્ પુ. વાણિયો)

વત્સતરી સ્ત્રી. વાછરડી [વિપારી

વત્સા સ્ત્રી. વહાલી, ઊંઠરી

વધક્રમ પુ. મારવાની રીત

વધસ્તમ્મ પુ. (વધ મારવું તે અ-
સ્તમ્મ પુ. થાંભલો) કાંસી દેવાનું

લાકડું

वन् ८ ग. आत्मने० भांगुषुं
 वन्दितव्य वद् नुं विध्यर्थे कृ.
 नमस्कार करवाने योग्य
 वन्य पु. स्त्री. न. वनमां विपन्नेषुं,
 वनमां रक्षेत्
 वप् १ ग. परस्मै०, आत्मने०
 कातरपुं, कपपुं वावपुं; निरु+वप्
 परिधान आपपुं. 'अर्पणं करपुं,
 वपुस् न. शरीर
 वम् १ ग. परस्मै० वमन करपुं
 विपत्ती धनी
 वर १० ग. आत्मने० पसंद्द करपुं
 चरण पु. पाणी अथवा समुद्रने
 देव, जलदेव
 वर्मन् न. अप्पतर, कवय
 वर्षण न. वरसपुं ते, वृष्टि
 वर्षाभू पु. देउडा
 वल् १ ग. आत्मने० वल्लपुं
 वल्मीक पु. न. क्रीडीश्रेण्ये रक्षेवाने
 भाटे करेली टेकरी
 वश् २ ग. परस्मै० वशपुं
 प्रकाशपुं
 वषट्कार पु. अग्निमां परिधान
 नापती वपते वौषट् शब्दपुं
 उच्यते; अने देवता गच्छे छे.

वस् २ ग. आत्मने० वक्षेपुं;
 नि+वस् प्रेरक, पोशाक पक्षेरेवा.
 वसन न. कपडुं, लुगडुं
 वसन्तसेनाघातकपु. (वसन्तसेना
 स्त्री. स्त्रीपुं नाम छे, अने घातक
 पु. नाश करनार) वसन्तसेनानो
 मारनार
 वसा स्त्री. यरणी
 वसुधा स्त्री. पृथ्वी
 वस्तुजात न. (वस्तु न. अने जात
 न. समूह) वस्तुनो समूह
 वह् १ ग. परस्मै० ने आत्मने०
 आ जेडे, लावपुं
 वह्नि पु. अग्नि
 वा २ ग. परस्मै० वापुं
 वाच्यता स्त्री. निंदता, कपडा
 देवालायकपुं
 वापय वा नो प्रेरक भेद, निरु जेडे
 होलवपुं, धूजवपुं
 वारंवारम् कि. वि. वारेवारे
 वारिद पु. भेद, जलद, (पाणी
 आपनार) वादपुं
 वालिपुत्र पु. वालिनो छोकरे,
 वानरोमां सुप्य
 वाल्मीकि पु. ऋषिपुं नाम छे,
 वासर पु. न. द्विवस, वार
 वासव पु. ईश्वर

વાસિષ્ઠ પુ. વસિષ્ઠનો વંશજ
વિક્રચ પુ. સ્ત્રી. ત ખીલેલું,
 પ્રકુલિત, વિકસેલું
વિક્રાન્ત પુ. સ્ત્રી. ત. પરાક્રમી,
 શૌર્યવાન
વિચાર્યમાણ (વિ પૂવ્ક ચર્ જવું
 નું પ્રેરક કર્મણિ વર્તમાન કૃ.)
 વિચારાતું
વિચિત્ર પુ. સ્ત્રી. ન. અદ્ભુત,
 નવાઈ જેવું
વિચ્છ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં જવું,
 યાસે જવું
વિજ્ ૬ ગ. આત્મનેં અને ૭ગ.
 પરસ્મૈં ઉદ્ જોડે, કાપવું, ખીવું,
 કંટાળવું
વિજ્ ૩ગ. પરસ્મૈં અને આત્મનેં
 જુદું પાડવું; **વિજ્+વિ** ભિન્નકરવું
વિહમ્ ૧૦ ગ મથડવું,
 મસ્કરી કરવી
વિજ્ઞવત્ પુ. સ્ત્રી. ન. પૈસાવાળું
વિનૃષ્ણ પુ. સ્ત્રી. ન. (વિ વિના
 અને નૃષ્ણા સ્ત્રી. ઈન્દ્રા, તરસ)
 ઈન્દ્રારહિત
વિદ્ ૨ ગ. પરસ્મૈં જાણવું
વિદ્ ૭ ગ. આત્મનેં દલીલ
 કરવી, તકરાર કરવી

વિદ્ પ્રેરકનિ જોડે, આપવામાંડવું
 અર્પણ કરવું, ખબર કરવી
વિદર્ભ પુ. (બ.વ.માં વપરાય છે.)
 દેશનું નામ છે, વરાડ પ્રાંત.
વિદેશગમન ન.(વિદેશપુ.પરદેશ)
 પરદેશ જવું તે
વિદેહ પુ. દેશનું નામ છે.
 (બ. વ. માં વપરાય છે.)
વિદ્-વ્યધ્ નું કર્મણિ ભૂ. કૃ.
 વીંધેલું, ધાયલ થયેલું
વિદ્યા સ્ત્રી. વિદ્યા
વિદ્વસ્ વિદ્ 'જાણવું' નું વર્ત.
 માન કૃ. જાણવું, જાણનાર
વિદ્વિષ્ પુ. શત્રુ
વિધાત્ પુ. સરજનહાર, સૃષ્ટિકર્તા
 બ્રહ્મદેવ, દેવ
વિનમ્ર વિ+નમ્ નું ભૂ. કૃ.
 નાશ પામેલું
વિપાશ પુ. બંધન, પાશ
વિપિન ન. વન
વિપ્ર બ્રાહ્મણ
વિવુષ પુ. દેવ
વિમજ્જ પુ. નાશ
વિમાળક પુ. ઋષિનું નામ છે.
વિમૃતિ સ્ત્રી. સંપત્તિ, ઉદય,
 પ્રભાવ, મહત્વ
વિમતિતા સ્ત્રી. યુદ્ધિને અભાવ

विमुक्त पु. स्त्री. न. (नेतुं) में
 इरवेतुं छे ते) आडा मुप्पवाणे,
 प्रतिफल
 विरहित पु. स्त्री. न. (बुद्धं) पाउलुं
 विरोध पु. सामापणुं, जलटापणुं;
 अविरोध पु. भणतापणुं
 विलसित न. क्रीडा, खेल, विलास,
 विलुप्त विमलुणुं लू. कृ. नाश
 पामेलुं,
 विवाहविधि पु. (विवाहपु. लस
 अने विधि पु. क्रिया) लसक्रिया
 विविध पु. स्त्री. न. बुद्ध
 बुद्ध प्रकारतुं
 विश् सम+आ जेडे, प्रवेश
 करवो दापल थवुं
 विश् पु. हिंदुओना चार वणुं
 (ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य अने
 शूद्र)मां त्रीण वणुं; स्त्री. शैयत,
 दोडा
 विशसित् पु. कतल करतार
 विशिख पु. पाणु
 विशिष्ट पु. स्त्री. न. आपणुदर
 (भाणुसे।)
 विश्रुत पु. स्त्री. न. (वि+श्रुतुं) कर्मणि
 लू. कृ.) वपणुयायेलु. प्रख्यात
 विश्वतः कि. वि. सर्व दिशाओ
 विश्वनाथ पु. जगन्नाथ, ईश्वर

विश्वपा पु. सर्वना रक्षक, ईश्वर
 विश्ववाह पु. जगतना रक्षक
 अथवा आश्रय
 विश्वसनीयता स्त्री. विश्वास
 उत्पन्न करे ओवी शक्ति
 विश्वसुज्ज पु. स्रष्टा, ब्रह्मदेव
 विश्वावसु पु. गंधर्वनुं नाम छे.
 विश्वेदेवाः पु. (अ. व. मां वपराय
 छे.) सर्व देवा
 विष् ३. परस्मै० ने आत्मने०
 चारे तरक्ष इरी वणुं, वेरी लेवुं
 विषय पु. चन्द्रियसुप्प आप-
 नार पदार्थी
 विषाण पु. न. शिंभुं
 विष्टपहारिन् पु. देवपुरुषोनेसुप्प
 आपनार विष्णु
 विष्णुशर्मन् पु. विशेष नाम छे.
 विस्तरतः कि. वि. विस्तरार्थी
 तपसीलवार
 विस्तार पु. इलावा
 विस्मय पु. अयंभो, आश्चर्य
 विहत पु. स्त्री. न. विमित, जेमां
 अड्यथ आवेली होय ओवुं
 विहाय (वि पूर्वक हा 'त्याग
 करवो'नुं अच्यय लू. कृ.) त्याग
 करीने, तणने

વિહિત વિ+ધા તું કર્મણિ ભૂ. કૃ.
 શાસ્ત્રમાં વિધાન કરેલું, ધર્મશાસ્ત્રમાં
 કહેલું, શાસ્ત્રનિર્દેષ્ટ
 વિહીન પુ. સ્ત્રી. ન. વિનાતું,
 વિરહિત
 વિહ્વલ પુ. સ્ત્રી. ન. ગભરાયેલું,
 ખેંચાકળું થયેલું, પીડિત
 વીરરસ પુ યુદ્ધોત્સાહ, શૃંગારાદિ
 નવ રસમાંનો એક
 વીરવહથિની સ્ત્રી. (વહથિની સ્ત્રી,
 હરહર, સેના) વીરોની અથવા
 યોદ્ધાઓની સેના
 વુઘ્વર્ષુ પુ. સ્ત્રી ન. વરવાને ઇચ્છનાર
 વૃ ૫ ગ. પરસ્મૈ૦, આત્મને૦ ઢાંઠવું
 અપ+આ+વૃ ઉધાડવું; આ+વૃ
 કળ્પનામાં રાખવું, ઘાપવું વિ+વૃ
 સમગવવું, વિવરણકરવું; સમ+વૃ
 બંધ કરવું.
 વૃ ૧૦ ગ. નિ બોડે, સામા થવું,
 પ્રતિબંધ કરવો, કોઈપણ વાતની
 વિરુદ્ધ અથવા તે ન કરવા
 સમગવવું.
 વૃક્ષમૂલ ન. (વૃક્ષ પુ. ઝાડ, અને
 મૂલ ન. મૂળિયું) ઝાડવું મૂળ
 વૃજ્ ૧ ગ. અને ૭ ગ. પરસ્મૈ૦,
 ૨ ગ. આત્મને૦ અને ૧૦ ગ.
 ફર રહેવું

વૃજિન પુ. દુષ્ટ મનુષ્ય
 વૃત્ અતિબોડે, જતારહેવું. મા+વૃત્
 વીંટળાવું, પાછા ફરવું.
 વૃત્ પ્ર બોડે (પ્રેરકભેદમાં) પ્રવર્તાવવું,
 દાખલ કરવું. ચાલવું કરવું
 વૃત્ત ન. બનાવ
 વૃત્તાન્ત પુ. બનાવ, હેવાલ ઈતિહાસ
 વૃત્તાન્તશ્રવણ ન. (વૃત્તાન્ત, શ્રવણ
 ન. સાંભળવું તે) ઈતિહાસ અથવા
 બનેલી વાત સાંભળવી તે
 વૃત્તિ સ્ત્રી. આજીવિકા, ગુજરાત
 વૃત્તહન્ પુ વૃત્તનો મારનાર, ઈન્દ્ર
 વૃથા કિ. વિ. ફોગટ, વ્યર્થ
 વૃદ્ધ પુ. સ્ત્રી. ન થરડું
 વૃદ્ધિ સ્ત્રી. ઉદય
 વૃશ્ચિક પુ. વીંછી
 વૃષ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ વરસાવવું,
 વૃષ્ટિ કરવી, રેડવું, ધાર પાડવી
 વૃષલ પુ. શરૂ, પાપી, હલકી
 વરણનો માણસ
 વૃષ્ટિ સ્ત્રી. વરસાદ
 વૃ ૬ ગ. પરસ્મૈ૦ આત્મને૦ વરવું,
 પસંદ કરવું.
 વેગ પુ. ઝડપ, વેગ, ગતિ
 વેણી-વેણી સ્ત્રી. ગૂંથેલાવાળ, કબરી

वेणु पु. वांस
 वेदना स्त्री. दुःख, पीडा
 वेश | पु. घोषाड
 वेष
 वै अ. पादपूरणार्थक
 वैक्लव्य न. वेदना, पीडा
 वैदग्ध्य न. यतुरार्थ
 वैदिक पु. स्त्री. न. वेद संबंधी
 वैधस पु. स्त्री. वेधसना पुत्र
 वैयाकरण पु. व्याकरण ज्ञानकार
 वैषम्य न. संकट, विपत्ति
 वयक्त वि+अङ् जुं लू. कृ. पुष्टं
 स्पष्ट, उधाडुं
 व्यतिरेक पु. पातल मूक्यं ते,
 अलाव
 व्यथित व्यथ् तुं लू. कृ. पीडित
 व्यथ् ४ ग. परस्मै० लोडुं,
 वीधुं, धायल करुं
 वयय पु. अरय
 व्याकरण न. व्याकरण
 व्याधित पु. स्त्री. न. मांडुं, रोगी
 व्याल पु. गडि डायी
 व्याम पु. मडालारतना प्रसिद्ध
 रयनार. ऋषिनुं नाम छे.
 व्रतरुचि पु. स्त्री. न. जेने व्रत
 अथवा नियमो आचरवानी डोस
 डोय तं.

वश्च् ६ ग. परस्मै० कापणी करवी,
 डडुं
 व्रीडा स्त्री. लज्ज, शरभ
 व्र
 संस् १. ग. आत्मने० आ जेडे,
 आशा राभवी, डमेड राभवी
 शक् ५ ग. परस्मै० शकुं, शक्ति
 मान थुं
 शकट पु. न. गाडुं
 शकन् न छालु
 शकुन्तला स्त्री. दुष्यंत राजनी स्त्री
 शक्य पु. स्त्री. न. यनी शके अयुं
 शक पु. ईन्द्रतुं नाम छे.
 शक्रजित् पु. शक अथवा ईन्द्रनो
 जतनार, रावणुनो पुत्र
 शङ्खमा पु. शंभ वगाडनार
 शट् १० ग. परस्मै० डगुं
 शचीपति. पु. (शचीअटलेईन्द्राणी)
 ईन्द्र
 शतायुस् पु. स्त्री. न. सो वषं
 जवनार
 शत्रुतस् कि. वि. शत्रुथी
 शद् १ ग. नाश पामुं, क्षीण
 थुं
 शनैः कि. वि. धामे धामे
 शप् १ ग. परस्मै० ने आत्मने०
 शाप देवो; शप्त्वा अण्यथलू. कृ.

શબ્દ પુ. અવાજ, શબ્દ
 શમ્ અ. સુખ, કલ્યાણ
 શરણાર્થિન્ પુ. સ્ત્રી. ન. આશ્રય
 શોધનાર
 શરમણ્ડપ પુ. વે. ન. યાણોનો
 બનાવેલો માંડવો
 શરાવ પુ. એક યતનું વાસણ છે.
 શરીરિન્ પુ. સ્ત્રી. ન. શરીરવાદ્યુઃ
 પુ. મનુષ્ય, દેહધારી
 શર્વરીશ પુ. (શર્વરી સ્ત્રી. રાત્રિ)
 રાત્રિનો સ્વામી, ચન્દ્ર
 શશ પુ. સસણું
 શશાઙ્ક પુ. ચન્દ્ર
 શશ્વત્ કિ. વિ. હમેશાં
 શસ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં વિ બેડે,
 મારવું, નાશ કરવો
 શસ્ત્રવિદ્યા સ્ત્રી. (શસ્ત્ર અને વિદ્યા)
 શસ્ત્રની વિદ્યા
 શસ્ત્રસંપાત પુ. (શસ્ત્ર, સંપાત પુ.
 પડવું તે) શસ્ત્રપ્રહાર
 શસ્ત્રાશ્ર ન. સર્વ પ્રકારનાં હથિયાર
 શાક પુ. શાક, ભાજપાલો
 શાપ પુ. શ્રાપ, શરાપ, શાપ
 શાબક પુ. પશુનું બચ્ચું
 શાસ્ ૨ ગ. પરસ્મૈં રાજ કરવું,
 નિયમમાં મૂકવું, શિક્ષણ આપવું

શાસ્ત્રપ્રતિષેધ પુ. (શાસ્ત્ર ન. ધર્મ
 શાસ્ત્ર અને પ્રતિષેધ પુ અટકાવ
 ધર્મશાસ્ત્રમાં કહેલો પ્રતિબંધ
 શિચિન્ પુ. મોર
 શિરસ્ ન. માથું
 શિરીષ ન. એક યતનું પુષ્પ
 શિલાસંઘાત પુ. પથ્થરનો ઢગલો
 શિષ્ ૭ ગ. પરસ્મૈં પૃથક્ કરવું;
 વિ+શિષ્ તપસીસવાર કહેવું,
 વિશેષ કહેવું.
 શી ૨ ગ. આત્મને સૂઈ રહેવું,
 ઊંધવું; અતિ+શી ચઢિયાતા
 થવું, પાછળ પાડવું, છતવું,
 શીત પુ. સ્ત્રી. ન. ઠંડું
 શીતત્રાણ ન. ઠાઠથી રક્ષણ
 શીતલ પુ. સ્ત્રી. ન. ઠંડું
 શીલ ન. સુસ્વભાવ ચારિત્ર
 શુક્તિ સ્ત્રી. મોતીની ધ્રીપ
 શુચિ પુ. સ્ત્રી. ન. પવિત્ર
 શુનઃપુચ્છ પુ. વિશેષ નામ છે.
 શુનઃશેષ પુ. વિશેષ નામ છે.
 શુનોલાઙ્કૂલ પુ. વિશેષ નામ છે.
 શુલ્ક પુ. ન. કન્યાનાં માથાપને
 જે પૈસા આપેલા હોય તે(અસલ
 તે પૈસા કન્યાની કિંમત તરીકે
 આપવામાં આવતા હતા.)

शुश्रूषा स्त्री. सेवा।
 शुष्मण पु. स्त्री. न. शक्तिमान्
 शुन्य पु. स्त्री. न. आली, सखित
 शुन्यमुखी स्त्री. सूना मेंवाणी,
 शीकामेंवाणी, अंभवाणी पडेली
 शूलिन् पु. शिवतुं नाम छे.
 शृङ्ग न. शिगडुं
 श्रु वि ज्ञेडे, करमातुं (कर्माणि
 प्रयोगमां)
 शेष पु. न. आकीतुं, पीम अथा
 शैव्य पु. रामतुं नाम छे.
 शोकविकल पु. स्त्री. न. शोकधी
 विह्वल, शोकपीडित
 श्याम पु. स्त्री. न. कणुं, नील
 श्रम पु. थाक
 श्रा २ ग. परस्मै० राधितुं
 श्रान्त श्रम तुं लृ. कृ. थाकी गयेलुं
 श्रावण पु. श्रावण मडिनो
 श्रि १ ग. परस्मै० आत्मने० आ०
 ज्ञेडे, वणगतुं, आश्रय लेवो; सम्+
 श्रि आश्रय लेवो, आधारराभवो.
 श्री ६ ग. परस्मै०, आत्मने० राधितुं
 श्री स्त्री. धन, लक्ष्मी
 श्रीहरि पु. विष्णुदेवतुं नाम छे.
 श्रु ५ ग. परस्मै० सांख्यतुं
 श्रुतिमनोहर पु. स्त्री. न. (श्रुति
 स्त्री कर्ण, कान; अने मनोहर

पु. स्त्री. न. मोडक) कानने मोड
 पमाडनारुं
 श्रेणि-णी स्त्री. डार
 श्रेमन् पु. शोला
 श्रोत्र न. कान
 श्रोत्रद्वय न. ये कान
 श्वःकार्य न. आवती कालतुं कर्तव्य
 श्वन् पु. इतरौ
 श्वस् २ ग. परस्मै० आस लेवो;
 नि+श्वस् आस लेवो; वि+श्वस्
 विश्वासराभवो; सम्+आ+श्वस्
 द्विलासो आपवो, धैर्य धरवुं
 श्वापद पु. शिकारी पशु, पशु

स

संख्यातीत पु. स्त्री. न. (संख्या
 स्त्री. संख्या, अतीत पु. स्त्री. न.
 अहार गयेलुं) असंख्य
 संगत सम्+गम् तुं लृ. कृ. ओकडुं
 थयेलुं
 संग्राम पु. युद्ध
 संजय पु. विशेष नाम छे.
 संतुष्ट+सम् तुष् तुं लृ. कृ. पुश
 थयेलुं, संतोष पामेलुं
 संदेह पु. शक
 संध्या स्त्री. सांज, अणजणुं,
 संध्याकाण (सवारे अने सांजे
 अणजणा वपते अने अपारे

પ્રાત્નજ્ઞો ઈશ્વરપ્રાર્થના [સંધ્યા]
 કરે છે તે)
 સંનાહ પુ. કવચ
 સંપર્ક પુ. સંબંધ
 સંપાદન ન. મેળવવું તે
 સંપ્રદાય પુ. રિવાજ, પરંપરાથી
 ચાલતી રીત, શિસ્તો
 સંભવ પુ. સંભવ, બની શકે એવી
 સ્થિતિ, શક્યતા
 સંભાવિત સમ+ભૂ તું પ્રેરક કર્મણિ
 ભૂ. કૃ. ધારેલું, બની શકે એવું
 સંભ્રમવિધિ પુ. પરોણ્યાગત, પરોણો
 આવે ત્યારે તેને આદરસત્કાર
 કરવાનો ગભરાટ
 સંમોહન ન. એક અદ્ભુત શસ્ત્રનું
 નામ છે.
 સંયમ પુ. કળ્યે
 સંયમિન્ પુ. જોણે ઈન્દ્રિયો વશ
 કરી છે એવો સાધુ પુરુષ, યતિ
 સંવત્સર પુ. વર્ષ
 સંવર્ત પુ. ગોરનું નામ છે.
 સંવર્તક પુ. સમુદ્રમાં રહેનાર એક
 અજિતનું નામ છે.
 સંવાસ પુ. એકત્ર રહેવું તે, સોબત
 સંસર્ગમુક્તિ સ્ત્રી. સંસર્ગ અથવા
 સંબંધ છોડી દેવા તે

સંસાર પુ. દુનિયા, પ્રપંચ
 સંસારસુખ ન. (સંસાર પુ. સંસાર,
 દુનિયાની સ્થિતિ, સુખ ન. સુખ,
 ઉપભોગ) સંસારનો ઉપભોગ,
 દુનિયાની સ્થિતિનું સુખ
 સંસૃતિગર્તા સ્ત્રી. (સંસૃતિ સ્ત્રી. આ)
 દુનિયા, સંસાર, ગર્તા સ્ત્રી. ખાડો
 સંસારરૂપી ખાડો
 સંસ્મર્તદય પુ. સ્ત્રી. ન. યાદરાખવા
 લાયક
 સકલ પુ. સ્ત્રી. ન. સર્વે
 સકાશ પુ. આખું, બધું, સમીપ
 સક્રોધ પુ. સ્ત્રી. ન. ક્રોધમાં આવેલું
 સચ્ચિ પુ. મિત્ર
 સજ્ઞ પુ. સાંસારિક પદાર્થોમાં
 આસક્ત રહેવું તે, સંબંધ
 સચ્ચરણવ્રત ન. (વ્રત ન. વસ્ત)
 સદાચરણરૂપી નિયમ
 સઙ્ગ ૧ ગ. પરશ્વૈવ વળગવું;
 વિ+અતિ+સઙ્ગ [હ્યતિવઙ્ગ]
 એકત્ર કરવું; સમ+આ+સઙ્ગ
 ચોટવું, જોડાવું
 સત્કૃતિ સ્ત્રી. સારું કૃત્ય, પુણ્યકૃતિ
 સત્તમ પુ. સ્ત્રી. ન. શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ
 સત્વાનુરૂપ પુ. સ્ત્રી. ન. પોતાની
 શક્તિ અથવા મોટાઈને યોગ્ય
 સત્પુરુષ પુ. સારો પુરુષ

સત્ર ન. યજ્ઞો સમારંભ; સત્રશ્રુમિ

સ્ત્રી. યજ્ઞશ્રુમિ

સત્સંગતિ સ્ત્રી; સદ્યુષ્ટીની સોખત

સદ્ (નં. દ્) ૧ ગ. પરસ્મૈં

ખેસવું; આ જોડે પાસે જવું;

પ્ર જોડે, પ્રસન્ન થવું સમ+આ

જોડે, મેળવવું, જડવું

સદ્ પ્ર જોડે, (પ્રેરક ભેદમાં)

પુશ કરવું, પ્રસન્ન કરવું

સદસત્ પુ. સ્ત્રી. ન. સારુંઅનેનઠારું

સદાચાર પુ. (સત્ પુ. સ્ત્રી. ન.

સારું આચાર પુ. આચરણ,

વર્તન) સદાચરણ; પુ. સ્ત્રી. ન.:

સદ્વર્તનવાણું સઘ: ક્રિ. વિ.

તરત જ, તત્કાળ, હાલમાં

સનાથ પુ. સ્ત્રી. ન. યુક્ત, વ્યાપ્ત,

રક્ષિત

સપત્ની સ્ત્રી. શોક (શોકથ)

સભાસદ્ પુ. સભામાં ખેસનાર,

સભાસદ

સમક્રિય પુ. સ્ત્રી. ન. (સમ ખરો-

ખર અને ક્રિયા સ્ત્રી કરવું તે)

જેવું વર્તન સરખું છે તે, સરખી

કરણીવાળો, નિષ્પક્ષપાત

સમન્તમ્ ક્રિ. વિ. આસપાસ

સમન્તાત્ ક્રિ. વિ. આસપાસ

સમન્ત્રકમ્ ક્રિ. વિ. મંત્ર સહિત,

મંત્ર પઢીને

સમસ્ત પુ. સ્ત્રી. ન. બધું

સમાકુલ પુ. સ્ત્રી. ન. વ્યાપ્ત, પૂર્ણ

સમાગમ પુ. સોખત, સહવાસ

સમાન પુ. સ્ત્રી. ન. સરખું

સમારોપિત સમ+આ+રહતું પ્રેરક

કર્મણિ ભૂ. કૃ., મૂડેલું

સમિધ્ સ્ત્રી. ઉદુંખર જેવા ડોઈપણ

પવિત્ર ઝાડનીહોમાશિમાંનાખવાની

નાની ડાળાઓ

સમીહિત પુ. સ્ત્રી. ન. ઈચ્છેલું,

ઇચ્છેલી વસ્તુ

સમુચમ પુ. ઉદ્યોગ

સમુપારુઢ પુ. સ્ત્રી. ન. ચઢેલું

સમુપાહત (સમ+ઉપ+આ જોડે,

હવું કર્મણિ ભૂ. કૃ.) એકદું થયેલું

સમ્યક્ ક્રિ. વિ. શુદ્ધ રીતે, સારી

રીત

સમ્યક્ પુ. સ્ત્રી. ન. સારું

સત્રાજ્ પુ. મોટો રાગ, સાર્વભૌમ

રાગ

સરણિ-ણી સ્ત્રી, માર્ગ, રીતિ,

વ્યવસ્થા

સરમા સ્ત્રી. દેવીદાસીનું નામ છે,

દેવોની કૂતરીનું નામ છે.

સરસ્વતી સ્ત્રી. નદીનું નામ છે,

સર્વતઃ ક્રિ. વિ. દરેક દિશાએ

सर्वभूतानि न. प्र. अने द्वि ण. व.
 अधी उयात यीजे, सर्वपदार्थी
सर्वविद् पु. स्त्री. न. सधणुं ज्ञानार
सर्वस्व न. (सर्व सधणुं अनेस्व न.
 धन) सधणुं वित्त, सधणी संपत्ति
सर्वाभिप्रेतहेतु पु. (अभिप्रेतअभि
 + प्र+इतुं कर्मणि ङ. कृ. धृञ्छेत्)
 सर्वे धृञ्छेती यीजेतुं धारणु
सलिल न. पाणी
सवितृ पु. सूर्य
सविस्मय पु. स्त्री. न. विस्मय-
 युक्त, साश्चर्य
सशोक पु. स्त्री. न. (स आथे,
 शोक पु. शोक) शोकयुक्त,
 दुःखी पीडित
ससैनिक पु. स्त्री. न. सिपाई साथे
ससृज् इ ग. परस्मै० तैथार थवुं,
 सञ्ज थवुं
सह उद् जेडे शक्तिमान थवुं,
 लायक थवुं, योग्य थवुं, सरभा
 होय येम लागवुं.
सहस्र न. हजार
सहस्रधा क्रि. वि. हजार रीत,
 हजारो कडामां
सहस्रशः क्रि. वि. हजारो

सहाय पु. मददगार सोणती
सहिष्णु पु. स्त्री. न. विदक्षण,
 शक्तिमान
सांख्य न. सांख्यशास्त्र
सांनाहुक पु. स्त्री. न. जेणे उवय
 पहेरेखुं छे ते
साक्षात् क्रि. वि. प्रत्यक्ष
सागर पु. समुद्र
साचिद्व्य न. प्रधानपणुं
सात्यहृदय पु. जोरतुं नाम छे
साधू प ग. परस्मै० साधवुं,
 भोगववुं, सिद्ध करवुं
साधारण पु. स्त्री. न. साधारण,
 मध्यम पंक्तिंतुं
साधु क्रि. वि. सारी रीते
साधुवृत्त पु. स्त्री. न. (साधु पु.
 स्त्री. न. सारी, वृत्त न वतंशुक)
 सारी वतंशुकवाणुं
सामान्य पु. स्त्री. न. साधारण
सामिधेनी स्त्री. यज्ञने अग्नि
 सणगावती वधते जोडवामां
 आवतो भंत्र
सायम् अ. सांजे
सार पु. शक्ति, मुख्य अंश
सारमेय पु. सरमानो पुत्र, कृतरो
सार्धम् अ. साथे (तृतीयाने योगे
 वपराय छे.)

સાર્વભૌમ પુ. સ્ત્રી. ન. સર્વ
પૃથ્વીનો (રાજ)

સાવધાન પુ. સ્ત્રી. ન. (સ અને
અવધાન ન. ધ્યાન) અવહિત
સાવધ, એકાગ્ર

સાષિત્રી સ્ત્રી. ઋગ્વેદનો પવિત્ર
મંત્ર જેને સામાન્ય રીતે ગાયત્રી
કહે છે, અને જે દરરોજ બધા
બ્રાહ્મણો ભણે છે તે.

સામ્પ્રયંચર્ય પુ. સ્ત્રી. ન. (બહુગ્રીહિ
સમાસ) અદ્ભુત વર્તણૂકવાળું

સાહાય્ય ન. મૈત્રી, મદદ

સાહિત્ય ન. અક્ષરવિદ્યા, નિબંધ,
વાક્યમય

સિકતા સ્ત્રી. રેતી

સિદ્ધિ સ્ત્રી. સંપાદન કરવું તે,
કાર્યસાધન કરવું તે

સિદ્ધ ૧ ગ. પરસ્મૈં શાસન કરવું

સુ ૫ ગ. પરસ્મૈં ને આત્મનેં
સોમવેલીનો રસ કાઢવો

સુ ૧ ગ. પરસ્મૈં અને ૨ ગ.
પરસ્મૈં પ્ર જોડે, પ્રસવ કરવો,
જન્મ આપવો

સુ (શબ્દોની પૂર્વે મૂકવામાં આવે
છે.) સારું, શોભન, સુષ્ટુ

સુગ્રીવ પુ. વાનરોમાં સુખ્ય વાનરનું
નામ છે. એ રામનો મદદગાર હતો.

૨૧

સુન્યાદિન ન. સોમયજ્ઞમાં જે દિવસે
સોમવેલીનો રસ પીએ છે તે દિવસ

સુધાસ્યન્દિન પુ. સ્ત્રી. ન. (સુધા
સ્ત્રી. અમૃત) જેમાંથી અમૃત
ટપકે તે

સુમત્રા સ્ત્રી. અર્જુનની પત્ની
સુમિશ્ર ન. અત્રની પુષ્કળતા,
પુષ્કળ અન્ન હોવાપણું, સુકાળ

સુરમિ પુ. સ્ત્રી. ન. સુગંધ

સુરાલય પુ. (સુર પુ. દેવ, આલય
પુ. સ્થાન) દેવનું સ્થાન, સ્વર્ગ

સુવર્ણશત ન. (સુવર્ણ પુ. સોનાનો
સિક્કો અને શત ન. સો)
સોનાના સો સિક્કા

સુષિનીત પુ. સ્ત્રી. ન. નમ્ર

સુહૃદયતમ પુ. સ્ત્રી. ન. જીવનન,
ધારામાં ધારું

સુ ૨ ગ. આત્મનેં પ્રસવ કરવો;
પ્ર+ સુ જન્મ આપવો.

સુ ૪ ગ. આત્મનેં પ્ર જોડે,
પ્રસવવું. ઉત્પન્ન કરવું

સુ ૬ ગ. પરસ્મૈં પ્રેરણા કરવી,
આગળ હડસેલવું

સુક્તિ સ્ત્રી. (સુ સારી, ઉક્તિ સ્ત્રી.
વાણી) સારી વાણી, સારું ભાષણ
શુદ્ધ વિવરણ

सृच् १० ग. परस्मै० स्रयववुं
 सृत पु. सारथि
 सृनृत पु. स्त्री. न. मधुर, प्रिय,
 सत्यप्रिय
 सूर्यवंश पु. सूर्यना वंश
 सृ १ ग. परस्मै० होडवुं
 सृ (प्रिस्क) निरू लोडे, ढांकी भूकवुं
 सृञ् सम् लोडे, लोडवुं; समागम
 करवो; उद+सृञ् त्याग करवो.
 सेनानिवेश पु. लश्करनी आवण्णी
 सेन्द्र पु. स्त्री. न. छन्द सङ्घित
 सेवन न. याकरी करवी ते, आश्रय
 देवो ते, आश्रयवुं ते
 सेवा स्त्री. याकरी
 सो ४ ग. परस्मै० पूरुं करवुं.
 अन्त आणवो, नाश करवो;
 परि+अव+सो परिष्कार थवुं;
 वि+अव+सो कर्माव करवो,
 निश्चय करवो, प्रयत्न करवो,
 दाशिश करवी.
 सोच्छ्वास पु. स्त्री. न. सञ्चय,
 श्वास सङ्घित
 सोपान न. पगथियुं, निम्नरणी
 सोमवंशविभूषण पु. स्त्री. न.
 (सोम पु. यद्रवंशने अलंकार,
 यद्रवंशने शोभावनार
 सौम्य पु. स्त्री. न. शांत, नम्र,
 अनुग्र, भनेत

सौयवसि पु. सुयवसने पुत्र
 सौराज्य न. साई राज्य
 सौवर्ण पु. स्त्री न. सोनानुं पनेहुं
 स्वलत् वर्तमान कृ., पडतुं, डोकर
 ष्णातुं
 स्वलित न. भूलयूक
 स्तन् १ ग. परस्मै० भूम पाडनी,
 गर्जना करवी
 स्तन पु. कुय, थान, द्रयान
 स्तबक पु. भूमणुं
 स्तम्भ १ ग. आत्मने० अने प
 ग. परस्मै० अऊड अथवा निश्चय
 थवुं, भगइण थवुं, योडी जवुं
 स्तम्भ ६ ग. परस्मै० अटकाववुं,
 अऊड थवुं, भगइण थवुं
 स्तम्भ पु. थांलडे
 स्तु २ ग. परस्मै० आत्मने०
 वष्पाणवुं; अभि+स्तु स्तुति
 करवी, स्तवन करवुं, वष्पाणवुं.
 स्तु ५ ग. परस्मै० ने आत्मने०
 ढांकवुं, पाथरवुं, विपेरवुं, सम्लोडे
 स्तु ६ ग. परस्मै० ने आत्मने०
 ढांकवुं; आ+स्तु ढांकवुं, पाथरवुं,
 आस्तरण करवुं.
 स्त्री स्त्री. लायां, स्त्री
 स्था अव लोडे, रडेवुं, वसवुं, स्थिति
 करवी; उप+स्था पासे जवुं.

સ્થાવરજઙ્ગમ પુ. સ્ત્રી. ન. (સ્થાવર
પુ. સ્ત્રી. ન. અચળ, સ્થિર,
અને જઙ્ગમ પુ. સ્ત્રી. ન. ચર)
ચરાચર

સ્થિત સ્થા તું ભૂ. કૃ રહેલું વસેલું
સ્થૂલકેશ પુ. ઋષિનું નામ છે,
સ્ના ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ નાહવું
સ્નાયુ સ્ત્રી. સ્નાયુ
સ્નિહ ઋગ. પરસ્મૈ૦ સ્નેહ રાખવો
સ્તુ ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ સાવ થવો,
પડવું, પકડવું.

સ્તુ પુ. ન. શિખર
સ્પૃહા સ્ત્રી ઈચ્છા.
સ્ફુટ ૬ ગ. પરસ્મૈ૦ ફેડવું,
ભાંગવું, ફૂટવું, ફાટવું

સ્ફુટિતાતિમુક્ત ન. વિક્ષેપું
અતિમુક્તલતાનું ફૂલ
સ્મિત ન. મોં મલકાવવું તે
સ્મૃ વિન્નેડે, વિસરીજવું, વિસ્મૃત
વિસારેલું.

સ્યન્દન પુ. રથ
સ્વકર્તૃદય ન. પોતાની ફરજ
સ્વજનવિયોગ પુ. પોતાનાં સગાંથી
વિયોગ

સ્વન પુ. શબ્દ, ગર્જના
સ્વપ્ ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ સૂવું
સ્વપ્ન પુ. સપાણું

સ્વપ્રાય નામધાતુ. સ્વપ્નું આવવું,
સમણામાં ખેલવું
સ્વયંભૂ પુ. સ્ત્રી. ન. પોતાની મેળે
ઉત્પન્ન થનારું

સ્વયંવરકાલ પુ. (સ્વયંવરપુ. પોતે
વર પસંદ કરે તે, અને કાલ પુ.
સમય) સ્વયંવરનો વખત

સ્વયમ્ અ. જાતે, પોતે
સ્વર પુ. ધ્વનિ
સ્વર્ગકામ પુ. સ્ત્રી. ન. સ્વર્ગ
ઈચ્છનાર

સ્વહિત ન. પોતાનું કલ્યાણ
સ્વાતિ સ્ત્રી. એક નક્ષત્રનું નામ
સ્વાદ પુ. સ્વાદ

સ્વાદુ પુ. સ્ત્રી ન. મધુર, રુચે એવું
સ્વામિન્ પુ. ધણી
સ્વાયન્ત્ર પુ. સ્ત્રી. ન. સ્વાધીન
સ્વૃ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ સ્વર કરવો,

અવાજ કરવો
સ્વેદ પુ. પસીનો, પરસેવો
સ્વેદલવ પુ. પરસેવાનું ઝિંદુ

હ

હ અ. પૂરણાર્થક વાતમાં વપરાય છે.
હઠાત્ ક્રિ. વિ. હઠથી, બળથી
હત હનનું કર્મણિ ભૂ.કૃ. મરાયેલું,
મારેલું

હન્ ૨ ગ. પરસ્મૈન્મારવું; અમિ+હન્
કે આ+હન્ મારવું; નિ+હન્
મારવું; નાશ કરવો.

હનુમન્ પુ. હનુમાન, મારુતિ
હન્ત અ. આથર્થ અથવા ખેદ-
મૂચક અવ્યય

હન્ત્ પુ. સ્ત્રી. ન. મારનાર

હય પુ. ઘોડો

હર પુ. શિવ

હરિદક્ષ પુ. પ્રાહ્મણ્યું નામ છે.

હરિદ્વાર ન. હિમાલયની તળેટી
આગળ એક પવિત્ર સ્થાનનું
નામ છે.

હરિશ્ચન્દ્ર પુ. રાજ્યનું નામ છે.

હઠ્ય ન. બળિદાન

હા ૩ ગ. પરસ્મૈન્ લાગ કરવો

હા ૩ ગ. આત્મનેન્ જવું; હા+હા
જવું જવું; યજવું; સમ્+હાખેસવું
હારિદ્ર પુ. સ્ત્રી. ન. હળદરથી પીળું
કરેલું

હાસ્ય ન. હસવું

હાસ્યકાર્ય ન હસવા જેવું કૃત્ય

હિ ૫ ગ. પરસ્મૈન્ જવું; પ્ર+હિ
મેકલવું.

હિન્ ૧ અને ૭ ગ. પરસ્મૈન્ અને
૧૦ ગ. મારવું, હિંસા કરવી,
નાશ કરવો

હિન્ પુ. સ્ત્રી. ન. ખૂની, માંસ
ખાનાર, માંસાહારી

હિમપાત પુ. ધરક, હિમ, ઠંડી

હિમાચલ પુ. હિમાલય પર્વત

હિરણ્યક પુ. ઉદરનું નામ છે.

હીન પુ. સ્ત્રી. ન. રહિત

હીરકમણિ પુ. હીરો

હુ ૩ પરસ્મૈન્ હોમ કરવો

હુ ઉપ+અવ જોડે, ૧ ગ. પરસ્મૈન્
આત્મનેન્ આશુવું, લેવું

હૃદયમર્મચ્છિદ્ પુ. સ્ત્રી. ન. (હૃદય
ન. હૃદય, મર્મનું ન. મર્મસ્થાન

અને છિદ્ કાપવું) હૃદયના
મર્મસ્થાનને કાપનાર

હે સંબોધનનો અર્થ બતાવનાર,
અહો રે

હેતુ પુ. કારણ

હોત્ પુ. જેનું કામ મંત્ર લાજવાનું
છે એવો યાજ્ઞિક ગોર

હનુ ૨ ગ. આત્મનેન્ છુપાવવું;
અપ+હનુ+નિ+હનુ.

હસ્ત્ર પુ. સ્ત્રી. ન. લથ. ટૂંકું

હો ૩ ગ. પરસ્મૈન્ શરમાવું,
લાજવું

२-आ ग्रंथमां आवेला गुजराती शब्दोना
सामान्य केश

अ
अभं'ड अविरतम् छि. वि.
अगत्य गुरुत्व न., महत्त्व न.
अगत्यनुं काम गुरुकार्यं न.
अंगदेश अथवा अंगलोडो अङ्गाः
(अ. व. मां वपराय छे.)
अज अज पु.
अजवाणियुं पणवाडियुं (यान्
भासतुं) शुक्लपक्ष पु.
अडकतुं लग्न पु. स्त्री. न.
अतिमुक्तवेला अतिमुक्तलता स्त्री.
अगाध अगाध पु. स्त्री. न.
अत्र अत्र न.
अमर अमृत मृ तुं भू. कृ. अ न्नेडे
अमर पु. स्त्री. न.
अर्थ अर्थ पु.
अर्थ वगरतुं अयुक्त भू. कृ. अनुपपन्न
अवर्ष्य अनिर्वचनीय पु. स्त्री. न.,
अनिर्वर्णनीय पु. स्त्री. न. किम्+
अपि पु. स्त्री. न.
अविचारथी रभसात्, मोहात्
छि. वि.
अविवेक व्यविचार पु.
असल अग्रे, अग्रतुं स. ज्ये. व.
आदौ आवितुं स. ज्ये. व.
आ
आगेवानक्षित्री प्रधानराजद्रो-
हिन पु.

आधे धडेलायेतुं दुरोत्सारित, उत्सा-
रित, उद्+सृत्तुं प्रे० ४० भू. कृ.
आडे रस्ते उत्पथम् छि. वि.
आधितुं अन्ध पु. स्त्री. न.
आपसाडेभ भगवान् अथवाभवान्
प्र. ज्ये. व.
आपश्रदार विशिष्ट पु. स्त्री. न.
आपश्रदार कुणतुं अभिजनवत्
पु. स्त्री. न. कुलीन पु. स्त्री. न.
आपवुं ते आगमत न. आगम पु.
आशीर्वाद आशिस् स्त्री.
आश्रय वगरतुं अनाथ पु. स्त्री. न.
अनाश्रय पु. स्त्री. न.
आशरो लीवेलीज्याआश्रयस्थान
आसो(मडिनानुं नामछे)आश्विनपु.
आणसु मलस पु. स्त्री. न., तन्द्रिल
पु. स्त्री. न.
ई-ई
ईक्ष्वाकुओ (रामना कुणना रामओ)
ईक्ष्वाकु पु. (अ. व. मां वपराय छे.)
ईच्छा काइक्षा स्त्री. काम पु.
ईन्द्रजित (रावणुना पुत्र) इन्द्रजितपु
ईमानदारीथी भक्त्या, निष्ठया
ईम अनर्थ पु पीडास्त्री. संकटन.
ॐ
ॐगभवुं उद्+नाम तुं प्रेरक
ॐछेरवुं सम्भवर्धय (वृध्त्तुं प्रेरक
भेद), घोषणं अथवाभरणं कृ

ભિયું ઉચ્ચ પુ. સ્ત્રી. ન.

ભીલજડ નિર્જન પુ. સ્ત્રી. ન.

ભિતાવળથી સસંન્રમમ્ દિ. વિ.

ઉપર, તરફ પ્રતિ (એને યોગે
નામને દિ. વિ. લાગે છે)

ઉપવાસનો દહાડોઉપવાસદિન ન.

(ઉપવાસ પુ. ઉપવાસ અને દિન
ન. દિવસ)

ઉપાય ઉપાય પુ., અભ્યુપાય પુ.

ઋ

ઋગ્વેદ(એક વેદનું નામ છે.)ઋગ્વેદપુ.

એ

એકદમ સહસ્રા દિ. વિ.

એક ખીલ સાથે લડવું તે

પરસ્પરસંઘટન ન.

એ

એળંગવું ક્રમ ૧ ગ. અને ૪ ગ.

પરસ્મૈ૦ આનક્રમ

એસડ ઔષધ ન. એસડમાં કામ

આવે એવી વનસ્પતિ, સામાન્ય

રીતે વનસ્પતિ ઔષધિ-ધી સ્ત્રી.

ક

કઈ ભતતું કોદશ પુ. સ્ત્રી. ન.

કઠોર પરુષ પુ. સ્ત્રી. ન. કઠોર શબ્દો

પરુષાક્ષર પુ. સ્ત્રી. ન.

કઠી હાર પુ.

કદરી કદર્ય પુ.

કદી નહીં ન કદા, નૈવ, ન

કર્હિચિત્ અ.

કપટયુક્ત ભુગાર કપટચૂત ન.

(કપટ ન. છળ અને ચૂત ન.

જૂગદું)

કમડળ કમળહલુ પુ.

કમ્ભર મધ્ય ન.

કમાણું અર્જુ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦

કર્ષિગદેશ અથવા કર્ષિગના લોકો

કલિઙ્ગા: (બ. વ. માં વપરાય છે.)

કહેતું અભિદધાન અભિ+ધા તું

વત્માન કૃ.

કહેવું અભિ+ધા, કહેવાતું અભિહિત

કાગળ પત્રક ન.

કાપવું તે છેદ પુ.

કામ કાર્ય ન., ફલ ન., એ હેતુ

પાર પાડવાને ફલાવાપ્રયે.

કાર્તવીર્ય (એક રાજનું નામ છે.)

એને પરશુરામે માર્યો હતો.)

કાર્તવીર્ય પુ.

કારણ કે યત: અ., હિ અ.

કાવતરું કપટપ્રવચ્ચ પુ.

કિલ્લો દુર્ગ પુ.

કીમતી મહાર્હ પુ. સ્ત્રી. ન.

કુમારસંભવ (કાલીદાસના કાવ્યનું

નામ છે.) કુમારસંભવ પુ.

कुण कुल न.

कृपाशील स्निग्ध (स्निग्धं तुं भू. कृ.)

सस्नेह कृपाशील पु. स्त्री. न.

कृष्णुनी पलेन कृष्णा स्त्री.

कृष्णीक वार कतिकृत्वः अ.

कंड करवुं कारागृहे निक्षिप्

कुणवल्ली अध्ययन न., वितयनन.

कैकेयी (दशरथनी ऐक पत्नीतुं

नाम छे.) कैकेयी स्त्री.

कौठ कौठ प्रसंगे कालेकाले

कौठ कौठ वार कदाचित्

कुडाडी परशु पु.

कूर नृशंश पु. स्त्री. न.

कौशिकमान थयेलुं कुड कुधुं तुं

भू. कृ.

कौथ (ऐक नतनुं पक्षी छे) कौथपु.

कौशल्या (दशरथनी ऐक पत्नीतुं

नाम छे.) कौशल्या स्त्री.

क्षय पामेलुं ध्वस्त ध्वंसुं तुं भू.

कृ., उच्छिन्न, उद्+च्छिद् तुं

कर्मणि भू. कृ.

अ

आठ कुल्या स्त्री.

आतरी करवी प्रति+इ (प्रेरक),

प्रतीति कृ

आरीकुं अभर्षण पु. स्त्री. न.

आंयवी लेवुं. छीनवी लेवुं ह १

ग. अप नेटे.

आंययेलुं विलोभित वि+लुभ् तुं

कर्मणि भू. कृ.

आतीवाडीना काम भाटे कृषिहेतोः,

कृषिकर्मणे

आट्टं प्रतिकूल पु. स्त्री. न.

आवायेलुं नष्ट भू. कृ.

अ

आठ रात गता रात्रि स्त्री.

आणायेलुं अभिमत कर्मणि भू. कृ.

प्रसिद्ध भू. कृ. परिकीर्तितकर्मणि

भू. कृ., परिगणित कर्मणि भू. कृ.

आरीभाठ दारिद्र न., दुर्गति स्त्री.

आर्व करनार उद्धत भू. कृ.

आर्विक अवलिन भू. कृ.

आधि (रागनुं नाम छे.) आधि पु.

शुद्धामजीरी दास्य न.

आर उपाध्याय पु., पुरोहित पु.

अ

आडा कुम्भ पु.

आडुं भृशम् कि. वि.

आडुं अरुं प्रायेण कि. वि. अ.,

प्रायः कि. वि. अ.

आडाओनुं पितृपैतामह पु. स्त्री. न.

आडितुं प्रेक्षा स्त्री.

२

यद्रुद्रो (रामना लार्थं लक्ष्मणुना
पुत्र) चन्द्रकेतु पु.
यमत्कारिक अद्भुत पु. स्त्री. न.
याद्वं स्निह् ४ ग. तेने याहे छे,
तस्मिन्स्निह्यति
योभासुं वर्षा (अ. व. भां वपरायछे.)

छ

छाती वक्षस् न.
छातीक्षत प्रमुक्तकण्ठम् कि. वि
तरीडे वपराय छे.
छापुं छदिस् न., पटल न.
छाडुं तुद १ ग. परस्मै०
छेतरुं अति+सम्+घा,
वि+प्र+लभ्, वञ्च् १० ग.
आत्मने०
छेदुं चरम पु. स्त्री. न.
छेवट उदकैपु., अवसान न.
परिणाम पु., छेवटे उदकै वञ्च
छाडी भूकवाभां आवेलुं मुक्त
कर्मणि लृ. कृ. मुच् उपरथी.

ज

जगा (होही) पद न.
जडमूलाथी क्षापी नांभुं उद+मूल
१० ग., उन्मूलयितुम् छेत्वर्थं कृ.
जति वानप्रस्थ पु., यति पु.

जनावर पशु पु.
जमदग्नि (ऋषिनुं नाम छे.)
जमदग्नि पु.
जमीन भूमि स्त्री.
जरासंध (भगध देशना ऐक रामनुं
नाम छे.) जरासंध पु.
जइर होवी ईक्ष् १ ग. आत्मने०
अप लोडे.
जलकलु कण पु., लीकर पु.
जहुं स्थूल पु. स्त्री. न., विपुल
पु. स्त्री. न.
जते स्वयम् अ.
जत्रा, यात्रा स्त्री.
जल जाल न.
जतनार विजिगीपु पु.
जयती जीवन्ती जीवतुं कर्त्तरि
वर्तमान कृ. स्त्री. सजीवा स्त्री.
(जीव पु. जिङगी, अने स [सह
ने देखावे] अ. साथे)
जहुं भिन्न कर्मणि लृ. कृ. भिद्
उपरथी.
जहुं जहुं विविध पु. स्त्री. न.
जोडयेलुं नियुक्त कर्मणि लृ. कृ.
धुरि नियुक्त.
जोत शिखा स्त्री.
ज्यारे ज्यारे यदायदा-तदातदा

४

श्रुतवायेषु माक्षिप्त आ+क्षिप्नुं
कर्मणि लृ. कृ.

५

टीकाकार टीकाकार पु., टीकाकृत
२६ स्वामिमान पु

६

दण्डा देवे निरु+भर्त्स १० ग.,
प्रति+आ+दिश ६ ग.

७

डांभणी (इलनुं भूण) बन्धन न.
अणी शाखा स्त्री.

डे' डे' कश्चुं आ+रट् १ ग.

८

तकरार वादविवाद पु.
तत्त्व ज्ञानार तश्चविद् पु.

तन्मात्र तन्मात्र न.

तप तपांसि ग. व.

तपासवा निरूपयितुम् (नि+रूप
१० ग. तुं डेतपर्थ कृ.)

तरश् अभि (उप)

तरेडवार विलक्षण पु. स्त्री. न.

ताड ताडी स्त्री.

तीक्ष्ण प्रबल पु. स्त्री. न. बलीयस्
पु. स्त्री. नः

तीड शलभ पु.

तेज स्रश्च न.

तेजस्वी देदीप्यमान वर्तमान कृ.

विभ्राजमान वर्तमान कृ.

ते प्रभाषे तथा च, तथा, इत्थम्
तैथार थयेषु उद्यत लृ. कृ. उद्+थम्
उपस्थी.

ताडडाई अविनय पु.

९

थाणी स्थाली स्त्री.

थापयु न्यास पु., निक्षेप पु.

थांभलो स्तम्भ पु.

१०

दगाभाज यवुं द्रुह् ४ ग. परस्मै०
दया दया स्त्री., दयायी पीगणेषु

दयार्द्र पु. स्त्री. न.

दया पगरतुं निर्घृण पु. स्त्री. न.

दर परस प्रतिसंवत्सरम् कि.
वि. अ.

दरवान्ने द्वार न.

दरियाई काश्लो नौसाधन न.

दरियो अर्णव पु.

दरेक प्रति (उप.)

दालो घान्व न.

दिग्पाण दिक्पाल पु.

दीपतु उत्तेजित कर्मणि लृ. कृ.

उद्दीपित कर्मणि लृ. कृ.

दीर्घतमस (ऋषितुं नाम छे.)

दीर्घतमस् पु.

दुःभकारक वयथाकर पु. स्त्री. न.,

पीडाकर पु. स्त्री. न.

दुष्ट (पुरुष) शठ पु., खल पु.,

दुरात्मन् पु.

देवकुमारी अप्सरस् स्त्री. सुराङ्गना
स्त्री.

दोऽयुं ते विद्रवण न.

दोस्ती संधि पु., सख्य न.

दूत रम्युं दिव् ४ ग. दीव्यति

वर्तमानकाण उ पु. अ. व.

ध

धन वगरतुं धनहीन पु. स्त्री. न.

धर्मपुस्तक धर्मग्रन्थ पु.

धर्मशास्त्र धर्मशास्त्र न.

धाम आस्पद न., आवास पु.

धीमे मन्दम् क्रि. वि. अ.

न

न द्वेषार्थं शके अयुं अदृश्य पु.

स्त्री. न.

नण (अथ राणतुं नाम छे.) नल पु.

नाग फणिन् पु., नाग पु.

नाथुं नम्र पु. स्त्री. न.

नाट्य नाटक न.

नानामां नातुं कनिष्ठ पु. स्त्री. न.

नामतुं माम् अ., नाम्ना व. अ.

(नामन् शब्द उपरथी)

नाश ध्वंसपु., नाश पु., अवसादपु.

नाशकरवेऽद्वन्द्विद्व ७ ग., निःसूद

१० ग. अच्छेत्तुम् हेत्वर्थं ६.

निषूदयितुम् हेत्वर्थं ६.

नासयुं परा+अय १ ग आत्मने०

(परा तुं पला धाथ छे.)

निपालस क्रज्जु पु. स्त्री. न.,

आर्जवयुक्त पु. स्त्री. न., सरल

पु. स्त्री. न.

नित्य शाश्वत पु. स्त्री. न.

निमग्नरामी कृतघ्नता स्त्री.

निरपराधी अनपकारिन् पु. स्त्री. न.

निरपराधिन् पु. स्त्री. न.

निशानी चिह्न न.

निषाद (अथ जंगली जलतुं

अथवा ते जलना सप्ततुं

नाम) निषाद पु.

नीय पुरुष कापुरुष पु.

प

पङ्कडायेलुं गृहीत-ग्रह उपरथी

पतंगिद्युं पतङ्ग पु.

पति नाथ पु., पति पु.

परंतप (राणतुं नाम छे.) परंतपपु.

पर्णाद (संज्ञावाचक नाम छे.)

पर्णाद पु.

पर्व (लाग, सर्ग) पर्वन् न.

पवित्र विशुद्धशील पु. स्त्री. न.

पहेर तुरीयो भागः, पवन् पु.
 पहेलुं विशाल पु. स्त्री. न.
 पण क्षण पु.
 पांभ पक्ष पु.
 पाठां श्रुतां यवुं पुनर्+जीव्
 पाछुं आपवुं प्रति+दा
 पाछुं आपेक्षुं प्रत्यर्पित प्रति+ऋनुं
 प्रेरक कर्मणि भू. कृ.
 पांयाली (पांयालदेशनी राजकुमारी)
 पाञ्चाली स्त्री.
 पांजरुं पञ्जर पु.
 पाटलीपुत्र (मगध देशमां एक
 शहरनुं नाम छे;) पाटलीपुत्र, न.
 पाताण पाताल न.
 पापी, पापवाणुं वाप पु. स्त्री. न.
 पीडा करवी कृ ८ ग. अप अथवा
 नि न्नेडे, पीड् १० ग.
 पीडाधुं, पीडापेक्षुं मार्त्तं भू. कृ.
 मर्दित कर्मणि भू. कृ.
 पुनःप्राप्ति (इरीथी मेणववुं ते)
 प्रत्यागम पु.
 पुनर्लभ पुनरुद्धाह पु.
 पुराण (धरुणी श्रीमे विषे
 परंपराथी यावतुं वर्धुन न्ने
 ग्रंथोमां होय छे तेवा तथा धर्म
 संघधी विधि अथवा पद्धति
 विषे न्नेमां प्यान होय छे येवी
 न्नेतना ग्रंथोतुं नाम)पुराण न.

पूरेखुं नियन्त्रित कर्मणि भू. कृ.
 निबद्ध कर्मणि भू. कृ.
 पूर्वं तरक्षुं पूर्वं पु. स्त्री. न.
 (सर्व०), प्राच्य पु. स्त्री. न.
 पोतानुं स्वीय पु. स्त्री. न.
 पोखुं करवुंउद्+खन् उत्खनितुम्
 हेत्वर्थं कृ.
 प्रकृति निसर्गं पु., प्रकृति स्त्री,
 स्वभाव पु.
 प्रदक्षिणुा करवी प्रदक्षिणी कृ
 प्रवाल स्रोतस् न.
 प्रसवणु (पवत्तुं नाम छे.)
 प्रस्रवण पु.
 प्रारंभ अग्र न, आदि पु.
 प्रीति प्रीति स्त्री., अनुराग पु.
 ३
 इरज धर्म पु.
 इरभाववुं दिश् ६ ग. आ न्नेडे.
 शिकुं पाण्डु पु. स्त्री. न. विवर्णपु.
 ५
 पञ्जर पण्यवीथिका स्त्री. न.,
 आपण पु.
 पंध बन्धन न., निगड पु. न.
 पञ्जुवालन (अणुं न्नेना छोकरे)
 बभ्रुवाहन पु.
 पांधवुं निरु+मा ३ ग., बन्ध ६ ग.
 प्पायत विषय पु.

भूम पाठवी ह २ ग., क्रन्द १
ग परस्मै०

ब्रह्महत्या स्त्री.

ब्राह्मणराज पु.

ब

बकि भक्ति स्त्री., देवनिष्ठा स्त्री.

बधुवुं षट् १ ग. परस्मै०

बभ्रु भ्रमर पु.

बभ्रु आर्द्र पु. स्त्री. न.

बूडे क्षोद पु., चूर्ण न.

बूत प्रेत पु., वेनालपु., पिशाचपु.

बृथु (ऋषितुं नाम छे.) भृगु पु.

भ

भगध (भ. व. भां वपराय छे.)

(अमुक देश अथवा त्यांता

लोडितुं नाम) भगधाः पु.

भगश्च उत्सिक्त कर्मणि भू कृ.

उत्सेकिनी स्त्री.

भतलण कार्य न.

भथुरा (जगानुं नाम मथुरा स्त्री.

भद्व साहाय्य न.

भरणिषा धर्धने प्रसङ्ग कि. वि. अ.

आत्मनिरपेक्षम् कि. वि. अ.,

साहसेन (तुं वि.) कि. वि.

तरीके वपरायेषुं छे.

भराथुं हत कर्मणि भू. कृ.

भलेच्छ यवन पु. म्लेच्छ पु.

भडाभारत (पाण्डु अने धृतराष्ट्रना
पुत्रो वश्येनुं युद्ध नेमां वलुवेलुं
छे ते वीररस आव्यतुं नाम छे.)

महाभारत न.

महेन्द्र (अंक पर्वतअने तेनीपासेना

देशतुं नाम छे.) महेन्द्र पु.

भण्डु (नेवी के सला) मिलित

भू. कृ.

भाण्डुं प्रार्थित प्र+अर्धुं कर्मणि

भू. कृ.

भाशुसने अयोग्य मानवानहं पु.

स्त्री. न., निरनुकोशं कर्म

भात्र केवलम् कि. वि.

भाहुं रुग्ण पु. स्त्री. न.

भायो(पीडायेलो)अभिभूत अभि+भू

तुं कर्मणि भू. कृ. पर्याकुल

पु. स्त्री. न., आकुल पु. स्त्री. न.

मालूम पड्युं अथवा मालूम पडेसुं.

उपलब्धकर्मणि भू. कृ. समधिगत

कर्मणि भू. कृ.

भिलक्त स्विय न.; विलत्त न.

भुष्य शङ्कर राजधानी स्त्री.

भुलक विषय पु.

भुस्केली असोक्यं न.; कष्ट न.

भूण मूल न.

भूण वगरतुं निर्मूल पु. स्त्री. न.

भूण विशार तस्व न., नय पु.

महेष्णुं उपालम्भ पुः

महेतत करवी परिश्रमं कृ ८ ग.

परस्मै० ने आत्मने०

मेणववुं अर्ज १ ग. अने १० ग.

उप+अर्ज

मेणाप आगमन न.

मोक्षणीदार भूमापक पु.

मोटेथी उच्चैः अ.

मोत वध पु.

मोढे लक्ष्युं पट् १ ग. परस्मै०

मौर्यवंश अथवा मौर्यवंशनेो कोष्ठ

पञ्च पुरुष मौर्य पु.

मंत्री मंत्रिन् पु. धीसचिवं पु.

य

यजुर्वेद (वेदतुं नाम छे यजुर्वेदपु.

यज्ञदत्त यज्ञदत्त पु.

योग्यरीते यालवुं सदाचारं प्रतिपद्

सदाचारेण वृत्

२

श्रेयाणविनानुं अरक्षितकर्मणिभू.कृ.

रघुवंश (कालिदासना काव्यतुं

नाम छे.) रघुवंश पु.

रवैथो मन्थनदण्ड पु. (मन्थन न.

वक्षोवतुं ते अने दण्ड पु. छाथे।)

रस रस पु.

रहेवुं रथा, रथुं स्थित भू. कृ.

राजकीय विद्या नीतिशास्त्र न.

राजगृह (मगध देशमांयेकशहरतुं

नाम छे.) राजगृह न.

राजधानी राजधानी स्त्री.

राजनेो अधिकारी राजपुरुष पु.

राज्यसलाववानो शुभेोराज्यधुरा
स्त्री.

रीजववुं ते (राजये प्रणने)

अनुरञ्जन न.

रुक्मिणी (कृष्णुनी वहु) रुक्मिणी

स्त्री.

३ तूल पु. पिचु पु.

३दि विचि पु. पद्धति स्त्री.

३पर (कोष्ठनी) समक्षम् क्रि. वि.

प्रत्यक्षम् क्रि. वि.

रेणुका (जमदग्निनी वहु अने

परशुरामनी मा) रेणुका स्त्री.

रेग व्याधि पु.

६

६र्धने गृहीत्वा ग्रहणुं अय्यथरप कृ.

६डवा युद्धाय, युद्ध, योद्धुम्.

६ण्वाष् आयाम पु.

६डाधनुं स्थान रणभूमि स्त्री.

६ात लत्ता स्त्री. ६ात मारे छे

लत्तया प्रहरति.

६ूट लोचन न., लुण्ठन न.

६ोभ लोभ पु.

६ोषी शोणित न.

५

पथन वचन न., लक्ति शि.
 पथलो प्रदेश अन्तर न. अन्तराल न.
 पंशोणियो चक्रवातपु. झञ्झावातपु.
 पधारे शोकारक दृःखतर पु. स्त्री. न.
 पंशज वंश्य पु. स्त्री. न. कुलज
 पु. स्त्री. व., वंशज पु. स्त्री. न.
 पाछरडो वत्स पु.
 पाञ्चमी युक्त युज्जुं लू. कृ., उचित
 पु. स्त्री. न.
 पाञ्चमी रीते धर्मेण न्यायेन
 वारणावती वारणावती स्त्री. (अेक.
 जगानुं नाम छे.)
 वारंवार अनिशम् कि. वि.
 वाळ्युं नामित नम तुं प्रेरक कर्मणि
 लू. कृ.; रामे धनुष वाळ्युं भाटे
 रामेण धनुषि नामिते
 विशार श्रद्धा स्त्री. विश्वास पु.,
 संकल्प पु., बुद्धि स्त्री.
 विदुर (संज्ञावाचक नाम छे.) विदुरपु
 विद्या विद्या स्त्री.
 विराट (राजतुं नाम छे.) विराट पु.
 विश्रामभडेस विश्रामप्रासाद पु.
 वृत्र (ईन्द्रनी शत्रु) वृत्र पु.
 वेळु वचस् न. वचन न.
 वेपारी वणिज पु.
 वैद भिषज पु. वैद्य पु.

वैदशस्त्र वैदक न., आयुर्वेद न.
 वन्नी स्त्रीयो व्रजाङ्गनाः स्त्री.
 प्र. अ. व.

१

शक्ति प्रभाव पु.
 शमी (अेक जतनुं आड छे.) शमी स्त्री.
 शरीर शरीर न., देह पु.
 शरीरने आकारतनु न., वपुस् न.
 आकृति स्त्री.
 शामळुं श्याम पु. स्त्री. न.
 शिक्षक अध्यापक पु. स्त्री. न.
 शिक्षा दण्ड पु.
 शरपळुं प्रताप पु. पराक्रम पु.
 शेरंछ कुथ पु.
 शेरी रथ्या स्त्री
 श्यापळुं श्यापळुं नामना गोराना
 द्रुणतो अेक शम्भु) श्यापणं पु.
 श्रेष्ठ राजसत्ता साम्राज्य न.,
 पारमेष्ठ्य न.
 स
 सभत प्रचण्ड पु. स्त्री. न.
 सगर (राजतुं नाम) सगर पु.
 सधुं वन्धु पु., वन्धुजन पु. ज्ञाति
 पु. संख्या संख्या स्त्री.
 सत्य ऋत न.
 सत्यभामा - (दृणुनी अेक स्त्रीतुं
 नाम छे.) सत्यभामा स्त्री.
 संतुष्ट राजधुं अनु+रज्ज् प्रेरकभेद

संध्यापूजन संध्यावन्दन न.
 सला समाज पु., परिषद् स्त्री.,
 सभा स्त्री.
 सभञ्ज दूरदर्शिन पु. स्त्री. न.,
 चतुर पु. स्त्री. न.
 सभीपवर्ती संनिहित सम्+नि+धातुं
 कर्मणि लृ. कृ.
 संधंघ राग्तुं संमत लृ. कृ.,
 संगच्छमान वर्तमान कृ.
 सरदार समूपति पु., सेनापति पु.
 सरयू (अथोद्ध्या पासेनी नदी)
 सरयू स्त्री.
 सर्ग सर्ग पु.
 ससरो श्वसुर पु.
 साकेत (शहेरतुं नाम छे.) साकेत न.
 सायो परमेश्वर—सत्यस्वरूप
 पु. स्त्री. न. परमात्मन पु.
 साधारण साधारण पु. स्त्री. न.,
 सामान्य पु. स्त्री. न.
 सामर्थ्य प्रभाव पु.
 सामवेद (वेदतुं नाम छे.) सामवेद पु.
 सामा ऋषि अभि+गम्
 सारी व्याप्तुं सुचरित पु. स्त्री. न.
 सारुं समीचीन पु. स्त्री. न.,
 निपुण पु. स्त्री. न.
 सिवाय ऋते अ.
 सुभ सुख न.

सुगंधीदार सुरभि पु. स्त्री. न.,
 सुदेव (संज्ञावाचक नाम छे.) सुदेवपु.
 सूत्र सूत्र न.
 सहेलाई सौकर्य न.
 सो सो शतशः अ.
 सौषधन (राग्तुं नाम छे.)
 सौषधन पु.

७

७७ पण्य अद्यापि अ
 ७७६६ लघुना स्त्री.
 ७७६६ अङ्ग पु.
 ७७६६ संप्रति क्रि. वि. अ.
 ७७६६ व्यापार पु.
 ७७६६ (लक्ष्मणी ७७६६ सेनानी
 रथना) व्यूह पु.
 ७७६६ मूकतुं प्र+चुद् १० ग.
 ७७६६ दोलय नामधातु,
 आन्दोलय नामधातु.
 ७७६६ ऋषो अभि+ङ् १ ग.
 परस्मै०
 ७७६६ प्रयोजन न., उद्देश पु.
 ७७६६ (राग्तुं नाम छे.) हेमाङ्गदपु.
 ७७६६ अधिकार पु.
 ७७६६ भाव पु, अस्तित्व न.
 ७७६६ चतुर पु. स्त्री. न.,
 कुशल पु. स्त्री. न.

Printed By:

KANTILAL D. SHAH

at

"BHARAT PRINTERY"

Newmarket, Panjarapole, Relief Rd.

AHMEDABAD-1. Phone : 387964.

પ્રિન્ટિંગ-બાઈન્ડિંગ
કાંતિલાલ ડી. શાહ
ભરત પ્રિન્ટરી
ન્યુમાર્કેટ, પાંજરાપોળ,
રીલીફ રોડ, અમદાવાદ-૧